

T. C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ERKEN DÖNEM AVAR TARİHİ VE MADDİ KÜLTÜRÜ (558-586)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İrfan Türker YİĞİT

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mustafa GÖKÇE

2024 - Muğla

T. C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ERKEN DÖNEM AVAR TARİHİ VE MADDİ KÜLTÜRÜ (558-586)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İrfan Türker YİĞİT

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa GÖKÇE

2024 – Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ERKEN DÖNEM AVAR TARİHİ VE MADDİ KÜLTÜRÜ (558-586)

Hazırlayanın
İrfan Türker YİĞİT
2141060019

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 07.03.2024

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa GÖKÇE
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Tülay YÜREKLİ
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Aslı ÇANDARLI ŞAHİN

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 14.02.2024 tarih ve 1137/18 sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi, İrfan Türker YİĞİT' in “Erken Dönem Avar Tarihi ve Maddi Kültürü” adlı tezi incelenmiş ve aday 07.03.2024 tarihinde saat 11.00'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24. maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin **kabul** edilmesine oy birliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mustafa GÖKÇE

Üye

Üye

Doç. Dr. Tülay YÜREKLİ

Dr. Öğr. Üyesi Aslı ÇANDARLI ŞAHİN

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Erken Dönem Avar Tarihi ve Maddi Kültürü” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığı ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29/04/2024

İrfan Türker YİĞİT

Erken Dönem Avar Tarihi ve Maddi Kültürü

ÖZET

Avarlar, VI. yüzyılın ortalarında Orta Asya'dan göç ederek, Karpat Havzası'na yerleşmiş bozkır kökenli bir halktır. Karpat Havzası'nda değişik etnik kökenlerden oluşan ve yaklaşık iki yüz elli yıl süren bir Kağanlık tesis etmişlerdir. Avar Kağanlığı'nın tarihi arkeolojik malzemenin gösterdiği çeşitliliğe göre üç temel döneme ayrılmıştır. Bunlar; Erken, Orta ve Geç Avar dönemleridir. Erken Dönem Avar Tarihi, Avarların Karpatlar bölgesine yerleşmeye başladığı yıllardan, VII. yüzyılın ortalarına kadar olan zaman dilimini kapsar. Bu dönem, Avarların kendi kültürlerini geliştirdikleri ve çeşitli Avrupa topluluklarıyla etkileşimde bulundukları görülmektedir. Erken dönemde Avarlar, Kuzey Karadeniz topraklarındaki Hun bakiyelerini ortadan kaldırmış, Lombardlarla ittifak tesis ederek Gepid Krallığı'na son vermiş ve Slav istilasını lehlerine çevirerek Doğu Roma İmparatorluğu'na saldırılar düzenlemişlerdir. Doğu Roma İmparatorluğu üzerine yapılan akınlar yıldan yıla katlanarak ve şiddetini arttırarak devam etmiştir. Bu saldırılar boyunca Sirmium ve Singidunum şehirlerini fethetmişler, Thessalonika'yı (Selanik) iki kez kuşatmışlardır. Avar saldırıların son halkasını 626 yılında Sâsâni ittifakıyla gerçekleşen Konstantinopolis Kuşatması oluşturmaktadır. Ancak bu tez çalışması 558-586 yılları arasındaki Avar faaliyetlerine odaklanmakta ve 626 kuşatmasını kapsamamaktadır. Tez çalışması iki kısımdan oluşmakta olup, birinci kısım ana kaynaklardan hareketle inşa edilmiş Erken Dönem Avar tarihini anlatmaktadır. Tez çalışmasının ikinci kısmı arkeolojik tarihlemeye göre Erken Dönem Avar Maddi Kültürü üzerine yoğunlaşmaktadır. Tez çalışması Erken Dönem Avar tarihini, arkeolojik buluntuları ve yazılı kaynaklarının kombinasyonu ile incelemeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avar, Kağan, Roma, Slav, Pannonia

Early Avar History and Material Culture

ABSTRACT

The Avars, a nomadic people who migrated from Central Asia in the mid-6th century, settled in the Carpathian Basin. In the Carpathian Basin, they established a Khaganate consisting of diverse ethnic origins, spanning approximately two hundred and fifty years. The history of the Avar Khaganate is divided into three main periods based on the diversity shown by archaeological evidence: Early, Middle, and Late Avar periods. The Early Period Avar History covers the period from the time the Avars began to settle in the Carpathian region to the mid-7th century. During this period, it is observed that the Avars developed their own culture and interacted with various European communities. In the early period, the Avars eliminated the remnants of the Huns in the Northern Black Sea territories, established an alliance with the Lombards, put an end to the Gepid Kingdom, and turned the Slavic invasion in their favor by launching attacks on the Eastern Roman Empire. The raids on the Eastern Roman Empire gradually intensified year by year. Throughout these attacks, they captured the cities of Sirmium and Singidunum and besieged Thessalonika (Thessaloniki) twice. The final link of Avar attacks was the Siege of Constantinople in 626 through the Sassanian alliance. However, this thesis focuses on Avar activities between 558 and 586 and does not cover the 626 siege. The thesis is divided into two parts, with the first part narrating the early Avar history constructed from primary sources. The second part of the thesis focuses on the early Avar material culture based on archaeological dating. The thesis attempts to examine the Early Period Avar history through the combination of archaeological findings and written sources.

Keywords: Avar, Khagan, Rome, Slavic, Pannonia

ÖN SÖZ

Bu çalışma gerek Avrupa gerekse Türk Tarihi açısından önem taşıyan Avarların, Orta Avrupa'daki egemenliğinin ve etkilerinin incelenmesine odaklanmaktadır. Avarların tarihi, Orta Avrupa'nın etnik, politik ve kültürel mozağini anlamak için öneme sahiptir. Ancak, Avarların tarihi üzerine yapılan araştırmalar, genellikle Bizans kaynaklarından elde edilen bilgilere dayanmaktadır ve yerel kaynaklar tarafından desteklenmemektedir. Bu tez, mevcut literatürü gözden geçirerek, arkeolojik kanıtları ve farklı disiplinlerden gelen yeni yaklaşımları bir araya getirerek, Avarların tarihini daha kapsamlı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır.

Tez çalışması boyunca danışmanlığımı yapan, vakitli vakitsiz her soru ve sorunuma yardım eden kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa GÖKÇE'ye teşekkürlerimi sunarım. Aynı şekilde çalışmanın Doğu Roma İmparatorluğu safhasında yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Murat KEÇİŞ'e ve bana Macarca öğreterek değişik bir dünyaya açılmamı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Melek ÇOLAK'a şükranlarımı sunarım. Tez çalışmam sırasında maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Türk Tarih Kurumu'na ilaveten teşekkürlerimi sunarım.

İrfan Türker YİĞİT

07/03/2024

Muğla

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VI. YÜZYIL

1.1.GENEL HATLARIYLA VI. YÜZYIL.....	15
1.1.1. Doğu Roma İmparatorluğu	15
1.1.2. Sâsânî İmparatorluğu	20
1.1.3. Balkanlar: Lombard ve Gepid Krallıkları	23
1.1.4. Kuzey Karadeniz	32
1.1.5. Asya: Tabgaç – Kök-Türk – Rouran (Juan-Juan)	39

İKİNCİ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM AVAR TARİHİ

2.1.AVARLARIN KÖKEN SORUNU.....	44
2.1.1. Yazılı Kaynaklar	44
2.1.2. Teoriler.....	50
2.1.3. Arkeolojik veriler.....	58
2.1.4. DNA Analizleri.....	61
2.1.5. Tartışma	65
2.1.6. Kabul.....	69
2.2.ERKEN DÖNEM AVAR KAĞANLIĞI TARİHİ (558-586)	71
2.2.1. İmparator Justinianos Dönemi Avar-Doğu Roma İlişkiler	71
2.2.1.1. Kandik'in Elçiliği.....	71
2.2.1.2. 562 Elçiliği	74
2.2.2. İmparator II. Justinos Dönemi Avar-Doğu Roma İlişkileri	80
2.2.2.1. Targıt'ın Elçiliği	80
2.2.2.2. Avar-Frank Savaşları	87
2.2.2.3. Avar-Lombard İttifakı ve Gepid Savaşı	90
2.2.2.4. I.Sirmium Kuşatması	93
2.2.2.5. Maniakh ve Zemarchus'un Elçilikleri.....	97
2.2.2.6. Apsikh'in Elçiliği	100
2.2.3. İmparator Tiberius dönemi Avar – Roma ilişkileri	105
2.2.3.1. Valentinus'un Elçiliği	105
2.2.3.2. Slavlara Karşı Ortak Harekât	108

2.2.3.3. II. Sirmium Kuşatması	112
2.2.4. İmparator Mauricius Dönemi Avar Roma İlişkileri	119
2.2.4.1. Avar Kağanı Bayan'ın Ölümü.....	119
2.2.4.2. Singidunum'un Fethi.....	121
2.2.4.3. Roma Topraklarına Akınlar 584-590.....	126
2.2.4.4. I. Thessalonika Kuşatması	129
2.2.4.5. Yunanistan'da Slav Yerleşimleri	134
2.2.4.6. Avar Slav İlişkileri	135
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MADDİ KÜLTÜR	
3.1.ERKEN DÖNEM AVAR MADDİ KÜLTÜRÜ	142
3.1.1. Pannonia'nın Yeni Efendileri.....	142
3.1.2. Kağanlığın Erken Kültürü.....	144
3.1.3. Erken Kültür Bölgeleri.....	148
3.1.3.1. Zamárdi	151
3.1.3.2. Keszthely.....	154
3.1.3.3. Kölked.....	156
3.1.3.4. Kunbábony	159
3.1.3.5. Dunaújváros	160
3.1.3.6. Lébény.....	161
3.1.3.7. Zillingtal.....	162
3.1.4. Avar Defin Adetleri.....	163
3.1.4.1. Avar Dönemi Mezarı.....	166
3.1.5. Erken Dönem Mezar Eşyaları.....	167
3.1.5.1. Tabut.....	167
3.1.5.2. Seramik Kaplar.....	170
3.1.5.3. Kemerler.....	172
3.1.5.4. Takılar	176
3.1.5.5. At.....	181
3.1.5.6. Silahlar	185
SONUÇ	190
KAYNAKÇA	193
EKLER.....	206

GİRİŞ

Doğu Roma İmparatoru Justinianos'un oldukça hareketli geçen saltanatının son yıllarında Kuzey Kafkasya'dan Konstantinopol'e (İstanbul) gelen bir elçi; Anadolu, Avrupa ve Balkan coğrafyalarını yakından etkileyecek olaylar zincirini başlattı. İtirafçı Theophanes'in "Konstantinopol'de büyük bir endişeyle karşılandığını" naklettiği bu elçi Kandikh adlı *Hun kılıklı* bir Avar'dan başkası değildi.¹ Sarayın erguvani salonunda, altın aslan heykellerinin suni kükreyişleri eşliğinde² imparatoru selamlayan bu zat bir teklif için burada bulunuyordu. Söylediğine göre sayıları yirmi bin kişiden oluşan bir grup *firari*³ imparatorluğun düşmanlarıyla savaşmak için Kafkasya'da hazır halde bekliyordu. Karşılığında ise sadece altın ve toprak istiyorlardı.

Ömrünü, "Evrensel İmparatorluk"⁴ yolunda Roma'nın bir zamanlar sahip olduğu toprakları geri kazanmak uğrunda harcayan İmparator Justinianos; İtalya'da Ostrogotları, İspanya'da Vizigotları, Afrika'da Vandalları yenmesine rağmen kuzey sınırlarında istediği başarıyı henüz elde edememişti. Attila'nın Hunlarından bu yana bir türlü istikrarın sağlanamadığı bu coğrafya, dizginlenmesi gereken; Utigur, Kutrigur, Alan ve Slav adlı farklı kavimleri barındırıyordu. Saltanatının en sancılı dönemlerini geride bırakan ve yetmişli yaşlarını yarıl原因an imparatorun ise eski kudretinin kaldığı söylenemezdi.⁵ Bu yüzden Avar elçisi tarafından kendisine sunulan bu teklifi kabul etti.

İmparatorun teklifi kabulü üzerine Kuzey Karadeniz'den Pannonia'ya gönderilen Avarlar, bir süre antlaşmalarına sadık kalıp imparatorluğun düşmanlarına karşı savaşmış olsalar da sonraki birkaç yüzyıl boyunca imparatorluğun başına ciddi belalar açtılar. Doğu Roma İmparatorluğu üzerine ardı arkası kesilmeyen akınlar ve

¹ Theophanes Confessor, *Cronographia (The Chronicle of Theophanes Confessor)*, İngilizceye tercüme: Cyril Mango and Roger Scot, Oxford, 1997., p.339-340.

² Bırsel Küçüksipahioğlu, "Bizans İstanbul'una Gelen Elçiler", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, II, İstanbul, 2015, s.367.

³ Theophylact Simocatta, *The History of Theophylact Simocatta*, İngilizceye tercüme: Michael and Mary Whitby, Clarendon Press, Oxford, 1997, p.190.; Menander the Guardsman, *The History of Menander the Guardsman*, İngilizceye tercüme: R.C. Blockley, Francis Cairns Publications, Liverpool, 1985, p.117.

⁴ Fatma Çapan, "Bizans İmparatoru I. Justinianos'un (527-565) Evrensel İmparatorluk Çabaları ve Sonuçları", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/33 Kasım 2016, s.215.

⁵ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.49.

Yunanistan anakarası başta olmak üzere Balkanlardaki demografiyi değiştirecek göç dalgalarına sebep olmaları bir kenara bırakıldığında, bu kişiler, 626 yılında imparatorluğun baş düşmanı Sâsâniler ile iş birliği yaparak başkent Konstantinopol'ü ele geçirmeye bile yeltendiler. Peki bozkırın bir köşesinden fırlayıp bir anda Kafkasya'da beliren bu kişiler yaklaşık otuz yıl gibi kısa bir süre içinde *yenilmez Roma* 'ya nasıl bu denli zarar vermişlerdi? Bu kişiler kimlerdi?

Walter Pohl'un da işaret ettiği üzere Avarlar yüzyıllarca Avrupa tarihinde bir uzaylı muamelesi görmüşlerdir.⁶ Özellikle, VI. yüzyılın ikinci yarısından VII. Yüzyılın ilk yarısına kadar Orta Avrupa'nın tarihi üzerinde başat rol oynamış Avarların bu kadar uzun bir süre dikkat çekmemiş olması şaşırtıcıdır. Avar müstakil tarihi genellikle 626 Konstantinopol Kuşatması gölgesinde kalır. Bu tarihten önceki veya sonraki faaliyetleri çoğunlukla ilgi çekmez. Oysa Karpat Havzası'na gelişlerinden Konstantinopol Kuşatmasına değin geçirdikleri sürede yaptıkları işler de en az Konstantinopol Kuşatması kadar önemlidir. Roma üzerinde yıldan yıla arttırdıkları baskılar ve demografisini değiştirdikleri Balkanlar ele alındığında tarihleri 626 yılındaki başarısız bir kuşatmaya indirgenemeyecek kadar geniştir.

Onlardan haber veren kaynakların neredeyse tümünün Romalılar tarafından yazılmış olması Avar tarihini istemeden de olsa tek taraflı bir bakış açısına hapsedeceği açıktır. Diğer tarafta yazılı olmayan kaynaklar Avar kültürünü taşımaya devam eder. Bu hayattan göçerken geride bıraktıkları eşyalar hala canlıdır ve kültürlerini anlatmaya devam eder.

Amaç

Bu tez, Avarların Erken Dönem tarihini ve maddi kültürünü inceleyerek, bu topluluğun Avrupa'daki rolünü ve kültürel mirasını anlamayı amaçlamaktadır. Avarların, Geç Antik Çağ'daki bu önemli dönemi, arkeolojik veriler ve tarihi kaynaklar aracılığıyla değerlendirilecek olup, Avar Kağanlığı'nın kuruluşundan itibaren geçirdiği evrimi anlamaya odaklanacaktır. Erken dönem Avar tarihi incelendiğinde, Avar Kağanlığı'nın kuruluşu ve genişlemesi Avarların çeşitli

⁶ Walter Pohl, *a.g.e. A Steppe Empire in Central Europe- 567-822*, Cornell University Press, Ithaca & London, 2018, p.2.

coğrafyalardaki etkileşimleri ve bu etkileşimlerin maddi kültürleri üzerindeki yansımaları ele alınacaktır.

Kapsam

Batılı tarihçilere göre, 568-803 yılları arasında siyasi varlık gösteren Avar Kağanlığı'nın erken dönemi, arkeolojik tarihlendirmelere göre üç periyodik zamana bölünmüştür. İlk Erken Dönem, 568-626 yılları arasını kapsayan ve Kağanlığın kuruluşundan Konstantinopol Kuşatması'na kadar süren bir zaman aralığını içerir. İkinci Erken Dönem, kendi içinde ikiye ayrılır: 626-650 yıllarını kapsayan birinci ikinci dönem ve 650-670 yıllarını kapsayan ikinci ikinci dönem. İkinci ikinci döneme bazen “Üçüncü Erken Dönem” başlığı atılsa da genellikle bu iki zaman aralığı bir bütün sayılır ve nihayetinde ikinci erken dönem 626-670 yılları arasını kapsar.

Bu tezin ilk bölümünde, arkeolojik zaman aralığı yerine tarihsel akış içinde, özellikle 558 – 586 yılları arasındaki erken dönem odak noktası olarak belirlenmiştir. Bu tarih aralığı, Avar göçünün başlangıcından I. Thessalonika (Selanik) Kuşatması'na kadar olan süreyi kapsar. Seçilen bu tarih aralığı, özellikle 626 yılında gerçekleşen Konstantinopol Kuşatması öncesindeki dönemi ele almayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, Avarların Roma İmparatorluğu'na uyguladığı baskıları daha detaylı bir şekilde incelemeyi ve Roma-Avar ilişkilerinin erken evrelerindeki gelişimini anlamayı hedeflemektedir.

Arkeolojik zamanın tarihi zamandan daha geniş bir zaman dilimini kapsamaması nedeniyle, tez çalışmasının ikinci kısmında arkeolojik zamana uygun olarak, tarih aralığı genişletilmiştir. Maddi kültüre odaklanılan bölümde zaman sınırlaması 568-670 olarak belirlenmiştir.

Yöntem

Tez çalışması boyunca ana kaynaklara sadık kalmak öncelenmiştir. Bu kaynaklar mümkün olduğunca diğer çağdaş kaynaklarla karşılaştırma yapılarak okuyucuya sunulmuştur. Ana kaynakların karşılıklı okunmasından doğan çelişki ve kronolojik hatalar belirtilerek, oluşan boşluklar araştırma eserlerle giderilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışması, “Genel Hatlarıyla VI. Yüzyıl” başlıklı birinci bölüm ile başlamaktadır. Bu başlık altında, Avarların göçü öncesi VI. yüzyıl dünyasına geniş bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Doğu Roma İmparatorluğu, İmparator Anastasios’un ölümünden I. Justinianos’un son dönemlerine değin incelenmiştir. Benzer bir yöntem Sâsâni İmparatorluğu tarafında da izlenmiş, Kavad (Kubad) ve Anuşirvan devirlerinde gerçekleşen olaylar okuyucuya verilmiştir. Balkanlar, 454 Nedao Muharebesi milat kabul edilerek incelenmiştir. Lombard ve Gepid Krallıklarının tarihi, Mundos karakteri üzerinden aktarılmıştır. Erken VI. yüzyılda Kuzey Karadeniz’de bulunan kavimler, diğerlerinde olduğu gibi, ana kaynakların gösterdiği ölçüde okuyucuya verilmiştir. Utigurlar, Kutrigurlar, Sabirler, Alanlar ve Slavlar bu alt başlık altında sunulmuştur. Başlığın Asya safhası, Tabgaç, Rouran, Ak-Hun devletleri ile başlayıp, Kök-Türklerin yükselişiyle bitirilmiştir.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde yer alan “Avarların Köken Sorunu” ve “Erken Dönem Avar Kağanlığı Tarihi 558-586” başlıklar altında öncelik ana kaynaklara verilmiştir. Bu başlıklarda anlatılanlar, ayrıca araştırma eserler tarafından desteklenmiştir.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde ilk başlık, Avarların kökeni üzerine yapılan tartışmalara odaklanmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle yazılı kaynaklarda geçen veriler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ardından, bu yazılı kaynaklardan türetilmiş ve önemli bulunan teorilere yer verilmiştir. VI. yüzyıl, Avar Kağanlığı, Doğu Roma Tarihi, Geç Antik Çağ gibi alanlarda çalışan çeşitli araştırmacıların ortaya koyduğu teoriler bu kısımda sıralanmıştır. Bu teorilerin ötesinde, arkeolojik verilerin Avar kökenine ilişkin sunduğu örnekler geniş bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Burada arkeolojik bulguların Avar kökenine işaret etmesi olası kısımları ayıklanarak okuyucuya sunulmuştur. Ardından son yıllarda gerçekleştirilen genetik çalışmalar incelenmiştir. En güncel tartışmaların bulunduğu bu başlık, DNA çalışmalarına ayrılmıştır. Bu başlık altında 2019-2023 yılları arasında, Avar dönemi iskeletleri üzerinde yapılan çalışmalar basit bir anlatı kullanılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Avar kökeni, dört ayrı genetik çalışmanın sonuçları, arkeolojik veriler ve yazılı kaynaklar bağlamında tekrar ele alınarak köken sorununa ilişkin yeni görüşler öne sürülmüştür. Bununla birlikte, kabul başlığı altında sunulan metinde, Avarların nasıl değerlendirilmesi gerektiği tartışılmış ve bir kabul yapılmıştır.

İkinci bölüme dahil edilen “Erken Dönem Avar Kağanlığı Tarihi 558-586” başlıklı kısım, Avarların 558 yılında Kafkaslara gelişlerinden başlayarak, 586'daki Thessalonika kuşatmasına kadar olan hareketlerini kapsayacak şekilde özellikle Roma kaynaklarına dayanarak yeniden yazılmaya çalışılmıştır. Yazımda kronolojik ayırım, Roma kaynaklarının kullanılması nedeniyle, saltanatta bulunan imparatorlara göre şekillenmiştir. Anlatı, aynı zamanda Koruyucu Menander (Menander Guardsman veya Menander Protektor) ve Theophylact Simocatta'nın eserleri temel alınarak inşa edilmiştir. Bu eserler, Erken Dönem Avar Tarihi'nin ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Sirmium'un Avarlar tarafından alınışına (582) kadar olan kısımda Menander birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Bu kısımda ayrıca, diğer ana kaynaklardan da yararlanılmıştır. 582'den sonra gelişen olayların izlenebildiği bütün haldeki tek kaynak ise Theophylact Simocatta'nın *Tarihidir*. Simocatta'nın eseri 582-586 arasındaki olaylarda birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak söz edilmiş tarih aralığında, Simocatta'nın eserinde yer almayan, sonraki yüzyıllara ait kaynaklardan da faydalanılmıştır. Bu noktada iki kaynak öne çıkmaktadır. Birincisi, Yunanistan Anakarası üzerinde yol alan Slav istilasını konu edinen Monemvasia Kroniği'dir. Kaynak tartışmalı doğası gereği kısıtlanarak kullanılmıştır. İkinci kaynak Aziz Demetrios'un Mucizelerini içeren eserdir. Bu eser 586'da gerçekleşen ve tez çalışmasının son durağı olan Thessalonika Kuşatması'nın temel eseridir.

Tez çalışmasının üçüncü bölümü, Erken Dönem Avar Maddi Kültürü üzerine ayrılmıştır. Bu bölümünde ilk olarak Macar Ulusal Müzesi Arkeoloji Veri Tabanı üzerinden Erken Avar Dönemine ait arkeolojik alanlar belirlenmiştir. Ancak hem telif hakları gereği hem de veri tabanında yer alan belgelerin bir kısmının başka bir yere taşınması nedeniyle burada bulunan belgeler kullanılamamıştır. Bunun yerine yazım, atıf vermek suretiyle, yayınlanmış çalışmalardan hareketle gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü bölümün yazımında ilk olarak mekânsal ölçekte tasnife gidilmiştir. Burada, Erken Avar Dönemi'nde öne çıkan yerleşimler genel özellikleriyle okuyucuya sunulmuştur. Ardından erken Avar mezarlarının yüzeysel anlatımı verilerek, ortalama bir portre çizilmesi amaçlanmıştır. Sonrasında mezar eşyaları, eşya tipi baz alınarak sınıflandırılmıştır. Avar erken dönemine ait eşyaların kültürel hafızası, Avar kültürünü oluşturan; Bozkır-Cermen-Roman kültürleri arasındaki etkileşim açıklanmaya çalışılmıştır.

Ana Kaynaklar:

Tez çalışmasının ilgili bölümlerinde kullanılan ana kaynaklar ve açıklaması aşağıda listelenmiştir:

*Agathias Scholasticus – Tarihler (Histories)*⁷: Aslen Myrinalı olan Agathias, Romalı şair ve tarihçidir. Beyrut'ta başladığı hukuk eğitimini meydana gelen deprem nedeniyle önce Sidon'da devam etmiş, sonra Konstantinopol'de tamamlamıştır. Hayatı boyunca epigram şiir ve tarih gibi birçok eser kaleme almıştır. “Kendi zamanındaki olayların kayıt dışı kalmaması” için yazdığı beş kitaptan oluşan tarihi İmparator Justinianos dönemi olaylarını kapsar. Menander, Agathias'ın eserini tamamlama şansı bulamadığını ima eder. Anlaşılan göre Agathias, İmparator Justinianos devrini aşan bir eser meydana getirmek istemiştir. Nitekim, yazmış olduğu “Tarihler” tez çalışmasının ilgili kısımlarında, birinci ve ikinci bölümlerde kullanılmıştır.

*Anonim – Monemvasia Kroniği (Chronicle of Monemvasia)*⁸: Monemvasia'nın kuruluşu ve Pelopennesos'a sirayet eden Avar-Slav istilasını konu edinen metindir. Kaynağın ne zaman veya kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir. İlk kez 1749 yılında, Joseph Pasinus tarafından XVI. yüzyıldan kalma yazma eserden alınarak yayımlanmıştır. 1884 yılında S.P. Lampros, Athos Dağı'nda bulunan Koutlounousion ve Iberikon manastırına ait olan iki ayrı versiyonunu daha bulmuştur. Lampros, Iberikon versiyonunun XVI. yüzyıldan kaldığını, Koutlounousion versiyonunun ise yine XVI. yüzyıl olmakla birlikte XVII. yüzyıla ait olabileceğine ilişkin emareler taşıdığını şerh düşmüştür. 1909'da üç versiyon düzenlenerek yayımlanmıştır. 1912'de Lampros, Roma'da bulduğu dördüncü metni de yayımlamıştır. Olaylardan çok sonraları kaleme alındığı düşünülen Monemvasia Kroniği'nin içerdiği hatalar batılı tarihçiler tarafından ortaya konmuştur. Bu nedenle kaynağın ciddiye alınıp alınmayacağı bir tartışma konusudur. Peter Charanis, kroniğin kullanılmasında bir sakınca olmadığını belirterek Peleponnesos'taki Slav yerleşimleri üzerine yazdığı makalesinde kroniğin küçük bir parçasını İngilizceye tercüme etmiştir. Nitekim bu

⁷ Agathias, *The Histories*, İngilizceye tercüme: Joseph D. Frendo, Walter De Gruyter, Berlin, 1975.

⁸ Peter Charanis, “The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece”, *Dumbarton Oaks Papers*, V, 1950.

tezin ikinci bölümünde Charanis tarafından çevrilen söz konusu kısımlardan faydalanılmıştır. Tartışmalı durumu nedeniyle kaynağın kullanımı sınırlandırılmıştır.

*Evagrius Scholasticus – Kilise Tarihi (Ecclesiastical History)*⁹: Evagrius, Epifanya'nın küçük bir şehrinde 535(536?) yılında doğdu. 550'li yıllarda önce Antakya'da retorik eğitimi aldı. 550'li yılların sonunda ise daha sonraları Scholasticus unvanı almasını sağlayacak olan hukuk eğitimi için Konstantinopol'e geldi. VI. yüzyılın olaylarına bizzat şahitlik eden Evagrius; raporlar, mektuplar, kararnameler, konuşmalar, tartışmalar ve diğer benzer konulardan oluşan bir koleksiyon hazırladı. Ancak bu eserleri hayatta kalamadı. Bunun yerine 431'deki I. Efes Konsilinden İmparator Mauricius'un saltanatına değin yaşanan olayları anlattığı "Ecclesiastical History" (Kilise Tarihi) ile anıldı. Ünlü eserinin iki çevirisinden tez boyunca ilgili yerlerde istifade edildi. Bu çevirilerden ilki 1846 yılında Londra basımlı olup VI. yüzyılın ana hatlarının anlatıldığı ilgili bölümde kullanıldı. Michael Whitby tarafından yapılan ve 2000 yılında okuyucuya sunulan ikinci çeviri, çevirmenin notlarından da yararlanmak amacıyla tez çalışmasının ikinci bölümünde kullanıldı.

*Flavius Cresconius Corippus – Genç Justinos'a Övgü (In Laudem Iustini Minoris)*¹⁰: VI. yüzyılda yaşamış, Roma epik şairi Corippus'un Afrika yerlisi olduğu düşünülmektedir. Iohannis (Yuhanna'nın Öyküsü) ve De Bellis Libycis (Libya Savaşı Üzerine) isimli iki şiiri zamanının olaylarını anlatması açısından tarihi olarak önemli görülmüştür. In Laudem Iustini Minoris (Genç Justinos'a Övgü) şiirinde, İmparator Justinos'a övgüler dizmektedir. Bu eserde Avar elçiliğinin kabulü anlatılırken, Geç Roma saray törenine ışık tutmaktadır. In Laudem Iustini Minoris adlı eserinden, tez çalışmasının birinci bölümünde yararlanılmıştır.

*Tours Piskoposu Gregorius – Frankların Tarihi (Historia Francorum)*¹¹: Gregorius, VI. yüzyılda yaşamış bir Frank tarihçisidir. Tours, Gallia (bugünkü Fransa) yakınlarında doğmuş ve aynı yerde ölmüştür. Tours piskoposu olarak hizmet ettiği için aynı zamanda "Tours'lu Gregory" olarak da bilinir. Eserleri arasında "Miracula"

⁹ Evagrius Scholasticus, *Ecclesiastical History*, (Kısaltma: *Ecclesiastical*), Samuel Bagster and Sons, London, 1842.

¹⁰ Flavius Cresconius Corippus, *In Laudem Iustini Augusti Minoris*, İngilizceye tercüme: Averil Cameron, The Athlone Press, London, 1976.

¹¹ Gregory of Tours, *History of Franks*, İngilizceye tercüme: Ernest Brehaut, New York, 1916.

(Mucizeler) ve "Liber in Gloria Confessorum" (Azizlerin Şanı) bulunur. Bu eserlerde, dönemin dini inançlarına ve azizlerin yaşamlarına odaklanır. Gregory'nin en önemli eseri "Historia Francorum" ya da "Frankların Tarihi"dir. Gregory'nin eseri, tez çalışmasının ilgili kısmında kullanılmıştır.

*Herodotos – Tarihler (Historiai)*¹²: Herodot, Antik Yunan tarihçiliğinin öncülerinden biridir ve "Tarih" adlı eseriyle bilinir. Yaklaşık M.Ö. 484-425 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Herodot'un "Tarih" adlı eseri, Antik Yunan ve Pers dünyalarının tarihini anlatır. Herodot, eserinde temel olarak Pers İmparatorluğu ile Yunan şehir-devletleri arasındaki çekişmeleri ve Pers Savaşları'nı anlatırken, aynı zamanda çeşitli kültürlerin, toplumların, coğrafyaların ve mitlerin inceliklerine de değinir. Hyperboreanlar ile ilgili anlatısı uzun yıllar Avarlarla özdeşleştirilmiştir. Herodot'un eseri, tez çalışmasının başlangıcında kullanılmıştır.

*Ioahannes Biclarensis – Kronik (Chronicle)*¹³: Ioahannes Biclarensis, Vizigot kronik yazarıdır. Konstantinopol'de Latince Yunanca eğitimi almıştır. VI. yüzyıl olaylarını aktardığı kroniği Avar tarihi kaynakları arasındadır.

*Efesli İoannes (Ioannes Efesios) – Kilise Tarihi (Ecclesiastical History)*¹⁴: VI. yüzyılda Süryani Ortodoks Kilisesinin lideri ve tarih yazarıydı. Tarihteki olayların önemli yönlerini ele alıyordu. Tarihin en kötü yılı kabul edilen 536 yılında hayattaydı. Amida (Diyarbakır)'da doğan İoannes, 535 yılında Konstantinopolis'e geldi. Daha sonra tekrar doğuya dönerek büyük vebanın yıkımlarına ilk elden tanık oldu. Her biri altı kitaptan oluşan üç bölümlü eseri Kilise Tarihi'nin ilk bölümü tamamen yok olmuştur. Üç bölüm arasında en iyi korunan üçüncü bölümdür. Tez çalışmasının ilgili bölümlerinde İoannes'in Kilise Tarihinden yararlanılmıştır.

*İoannes Epifaneus – Fragmanlar (Fragmentum)*¹⁵: İoannis, Epifanya'da (Hama, Suriye) doğdu. Antakya Patriği Gregory'nin hukuk danışmanı olarak görev yaptı. Evagrius Scholasticus'un kuzeniydi. İyi bir eğitim almış olmalıydı. Pers-Roma

¹² Herodotos, *Herodot Tarihi*, Türkçe tercüme: Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.

¹³ John of Biclaro, "Chronicle", *John of Biclaro and His Chronicle*, İngilizceye tercüme: Ferry Joan Rowe, Rice University, MA Thesis, Houston Texax, 1990, p.73.

¹⁴ John Bishop of Ephesus, *The Third Part of the Ecclesiastical History*, İngilizceye tercüme: R. Payne Smith, Oxford University Press, Oxford, 1860.

¹⁵ İoannes Epiphaniensis, "Fragmentum", ed. Carl Müller, *Historicum Graecorum*, VI, Paris, 1851.

savaşlarını anlatan bir eser kaleme almıştır. Evagrius ve Theophylact Simocatta tarafından kullanılan bu eserden geriye yalnızca birkaç fragman kalmıştır. Fragmanlarından tez çalışmasının ikinci bölümünde yararlanılmıştır.

*Ioannes Kaminiates – Kronik (Chronicle)*¹⁶: Ioannes Kaminiates, X. yüzyılın ortalarında Roma İmparatorluğu'nda yaşamış Roma tarihçisi ve memurudur. İmparator VIII. Konstantinos döneminde yaşadığı ve çeşitli devlet görevlerinde bulunduğu bilinmektedir. Kaminiates'in en önemli eseri "Chronike Syngraphe" veya "Chronicle" adlı eseridir. Bu eserde Kaminiates, X. yüzyılın başlarında Bulgar- Roma ilişkilerindeki gelişmeleri aktarır. Tez çalışmasının ilgili kısımlarında Kaminiates'in eserinden yararlanılmıştır.

*Ioannes Malalas – Kronik (The Chronicle of John Malalas)*¹⁷: Süryani asıllı Ioannes, V. yüzyılın sonlarında Antakya'da doğmuş ve burada eğitim almıştır. Malalas'ın Antakya'da hukukçuluk yaptığı düşünülmektedir. İmparator Justinianos'un saltanatı sırasında Perslerin Antakya'yı işgali üzerine Konstantinopol'e geldiği düşünülmektedir. Eseri Chronographia'yı da burada yazdığı söylenir. Başlangıç ve bitiş kısımlarının kayıp olduğu 18 kitaptan oluşan eseri Chronographia, genel olarak Antakya ve Konstantinopol'de gelişen olaylar üzerinde durur. VI. yüzyılın ilk yarısıyla ilgili verdiği bilgilerden tez çalışmasının birinci bölümünde yararlanılmıştır.

*Jordanes – Getica*¹⁸: Jordanes, VI. yüzyılın başlarında yaşamış Got tarihçisidir. Kendisiyle ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak, eserleri ve yazdığı metinler aracılığıyla Gotların tarihine ve kültürüne ilişkin önemli bir kaynak oluşturmuştur. Jordanes'in en önemli eseri "Getica" adlı eseridir. "Getica", Gotların tarihini anlatan bir kronik olarak bilinir. Bu eser, Gotların kökeni, göçleri ve Roma İmparatorluğu'yla olan ilişkileriyle ilgili bilgi verir. Tez çalışmasında eserinden özellikle birinci bölümde yararlanılmıştır.

¹⁶ John Kaminiates, *On the Capture of Thessaloniki*, İngilizceye tercüme: David Frendo & Athanasios Fotiou, Perth, 2000.

¹⁷ Ioannes Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, İngilizceye tercüme, Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys & Roger Scott, Melbourne, 1986.

¹⁸ Jordanes, *The Gothic History of Jordanes*, İngilizceye tercüme; Charles Cristopher Mierow, Princeton University Pres, Princeton, 1915.

*Marcellinus Comes – Chronicle*¹⁹: Marcellinus Comes, yaklaşık olarak V. yüzyılın sonları ile VI. yüzyılın başları arasında yaşamış olan bir Roma tarihçisidir. Marcellinus Comes'in yaşamıyla ilgili çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte, eserleri üzerinden bazı çıkarımlar yapılabilir. Marcellinus Comes'in en önemli eseri "Chronicon" adlı tarihi eseridir. Bu eser, Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinden başlayarak, Doğu Roma İmparatorluğu'nun erken dönemlerine kadar olan zamanları kapsayan bir kroniktir. Eserinden, tez çalışmasının birinci bölümünde yararlanılmıştır.

*Mauricius – Strategikon*²⁰: Mauricius, VI. yüzyılın sonlarında Doğu Roma İmparatorluğu'nun hükümdarı olarak görev yapmış ve Roma ordusunu yeniden yapılandırmış önemli bir imparatorudur. M.S. 582 ile 602 yılları arasında hüküm süren Mauricius, ordunun sıkı düzenini ve organizasyonunu önemli ölçüde geliştirmiş ve Strategikon adlı askerî doktrini derlemiştir. Aslında bu eserin yazarı net bir şekilde bilinmemektedir. Ancak eserin Mauricius'a ait olduğu varsayılmaktadır. Bu eser, Roma ordusunun düzenlenmesi, savaş sırasında izlenmesi gereken stratejiler, düşmanların tanınması, askerî eğitim ve donatım gibi konuları ele almaktadır. Tez çalışmasının ilgili bölümlerinde eserden yararlanılmıştır.

Koruyucu Menander (Menandros Protektor) – Tarih (History of Menander the Guardsman): Menandros veya Menander, VI. yüzyılın ortalarında Konstantinopol'de doğmuştur. Yaşamıyla ilgili bilinenler X. yüzyılda yazılmış Suda Lexicon'dan aktarılır. Bilindiği kadarıyla hukuk eğitimini yarıda bırakarak Roma sarayında subay olarak çalışmaya başlar. İmparator Mauricius'un edebiyata olan ilgisini anlaması üzerine onun himayesinde eseri "tarihi" yazmaya başlar. İmparatorun himayesi altında bulunduğu imparatorluk arşivlerine erişiminin olduğu varsayılır. Tarihçi Agathias'ın bıraktığı yer olan 558 sonrası olaylara odaklanan eseri çoğunlukla diplomatik ilişkiler üzerine kuruludur. Roma sarayına gelen elçiler, elçilik kayıtları ve diğer raporları eserinde kullanmıştır. Bu nedenle VI. yüzyılda Avarlar özelinde gerçekleşen olaylarla ilgili birincil kaynaktır ve Erken Dönem Avar tarihinin eşsiz

¹⁹ Marcellinus Comes, *The Chronicle of Marcellinus*, İngilizceye tercüme: Brian Croke, Australian Association for Byzantine Studies Sydney, 1995.

²⁰ Maurice, *Strategikon-Handbook of Byzantine Military Strategy*, (Kısaltma: *Strategikon*), İngilizceye Tercüme: George T. Dennis, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1984.

kayıtlarını barındırır. Tez çalışmasının ikinci bölümü -Sirmium'un (Sremska Mitroviçe) alınışına kadar- Menander tarihinin omurgası üzerine inşa edilmiştir.

Nikephoros – Kısa Tarih (Historia Syntomos²¹): Nikephoros I, Konstantinopolis'in Patriği olarak Roma İmparatorluğu'nda hizmet vermiş dini liderdir. Nikephoros, Kilise Babası unvanına sahip olmasının yanı sıra dini ve siyasi olaylarda etkili bir rol oynadığı bilinmektedir. Nikephoros'un en önemli eserlerinden biri, "Historia Syntomos" adlı Doğu Roma İmparatorluğu'nun tarihini ele alan bir eserdir. Bu eser, İsa'nın doğumuyla başlayarak 769 yılına kadar olan dönemi kapsar. Tez çalışmasının ikinci bölümünde Nikephoros'un eserinden yararlanılmıştır.

Diyakoz Paul (Paulus Diaconus) – Lombardların Tarihi (History of Longobards)²²: Paulus Diaconus, VIII. yüzyılda yaşamış bir Benediktin rahibidir. Ailesinin travmatik sayılacak öyküsü, Kral Alboin önderliğinde İtalya'ya göç ile başlar. Buradaki atasının beş oğlu Avar saldırıları sırasında kaçırılarak Pannonia'ya götürülür. Kardeşlerden biri İtalya'ya geri dönerek aile mirasını tekrar toplar. Nitekim torunu Paul'un babası olur. Paul, Historia Langobardorum isimli ünlü eserinde Avar-Lombard ilişkileriyle ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Özellikle Erken ve Orta Avar dönemleri için cömert bir kaynaktır. Eseri, tez çalışmasının ikinci kısmında kullanılmıştır.

Priscus – Tarih (Historia)²³: Priscus, V. yüzyılda Bizanslı bir tarihçi ve diplomat olarak bilinir. Hayatıyla ilgili çok az bilgi bulunmaktadır, ancak o dönemde Doğu Roma İmparatorluğu'nun çeşitli diplomatik misyonlarında yer aldığı bilinmektedir. Priscus'un en önemli eseri diplomatik görevleri sırasında yaşadıklarını anlattığı "Historia" adlı eseridir. Bu eser Priscus'un, Hunların yaşam tarzı, toplumsal yapıları ve Attila'nın kişiliğiyle ilgili ayrıntılı gözlemlerini içerir. Ayrıca, Roma ile Hunlar arasındaki diplomatik ilişkiler ve müzakerelerle ilgili önemli bilgiler sunar. Priscus'un eseri günümüze kısmen ulaşmıştır ve eksik kısımları bulunmaktadır. Bununla birlikte var olan kısımlar, Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki siyasi ve kültürel

²¹ Nikephoros Patriarch of Constantinople, *Short History*, İngilizceye tercüme: Cyril Mango, Dumbarton Oaks, Washington, 1990.

²² Paul the Deacon, *History Of Langobards*, İngilizceye tercüme: William Doudley Foulke, Department of History University of Pennsylvania, Philadelphia, 1907.

²³ Priscus, *The Fragmentary History of Priscus*, İngilizceye tercüme: John Given, Evolution Publishing, New Jersey, 2014.

atmosferle ilgili önemli bir bilgi kaynağıdır. Avarlardan bahseden ilk kaynak olmasından dolayı, eseri tez çalışmasının temel kaynağıdır.

*Prokopius (Prokopios o Kaisareus) – Justinianos'un Savaşları (The Wars of Justianian)*²⁴ & *Yapılar (Buildings)*²⁵ & *Gizli Tarih*²⁶: Aslen Caesarea Maritima'lı olan Prokopius, İmparator Justinianos'un savaşlarına katılımı nedeniyle VI. yüzyılın en önemli tarihçisidir. Beyrut veya Konstantinopol'de hukuk eğitimi aldığı ve retorik olduğu varsayılır. Yunan klasikleri ve retorik konusunda üst sınıf eğitim aldığı düşünülür. Justinianos döneminin ünlü generali Belisarius'un hukuk danışmanlığını yürütmüştür. VI. yüzyılda gerçekleşen olaylara genellikle tanıklık etmiştir. Bilinen üç temel eseri Yapılar, Savaşlar ve Gizli Tarih ismini taşır. Eserleri tez çalışmasının ilgili kısmı olan birinci bölümde kullanılmıştır.

*Strabon – Coğrafya (Geographica)*²⁷: Strabon, Antik Yunan coğrafyacısı ve tarihçisidir. Yaşamıyla ilgili kesin bilgilere sahip olmasak da büyük olasılıkla Karadeniz'de doğmuş ve Roma İmparatorluğu'nun döneminde yaşamıştır. Strabon'un en önemli eseri "Geographica" adlı eseridir. Bu eser, Antik Yunan ve Roma dünyasının coğrafi yapısını, yerleşimlerini, ırklarını, dillerini, ticaret yollarını ve doğal özelliklerini detaylı bir şekilde ele alır. Strabon, eserinde dünya haritasını oluşturma amacıyla geniş bir coğrafi bölgeyi kapsamıştır. "Geographica", o dönemin bilinen dünyasının coğrafi ve kültürel detaylarını içeren birçok bilgiyi içerir ve Antik Yunan coğrafyasıyla ilgili önemli bir kaynaktır. Strabon, eserinde sadece coğrafi bilgileri değil, aynı zamanda tarihî ve etnografik bilgileri de sunarak, o dönemin dünya görüşünü ve bilgisini yansıtmıştır. Avarlar özelinde tartışmalara konu olan "aparnai" bahsi, önemli görülerek tez çalışmasına dahil edilmiştir.

*Süryani Mihail – Kronik*²⁸: Mihail, XII. yüzyılda Süryani Ortodoks Kilisesi Patrikliği yapmış tarihçi ve teologdur. En ünlü eseri Kronik, Efesli İoannes'in VI.

²⁴ Prokopios, *The Wars of Justinian*, İngilizceye tercüme: H.B. Dewing, ed. Anthony Kaldellis, Cambridge, 2014

²⁵ Prokopius, *Buildings*, İngilizceye tercüme: Henry Bronson Dewing, Harvard University Press, London, 1882.

²⁶ Prokopius, *Bizansın Gizli Tarihi*, çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

²⁷ Strabon, *The Geography of Strabo*, İngilizceye tercüme: Horace Leonard Jones, G.P. Putnam's Sons, Book I – Book XVII, New York, 1917.

²⁸ Michael the Great, *French Translation Chronicle of Michael the Great*, Fransızcaya tercüme: Jean Baptiste Chabot, Gorgias Pres, New Jersey, 2011.

kitabından parçalar barındırmaktadır. Efesli İoannes'in derleme kayıtları dışında kalmış olan bu parçalar, VI. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen olayları aktarması açısından önemlidir.

*Theophanes Byzantium (Theofanes o Byzantios) – Fragman (Fragmenta)*²⁹: Roma-Pers savaşlarını anlatan on kitaptan oluşan eseri günümüze ulaşmamıştır. Patrik Photius, Theophanes'ten bahsederken bilinen tarihi dışında başka eserlerinin olduğunu da aktarır. İpeğin Roma'ya gelişini ve endüstriyel casusluğun nasıl gerçekleştiğini aktarması önemlidir. Ancak eserinden geriye yalnızca birkaç fragmanı kalmıştır. C. Müller'in derlediği fragmanlarından tez çalışmasının ikinci bölümünde faydalanılmıştır.

İtirafçı Theophanes, (Theofanes Homologetes / Theophanes Confessor) – Kronik (Chronographia): Theophanes, Konstantinopolis'te zengin ve soylu ikonodül bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Yaşamı üzerindeki din etkisi, evliliğinde bekaretini muhafaza ettirecek kadar güçlüydü. 779 yılında kayınpederinin ölümünden sonra dini hayatı benimsemek üzere eşiyle yollarını ayırdı. İkonoklastik dönemde V. Leo tarafından hapse atılmış ancak iki yıl sonra serbest bırakılmıştır. Ünlü eseri Chronographia'yı, arkadaşı George Syncellus'un isteği üzerine kaleme aldığı söylenir. Eserini birçok kaynaktan yararlanarak yazmıştır. Özellikle II. Justinos'un saltanatından başlayan kısımların, günümüze ulaşmayan bir kaynaktan aktarılması nedeniyle önemli olduğu söylenir. Theophanes'in Chronographiası tez boyunca kullanılan kaynaklardan biridir. Eserin kullanımında kronolojik hatalara dikkat edilmiştir.

Theophylact Simocatta (Theofylaktos Simokattes) – Tarih (Historia): Theophylact Simocatta, VII. yüzyılın başlarında Bizans İmparatorluğu'nda yaşamış olan bir Doğu Roma tarihçisidir. Simocatta'nın en önemli eseri "Historia" adlı eseridir. Bu eser, Doğu Roma İmparatorluğu'nun tarihini, II. Mauricius'un saltanatından başlayarak, o dönemdeki önemli olayları ve gelişmeleri anlatır. Eserde temel anlatı doğu ve batı olarak bölünmüştür. Doğuda Perslerle mücadele, batıda ise Avarlarla

²⁹ Theophanes Byzantius, "Fragmenta", (Kısaltma: "Fragmenta") ed. Carl Müller, *Historicum Graecorum*, VI, Paris, 1851.

yapılan savaşlar aktarılır. Avar tarihinin temel kaynaklarından biridir. Tez çalışmasının ikinci bölümünde Theophylact Simocatta'nın tarihinden yararlanılmıştır.

*Mytileneli Zacharias (Zacharias o Mitylenaios) – Kronik (Chronicon)*³⁰: Mytileneli Zacharias, VI. Yüzyılın ortalarında Doğu Roma İmparatorluğu'nda yaşamış bir tarihçi ve Roma tarihçiliğinin önemli figürlerinden biridir. Mitylene (bugünkü Midilli adası) şehrinde yaşadığı ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun çeşitli dönemlerinde önemli olayları gözlemlediği bilinmektedir. Zacharias'ın en önemli eseri "Chronikon" adlı eseridir. "Chronikon", Doğu Roma İmparatorluğu'nun tarihini VI. yüzyılın ortalarına kadar detaylı bir şekilde anlatır.

³⁰ Zachariah of Mitylene, *The Syriac Chronicle*, İngilizceye tercüme: F.J. Hamilton & E. W. Brooks, London, 1889.

BİRİNCİ BÖLÜM

VI. YÜZYIL

1.1. GENEL HATLARIYLA VI. YÜZYIL

1.1.1. Doğu Roma İmparatorluğu

*“Büyük bir şimşek çaktı ve gök gürültüsü duyuldu. Doksan yıl beş aylıkken dehşete kapılıp son kez soludu.”*³¹ Antakyalı kronik yazarı İoannes Malalas tarafından 518 yılına ilişkin kaydedilen bu satırlar, hastalığı nedeniyle bir süredir yatalak halde bulunan İmparator Anastasios’un vefatını anlatır. Yirmi yedi yıl süren saltanatı boyunca; askeri, siyasi ve teolojik birçok alanda çeşitli isyan ve sıkıntılarla mücadele eden imparatorun ölümü, mensubu olduğu Leo Hanedanlığının sonunu getirirken muhafız kuvvetlerinin kıdemli komutanı Makedonyalı Justinos’u ³² iktidara taşımıştır.

VI. yüzyıla İmparator Anastasios hakimiyetiyle giren Doğu Roma İmparatorluğu, Akdeniz havzasındaki rolünü henüz kaybetmiş bulunuyordu. İmparatorluğun batı kanadı Hun saldırıları ve bu saldırılara bağlı çeşitli Cermen ve Got kavimlerinin yer değiştirmesi gibi askeri ve demografik şartlar altında zayıflayıp yok olurken, doğu kanadında Sâsâni İmparatorluğunca izlenen politikalar İmparatorluk hudutlarını taciz etmekteydi. Tüm bu şartlar altında Balkanlar, Anadolu, Levant ve Mısır coğrafyasına sıkışmış olan İmparatorluk içinde de Monofizitler ve Kalkedon Amentüsü takipçileri arasında teolojik, çoğu zaman da siyasi mücadeleler görülmekteydi. 508 yılında Monofizit rahip Severus’un Filistinli takipçileri ile Konstantinopol’e gelişi, dört yıl sonra bu hareketin Trisagon olaylarını tetikleyişi, bu olayların Moesia’da bir süredir imparatora karşı çeşitli vesilelerle isyan eden Vitalian’ın yeniden isyana teşebbüs edişi gibi olaylar, İmparator Anastasios saltanatının, İsaurialılar’ın isyanıyla başlayan karışıklıklar zincirine eklenen son haneleri oluşturmaktaydı. Yine de merhum İmparator; vergi sistemine getirdiği yenilikler, yolsuzlukla mücadele, doğu hudutlarında Dara gibi yeni muhkem şehirlerin

³¹ İoannes Malalas, *a.g.e.*, p.229.

³² Basil Chulev, *Justinian I. The Great – Macedonian Emperor of Konstantinopolitana Nova Roma*, Skopje, 2016, p.13.

inşası, asker ücretlerinin düzenlenmesi gibi bir dizi reform yapmakta başarılı oldu. Sonunda eşi İmparatoriçe Ariadne'nin ölümünden üç yıl sonra 518 yılında vefat etti.

Jüstinyen hanedanlığının ilk imparatoru olan Justinos, daha sağlığında kendine müsterek imparator olarak atadığı yeğeni Justinianos³³ ile beraber dokuz yıl boyunca Doğu Roma topraklarını idare etti. Prokopius tarafından son derece kaba ve cahil sıfatlarıyla anılan Justinos saltanatında devletin tüm işleri yeğeni tarafından yürütülmekteydi.³⁴ İmparatorun 527 yılındaki vefatıyla birlikte mutlak güç yeğeni Justinianos ve eşi İmparatoriçe Theodora'nın hakimiyetine geçti.

İmparator Justinianos'un Roma tahtına çıktığı yıllarda, imparatorluk topraklarında Anastasios döneminden kalma buhran devam ediyordu. Birkaç yüzyıl öncesinde tüm Akdeniz havzasına hükmeden imparatorluk dört bir yandan kuşatılmış haldeydi. Doğu hudutlarında devam eden Sâsâni tehlikesinin yanı sıra kuzeyden Balkanlara inen Slav istilasını İllirya, Moesia ve Dacia topraklarına sirayet ederken; aynı coğrafya Got, Lombard, Gepid, Heruli, Rugi, Utigur, Kutrigur ve Bulgarlar gibi ayrı birçok kavmin işgali altındaydı. Teoderik kumandasındaki Gotlar İtalya'da, Gelimer idaresindeki Vandallar Kuzey Afrika'da, en batıda üstünlüğü ele geçiren Vizigotlar ise İspanya'da olmak üzere imparatorluğun eski topraklarında yeni devletler kurmuşlardı.

İmparatorluk hudutlarında bunlar yaşanırken içeride de durumun imparatorluk lehine olduğu söylenemezdi. Prokopius, başkent Konstantinopolis başta olmak üzere imparatorluğun her köşesinde yolsuzluk, kumar, fuhuş gibi genel ahlakı sarsan olayların arttığını kaydediyordu.³⁵ Diğer tarafta başlangıçta sadece sportif faaliyetlerle meşgul olan iki takım, Maviler ve Yeşiller³⁶, zaman içinde siyasi birer kimlik

³³ Prokopios, *Wars*, p.28.

³⁴ Prokopius, *Bizansın ...*, s.58-59.

³⁵ Prokopius, *Bizansın ...*, s.70,110,130.

³⁶ Roma'nın ilk yıllarında, Beyazlar (Leukoi) ve Kırmızılar (Rousioi) adında iki takım bulunmaktaydı. Daha sonra bu takımlara Maviler (Venetol) ve Yeşiller (Prasinol) adında iki takım daha ilave edildi. Bu takımlar Hipodromdaki at yarışları faaliyetleri için oluşturulmuştu ve her rengin bir elementi temsil ettiği söylenirdi. Bu renklerin mevsimlerden ilham alınarak adlandırıldığını iddia edenler de olmuştur. Zamanla Maviler ve Yeşiller halk arasında daha popüler hale geldiler ve en nihayetinde; Kırmızılar Yeşillere, Beyazlar ise Mavilere karışarak kayboldular. Önce holiganlığa sonra siyasi çekişmelere sürüklenen takımlar; Antakya, Efes, İskenderiye gibi kentlerde sportif bir faaliyetten ziyade Grek-Yahudi kavgasının taraftarları haline gelmişlerdir. Yaygın görüşe istinaden Mavilerin aristokrasiye, Yeşillerin ise tüccar kesime yakın oldukları söylenebilir.; Nahit Yıldırım, *Constantinopolis Hipodromu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013, s.33.

kazanmışlardı.³⁷ Onların ülke içerisinde birbirleriyle olan rekabetleri günden güne artmakta, halk da bu yolla siyasi çalkantılara dahil edilmekteydi.

İmparator Justinianos'un tahttaki beşinci yılında Maviler ve Yeşiller arasında bir süredir tırmanmakta olan gerilim büyük bir isyana dönüştü. 532 yılında hipodromdaki at arabası yarışları sırasında işlenen bir cinayet nedeniyle başlayan Nika ayaklanması kısa sürede imparatorun iktidarını hedef alan bir isyan haline geldi. İsyancılar, Justinianos'u devirip merhum imparator Anastasios'un yeğeni Hypatios'u tahta çıkarmak amacındaydılar.³⁸ İmparator, olayları yatıştırmak üzere hipodromdan halka seslenmeye çalışsa da isyan büyüyerek devam etti. Durumun kontrolünü kaybeden imparator şehri terk etmek üzere içini altınlarla doldurduğu *dromonunun* hazırlanmasını buyurdu.³⁹

“Lordum, mevcut durum bir kadının erkek meclisinde konuşmasını yasaklayan geleneklere uymamı gerektirmeyecek kadar ciddi. Çıkarları bu denli büyük bir tehlikenin eşiğinde olanların düşünmesi gereken gelenekler değil, en akıllıca olan yoldur. Şu an kaçmak bizi güvenli bir yere götürecektir olsa da doğru olan bu değildir. Bu dünyaya gözünü açan birinin ölmemesi imkansızken; iktidarı tatmış birinin kaçak olması tahammül edilemez bir durumdur. Dileğim o'dur ki üzerimdeki bu mor cübbeden asla mahrum kalmayayım ve insanların bana 'İmparatoriçe' diye hitap ettiği günlerin bitişine şahitlik etmeyeyim. Ey İmparator; Eğer ki gayen kendini kurtarmaksa bunda bir zorluk yok. Hazines elinin altında. İşte deniz, işte gemiler... Yine de güvenli bir yere kaçtığımda, öyle bir güvenliği böyle bir ölümle seve seve takas edip etmeyeceğini bir an için tekrar düşün. Bana gelince, '*erguvan rengi elbise kefenlerin en asilidir*' diyen şu atalar sözüne uyacağım.”⁴⁰

Prokopius'un olaylara ilişkin İmparatoriçe Theodora'ya atfettiği bu monoloğun ardından İmparator ve taraftarları isyanı bastırmak için harekete geçti. İmparator'a bağlı kumandanlardan Mundos'un Heruli kuvvetleriyle Konstantinopol'e gelişiyle beraber isyan bastırıldı. Konstantinopol'de o güne kadar görülmüş en büyük yıkıma neden olan isyanın sonucunda binlerce kişi hipodromda katledilirken⁴¹ Anastasios'un yeğeni Hypatios destekçileriyle birlikte idam edildi.

³⁷ Prokopius, *Bizansın ...*, s.18.

³⁸ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.182.

³⁹ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.277.

⁴⁰ Prokopios, *The Wars*, p.64.

⁴¹ Sayılar kaynaktan kaynağa değişiklik gösterir; Malalas ve Theophanes Confessor'e o gece hipodromda katledilen kişilerin sayısını 35.000 olarak ifade ederken, Prokopius'a göre bu sayı 30.000'in üzerinde olarak söylenmiştir. Zacharias Rhetor ise öldürülen 80.000 kişi olduğunu yazar.

Nika olaylarından tahttaki yerini sağlamlaştırarak çıkan İmparator Justinianos için fütühat dönemi artık başlamak üzereydi. Fakat doğu hudutlarındaki tehdit gün geçtikçe büyüyor, Sâsâni orduları imparatorluğun doğu şehirlerini yağmalyordu. Şah Kavad'ın ölümü yeni Şah Anuşirvan ile anlaşma zeminini hazırlamıştı. Bu nedenle Nika isyanının patlak verdiği 532 yılında Sâsâni hükümdarı I. Hüsrev (Anuşirvan) ile Ebedi Sulh adı altında bir antlaşma yapıldı.⁴² Fakat Sâsâniler ile yapılan bu antlaşma kalıcı olmak bir yana sekiz yıl sonra Hüsrev'in ordularının imparatorluğun doğu hudutlarına saldırmasıyla bozuldu. Doğu Roma'nın hazırlıksız yakalandığı bu saldırı sonucunda İmparator Justinianos, Sâsânilere ödenen haraç miktarını arttırma yoluna giderek bölgedeki barışı yeniden tesis etmeye gayret etti. İmzalanan beş yıllık antlaşmalar uzatılarak 562 senesine kadar durum idare edilmeye çalışıldı. 562 yılında da bu sefer 50 yıl süreceği umut edilen başka bir antlaşma imzalanarak Roma- Sâsâni münasebetleri nizama sokulmak istendi. Fakat bu barış hali de daimî olmadı.

“Evrensel İmparatorluk”⁴³ ilkesiyle Roma'nın eski topraklarını Konstantinopol'e bağlamayı düşünen İmparator Justinianos, bu emellerini gerçekleştirmek üzere Belisarius'u görevlendirdi. Belisarius; 533'te Kuzey Afrika'daki Vandal istilasını defederek 536'da Roma ve Napoli'deki Ostrogot hakimiyetine son verdi.⁴⁴ 540'ta Ravenna tekrar imparatorluk topraklarına dahil edildi. 555 yılına gelindiğinde İmparator Justinianos tüm İtalya coğrafyasına hükmediyordu. Ayrıca 554 yılında İspanya'ya yapılan çıkartmayla birlikte Malaga ve Cordoba da Konstantinopol'e bağlanmış böylelikle Akdeniz havzasında bulunan eski Roma toprakları tekrar ele geçirilmişti.

542 yılına gelindiğinde Doğu Roma İmparatorluğu'nda iki büyük yıkım gerçekleşti. Bunlardan ilki Mısır'da başlayıp kısa sürede tüm imparatorluğu etkisi altına alan veba salgınıydı.⁴⁵ Salgın, tahıl ürünleri getiren gemiler vasıtasıyla başkent Konstantinopol'e ulaşmıştı. Prokopius'un aktardıklarına göre o günlerde Konstantinopol'de her gün beş ila on bin arası insan bu salgından hayatını

⁴² Gürhan Bahadır, “Anadolu'da Bizans-Sâsâni Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, Winter, 2011, s.692.

⁴³ Fatma Çapan, *a.g.m.*, s.215.

⁴⁴ Fatma Çapan, *a.g.m.*, s.219.

⁴⁵ Evagrius bu vebanın aslında Etiyopya kaynaklı olduğunu söyler, Evagrius Scholasticus, *Ecclesiastical*, p.223.

kaybediyordu.⁴⁶ Öyle ki cesetler Galata ve Haliç bölgelerinde yığınlar oluştuyordu. Salgına yakalananlar arasında İmparator Justinianos'un kendisi de vardı. İmparator hastalığı geçirmiş fakat ölmemişti.⁴⁷ Diğer tarafta salgının boyutu takip eden birkaç yüzyıl boyunca çeşitli şekillerde yükselip alçalarak imparatorluk şehirlerinin nüfusunu azaltmaya devam etti.

Veba salgınının Konstantinopol'e geldiği 542 yılının ağustos ayında başkentte büyük bir deprem meydana geldi. Şehir bu depremden büyük hasar alırken surlarda çökmeler yaşandı. 554 yılında yine ağustos ayında meydana gelen ve kırk gün kadar devam ettiği aktarılan bir başka depremler zincirinde sadece Konstantinopol'de değil, İzmit'te de birçok bina hasar görmüştü. Bu depremlerin üzerine şehir halkı mukaddes yerleri ziyaret etmiş ve tanrıdan yardım dilemişti.⁴⁸ Fakat asıl yıkım 557 yılındaki depremle gelecekti ki İtirafçı Theophanes, İmparator Justinianos'un bu depremi takip eden kırk gün boyunca tacını takmadığı ve yas tuttuğunu anlatıyordu.⁴⁹

İmparator Justinianos devrinde, isyan, yangın, salgın, deprem gibi üst üste yaşanan doğal ve beşerî afetlerin sonucunda Doğu Roma ekonomisi olumsuz yönde seyretmeye başladı. Mevcut ekonomik duruma Sâsâniler ile yaşanan siyasi gelişmelerin eklenmesiyle birlikte ipek ticareti sekteye uğradı.⁵⁰ Bilinen sekansa göre Çinlilerin at karşılığı göçer kavimlere sattığı ipek, Soğd tacirleri vasıtasıyla Sâsâni İmparatorluğu'na getiriliyordu. Burada Pers veya Suriyeli imalatçıların elinden geçerek Romalı *kommerkiarios*lara ulaştırılıyordu.⁵¹ Çin ülkesinden Konstantinopol'e değin süren yolculukta ipek çeşitli biçim, desen veya boyama işlemlerinden geçiyor, değerine değer katarak ilerliyordu. En kaliteli ipekler iskerlet moruyla boyanan, solmaya karşı dayanıklı ipeklerdi ki bunlar imparator ve ailesi için ayrılmaktaydı. Justinianos saltanatı sırasında yaşanan gelişmeler Sâsâni ticaret yolunun sıklıkla kapanmasına neden olduğundan imparatorluk ipek ticareti için başka olası yollar aradı. Avrasya stepleri üzerinden Çin ile direkt bir iletişim yolu aransa da bölgenin istikrarsız

⁴⁶ François Pieter Retief & Louise Cilliers, "The Epidemic of Justinian (AD.542): A Prelude to the Middle Ages", *Acta Theologia Supplementum* 7/26 No.2, 2006, p.119-120.

⁴⁷ François Pieter Retief & Louise Cilliers, *a.g.m.*, p.119.

⁴⁸ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.329.

⁴⁹ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.339.

⁵⁰ Janos Harmatta & B.A. Litvinsky, "Tokharistan and Ganhara Under Western Türk Rule 650-750", *History of Civilizations of Central Asia*, 1996, p.366.

⁵¹ Heleanor B. Feltham, "Justinian and International Silk Trade", *Sino-Platonic Papers*, 194, November, 2009, p.5.

politik şartları nedeniyle bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Fakat bu noktada ipek ticareti özelinde imparatorluk lehine bir gelişme yaşandı. Prokopius'un aktardığına göre iki Hint keşiş⁵², Theophanes of Byzantium'un anlattığına göre ise Persler⁵³, ipek böceği yumurtalarını imparatora takdim etti. Gerçekleşen bu endüstriyel casusluk Roma'nın da ipek üretimine başlamasına olanak sağladı. Doğu Roma'nın ipek üretimine başlamasının doğu ile yapılan ticareti ne derecede etkilediği muğlaktır. İmparator II. Justinos döneminde Konstantinopol'e gelen Soğd elçilerinin ticaret teklifinin kabulü⁵⁴ Roma'nın hala doğu ile olan ticareti canlı tuttuğunu gösteriyordu.

İmparator Justinianos döneminde imparatorluk hazinesi içinde önemli bir kalem de *foederati* ödemelerine ayrılmış olmalıydı. V. yüzyılın ortalarından itibaren yer değiştiren kavimler nedeniyle bir türlü istikrarın sağlanamadığı Balkanlarda imparatorluk hudutlarının bekçiliği *foederati* denilen devletler vasıtasıyla yapılmaktaydı. Bu istikrarsızlığa neden olan etmenler arasında imparatorluk politikasının da önemli bir rolü vardı. Romalılar kimi zaman Gepidleri Gotlara karşı, kimi zaman da Lombardları Gepidlere karşı kullanmaktan çekinmiyorlardı. Kaynaklarda geçtiği kadarıyla imparatorun övgü ve hediyelerle onurlandığı kavimlerin birkaç yıl içerisinde birbirleriyle savaşa tutuşmaları mucizevi bir olay sayılmazdı.⁵⁵ Yine de Akdeniz havzasındaki eski Roma topraklarını tekrar ele geçiren imparator için Balkanlardaki durum “evrensel imparatorluk” ilkesiyle bağdaşmıyor olmalıydı.

1.1.2. Sâsânî İmparatorluğu

VI. yüzyılın başlarında Sâsânî toprakları Ak-Hunlar ve Doğu Roma İmparatorluğu arasında yer alıyordu ve her iki devletle de savaş halindeydi. Kastlaşmış sosyal yapının asillere verdiği güç⁵⁶ tahtın kaderini tayin eden bir yapıya bürünmüştü. Ak-Hunlarla yapılan seferlerde ölen Şah Firuz'un yerine asiller tarafından tahta

⁵² Prokopios, *The Wars*, p.500-501.

⁵³ Theophanes Byzantius, *a.g.e.*, p.270.

⁵⁴ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.115-117.

⁵⁵ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 227.

⁵⁶ Nasır Niray, “Sâsânî İmparatorluğu'nun Devlet Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 2001, s.22.

oturtulan Belaş, dört yıllık hükümdarlığının sonunda gözlerine mil çekilerek tahttan indirilmişti.⁵⁷ Belaş'ın yerine 473'te bu kez yeğeni Kavad devlet yönetimine getirildi.

473'ten beri tahtta oturan Kavad, devlet yönetiminde egemen din olan Zerdüştlük yerine, ona tepki olarak doğan Mezdekiyye öğretisine yönelmişti. Bunda Sâsânîlerin o dönemki sosyal yapısının payı oldukça büyüktü.

Zerdüştlüğün etkisinde şekillenen idari ve sosyal yapı zaman içerisinde sosyal sınıflar arası geçişi zayıflatmış hatta imkânsız kılmıştı. Dinin getirdiği sosyal düzene bir tepki olarak doğan Mezdekiyye ise eşitliği ve paylaşımı esas alan bir öğretiydi.⁵⁸ Öğretiye göre; yeryüzündeki bütün erzaklar (kadınlar da dahil olmak üzere) eşit bir şekilde paylaşılmalıydı.⁵⁹ Kendini öğretinin peygamberi olarak tanıtan Mazdek, zenginlerden alınan malların fakirlere dağıtılması gerektiğini anlatıyor ve böylece ülkesindeki asillerin güçlerini kırmak isteyen Şah Kavad'a başmobeçlik⁶⁰ ediyordu.⁶¹

Mazdek'in öğretisini takip eden Kavad'a Zerdüşť din adamları tarafından yapılan uyarılar yetersiz kalınca tahttan indirilmek ve zindana atılmak suretiyle cezalandırıldı. Fakat haraç ödemek şartıyla Ak-Hunların desteğini kazanan Kavad 499'da tahtı yeniden ele geçirdi.⁶² Ak-Hunlara verilecek haracı çıkarmak adına Doğu Roma İmparatorluğuna bir dizi sefer düzenledi.

Doğu Roma İmparatorluğu üzerine yaptığı seferlerde Kavad, meşruiyetini I. Theodosius ve III. Şapur zamanında yapılan bir anlaşmadan almaktaydı. Roma ve Sâsânî imparatorlukları arasında yapılan bu anlaşmaya göre Sâsânîler, Kafkasya üzerindeki göç hareketlerini engellemeleri karşılığında Doğu Roma tarafından kendilerine bir miktar ödeme yapılacaktı.⁶³ II.Yezdicert döneminde bu anlaşma öne sürülerek Ak-Hunlara karşı yürütülen savaşlarda kullanılmak üzere Roma'dan mali destek talebinde bulunulmuş, Doğu Roma'nın talebi reddetmesi üzerine iki

⁵⁷ Esko Naskali, "Sâsânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul, 2009, s.175.

⁵⁸ Kenan Has, "Mezdekiyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.29, Ankara, 2004, s.523.

⁵⁹ Hayrettin Kızıl, "Mazdek Hareketi ve Sebepleri", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 13/2, Ağustos 2021, s.751.

⁶⁰ Rütbeyle sahip Zerdüşť din adamı.

⁶¹ Taberi, *Tarih-i Taberi*, Türkçeye tercüme: M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınevi, II, İstanbul, 2007, s.494-496.

⁶² Ezgi Tecimer, *Roma İmparatorluğu ve Sasani Devleti'nin Siyasi İlişkileri (III- VII. Yüzyıl)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020, s.25.

⁶³ M. Rahim Shayegan, "Sasanian Political Ideology", ed. Daniel T. Potts, *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, 2013, p.808.

imparatorluk 441-42 yıllarında küçük çaplı bir savaşa sürüklenmişti.⁶⁴ Nitekim 502 yılına gelindiğinde aynı gerekçelerle ödemenin geciktirilmesi, Şah Kavad'ın bunu bahane ederek Roma topraklarına girmesine neden oldu.

502'de Roma topraklarına sefere çıkan Kavad, Armeniakon bölgesinde birkaç önemli şehri işgal ederek Amid'i (Diyarbakır) ele geçirdi.⁶⁵ Fakat Ak-Hunların saldırıya geçmeleri karşısında bu bölgeleri elinde tutamayarak geri çekilmek durumunda kaldı. Kavad sonraki yıllarda Roma topraklarına olan akınlarına devam etti. 531 yılında Suriye bölgesine saldırıp savaşı kazanmış olsa da savaş sırasında öldü.

532 yılında Sâsânî İmparatorluğu tahtı Kavad oğlu Hüsrev Anuşirvan'a geçti. Sâsânî İmparatorluğunun en önemli hükümdarlarından biri olan, Sâsânîlere en parlak devrini yaşatan ve "ölümsüz adam" lakabıyla nam salan Anuşirvan, 579 yılına kadar tahtta kaldı.⁶⁶ Tahta çıktığı ilk zamanlarda devletin iç sıkıntılarını gidererek Mazdek isyanından geriye kalan kalıntıları ortadan kaldırdı. Doğu Roma İmparatorluğu ile 532 yılında ebedi sulh olarak bilinen anlaşmayı yaptı. Anlaşmanın maddelerine göre iki devlet kardeş kabul edilmiş, birinin askere veya paraya gereksinim duyduğunda diğerinin bunu karşılaması öngörülmüştü. Fakat bu anlaşma uzun ömürlü olmadı. İki Arap kabilesi arasında çıkan düşmanlıkta, İmparator Justinianos'un hakemliğe soyunması Anuşirvan'ın ipleri koparmasına ve Mezopotamya'ya saldırmasına sebep oldu. Bu saldırı sonucunda Antakya'yı topraklarına dahil eden Anuşirvan, Doğu Roma ile beş yıllık bir dostluk anlaşması daha imzaladı.⁶⁷ Fakat bu anlaşma da diğerleri gibi uzun ömürlü olmadı. Anuşirvan'ın sefer dönüşü Edessa (Urfa) ve Dara'yı haraç niyetine ilhak etmesi nedeniyle barış sağlanamadı.

540'lı ve 550'li yıllarda Doğu Roma ve Sâsânî imparatorlukları arasındaki savaşlar yoğunlaşarak arttı. 541 yılında iki imparatorluk bu sefer Lazika kralı nedeniyle birbirine düştü. Petra valisi Tzibus'un ticareti tekelleştirmesinden rahatsız olan kralın Anuşirvan'dan yardım istemesi üzerine gelişen olaylar yaklaşık yirmi yıl boyunca iki imparatorluğu da meşgul etti. Bu savaşlar boyunca Sâsânîler Petra başta olmak üzere birden fazla şehri işgal ederek topraklarına dahil ettiler. Savaşlar ancak

⁶⁴ M.Rahim Shayegan, *a.g.m.*, p.808.

⁶⁵ Prokopios, *The Wars*, p.15-16.

⁶⁶ Ezgi Tecimer, *a.g.e.*, s.53-54.

⁶⁷ Gürhan Bahadır, *a.g.m.*, s.723.

562’de elli yıl sürmesi umut edilen bir anlaşmanın yapılmasıyla sona erdi. Sâsâniler’in; Hunlar, Alanlar ve diğer yabancı kavimlerin Roma’ya erişmesini engellemeyi taahhüt ettiği bu antlaşma⁶⁸ da barışı getirmedi ve Justinianos’un halefi II. Justinos tarafından feshedildi.

1.1.3. Balkanlar: Lombard ve Gepid Krallıkları

Got asıllı Doğu Roma tarihçisi Jordanes’in satırlarında epik bir anlatıya dönüşen 454 Nedao savaşı VI. yüzyıl Balkan coğrafyasını şekillendiren önemli olaylardan biridir. Jordanes’in anlatısı, Attila’nın ölümüyle başlayan taht ve toprak buhranı sonucunda Kral Ardarik komutasındaki Gepidlerin ve Hun hakimiyetinde yaşayan diğer unsurların “bağımsızlık” mücadelesini konu edinir. VI. yüzyılın ilk yarısında isimleri zikredilen birçok kavim Jordanes’in anlatısında tek bir paragrafa sıkıştırılır.

Jordanes’in savaşın nedeniyle ilgili anlatısı oldukça sadedir. Bu anlatıya göre Attila’nın zifaf gecesindeki ani ölümü, Hanzadeleri Hun topraklarının paylaşılması konusunda anlaşmazlığa düşürür. Hun egemenliği altında yaşayan halkların krallarıyla beraber aile mirasının parçası olduğunu düşünen kardeşler bu unsurların eşit bir şekilde pay edilmesini isterler. Bu sırada durumdan haberdar olan ve Hun egemenliğindeki unsurlara “*en kötü durumdaki köleler gibi*”⁶⁹ davranıldığını düşünen Ardarik isyan bayrağını çekerek sadece kendi halkı olan Gepidler için değil aynı zamanda diğer halklar için de bağımsızlık kapısını aralar. Nihayetinde İlek idaresindeki Hun birlikleri ve Ardarik idaresindeki isyan birlikleri Pannonia’daki Nedao nehri kıyısında karşı karşıya gelirler.

Gotların mızraklarla, Gepidlerin kılıçlarla, Rugilerin zıpkınlarla, Herulilerin hafif Alanların ise ağır donanımlı askerlerle, Süevilerin ayakta Hunlarınsa yaylarıyla cenk ettikleri anlatılan paragrafta Jordanes’in deyimiyile “olağanüstü” bir manzara

⁶⁸ Emine Bilgiç Kavak, *Doğu Roma İmparatoru Iustinianus ve Sasani İmparatoru Hüsrev Anuşirvan’ın Doğu Akdeniz Politikalarının Karşılaştırılması*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2018. s.106.

⁶⁹ Jordanes, *a.g.e.*, p.125.

ortaya konulur.⁷⁰ Savaşın sonunda Attila'nın gözde halefi İlek *şanına yakışır biçimde hayatını kaybederken* Pannonia ve Transilvanya üzerindeki Hun baskısı zayıflar.⁷¹

Hunların bölgede zayıflamasıyla birlikte özgür kalan halklar Balkanların siyasi haritasını yeniden şekillendirmede başarılı olurlar. Nedao muharebesini takip eden otuz yıl içinde Jordanes'in anlatısında savaşa zıpkınlarıyla dahil olan Rugiler, Teoderik'in Ostrogot alayına dahil olarak İtalya'ya göç eder.⁷² Prokopius Rugilerin Teoderik tarafından alaya katılmaları konusunda ikna edildiğinden bahsederken, onların bir süre daha kimliklerini muhafaza etmiş olabileceğine ilişkin birtakım bilgiler sunar.⁷³

454 Nedao Muharebesine bilfiil katılan diğer grup olan Heruliler ile ilgili bilinenler ise kısıtlı kayıtlardan ibarettir. Bunun nedeni uzunca bir süre varlıklarını devam ettirmiş olsalar da çevrelerindeki gruplar tarafından önemsenip kayda geçirilecek kadar politik ve kültürel etkinliğe hiçbir zaman erişememiş olmalarından kaynaklanır.⁷⁴ Herulilerin kaynaklarda nispeten görünür hale gelmeleri geç IV. ve erken V. yüzyıl dolaylarına rastlar.

Prokopius, Herulilerin antik çağlarda Tuna ötesinde yaşadıklarını, insan kurbanı gibi ritüeller içeren bir dine mensup olduklarını aktarır. Zamanla sayılarının artmasıyla çevrelerinde yaşayan diğer halklara karşı saldırgan hale gelmişlerdir. Anastasios'un Roma tahtına çıktığı yıllarda Rudolf adında bir kralları olduğunu aktaran Prokopius, Herulilerin krallarının barışçı politikasını benimsemediklerini bilakis savaştan ve yağmadan uzak duran krallarını korkaklık ve kadınsılıkla suçlayıp alay ettiklerini anlatır.⁷⁵ Prokopius'a göre Rudolf'un Lombardlara saldırmasının nedeni budur. Lombardlarla yapılan savaşta birçok Heruli gibi Kral Rudolf da ölmüş, geri kalan Heruliler ise artık Tuna ötesi topraklarda tutunamayacaklarını anlayarak

⁷⁰ Jordanes, *a.g.e.*, p.126.

⁷¹ Fatma Aysel Dıngıl Ilgın, "The Battle Of Nedao and its Importance in Eastern European Turkish History", *Journal of Turkish Studies*, 2019, p.317.

⁷² Peter Heather, "Disappearing and Reappearing Tribes", ed. Walter Pohl & Helmut Reimitz, *Strategies of Distinction (The Construction of Ethnic Communities 300-800)*, Brill, Leiden, 1998, p.99-100.

⁷³ Prokopius, Rugilerin dışarıdan evlenme yoluna gitmediklerini ve bu sayede isimlerini uzun bir süre korumaya devam ettiklerinden bahseder: Prokopios, *The Wars*, p.386.

⁷⁴ Alexander Sarantis, "The Justinianic Herules: From Allied Barbarians to Roman Provincials", ed. Florin Curta, *Neglected Barbarians*, Brepols Publisher n.v., Turnhout, Belgium, 2010, p.365.

⁷⁵ Prokopios, *The Wars*, p.346.

yeni yurt arayışına girmişlerdir.⁷⁶ Bu noktada bir kısmı Tuna'yı aşp eskiden Rugilerin yaşadığı topraklara gelirken diğer grup İskandinavya'ya doğru ilerlemiştir. Jordanes'in ayakları çabuk bir halk olarak betimlediği Heruliler,⁷⁷ eski Rugi topraklarında bu sefer kılığın onları sıkıştırmasıyla tutunamayarak Gepidlere komşu olacakları başka bir sahaya ilerlemişlerdir. Prokopius, başta Herulileri iyi karşılayan Gepidlerin bir süre sonra bilinmeyen bir nedenden dolayı onlara kötü davranmaya başladıklarını anlatır. Nihayetinde Heruliler tekrar yer değiştirerek Romalılara komşu olacakları Singidunum (Belgrad – Yukarı Moesia) dolaylarına gelirler.

Prokopius ve Marcellinus Comes'un anlatılarında, İmparator Anastasios'un arkadaşça yaklaşımıyla Singidunum dolaylarında yaşamalarına izin verilen Herulilerin⁷⁸, zamanla buradaki yerli Romalı halka karşı rahatsız edici davranışlarda bulundukları gerekçesiyle üzerlerine bir Roma ordusunu çektiklerinden bahsedilir. Anastasios tarafından gönderilen ordu birçoklarını öldürüp tamamını ortadan kaldırmaya yetecek üstünlüğü ele geçirdiğinde aman dilenerek imparatorluğa hizmetlerini bildirmişlerdir.⁷⁹ Prokopius, Herulilerin bu savaşın ardından Roma'nın müttefiki ve İmparator'un hizmetlileri haline geldiklerini söyler. Romalılar ve Heruliler arasında gerçekleşen bu savaşa müteakiben İmparator Justinianos'un saltanatının ilk yıllarına kadar kaynaklarda Heruli ismi zikredilmez.

Prokopius'un Heruliler ile ilgili anlatısı, İmparator Justinianos döneminde Hristiyanlığa geçmeleriyle devam eder.⁸⁰ Malalas ise bu Hristiyanlaştırılma olgusunu Heruli Kralı Grepes/Gratis üzerinden aktarır. Kralın, emrindeki askerlerle birlikte Konstantinopol'e gelerek Hristiyan olmak istediğini kaydeden Malalas, vaftiz işleminin bizzat İmparator Justinianos tarafından gerçekleştirildiğini söyler.⁸¹ Bu noktada Malalas ve İtirafçı Theophanes bu vaftiz haberini 527 yılına tarihlerler.

⁷⁶ Diyakoz Paul, Heruliler ve Lombardlar arasında çıkan bu savaşın nedenini, Heruli Krallı Rudolf'un kardeşinin daha önce Lombardlar tarafından öldürülmesi olarak açıklar. Paul the Deacon, *a.g.e.*, p.328-329.

⁷⁷ Jordanes, *a.g.e.*, p.84.

⁷⁸ Marcellinus Comes, *a.g.e.*, p.37.

⁷⁹ Prokopius'un bu savaş hakkında herhangi bir kronoloji belirtmemesine rağmen olayın 512-518 dolaylarında olması olasıdır; Alexander Sarantis, "The Justinianic...", p. 371.

⁸⁰ Prokopius, Justinianos tahta geçtiğinde Herulilere armağanlar gönderdiğinden bahseder. Buradaki armağan kavramının Doğu Roma tarafından gönderilen bir ödeme olması olasıdır. Heruli askerlerinin bu tarihten itibaren Doğu Roma ordusunda istihdam edilmeleri onların bir nevi paralı asker olarak orduya katılmalarını sağlamış olmalıdır. Prokopios, *The Wars*, p.347.

⁸¹ İoannes Malalas, *a.g.e.*, p.247.

Justinianos'un Doğu Roma tahtındaki ilk yılına denk gelen bu süreç yeni imparatorun Balkan politikasını gösterir niteliktedir. *Yapılar*'dan öğrendiğimiz kadarıyla Dardania bölgesine Justiana Prima isimli bir şehir inşa ettiren ve daha sonra İlirya başpiskoposunun ikametgahı haline getiren⁸² imparatorun misyonerlik faaliyetleriyle barbar kavimleri kültürel olarak Konstantinopol ekseninde tutmak istemesi olasıdır.

İmparator Justinianos döneminde Yukarı Moesia'da bulunan Heruliler, Balkanlarda Got saldırılarına karşı tampon bölge oluşturmalarının yanı sıra doğuda Sâsânilere karşı verilen mücadelede sundukları insan gücüyle önemli roller üstlenmişlerdir. Diğer tarafta 545 yılında komutan Narses'in, o sırada İtalya'da Ostrogotlara karşı savaşan Belisarius'a destek için İlirya'ya Heruli kuvvetlerini⁸³ toplamaya gönderilmesi⁸⁴ Herulilerin sadece doğudaki savaşlarda değil imparatorluğun çeşitli bölgelerindeki savaşlarda asker olarak istihdam edildiklerini gösterir.⁸⁵

Herulilerin görüldüğü bir başka olay ise Nika ayaklanması sırasında General Mundos önderliğindeki Heruli kuvvetlerinin Justinianos'un tek umudu olarak anlatıldığı pasajdır.⁸⁶ Gepid kökenli bir lord olan Mundos'un adı çağdaş kaynaklarda Gepid Kralı'nın oğlu olarak geçerken;⁸⁷ Gepid tahtı üzerindeki hak kaybı sonrası bir süre Teoderik'in Gotlarına hizmet ettiği ve sonrasında Doğu Roma tarafından İlirya'ya general olarak atandığı anlatılır. Bu noktada Gepid asilzadelerinin soy ağacının eksiksiz bir akış içerisinde olmadığı, anlatıların sıklıkla bölünerek, sekteye uğratıldığını unutmamak gerekir.

Jordanes'in Got tarihine göre bilinen ilk Gepid Kralı III. yüzyıl ortalarında yaşamış olan Fastida'dır. Fastida, Vistül nehrinin sığ sularında bir adada yaşayan halkının sayılarının artmasına müteakip yeni yerler ele geçirebilmek için çevre

⁸² Procopius, *Buildings*, p. 225.

⁸³ Prokopius, Heruli askerlerinin kalkan ve kalın bir ceket dışında herhangi bir koruyucu ekipman giymediklerini ve özellikle Heruli kölelerinin kalkan kullanabilmek için savaşlara katılıp yeterince cesur olduklarını ispat etmeleri gerektiğini söyler; Prokopios, *The Wars*, p.127-128.

⁸⁴ Prokopios, *The Wars*, p.262.

⁸⁵ Roland Steinacher, "The Herules: Fragment of a History", ed. Florin Curta, *Neglected Barbarians*, Brepols Publisher n.v., Turnhout, Belgium, 2010, p.352.

⁸⁶ Prokopios, *The Wars*, p.65.

⁸⁷ ⁸⁷ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.318.; İoannes Malalas, *a.g.e.*, p.264.

halklarla savaşmaya başlar.⁸⁸ Nihayetinde Gotları kışkırtır ve Kral Ostrogotha komutasındaki Gotlara yenilerek savaş alanını terk etmek mecburiyetinde kalır.

Kral Fastida'dan, Nedao savaşında kendini gösteren Ardarik'e kadar kaynaklarda başka Gepid kralına rastlanmaz. İki yüzyılı aşkın bir süreyi gösteren bu boşlukta Gepidlerin kim tarafından idare edildikleri muğlaktır. Fakat bu süre zarfında Vistül'den Dacia (Güneydoğu Pannonia) topraklarına geldikleri ve Nedao savaşı öncesinde ve sonrasında bu mahalde yaşadıkları saptanabilir.⁸⁹ Kral Ardarik'den bilinen bir sonraki kral olan Giesmus'a (erken 480ler) kadar olan dönem aynı şekilde bilinmezliğini korur. Diğer tarafta asilzadelerin soy ağacı Kral Giesmus'un saltanatına müteakip daha düzenli bir hal alır.

Malalas ve Theophanes, Doğu Roma tarafından İlirya eyaletine *magister militum* olarak atanan Mundos'un babasını Gepid Kralı Giesmus olarak açıklarlar.⁹⁰ Babası öldüğünde yaşının küçük olması hasebiyle amcası ve maktul kralın kardeşi Thraustila tarafından tahttan uzaklaştırılmıştır. Jordanes, müstakbel tahtı elinden alınmış bu adamın bir süre Tuna boyunda hiçbir insanın işlemediği ıssız topraklarda dolaştığını, nihayetinde çevresine topladığı eşkıyalarıyla birlikte Herta adında bir kaleyi ele geçirdiğini ve çevre vilayetlere rahatsızlık verdiğini aktarır.⁹¹ Mundos'un Teoderik ile yollarının kesişmesi de hayatının bu safhalarına rastlamış olmalıdır.

Kaynaklar, Kral Thraustila'nın 488'deki ölümüyle birlikte Gepid tahtının oğlu Thrasaric'e geçtiğini yazar. Aynı yıl bir Got alayının Sirmium'u kısa süreli işgal ettiği bilinmektedir. Gepidler ve çağdaş Balkan kavimleri için kilit bölge olan Sirmium, eski Roma eyaleti Pannonia'nın başkenti konumundaydı. Sava nehri kıyısında yer alan şehir batıda İtalya ve Dalmatia, kuzeyde Pannonia, doğuda Moesia ve Dacia, güneyde imparatorluk sınırları olmak kaydıyla bölgedeki stratejik önemi yüksek bir şehirdi. Şehir Gepid idaresine 473 yılında geçmişti⁹² ve -488 yılındaki kısa süreli işgal dışında- 504'teki Got saldırısında kadar Gepidler tarafından yönetilmişti. 504'te Pitzias

⁸⁸ Jordanes, *a.g.e.*, p.78-79.

⁸⁹ Brian Croke, "Mundo the Gepid From Freebooter to Roman General", *Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts*, XII, 1982, p.127.

⁹⁰ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.318.; İoannes Malalas, *a.g.e.*, p.264.

⁹¹ Jordanes, *a.g.e.*, p.138.

⁹² Attila P. Kiss, "A sirmiumi háború (504-505) Kapcsolatok az osztrogótok, Bizánc és a gepidák között a 6. század elején", ed. Tóber, Márta & Maléth Ágnes, *Középkortörténeti tanulmányok*, VIII, Szeged, 2015, p.54.

komutasındaki Gotlar, şehri Teoderik'in mülküne dahil ettiğinde mağlup kral Thrasaric için iltica zorunluluğu doğarken halkı Dacia'daki topraklara geri çekildi.

Gepid Kralı Thrasaric mülteci hayatını sürdüreceği Konstantinopol'e giderken⁹³ geride bıraktığı topraklarda Gotlar ilerlemeye devam ediyordu. Öyle ki General Pitzias'ın desteğini arkasına alan Mundos, 505 yılında Anastasios tarafından gönderilen bir orduyu yenmede başarılı olmuştu.⁹⁴ Gotların Pannonia'da baskın hale gelişleri Heruli Kralı Rudolf'un Teoderik'in damadı olmasıyla pekişti. Yaşanan gelişmeler Anastasius'u Franklar ve Lombardlar ile iş birliğine zorladı. Nihayetinde 507 yılında Heruliler bozguna uğratılarak üç gruba ayrılmak zorunda bırakıldı. Bir kısmı Kuzey Tuna'yı terk ederken bir kısmı iki yıl sonra Anastasios ile anlaşarak Singidumun dolaylarına yerleşti.

Sirmium'un kaybını izleyen yıllarda Gepidler eski toprakları Dacia'ya geri çekilmek zorunda kaldılar. Burada Heruli Krallığı'nın yıkılmasının ardından Elbe kıyılarından eski Rugi-Heruli yerleşimine gelen Lombardların bir koluyla evlilik ittifakı oluşturdular. Bu tarihlerde Gepid tahtı Elemundus isimli bir kral tarafından işgal edilmekteydi. Bu kralla ilgili kaynaklarda neredeyse hiçbir bilgi yoktur. Öyle ki ismi bile ancak oğlunun Mundos ile benzer bir kaderi paylaştığını anlatmak için zikredilir.

Teoderik'in 526 yılındaki ölümü Got Krallığı içerisindeki birçok dengeyi değiştirdiği gibi Balkan coğrafyasını da birinci dereceden etkiler. Kralın ölümüyle birlikte Gotlara olan hizmetini tamamlayan Mundos bu sefer Roma İmparatoru Justinianos tarafından İlirya'ya *magister militum* olarak atanır.⁹⁵ Roma'ya bağlı Heruli kuvvetlerinin komutasına atanan Mundos'un aynı zamanda Gepidler için kontrol görevi üstlenmiş olması olasıdır.⁹⁶ Bu noktada Justinianos'un Gepidler için ikili bir politika izlediği söylenebilir.

⁹³ Haluk Çetinkaya, "Gepids at Constantinople", ed. Tivadar Vida ve diğerleri, *Gepids After the Fall of the Hun Empire*, Budapest, 2019, p.464.

⁹⁴ Alexander Sarantis, "War and Diplomacy in Pannonia and the Northwest Balkans During the Reign of Justinian The Gepid Threat and Imperial Responses", *Dumbarton Oaks Papers*, 63, 2009, p.20.

⁹⁵ Brian Croke, "Mundo the Gepid...", p.127.

⁹⁶ Alexander Sarantis, "War and Diplomacy...", p.24.

Teoderik'in 526'daki ölümünü ve Belisarius'un 535'teki Ostrogot Krallığı seferi arasında geçen sürede Gepid Kralı Elemundus, İmparator Justinianos ile ittifak kurarak Sirmium'daki Got egemenliğine son vermek için harekete geçmiş olmalıdır.⁹⁷ Bu noktada kaynaklar her ne kadar Elemundus'a odaklanmasa da Gepid kavminin hareketlerini takip eder. Kralın ölümü sonrası zayıflayan Got birliğine karşı Justinianos'un desteklediği Gepidler, Sirmium'a çeşitli saldırılarda bulunur. Bu saldırılar şehri ele geçirmektense şehirdeki Got alayını zayıflatmaya yönelik girişimler olarak kalır. Üstelik saldırıların karşılığı olarak Gotlar, İllirya'daki Gratiana şehrine saldırıda bulunur.⁹⁸ Gratiana saldırısının ardından Justinianos ve Got Kraliçesi Amalasuintha arasındaki diplomatik ilişkiler gergin bir zemine doğru ilerler.

Got Krallığı ve Roma İmparatorluğu arasındaki gerilim Belisarius'un 535 yılında İtalya'yı güneyden işgal etmeye başlamasıyla savaş halini alır. Doğu Roma birlikleri Napoli ve Roma'daki Got egemenliğine son verirken, Mundos, emrindeki Heruli kuvvetleriyle birlikte Dalmatia'yı Gotlardan temizler. Dalmatia'daki Doğu Roma ilerleyişi oldukça kanlıdır. Öyle ki Mundos, oğlu Mauricius ile birlikte hayatını bu savaşta kaybeder.⁹⁹ İmparator Justinianos bu sefer Constantianus kumandasındaki başka bir orduyu Dalmatia topraklarına gönderir. Büyük bir ordunun Konstaninopol'den yola çıktığı öğrenen Gotlar Dalmatia topraklarını terk eder.

Gotların çekilmesiyle birlikte bir süredir Dacia'da bekleyen Gepidler Sirmium'u tekrar ele geçirir.¹⁰⁰ İmparator Justinianos ise bu durumdan pek memnun değildir. Nitekim 538 yılında Gepidlerin ödeneğini keserek yeni *magister militum* Calluc'u Gepidler üzerine gönderir.¹⁰¹ Calluc, Gepidlere karşı başarılı ve başarısız birçok saldırıda bulunarak hayatını kaybeder.¹⁰² Prokopius bu noktada imparatorun, Lombardlarla anlaşarak onlara Noricum'u ve Pannonia'nın bütün muhkem şehirlerini verdiğinden bahseder.¹⁰³ Prokopius'un bu bahsi değişen şartlar altında zaten

⁹⁷ Alexander Sarantis, "War and Diplomacy...", p.21.

⁹⁸ Prokopios, *The Wars*, p.258.

⁹⁹ Prokopios, *The Wars*, p.266.

¹⁰⁰ Hrvoje Gračanin & Jana Skrgulya "The Gepids and Southern Pannonia in the age of Justinian I", ed. Tivadar Vida, Dieter Quast, Zsófia Racz, Istvan Koncz, *Collapse- Reorganization- Continuity Gepids After the Fall of the Hun Empire*, Budapest, 2019, p.190.

¹⁰¹ Alexander Sarantis, "War and Diplomacy...", p.25.

¹⁰² Marcellinus Comes, *a.g.e.*, p.48.

¹⁰³ Prokopios, *The Wars*, p.445.

Lombardlar tarafından iskân edinilmiş toprakların imparatorca tasdiki şeklinde de okunabilir.

Gotların Balkanları terk etmesi ve Gepidlerin Sirmium’da etkin hale gelmeleri bölgenin dinamiklerini yeniden şekillendirir. Lombardların imparatorlardan aldıkları icazet üzerine Pannonia çayırlarına inmeleri Gepidler tarafından bir tehdit olarak algılanırken, iki kavim arasında oluşan gerginliğin savaşa dönüşmesi uzun sürmez. Lombardlar ve Gepidler arasındaki güç dengesizliği imparatorluğun savaşa davet edilmesini gerektirir ki 548 yılında iki kavmin elçileri Konstantinopol’e gelerek imparatoru yapılacak savaşta kendi saflarında yer almaya ikna etmeye çalışırlar.¹⁰⁴ Prokopius’un anlatıyı burada noktalaması nedeniyle görüşmelerin sonucunda imparatorun hangi tarafı seçtiği yeterince açık değildir. Ancak Sirmium’un kaybının ardından Lombardlarla yapılan müttefiklik, imparatorluğun hangi tarafa yakın durduğunu gösterir niteliktedir.¹⁰⁵

Lombard ve Gepidler arasındaki tansiyon 550 yılında iki kavmin ordularının karşı karşıya gelmesiyle devam etti. Oldukça kısıtlı kayıtların aktarıldığı bu savaşla ilgili Prokopius, ordugahta çıkan panik nedeniyle tarafların savaştan vazgeçerek ateşkes yoluna gittiğini anlatır.¹⁰⁶ Ancak iki yıl sürebilmiş olan bu ateşkes 552 yılında tarafların veraset sirtüşmeleri nedeniyle Asfeld Savaşı olarak bilinen olaya yol açtı.

548 yılında Kral Elemundus’un ölümüyle birlikte Gepid tahtı varisi olan Ostrogoth’a geçti. Fakat Thorisin tahtı gasp ederek Ostrogoth’un Lombardlara kaçmasına neden oldu. Aynı yıllarda Lombard tahtında da benzer bir olay meydana gelmişti. Kral Wacca’nın ölümünün ardından kanuna göre tahta çıkması gereken varis Riciulf tahttan uzaklaştırılmış ve geride iki oğlunu bırakarak Varni’ye sürülmüştü. Riciulf’un oğullarından biri hastalık sebebiyle ölürken diğer oğlu Hildiges Slavlara kaçmayı başarmış ve nihayetinde çevresinde tuttuğu bir grup Lombard ve Slav unsurları alarak Gepidlere sığınmıştı. Bu sırada Lombard tahtı Wacca’nın ölümüyle birlikte oğlu Waltari’ye geçmiş fakat Waltari’nin küçük yaşı sebebiyle naipliğini üstlenen Audoin bir süre sonra tahtı tamamıyla ele geçirmişti.

¹⁰⁴ Prokopios, *The Wars*, p.446-449.

¹⁰⁵ Alexander Sarantis, “War and Diplomacy...”, p.26.

¹⁰⁶ Prokopios, *The Wars*, p.502.

550 yılında yapılan ateşkese bağlı olarak Lombard Kralı Audoin, Thorisin'den firari Hildiges'in geri gönderilmesini talep etti.¹⁰⁷ Konuyu Gepidlerin ileri gelenleriyle tartışan Thorisin, Hildiges'in iadesinin ancak Ostrogoth ile takas durumunda kabul edileceğini ilettili.¹⁰⁸ Prokopius her ne kadar bu iki asilzadeye ne olduğunu anlatmayı inkâr etse de bu olay 552 Lombard-Gepid savaşına yol açan nedenlerden biri olarak görülebilir.

552 yılına gelindiğinde her iki kavim bir kez daha karşı karşıya geldiler. Bu savaşta Lombardlardan yana saf tutmaya karar veren İmparator Justinianos, meşruiyetini Gepidlerin 548'den beri Roma aleyhine yürüttükleri politikadan almaktaydı. Kontrol altında tuttıkları Tuna nehri vasıtasıyla Slavlar başta olmak üzere çeşitli yağmacı grupları imparatorluğun kuzey hudutlarına yönlendiren Gepidler, halihazırda Sirmium dolayısıyla gergin bir ilişki içinde olan Roma-Gepid münasebetlerini olumsuz yönde etkileyecek başka bir olayın daha öznesi olmuşlardı. İmparatorluğun Lombardlar lehine savaşı dahil olacağını düşündüklerinden Azak denizi kenarında yaşayan Kutrigurları savaşı davet etmiş ve bir süre sonra onları Tuna'nın güneyine geçirerek imparatorluk sınırlarını yağmalamalarına neden olmuşlardı.¹⁰⁹ Buna karşılık olarak İmparator Justinianos, Azak'ın diğer yakasında yaşayan Utigurları, Kutrigurlara saldırımları için teşvik etmişti. Sandilkh komutasındaki Utigur birliklerinin Don nehrini geçip karşılarına çıkan çok sayıdaki Kutriguru öldürmesiyle son bulan olaylarda Kutrigurlar İmparator ile anlaşarak eski topraklarına geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Fakat daha sonra bu topraklarda tutunamayarak yine İmparatorun kendilerine tahsis ettiği Trakya'da bir alana yerleştirildiler.¹¹⁰

Yaşanan gelişmeler karşısında Roma'nın desteğini doğal olarak kazanan Lombardlar, savaş esnasında imparatorun bekledikleri desteği tam anlamıyla görmüş değillerdir.¹¹¹ 552 Lombard – Gepid savaşından galip çıkmalarının ardından Konstantinopol'e gönderdikleri elçi vasıtasıyla İmparator Justinianos'a sözünü yerine

¹⁰⁷ Paul the Deacon, *a.g.e.*, p.43.

¹⁰⁸ Prokopios, *The Wars*, p.526.

¹⁰⁹ Frank E. Wozniak, "Byzantine Diplomacy and the Lombard-Gepidic Wars", *Balkan Studies*, XX, 1979, p.151.

¹¹⁰ Prokopios, *The Wars*, p.503.

¹¹¹ Frank E. Wozniak, *a.g.m.*, p.152.

getirmediği ima etmeleri bunun bir kanıtı sayılabilir.¹¹² Savaş Alboin'in Thurismond'u öldürmesine müteakip Gepid ordusunun dağılmasıyla sona erer.¹¹³ Lombardlarla yapılan barışın bir koşulu olarak Ostrogoth'un öldürülmesine karşı Gepidler Hildiges'in idamını onaylar. Her iki kavmin firari asilzadeleri öldürülürken Audoin oğlu Alboin Lombard tahtının varisi haline gelir. Gepid tarafında ise oğlu Thurismond'u kaybeden Thorisin'in tahtta geçireceği son sekiz yılı kalmıştır.

Lombardlar ve Gepidler arasındaki mücadele durumu 567 yılına kadar çeşitli sürtüşmelerle devam etti. Gepidler, 560 yılında Thorisin'in ölümüyle birlikte tahtta geçen diğer oğlu Cunimund tarafından yedi yıl idare edildikten sonra Lombardlar ve Asya steplerinden gelen konargöçer bir kavmin ittifakıyla siyasi varlıklarını kaybettiler.

1.1.4. Kuzey Karadeniz

VI. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu'nun kuzey hudutlarının güvenliği; Aşağı İdil, Azov Denizi ve Kafkas Dağları arasında bulunan ve step koridoru olarak adlandırılan bölgeye bağlıydı. İmparatorluğun Kuzey Karadeniz'deki topraklarının güvenliği ancak bu bölgeden geçme olasılığı bulunan bozkırlı kavimleri engellemekle mümkündü.

Attila'nın Hunlarının yarattığı tahribattan çıkarılan dersler imparatorluğu, söz konusu bölgenin güvenliği için Sâsâniler ile anlaşma yapmaya kadar itti.¹¹⁴ Ancak yapılan anlaşmalar, siyasi haritaların savaşlar nedeniyle sürekli değiştiği bölgede kalıcı bir çözüm getiremedi ve mevcut durum hasebiyle imparatorluk, daha önce bölgeye yerleşmiş uluslarla sıkı ilişkiler geliştirmek durumunda kaldı. Bu ilişkiler, aslında temelinde basit ticaret yatan iş birliklerinden ibaretti. Yıllık ödemeler ve olmazsa olmaz hediyeler karşılığında kuzeydeki toprakların sınır güvenliği bölgenin yerli ulusları vasıtasıyla tesis edilmeye çalışıldı. Zaman içerisinde söz konusu iş birlikleri, ticaret ve Hristiyanlaştırma politikalarını da beraberinde getirdi.¹¹⁵ Aslında durum imparatorluğun diğer sınırlarında uyguladığı politikadan çok da farklı sayılmazdı. Nitekim Balkan sınırlarında İmparator Anastasios zamanında Herulilerle ve İmparator

¹¹² Prokopios, *The Wars*, p.521.

¹¹³ Paul the Deacon, *a.g.e.*, p.42.

¹¹⁴ M. Rahim Shayegan, *a.g.m.*, p.808.

¹¹⁵ Georgios Kardaras, *Byzantium and the Avars 6th-9th Century AD*, Brill, 2018, p.21.

Justinianos zamanında Lombardlarla yapılan anlaşmalarda bu uygulamaların örnekleri mevcuttu.

İmparator Justinianos'un Roma tahtında oturduğu yıllarda Kuzey Karadeniz topraklarında; Alan, Anta, Sabir, Utigur ve Kutrigur isimli çeşitli kavimler yaşamaktaydı.¹¹⁶ Roma sınırları dışında fakat genellikle Roma'ya bağlı tampon bölgeleri oluşturan bu kavimler sınırlarının güvenliğini sağladıkları müddetçe imparatorluk nimetlerinden faydalanabiliyorlardı. Ayrıca kaynaklardan takip edildiği kadarıyla çeşitli vesilelerle Roma'nın savaşlarına iştirak ettikleri de malumdur.

İlk izlerine Priscus'un Suda'dan aktarılan fragmanında rastlanılan Sabirler, Roma'nın savaşlarına iştirak eden söz konusu kavimlerden biriydi. İmparator Justinianos devrinde yaşamış olan tarihçi Agathias onların Roma-Sâsâni savaşlarında oynadıkları rollerden bahsederken, alacakları paranın ağırlığına göre kolayca taraf değiştirebildiklerini anlatıyordu.¹¹⁷ Ağır piyade olarak Romalılara hizmet ederlerken, zaman zaman taraf değiştirip Romalılara karşı da saldırılarda bulunabiliyorlardı.¹¹⁸ Nitekim Malalas, Prokopius ve Agathias'ın eserleri, Sabirlerin hem Roma hem de Sâsâni kuvvetlerine hizmet ettiğini aktaran satırlar ile doludur.¹¹⁹ Anlaşılan göre iki imparatorluk arasında uzanan toprakları nedeniyle dengeli bir siyaset izlemek zorunda kalmışlardı.

Sıkça Sabirler ile beraber anılan Alanlar için de durum farklı değildi. İmparator Justinianos ile aynı dönemi paylaşan kralları Sarosius liderliğinde, Sabirler'den değişik olarak daha çok Roma'ya hizmet ediyorlardı. IV. yüzyılda, Hunların yenilmesini izleyen devirlerde birçokları Cermen kavimlerinin peşine takılarak Cebelitarık'ı geçmiş ve Vandallarla konfederasyon şeklinde örgütlenerek Kuzey Afrika'da kurulan devletin bir parçası olmuşlardı.¹²⁰ Kafkaslarda kalan kısmı uzun

¹¹⁶ Kuzey Karadeniz'de (Ukrayna toprakları) Antalar, Kolhis (Kuzey Gürcistan) ve İberia (Güney Gürcistan)'nın en doğusunda Hazar Denizi kuzeyinde Alanlar, Azov Denizi'nin doğusunda Utigurlar ve batısında Kutrigurlar, Hazar Denizi kuzeyinde ise Sabirler bulunuyordu.

¹¹⁷ Agathias, *a.g.e.*, p.115.

¹¹⁸ Şerif Baştav, "Sabir Türkleri", *BELLETEN*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, V/17-18, Ankara, 1941, s. 66.

¹¹⁹ Agathias, *a.g.e.*, p. 87-89, 115.; İoannes Malalas, *a.g.e.*, p.227, 249, 274-275; Prokopios, *The Wars*, p.37, 55, 139, 142, 484-485, 491-493, 498, 501.

¹²⁰ Prokopios, *The Wars*, p.156.

yıllar Perslerle iş birliği yaparak Roma'ya saldırdı.¹²¹ Kral Sarosius döneminde ise Roma'ya yakınlaştılar.

Özellikle imparatorluğun kuzey topraklarında gerçekleşen savaşlarda kendilerine rol bulan Utigur ve Kutrigur kavimleri söz konusu coğrafyada yaşayanlar arasında isimlerinden çokça bahsettiren kavimler olmuşlardı. 552 Lombard-Gepid savaşına Gepidlere destek olmaları umuduyla Balkanlara çağrılan Kutrigurların, Roma topraklarına saldırılarıyla başlayan süreçte İmparator Justinianos'un Sandilkh liderliğindeki Utigur birliklerini göreve çağırmasından yukarıda bahsetmiştik. Prokopius'un aktarımına göre, savaşın ardından mağlup Kutrigurlar, eski topraklarında tutunamayarak İmparator tarafından Trakya'ya yerleştirildiler. Ancak Kutrigurların büyük çoğunluğu Azov Denizi'nin batı yakasında yaşamaya devam etti. Hun kavimleri arasındaki dengeyi korumaya odaklanan imparatorluğun bu noktada Utigurlar ile daha yakın ilişkiler geliştirdiği görülür. 558-59 Zabergan vakası imparatorluğun mezkûr Hun bakiyelerine ve diğer Cermen kavimlere uyguladığı politikayı açıkça ortaya koymaya yeterlidir.¹²²

Tarihçi Agathias'ın satırlarından takip edilebildiği kadarıyla Azov'un batı yakasında yaşayan Kutrigurlar, liderleri Zabergan öncülüğünde, hem en az Utigurlar kadar imparatorluğun hediyeleriyle onurlandırılmaya değer bir kavim olduklarını ispatlamak hem de Roma İmparatorluğu'na ne kadar güçlü bir halk olduklarını göstermek adına Trakya üzerine sefere çıkarlar.¹²³ Tuna nehrinin atla geçilebilecek kadar donmuş olmasını fırsat bilerek nehri geçip imparatorluk topraklarına girerler. Anlatıya göre Zabergan ordusunu burada ikiye ayırarak bir kısmını Yunanistan anakarasının içlerine doğru gönderir. Kendisi de geriye kalanlarla birlikte Gelibolu tarafına yönelir. Agathias, Kutrigurların geçtikleri tüm köyleri yağmaladıklarını, cinsiyet ve sosyal statüsüne bakmaksızın birçok kişiyi köleleştirdiklerini anlatır. Öyle ki aralarında asil kandan olup manastıra kapanan, bekâreti ve bekarlığın getirdiği mukaddes hayatı her şeyin üzerinde tutan kadınların dizginlenmemiş şehvete kurban edilmeleri, Kutrigur dehşetinin bir parçasıdır.¹²⁴

¹²¹ Prokopios, *The Wars*, p.467.

¹²² Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.21.

¹²³ Agathias, *a.g.e.*, p.147.

¹²⁴ Agathias, *a.g.e.*, p.148.

Nihayetinde Kutrigurlar, Uzun Duvar olarak bilinen Anastasios surları önüne kadar gelirler. Burada Agathias bir takım idari eleştirilerde bulunur.¹²⁵ Duvarların uzun süredir bakımsız olmasının yarattığı gediklerden bahsederken aynı zamanda Konstantinopol'ün ve hatta doğu sınırlarındaki şehirlerin savunmasını oluşturan garnizonlardaki askeri eksikliklerden söz eder. Ona göre Zabergan'ın liderliğinde Kutrigurların Tuna'yı geçtikten sonra kolayca başkent sınırına ulaşmasının nedeni, söz konusu yabancı kavmin savaştaki yeteneklerinden ziyade Roma'nın savunma için yeterli önlemler almamasında yatmaktadır.¹²⁶ Zabergan önüne kattığı herkesi ve her şeyi yok ederek Konstantinopol'e doğru ilerlemeye devam eder. Konstantinopol'de büyük bir korku ve terör hâkim olmuştur. Öyle ki şehirde yaşayanların bir kısmı boğazdan karşıya geçerek köylere sığınmaya kalkışmıştır.¹²⁷ Başkentlilerin yardımına Belisarius yetişir. Zabergan ve ordusunu başkente seslenme mesafesinde karşılayan Belisarius onları atlarla manevra yapamayacakları kadar küçük bir yere hapsederek mağlup eder.¹²⁸ Zabergan ve ordusu geri çekilirler ancak Belisarius'un şehre geri çağırılması üzerine bu sefer Trakya'daki başka bir şehre saldırırlar. Şehrin garnizonu iyi bir savunma gösterir ve Kutrigurları püskürtürler. Savaş, Kutrigurların barış yapmak istemesiyle sonlanır. Barış şartları görüşülürken Zabergan verdiği onca kayıp ve zahmete karşılık Roma'dan herhangi bir şey almadan gidemeyeceğini söyler.¹²⁹ Bunun üzerine İmparator Justinianos, Utigurlara ödeyeceği altını Zabergan'a vererek ülkelerine dönmelerine izin verir.

Ancak Roma'nın oyunu henüz başlamıştır. İmparator Justinianos, Utigur lideri Sandilkh'e bir mektup yollar ve şöyle der:

“Eğer Kutrigurların bize çektiği zulümlerden haberdarsanız ve bunu bildiğiniz halde hiçbir şey yapmadysanız hem sizin ihanetinize hem de karakteriniz ile ilgili doğru bir değerlendirme yapamadığımız için kendi düşüncesizliğimize şaşırarak için nedenlerimiz olurdu. Davranışlarınız ancak gerçekleri bilmiyorsanız affedilebilir. Geçen olaylarla ilgili bilgisizliğinizi kanıtlamanın tek yolu bundan sonra hızlı bir şekilde harekete geçmenizle mümkündür. Kutrigurların burada bulunmalarının asıl nedeni çok sonradan akla geldiği şekliyle topraklarımızı yağmalamak değil, size güvenmeyi tercih ederek ne kadar aldatıldığımızı eylemleriyle kanıtlamaktır. Aslında

¹²⁵ Öner Tolan, “Bizans Tarihçisi Agathias ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 39, 2018, s.154

¹²⁶ Agathias, *a.g.e.*, p.148-149.

¹²⁷ Ali Ahmetbeyoğlu, “Bulgarları Oluşturan Boylardan Kutrigurlar ve Utigurlar”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 51, 2010, İstanbul, 2011, s.13.

¹²⁸ Agathias, *a.g.e.*, p.155.

¹²⁹ Agathias, *a.g.e.*, p.160.

herhangi birinin onları Utigurlara eşit veya Utigurlardan yüksek bulmasına katlanamıyorlar. Neticede tüm Trakya'yı işgal ettiler. Hizmetleriniz karşılığında her yıl sizlere ödediğimiz altının tamamını alıp götürünceye kadar da vazgeçmediler. Onları kolayca yok edebilir ya da en azından elleri boş gönderebilirdik. Lakin sizin duygularınızı test etmek için yapmadık. Eğer gerçekten üstün bir cesarete ve bilgeliğe sahipseniz, size ait olanın başkaları tarafından gasp edilmesini hoş karşılamıyorsanız, hiçbir kayıp yaşamayacaksınız. Zira şimdi intikamınızı ve ücretinizi almak için mükemmel bir fırsata sahipsiniz. Almanız gerekeni sanki onlar aracılığıyla göndermiş gibi düşmandan zafer hediyesi olarak temin edebilirsiniz. ...Onlara cömertliğimizi sunmaya hazırız. Bu durumda alçakgönüllü olup sizden daha iyi olanlara yol açmanız gerekir. Çünkü biz sizinle ve milletinizle yaptığımız anlaşmayı onlara devretmek zorunda kalacağız. Galip olanın dostluğunu kazanabilecekken mağlupların aşağılanmalarına ortak olmak anlamsız olurdu.”¹³⁰

İmparator Justinianos'un sözleri Utigurların, Kutrigurlara saldırmasıyla sonuçlanır. Aktarılanlara göre hırsla dolan Sandilkh emrindeki askerlerle birlikte imparatorluk altınlarını çalmakta başarılı olmuştur. Agathias bu olayın ardından Utigur ve Kutrigur kavimleri arasında uzun yıllardır devam eden anlaşmazlığın artarak devam ettiğini, birbirleriyle defalarca savaşarak nüfuslarını azalttığını, öyle ki artık kimliklerinin yok olup gitmeye yüz tuttuğunu aktarırken tarihten silinmelerinin çok sonraları gerçekleştiğini şerh düşer.¹³¹

Zabergan ve Kutrigurların, Roma İmparatorluğu'na ve özellikle Trakya'daki meskûn ahaliye yaşattıkları dehşet türünün tek örneği değildir. Trakya ahalisi değişen şartlar altında birçok kavmin istila teşebbüslerine maruz kalmıştır. Bunlardan biri olan Antalarla ilgili Prokopius, onların birçoklarının İmparator Justinos zamanında Tuna'yı geçerek Trakya'yı istila ettiklerini yazıyordu.¹³² Aktarılanlara göre Antaların Tuna'yı geçmesinden kısa bir süre önce Trakya'nın savunmasında görevlendirilen komutan Germanos¹³³ tarafından kesin bir mağlubiyete uğratılmışlardı. Prokopius, Germanos'un bu savaşta kazandığı şöhretin, ismini barbarlar arasında dehşet saçmaya yeterli olduğunu aktarır. İmparator Justinianos döneminde savaşta enerji tutumuyla bilinen Chilboudios isimli bir zat imparator tarafından Tuna'yı korumakla görevlendirilmişti. Amacı barbar kavimleri imparatorluk sınırlarından uzak tutmaktı.

¹³⁰ Agathias, *a.g.e.*, p.161.

¹³¹ Öner Tolan, *a.g.m.*, s.159.

¹³² Prokopios, *The Wars*, p.459.

¹³³ Germanos, Justinianos'un kuzeni olmakla birlikte hakkında bilinenler sınırlıdır. J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, II, Cambridge University Press, Cambridge, 1980, p.505.

Bu amaçta başarılı olan Chilboudios makamda kaldığı üç yıl boyunca Tuna ötesi barbarlara terörü yaşatmış, hiçbirinin Tuna'yı geçip sınırlara girmesine izin vermemişti.¹³⁴ Chilboudios, adeti olduğu üzere çıktığı Tuna ötesi topraklarda Slavların pususuna denk gelerek hayatını kaybetmişti. Onun ölümüne müteakip Trakya'ya olan Anta akınları devam etti. Prokopius, 530 ve 533 yıllarında Tuna'yı geçen Antaların imparatorluk şehirlerine verdiği büyük zararlardan bahsediyordu. İmparator Justinianos döneminde, Trajan tarafından kurulan ve Tuna'nın kuzeyinde yer alan Turris isimli şehre yerleştirilen Antalar, Hun istilalarını engellemek karşılığında; imparatorlardan gücü dahilindeki her türlü yardımı almayı, imparatorlukla barış içinde kalmayı ve yüklü miktarda para ödemesi almayı kabul etmişlerdi.¹³⁵

Jordanes'in tuttuğu kayıtlardan, Antaların, Karadeniz kuzeyinde, Dinyeper nehrinden Dinyester'e uzanan ve kuzeyde Vistül nehriyle sınırlı geniş bir alanda yaşadıkları anlaşıyor.¹³⁶ Söz konusu bölge, aynı zamanda, Antaların sıklıkla beraber anıldığı, Romalı müellifler tarafından birbirleriyle benzer özellikler taşıdıkları iddia edilen Slavların da yaşadığı bölgeydi.

“Neredeyse diğer tüm konularda bu iki barbar halk, eski çağlardan beri aynı adet ve inançlara sahiptir. Şimşek yaratan tanrının her şeyin yegâne efendisi olduğuna inanırlar, ona sığırlar kurban ederler; lakin konu kadere geldiğinde ne bilirler ne de onun insanlar üzerinde gücü olduğunu kabul ederler. Aynı zamanda nehirlere, perilere ve diğer bazı ruhlara da saygı duyarlar, kurban verirler. Kehanetleri bu kurbanlara bağlıdır. Birbirlerinden uzakta, zavallı barakalarda yaşarlar. Herkesin sürekli evini değiştirmesi kuraldır. Savaşta küçük kalkanlar ve mızraklarla düşmana karşı yürürler. Bazıları gömlek veya pelerin bile giymez. Pantolonlarını avret yerlerinden yukarı çeker, savaşta böyle saf tutarlar. Her iki halk da aynı dili konuşur. Görünüşte de birbirlerinden ayrı değiller. Hepsi son derece uzun boylu, dayanıklı adamlardır. Vücutları ve saçları çok sarı olmamakla birlikte esmer de değildirler. Hepsinin rengi biraz kızıldır. Tıpkı Massagetailer gibi zor ve rafine olmayan hayatlar yaşarlar. Ve onlar gibi her zaman pislikle kaplılar; ancak kötü niyetli değiller. Aslında uzak geçmişte Slavların ve Antaların tek bir adı vardı. İkisine de Sporoi denirdi...”¹³⁷

Prokopius, Slavlar ile Antaların benzerliklerine bu satırlar vasıtasıyla dikkat çekiyordu. Söylediğine göre aynı atadan gelmelerinin yanı sıra eski çağlarda Sporoi olarak çağrılıyorlardı. Mykhailo Hrushevsky, Prokopius'un işaret ettiği Sporoi kelimesinin Yunanca, toprağı ekme anlamına gelen σπείρω kelimesinden türettiğini

¹³⁴ Prokopios, *The Wars*, p.407.

¹³⁵ Prokopios, *The Wars*, p.409.

¹³⁶ Jordanes, *a.g.e.*, p.59-60.

¹³⁷ Prokopios, *The Wars*, p.408-409.

not ederek, Slavların toprakla ilişkilerini ortaya koymaktaydı. Nitekim anımları çok eskilere dayanıyor olsa da Slav adının kaynaklarda nispeten görünür olması VI. yüzyıl başlarına tekabül ediyordu.¹³⁸

Slavlar, bozkırlı kavmin Balkanlara girişinden kısa bir süre önce, 550’li yılların başında, Prokopius ve Jordanes’in metinlerinde kendilerine yer bulmuşlardı. Nereden geldikleri konusunda çeşitli teoriler ortaya atılmışsa da kökenlerinin tam olarak bilindiğini söylemek güçtür. Polonyalı Botanikçi Jan Rostafinski, Slav dilinde bir dizi inceleme yaparak; kayın, karaçam ve porsuk gibi ağaç isimlerinin yabancı kökten (Germen dilinden) geldiğini savundu. Buna karşılık eski Slav dillerinde gürgen ağacına denk gelen bir sözcük vardı. Bu da Urheimat’ın gürgen ağacını içeren bir yer olduğu sonucuna çıkıyordu. Söz konusu ağaç türünün yetiştiği bölge Pripyat bataklıklarıydı ki Rostafinski için burası Slavların anavatanıydı.¹³⁹ Ekolojik dilbilim teorisinin yanı sıra yazılı kaynakların da Slavların anavatanını mezkur bölgeye yakın yerlere tayin ettiğini söylemek mümkündür.¹⁴⁰ Nitekim eski çağlarda Herodot, Dinyester, Bug ve Dinyeper’de yaşayan bir halktan bahsediyordu.¹⁴¹ Fakat bazı araştırmacılar bu bölgede yaşayan halkın, VI. yüzyıl Romalılarını şaşırtacak güce erişemeyecek olmalarından hareketle Slav anavatanını Karpat Dağları’nın kuzeyine nakletmişlerdir.¹⁴²

VI. yüzyılın iklim koşulları Slavları, veba nedeniyle nüfusunun büyük bir bölümünü kaybetmiş Balkan topraklarına çekmiş olmalıdır. Roma kaynaklarında genel olarak Sclaveni ve Antai olarak anılan bu kavmin göç hareketi, imparatorluğun Balkan eyaletinde müthiş yıkımı da beraberinde getirmiştir. Prokopius, Got savaşları esnasında büyük bir Slav ordusunun Tuna’yı geçerek imparatorluk şehirlerine

¹³⁸ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıcından 1917’ye kadar)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987 s.4.

¹³⁹ Florin Curta, *The Making of the Slavs -History and Archeology of the Lower Danube c.500-700*, Cambridge University Press, 2001, p.8.

¹⁴⁰ “Bu nehirlerin içinde, yüce Alpler tarafından sanki bir tacla çevrelenmiş Dacia yatıyor. Kuzeye doğru eğimli olan sol sırtın yakınında ve Vistula’nın kaynağından başlayarak, büyük bir araziyi işgal eden kalabalık Venethi ırkı yaşar. İsimleri artık çeşitli klan ve yerlere dağılmış olsa da esas olarak Sclaveni ve Antes olarak adlandırılıyorlar.” Jordanes, *a.g.e.*, p.59.

¹⁴¹ Abdülhalik Bakır & Ebru Emine Oğuz, “Slavların Kökeni ve Polonya’nın Kuruluşunda Büyük Rol Üstlenen I. Mieszko Dönemi”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 14, Nisan, 2020, s.154.

¹⁴² Francis Dvornik, *The Slavs: Their Early History and Civilization*, American Academy of Arts and Sciences, Boston, 1956, p.5.

saldırdıklarını yazıyordu.¹⁴³ Aktarılanlara göre amaçları Selanik şehrini ele geçirmektir. Ancak İmparator Justinianos'un komutan Germanos'u üzerlerine gönderdiğini anladıklarında korkup geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Aynı şekilde, 550 yılının erken tarihlerinde sayıları 13.000'i geçmeyen bir Slav ordusu Tuna'yı geçerek Roma ordusuna ağır bir yenilgi yaşatmış, ellerine geçirdikleri Romalı esirleri kazığa oturtmak veya memleketlerine götüremedikleri sığır ve hayvanlara yaptıkları gibi kulübelere doldurup ateşe vermek suretiyle öldürmüşlerdir.¹⁴⁴

VI. yüzyılın ortalarından itibaren Doğu Roma İmparatorluğu üzerindeki Slav baskısı artarak devam etti. 550, 551 ve 552 yıllarında fırsat buldukça Tuna nehrini aşan kavim, imparatorluk şehirlerini yağmaladı. İtirafçı Theophanes ve İoannes Malalas, 559 yılında onların Hunlarla birleşerek Trakya'ya saldırdıklarını ve *magister militum* Sergius'u esir aldıklarını söylerlerken yüksek olasılıkla Zabergan'a hizmet eden Slavlardan bahsediyorlardı.¹⁴⁵ Bu noktada Slavların da tıpkı Heruliler gibi çevre devletler tarafından istihdam edildikleri söylenebilir. Nitekim son yıllarında Roma İmparatorluğu'na olan düşmanlığıyla tanınan ve Kutrigurlar gibi Slavların mevcut durumundan da yararlanmak isteyen Gepid Kralı, kelle başı 1 altın karşılığında Slavların Tuna'yı geçmelerine yardımcı olmaktaydı.¹⁴⁶

1.1.5. Asya: Tabgaç – Kök-Türk – Rouran (Juan-Juan)

VI. yüzyılın başında Asya'da üç büyük devlet hüküm sürmekteydi. Kuzey Çin'de hakimiyet kuran Tabgaçlar, onlara komşu Rouranlar ve Rouranların batısında Soğdia, Baktria, Toharistan sahasında Sâsânilere komşu Ak-Hunlar.

Siyasi hayatlarına bozkırlı toplum olarak başlayan Tabgaçlar, Türk ve Moğol unsurlarıyla birlikte melez bir kavimdi. Sien-pilerin bir kolu olarak doğup Kuzey Çin'de hakimiyet sağlamışlardı. Başlangıçta nüfusun çoğunluğu konargöçer bozkır kavimlerinden oluşuyordu. Ancak zamanla Çinli nüfusun ve Çin nüfuzunun artmasıyla Çin kültürü devlet içerisinde kendine yer bulmuştu.¹⁴⁷

¹⁴³ Prokopios, *The Wars*, p.459.

¹⁴⁴ Prokopios, *The Wars*, p.455-456.

¹⁴⁵ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.341.; İoannes Malalas, *a.g.e.*, p.297.

¹⁴⁶ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.119.

¹⁴⁷ Tuğba Gökçe Balcı, *Tabgaçlar Bozkırdan Çin Tahtına*, Kronik Kitap, İstanbul, 2021, s.139.

Başlangıçta Tai Devleti olarak anılan Tabgaçlar, İmparator Tao-Wu-ti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Wei Devleti olarak çağrılmaya başlamıştı. Çin tarihindeki resmi hanedanlıklardan biri sayılan Wei Devletinin, Çin kültürü etkisine girişleri de bu tarihlerden itibaren başlamıştır. Başa gelen hükümdarlar, Çinlileşmek konusunda resmi politikaları yürürlüğe koymak için uğraşmışlar, konargöçer unsurun devlet içerisindeki etkisini kırmaya çalışmışlardır.¹⁴⁸ Bu noktada Wei İmparatorları; aldıkları unvanları, veraset sistemini ve bozkırlı konargöçer devletin olmazsa olmazı niteliği sayılan boy sistemini değiştirerek devlet sistemini Çin modeline göre uyarlamışlardır.

Tabgaç Devleti'nin veya Wei Devleti'nin Çinlileşme yolunda attıkları politikalar zamanla konargöçer unsurun devletle bağını koparma noktasına gelmiş ve çeşitli isyanlara neden olmuştur.¹⁴⁹ Bu isyanlar, özellikle Altı Garnizon bölgesinde yaşayan konargöçer unsurların istikbalini tayin eden sonuçlar doğurmuştur.¹⁵⁰ Başkentin güneye nakli, kuzeydeki mezkur Altı Garnizon bölgesinde yaşayan konargöçerler zamanla ekonomik sıkıntılar çekmesine zemin hazırlamıştır.¹⁵¹ Tabgaç Devleti ile mücadele halindeki diğer bozkırlı kavim Rouranlara karşı tampon bölge olarak kurulan Altı Garnizon bölgesinde¹⁵² yaşanan sıkıntılar, Tabgaçları inkırazı sürükleyen nedenlerden biri olmuştur.

Tabgaçlar, kuzeyli komşuları Rouranlarla daimî mücadele içindeydi. Rouranların yıkılışına kadar devam edecek bu savaş hali, doğal olarak Rouranlarla ilgili bilgilerin kaydedilmesine zemin hazırladı. Dolayısıyla Rouranlardan bahseden metinlerin birçoğunu Tabgaç dönemine ait Çin yıllıkları teşkil etti.

Tabgaçlara göre Rouranlar, karışık bir toplumdur ve Çinlilerin Donghu olarak adlandırdığı değişik halklardan meydana gelmişlerdi.¹⁵³ Kökenlerine ilişkin Tabgaç kaynaklarının aktardığı hikâye şöyledir: İmparator Li-Wei zamanında yağma yapan atlı birlikler bir adamı köle olarak ele geçirir. Adamın saçının neredeyse hiç olmadığından hareketle İmparator ona Tabgaç dilinde kel manasına gelen Mu-ku-lü

¹⁴⁸ Tuğba Gökçe Balcı, *a.g.e.*, s.122.

¹⁴⁹ Gökçen Kapusuzoğlu, "Tabgaç Hükümdarı Xiao Wendi'nin Çinlileşme Politikası ve Altı Uç Ayaklanması", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, VI, Ankara, 2022, s. 607.

¹⁵⁰ Tuğba Gökçe Balcı, *a.g.e.*, s.123.

¹⁵¹ Tuğba Gökçe Balcı, *a.g.e.*, s.124,139.

¹⁵² Gökçen Kapusuzoğlu, *a.g.m.*, s.606.

¹⁵³ Peter Golden, "Some Notes on the Avars and Rouran", ed: Florin Curta & Bogdan-Petru Maleon, *The Steppe Lands and the World Beyond Them*, Iasi, 2013, p.46.

adını verir.¹⁵⁴ Mu-ku-lü bir süre Tabgaçlara hizmet eder ve atlı birliklerin başına geçer. Ancak bir kusur işlemiş olacak ki İmparator Mu tarafından idam cezasına çarptırılır. İnfazı gerçekleşmeden evvel kaçarak çöle sığınır. Burada diğer kaçaklarla birleşerek bir kabile meydana getirir. Fakat Mu-ku-lü çok geçmeden ölür ve yerine oğlu Ch'e-lu-hui geçer. Ch'e-lu-hui kabilesine Jou-jan adını verir. İmparator Shih-Tsu ise onlar akılsız ve görünüş olarak böceğe benzemelerinden hareketle isimlerini değiştirerek bundan sonra Juan-Juan (Pinyin: Rouran) olarak kaydedilmelerini ister. Hikâye bu şekilde sonlanırken Rouranlar, Tabgaç kaynaklarında “Juan-Juan” olarak anılmaya başlanır.

Kaynaklar, Rouranların önce çevre Moğol kabilelerini hakimiyetleri altına aldıklarını kaydeder. Zamanla gelişen ve genişleyen devlet Tabgaçların bozkırdaki karşılığı haline gelmişti. Öyle ki Rouranların üst üste düzenlediği seferler nedeniyle Tabgaçlar 2000 li uzunluğunda savunma duvarı inşa etmek zorunda kalmıştı.¹⁵⁵ Nihayetinde Tabgaçlarla olan mücadeleler tüm hızıyla sonraki yıllarda da devam etti.

550’li yıllara yaklaşırken Rouran devletine A-na-kui liderlik etmekteydi. Bu sırada 530’larda Wei hanedanlığı doğu ve batı olmak üzere birbirine düşman iki idareye ayrılmıştı. Doğu Wei, Rouranlarla yakın ilişkiler içindeydi ve onlara haraç ödüyordu.

Kadim düşmanları üzerinde hakimiyet sağlamak Rouranların asıl problemlerini gölgelemeye yetmedi. Rouran idaresinde bulunan ancak durumdan rahatsız Töles (T’ie-le) boyları Rouranlara karşı isyan etti. Yine Rouran idaresinde yaşayan ve demir işleriyle meşgul olan Türkler, Töles boylarının çıkardığı isyanda efendilerine sadakatle hizmet ederek isyanın bastırılmasında yardımcı oldular.

Töles isyanının bastırılmasında görev alan Türklerin lideri Bumin, isyan ertesinde A-na-kui’nin kızlarından biriyle evlenerek bir çeşit ittifak tesis etmek istedi. Ancak Bumin’in bu isteği A-na-kui tarafından “Sen bizim demirci kölemizsin, cüretle kızımı kendine layık görürsün?” şeklindeki hakaretamiz bir cevapla reddedildi.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Kürşat Yıldırım, “Juan-Juan Adı Üzerine”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 28, İstanbul, 2013, s.3.

¹⁵⁵ Haşim Özel, “Juan-Juanların Etnik Oluşumları ve Siyasi Tarihlerine Dair Bir İnceleme”, *International Journal of Turkish Academic Studies*, I/1, 2020, s.131.

¹⁵⁶ Haşim Özel, *a.g.m.*, s.133.

Mağrur cevabın üzerine Bumin liderliğindeki Türkler ayaklanarak Rouran idaresine isyan etti. Aktarılanlara göre Türkler isyanı başarılı bir şekilde tamamlayarak Rouranları yenmişlerdir. Mağlup lider A-na-kui intihara zorlanırken parçalanmış Rouranların bir kısmı Mekritlere başka bir kısmı da Tabgaçlara sığınmak üzere kaçmışlardır. Ancak Bumin'in Wei'yi firarileri verme konusunda iknası üzerine yaklaşık 3000 Rouran kellesi alınmak suretiyle katledilmiştir.¹⁵⁷

Bumin ve emrindeki Türklerin isyanı bozkırdaki dengeleri tamamen değiştirmişti. Rouranların inkırazını Doğu ve Batı Wei'nin yıkılışı takip ederken Asya'nın yeni hâkimi Kök-Türk Kağanlığı oldu.

Türk Kağanlığı kuruluşunu takip eden birkaç on yıl içinde geniş sınırlara ulaştı. Başlangıçta ilk uğraşları Rouran bakiyelerini ortadan kaldırmaktı. Nitekim 552 ve 558 yılları arasında Kağanlık, Rouranları imha politikası çerçevesinde hareket etti. Bu sırada devlet doğu ve batı olmak üzere ikili idari sistemle yönetilmeye başlandı. Kağanlığın batı kanadı Bumin'in kardeşi İstemi Yabgu 'ya terk edildi. Kardeş Yabgu İstemi, Kök-Türklerin batı sınırlarını genişletmek üzere Ak-Hunlara savaş açtı.

IV. yüzyılın yarısından başlamak üzere Baktria-Toharistan-Soğdia topraklarında kurulan Ak-Hun Devleti, çağdaş devletlerin kaynaklarında değişik isimlerle anılıyordu.¹⁵⁸ Persler onları Kermichiones olarak çağırırken, Romalılar Ak-Hun veya Eftalit ismini tercih ettiler. Çin ile kurdukları diplomatik temaslarda isimleri Ye-ta, A-pa veya Hua olarak geçmekteydi. Prokopius, onların Hunlardan geldiğini ancak Hunlar gibi konargöçer hayat sürmediklerini, verimli arazilerle meşgul olduklarından bahsediyordu.¹⁵⁹ Diğer Hunlardan uzak duruyor, onlara yakın olacakları toprakları işgal etmiyorlardı. Üstelik Hunlar için alışlagelmedik biçimde beyaz tenli ve güzellerdi.

VI. yüzyılda Ak-Hun toprakları Sâsâni İmparatorluğu ve Rouran Kağanlığı arasında uzanıyordu. Komşularından özellikle Sâsâni İmparatorluğuyla savaş halindeydi. Rouranların yıkılmasıyla ortaya çıkan Türkler, devletin doğu hudutlarını tehdit etmeye başlamıştı. Nitekim İstemi Yabgu, Sâsâniler ile ittifak tesis ederek Ak-

¹⁵⁷ Peter Golden, *a.g.m.*, p.64.

¹⁵⁸ Peter Golden, *a.g.m.*, p.92-94.

¹⁵⁹ Prokopios, *The Wars*, p.6.

Hunların sonunu getirecek savaşı başlattı. 550’li yılların sonlarında başlayan savaş Ak-Hunları siyasi olarak ortadan kaldırırken, savaş sırasında kaçan bir grup firari sonraki birkaç yüzyıl içinde adlarından hayli söz ettirecekti.

İKİNCİ BÖLÜM ERKEN DÖNEM AVAR TARİHİ

2.1. AVARLARIN KÖKEN SORUNU

Priscus'tan Theophanes'e birçok Roma müellifinin satırlarında kendilerine yer edinen Avarların kökenine ilişkin sorunlar, Avarların yaşadığı dönemlere kadar uzanıyordu. Başlangıçta İtirafçı Theophanes'in de dediği gibi *Hun kılıklı* bu kişilerin doğudaki uzak diyarlardan geldikleri ve Hunlarla bir bağlantılarının olduğu kısmen açıktı. Fakat VII. yüzyılda, İmparator Heraclius döneminde yaşayan bir tarihçi kafaları karıştırmaya yetecek bir iddia ortaya attı. Theophylact Simocatta adındaki bu tarihçi Avarların, aslında bilinen Avarlar olmadığını iddia etti. Ona göre; 558 yılının ocak ayında Konstantinopol'e elçi gönderen ve takip eden birkaç on yıl içinde Pannonia'da devlet kurup imparatorluğun başına bela olan Avarlar bir grup "sahtekardan" ibaretti. Onlar sadece daha rahat bir yolculuk için Asya'da nam salmış gerçek Avarların isimlerini kullanarak hareket ediyorlardı. Bu yüzden Pannonia Avarlarına "Pseudo-Avar" (sahte Avarlar) şeklinde hitap etmeyi uygun gördü. Theophylact'ın Avarların kökenlerine ilişkin yaptığı bu ayrım, araştırmacıları VII. yüzyıldan bu yana yanıltanamamış bir sorunun peşine düşürdü: Gerçek Avarlar Kimdi?

Theophylact'ın kuyuya attığı taşın üzerinden on dört asır geçmiş olmasına rağmen VI. yüzyıl özelinde çalışan tarihçiler, bu soruya henüz bir yanıt bulmuş değildir. Üstelik soru, "kaynakların yetersizliği ve mevcut metinlerdeki çelişkiler" öne sürülerek bir sonraki kuşağa aktarılmaya devam eder. Doğu Roma İmparatorluğu'ndan geriye kalan ve Avarlardan bahseden metinlerin sayıca azlığı, bu metinlerin birçoğunun Roma tarih yazım geleneği içinde bir öncekine sadık kalınarak yazılmış olması, kronik veya tarih yazarlarının üslubunu etkileyen çeşitli faktörlerin varlığı gibi nedenlerden dolayı metinlere bağlı kalan bir araştırmacının gidebileceği yol sınırlıdır. Yine de bu metinler onların özlerine ilişkin ipuçları barındırmaya devam eder.

2.1.1. Yazılı Kaynaklar

Geriye yönelik literatür taramasında bulunan araştırmacılar, Avar adının ilk izlerini milattan önce V. yüzyıla kadar göturdüler. Buna göre Avar adı, Herodotos'un *Tarih*'inde Hyperborean kavimleriyle birlikte anılmaktaydı. Herodotos, Aristas isimli

bir ozanın Apollon'un öfkesinden kaçarken İssedonların ülkesine yaklaştığını anlatıyordu. Hikâyeye göre İssedonlar, tek gözlü kavim olan Arimaspeslerin yanında yaşıyordu. Arimaspeslerin ötesinde kutsal altına bekçilik eden Grifonlar ve onların da ötesinde Hyperborean adlı kavim bulunuyordu. Hyperboreanlar haricinde tüm kavimler birbiriyle savaş halindeydi. Savaşın sonunda Arimaspesler, İssedonları ülkesinden kaçırarak bir göç zinciri başlatmıştı. Göçe mecbur kalan İssedonlar İskitleri; İskitler ise Kimmerleri yerlerinden etmişti. Herodotos, hikâyeyi böylece naklederken, bu anlatılanların İskitlerin hikayeleriyle uyuşmadığını şerh düşünüyordu. Nitekim bu kavimlerden hiçbiri Hyperboreanlardan bahsetmiyordu.¹⁶⁰

Herodotos'un Hyperboreanlar ile ilgili anlattıkları bu "fantastik hikâye"¹⁶¹ ile sınırlı değildi. Ona göre Hyperboreanlar ile ilgili bilgilerin asıl kaynağı Delos'un ada halkıydı. Tarihçimizin duyduğu kadarıyla, İskitlere gelen buğday saplı sungular (adaklar) Hyperborean ülkesinden ithal ediliyor ve elden ele birçok coğrafyaya geçerek Delos'a geliyordu. Lakin ilk sungular Hyperboreanlı iki bakire kadın ve peşlerine taktıkları beş yurttaşları tarafından getirilmişti. Delos halkı bu kadınlara saygı göstererek birine Hyperokhe diğeri Laodike adını vermişti. Ancak kadınların ülkelerine dönmeden Delos'ta vefat edişi Hyperboreanları kuşkuya düşürmüştü. Daha sonra göndermeyi tasarladıkları elçilerin de dönmeyeceğini düşünerek sungularını komşuları vasıtasıyla elden ele göndermeye başlamışlardı.

Hyperborean anlatısı bu şekilde sonlanırken Herodotos, modern tarihçileri tuzağa düşüren malum cümleyi sarfetti: "*Güya Hyperboreanlı olan ve elindeki okla hiçbir şey yemeden dünyayı gezen Abaris söylentisi için bir şey söylemek istemiyorum.*"¹⁶² Bu cümle ile modern tarihçiler, Avar adının 'abaris' formuyla tarihte ilk kez zikredildiğini zannetti. Ancak durum bundan oldukça uzaktı.

Herodotos'un Hyperborean ve Abaris anlatıları, Antik Yunan yazarlarının yeni hikayeler kurgulayacakları geniş bir temadan fazlası değildi. Bu noktada Abaris'in öyküsü zamanla gelişip değişerek bir efsane halini almıştı. Bu efsanelerden birinde

¹⁶⁰ Herodotos, *a.g.e.*, s.236.

¹⁶¹ Par Sandin, "Scythia or Elysium? The Land of the Hyperboreans in Early Greek Literature", *Visions of North in Premodern Europe*, 31, 2018, p.30.

¹⁶² Herodotos, *a.g.e.*, s.243.

Abaris bir okun üstünde uçuyor¹⁶³, bir diğerinde Apollon'un elçisi olmasına atıfla "Hyperborean Apollo" diye anılıyordu.¹⁶⁴ Efsaneleşen karakterine rağmen Abaris her zaman ruhsal ve sihirli bir otorite veya bir sofı olarak anılmaya devam etti.¹⁶⁵ Bu bağlamda Platon, Abaris'i baş ağrısına iyi gelen büyülerıyla birlikte diyaloglarına dahil ederken¹⁶⁶ IX. yüzyıl kronik yazarlarından Georgios Synkellos onu "kehanetlerin yorumcusu" olarak tanımladı.¹⁶⁷ Delos'a gelen bakireler anlatısı da Abaris gibi yüzyıllar içerisinde değişerek "Arge ve Opis'in" hikâyesi içinde eridi.¹⁶⁸ Böylece Herodotos'un tuzağına düşenler, Avar izlerini bulmak yerine, Antik Yunan edebiyatının hikayelerine rastladılar.

Diğer tarafta Herodotos'un anlatısı, Antik Yunanların kartografik işaretlerini taşıyordu. Nitekim Herodotos'tan yaklaşık dört yüzyıl sonra coğrafyacı Strabon, birçoğu hayal ürünü olan bu anlatıların coğrafi yönü üzerinde durmayı tercih etti.

Strabon'a göre Hyperboreanlar, poyrazın esmediği, dünyanın kuzey uçlarında yaşayan, çoğunluğu göçer hayat süren insanları tanımlamak için kullanılan bir tabirden ibaretti ve gerçeklikle bağı yok denecek kadar azdı.¹⁶⁹ Strabon'un zamanında bu insanlar için Hyperboranlar yerine İskit ifadesi kullanılmaya başlanmıştı.¹⁷⁰ Hyperboreanlar da güya Avrupa'nın ucundan başlayıp Asya'ya kadar uzanan Rhipaeen Dağları¹⁷¹ da birer mitten ibaretti.¹⁷² Bu mitler Antik Yunan'da bilinen dünyanın sınırlarını oluşturuyordu. Abaris ise onu Yunanların saygı duyduğu; Apollon'un rahibi, vebadan kurtaran, gezgin ve şifacı olarak adlandırdıkları olası hayali bir karakterdi.¹⁷³

¹⁶³ Heraclides of Pontus, *Texts and Translation*, ed. Eckart Schütrumpf, İngilizceye tercüme: Peter Stork, Jan Van Ophuijsen, Susan Prince, Rutgers University Studies in Classical Humanities, XIV, London, 2008, p.85.

¹⁶⁴ Par Sandin, "Famous Hyperboreans", *Rara avis in Ultima Thule*, 33, 2014, p.207.

¹⁶⁵ Par Sandin, "Famous...", p.206.

¹⁶⁶ Platon, *Diialoglar*, Türkçeye tercüme: Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s.304.

¹⁶⁷ George Synkellos, *The Chronography of George Synkellos*, İngilizceye tercüme: William Adler & Paul Tuffin, Oxford University Press, Oxford, 2002, p.361.

¹⁶⁸ Par Sandin, "Famous...", p.210.

¹⁶⁹ Strabon, *a.g.e.*, Book I, (Kısaltma: *Geography*), İngilizceye tercüme: Horace Leonard Jones, William Heinemann, London, 1917-1932, p.229-231.

¹⁷⁰ Strabon, *a.g.e.*, Book XI, p.245.

¹⁷¹ Philostorgius, *Church History*, İngilizceye tercüme: Philip R. Amington, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2007, p.131-132.

¹⁷² Strabon, *a.g.e.*, Book VII, p.179.

¹⁷³ Strabon, *a.g.e.*, Book VII, p.199-201.

Strabon, Herodotos'un kayıtlarına karşı çıkarken başka bir tartışmaya zemin hazırlayan birtakım kayıtlar tuttu. Bu kayıtlara göre MÖ III. yüzyılda, Suriye ve Med kralları başka ülkelerin topraklarıyla meşgulken hükümetlerini emanet ettikleri kişiler büyük bir isyan çıkarmıştı. Bu noktada önce Euthydenmus daha sonra Arşak, Baktria ve çevre illerde isyana karışmışlardı. Başlangıçta Arşak ve emrindeki Daae halkı -ki onlara Aparnai denirdi ve Ochos nehri (Panj) civarında yaşarlardı- oldukça zayıftı. Ancak zamanla güçlenerek kendilerini Fırat nehrini içine alan tüm ülkelerin efendisi ilan etmişlerdi. Arşak ve takipçileri İskitlerden önce Baktria'nın bir kısmını da ele geçirmeye muvaffak olmuşlardı.¹⁷⁴

Strabon bu ülkelerin tarihini anlattıktan sonra Aparnailere parantez açıyordu. Buna göre Aparnailer, daha kuzeyde yaşayan Massagetlerin alt kollarından biri olan Daae halkından kimselerdi. Önceden Azov kenarında yaşıyorlardı ve Xandius veya Parius olarak çağrılıyorlardı. Bazı kimseler liderleri Arşak'ın Baktrialı olduğunu söylerken diğerleri İskit kökenli olduğuna inanıyordu.

Strabon'un Aparnai kaydı burada biterken araştırmacılar bu ismin Avarlar olabileceğini düşündü. Ancak Avar ve Aparnai arasındaki bağlantı tam olarak kanıtlanamadı. Nihayetinde, Strabon ve Herodotos'un işaret ettiği kişilerin Avarlar olduğunu iddia etmek zorlama bir yorumdan öteye geçemedi. O halde yapılması gereken Avarların etkileşime geçtiği halkların kayıtlarına bakmaktı ki bu noktada gerek Çin gerekse Roma müellifleri oldukça cömert kayıtlar tutmuştu. V. yüzyılda yaşamış Roma tarihçisi Priscus bu müelliflerin ilkiydi.

Günümüze fragmanlar halinde ulaşan Priscus'un eserinde Avarlar, Herodotos'un Hyperboreanlar anlatısına benzer bir pasajda anılıyordu. Söz konusu fragmana göre; Kuzey Okyanusu'nun kıyısında yaşayan Grifonların saldırılarıyla yerlerinden edilen Avar halkı, Sabirleri topraklarından çıkartarak yeni bir göç zinciri başlatıyordu. Avar saldırısıyla topraklarını terk eden Sabirler; Saragouri, Ourogi ve Onogouri kavimlerini ikametlerinden koparmıştı. Bu kavimler Roma'ya elçiler gönderip birtakım taleplerde bulunmuşlardı. İmparator onlara kibar davranarak armağanlar takdim edip, geri göndermişti.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Strabon, *a.g.e.*, Book XI, p.273-275.

¹⁷⁵ Priscus, *a.g.e.*, p.139.

Anlatıların birbirine olan garip paralelliği, Priscus'un Herodotos'u taklit ettiği izlenimini uyandırıyor. Belki de genç tarihçi hocasının metin kalıplarını kullanarak tarihi olguları yeniden işliyordu. Yine de bu durum Priscus'un gözden kaçırarak aktardığı asıl gerçeği gölgelemeye yetmedi. Avarlar ile ilgili aktardığı bilgi kırıntısı, bu halkın Romalılarca henüz V. yüzyılda tanındığını gözler önüne seriyordu. Nitekim Mytileneli Zacharias, bu ifadeyi kanıtlarcasına Avarları 550'li yılların başında Kafkaslarda yaşayan halklar arasında sayıyordu.¹⁷⁶ Rivayet edildiği şekliyle Grifon saldırıları gibi çeşitli olaylar Avarların yurtlarını geride bırakarak güney topraklarına gelmesine neden olmuştu. Nihayetinde Kafkas Dağları'nın diğer yamacında bir süre konakladıktan sonra Roma İmparatoru Justinianos'a haber göndererek hizmetlerini bildirdiler.

Avarların 558 yılında Doğu Roma İmparatorluğu ile kurdukları iletişim doğal olarak VI. yüzyıla ait kaynaklarda daha geniş yer bulmalarını sağladı. Bu noktada Agathias, Koruyucu Menander, Efesli İoannes, Theophylact Simocattes, Flavius Cresconius Corippus gibi birçok Romalı yazar satırlarında Avarlara yer ayırdı.

Tarihçi Agathias, Frank krallarının saç kesme adetlerini anlattığı pasajında Avarlar ile ilgili küçük bir not bırakıyordu. Pasaja göre Frankların saçları "Türkler ve Avarlar gibi dağınık, kuru, kirli ve göze hoş gelmeyen bir düğümle bağlanmış" değil, oldukça bakımlıydı.¹⁷⁷ Frankların sabunlarla yıkayıp ikiye ayırdıkları baş döndüren dolgun saçları bir kenara bırakıldığında Avarlara ithaf edilen bakımsızlık hali Agathias ile sınırlı kalmayacaktı. İmparator II. Justinos'a yazdığı övgüde Corippus, Avarların "korkunç görünüşlü yılan saçlarından" bahsediyordu.¹⁷⁸ İtirafçı Theophanes ise küçümsemeden uzak durarak "uzun saçlarını arkadan bağlayıp örmüşlerdi" demekle yetindi.¹⁷⁹ Monemvasia Kroniği'nde ise "Saçlarını çok uzun tutuyorlardı, başlarına şeritlerle bağlamış ve örmüşlerdi"¹⁸⁰ ifadesi yer alıyordu. Anlaşılan göre Avar saçları Romalı müellifler arasında hayli dikkat çeken bir unsur olagelmmişti. Hatta Efesli

¹⁷⁶ Zachariah of Mitylene, *a.g.e.*, p.328.

¹⁷⁷ Agathias, *The Histories*, p.11.

¹⁷⁸ Flavius Cresconius Corippus, *a.g.e.*, p.85.

¹⁷⁹ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.340.

¹⁸⁰ G. R. Davidson, "The Avar Invasion of Corinth", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, VI/2, 1937, p.227.

İoannes onların “Avar” ismini uzun saçları sebebiyle aldığını düşünüyordu.¹⁸¹ Ne var ki durum Efesli İoannes’in bahsettiği kadar basit değildi.

Garip görünen saçlarının ötesinde Romalıların dikkatini çeken bir başka unsur Avarların birer firari olmalarıydı. Mor salonlara geldiklerinde yenilmez ve güçlü mizaçlarının altını ciddiyetle çizen bu kişiler aslında Türklerden kaçmakta olan firarilerdi. Koruyucu Menander, Avarların kaçtığını öğrenen Türk Kağanının öfkesini “*onlar balık mıdır ki sulara kaybolsunlar; kuş mudurlar ki göklerde uçup kaçsınlar, elbet kılıcımın kudretini görecekler*”¹⁸² monoloğuyla açıklıyordu. Öyle ki Türklere giden Romalı bir elçi, ülkesinin Uarkhonitai ile iş birliği yapması bahane edilerek Türk prensi tarafından idam edilmek bile istenmişti.¹⁸³ Menander’in bu kaydı Türklerin söz konusu Avar kavmini Varhonit olarak çağırdığını gösteriyordu. Nitekim bu olgu halefi Theophylact Simocatta tarafından tartışılacaktı.

VII. yüzyılın başlarında Theophylact Simocatta, İmparator Mauricius’a doğudaki Türk Kağanı tarafından gönderilen fetihname türünde bir mektuptan bahsediyordu. Bu mektupta “yedi iklimin ve yedi milletin efendisi”¹⁸⁴ Türk Kağanı, Eftalitlerin (Ak-Hun) fethini anlatıyor, “İstemi Kağan” ile ittifak kurarak Avar kavmini nasıl köleleştirdiğini aktarıyordu. Ancak mektuptaki Avarlar, İmparator Mauricius döneminden önce Avrupa ve Pannonia’ya gelen Avarlar değildi. İster (Tuna) nehrindeki Avarlar yanlış isimlendirilmişti. Theophylact söz konusu yanlış isimlendirmeye tekrar döneceğini söyleyerek satırlarına devam etti.

Mektuba göre, Türk Kağanı tarafından yenilen Avarların bir kısmı Tabgaç’a kaçmıştı. Tabgaç şehri, Türklerden 1500 mil uzakta Hindistan sınırındaydı. Tabgaç’ın kenarında yaşayan barbarlar çok cesur ve kalabalık bir millettir ve büyüklük olarak dünya milletleri arasında rakipsizdiler. Mağlup Avarlardan bir diğer kısmı ise Tabgaç’a komşu hem günlük tatbikat pratiği hem de tehlikeye karşı dayanıklılığı nedeniyle savaşta büyük bir güce sahip olan Mukrilere sığınmıştı.

Mektubun devam eden satırlarında Kağan, daha büyük bir işe girişerek, nüfusça kalabalık, savaş eğitimi nedeniyle güçlü kavimlerden olan Ogurların tamamını

¹⁸¹ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.142,207,428, 449.

¹⁸² Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.47.

¹⁸³ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.175-177.

¹⁸⁴ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.188

boyunduruk altına aldığından bahsediyordu.¹⁸⁵ Ogurlar yerleşimlerini doğuda Türklerin Melas demeye alıştıkları Til Nehri civarında kurmuştu. Bu kavmin ilk liderlerinin isimleri Var ve Chunni idi ve bazıları hala bu adı taşıyordu. İmparator Justinianos döneminde bu kavmin bir kısmı antik yerleşimlerini terk ederek Avrupa'ya kaçmıştı. Kendilerine Avar diyor, liderlerini “Kağan” titriyle yüceltiyorlardı. Barselt, Onogur, Sabir ve diğer Hun bakiyeleri, bölgelerine giren Var ve Chunni'yi görünce, yeni yerleşimcilerin Avarlar olduğunu düşünerek paniğe kapılmışlardı. Bu yüzden güvenlikleri karşılığında firarileri hediyelerle onurlandırmayı etmeyi tercih etmişlerdi.¹⁸⁶ Firari Var ve Chunni, Hun kavimlerinin kendilerine olan lütuflarından hoşnut kalmışlar, kaçışlarının iyi başladığını düşünerek elçinin hatasını mazur görmüşler ve bundan sonra kendilerini Avarlar olarak tanıtmışlardı. Aslına bakılırsa bu sahte-Avarlar bile Theophylact'ın yaşadığı devirlerde atalarına göre bölünmüşlerdi. Bazıları kadim Var adını kullanırken diğerleri Chunni olarak çağrılıyordu.

Theophylact Simocatta, eserinde kullandığı sahte-Avar kavramını bu şekilde açıkladıktan sonra, Türk Kağanının mektubunu anlatmaya devam etti. Kaydından da anlaşılacağı üzere Avrupa'ya yerleşen Avarlar -veya Theophylact'ın terminolojisiyle sahte Avarlar- bir grup sahtekardan ibaretti. Peki o halde firarilerin ismini gasp ettiği gerçek Avarlar kimlerdi?

2.1.2. Teoriler

Theophylact'ın kayıtları Pannonia Varhonitlerinden daha önce var olmuş öteki Avarlara dikkat çekiyordu. Araştırmacılar buradan hareketle doğuda Avar ismini kullanan başka bir kavim aradılar. Bu noktada Joseph de Guignes hem Avarları batı literatürüne katması hem de onları Asyalı kavim olan Rouranlar (Geou-gen veya Juan-Juan) ile ilişkilendirmesi açısından öncü rol üstlendi. De Guignes, Rouran devletinin Türkler tarafından 552 yılında yıkılmasından sonra Rouran -veyahut ona göre çağdaş adlarıyla Abar- bakiyelerinin bir kısmının Mekritlere (Bökli, Bükli, Theophylact'da Mükri) çekilirken bir kısmının Avrupa dolaylarına geldiği tezini ortaya attı. Ona göre Avrupa dolaylarına gelen Abarlar, Theophylact'ın sözünü ettiği asıl Avarlar idi. Ancak bir de sahte Avarlar vardı ki bunlar, diğer Romalı kaynakların işaret ettiği doğrultuda

¹⁸⁵ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.189.

¹⁸⁶ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.190.

İdil (Til; Atil, İtil, Volga) nehri ile Don (Tanais) ırmağı arasında yaşayan ve aslen Ogur veya Sogur kökenli kavimdi. Sahte Avarlar da aynı şekilde Türklere mağlup olmuştu. Prenslerine Uar ve Khunni veya Varhonit deniliyor ve Kağan unvanı taşıyordu. Theophylact Simocatta'nın izinden giden De Guignes, Avrupalıların birbirinden ayrı iki kavme de aynı ismi verdiğini söyledi.¹⁸⁷

De Guignes'in teorisi XX. yüzyılın başlarına kadar kabul gördü. Nitekim 1903'te yayınlanan ve Türkler üzerine geniş bir çalışmayı içeren eserinde, Edouard Chavannes De Guignes'in teorisini kabul ediyor, üstelik onun görüşünü tamamlayan birtakım iddialar da ortaya koyuyordu. Chavannes'e göre Theophanes Byzantium'un satırlarında bahsettiği, Avarları kabul etmemeleri için İmparator Justinianos'a elçi gönderen Massagetler de gerçek Avarlardı.¹⁸⁸ Chavannes, teorisini Josef Markwart'ın Kermichiones çözümlemesi üzerine inşa etti. Markwart, "Kerm" kelimesinin orta Farsçada "solucan" manasına; Chiones'in ise etnik bir kavmi işaret ettiğini söylemişti.¹⁸⁹ Buradan hareketle Chavannes, Kermichionesler ile De Guignes'in üzerinde durduğu Rouranlar arasında paralellik kurdu. Her iki kavim de Roma ve Çin kaynaklarında aynı anlama gelecek kelimeler ile anılmıştı; "solucan, kurtçuk, börtü-böcek" anlamlarındaki "Ru-ru" ve/veya "Kerm – Chiones". Chavannes, bu teorisiyle birlikte Masagetleri Rouranlar ile eşleştiriyor, her iki kavmin de aslında gerçek Avarlar olduğunu iddia ediyordu.

De Guignes'in Çin kaynaklarına dayalı araştırmasının üzerinden iki asır geçmişti ki Alman tarihçi Hans Wilhelm Haussig, Avar – Rouran tartışmasına dahil oldu. Theophylact Simocatta'nın Türkler ve Avarlar ile ilgili anlatısını çözümleme gayreti gösteren Haussig, Rouranlar ile Avarların aynı olmadığını belirli argümanlar öne sürerek tartışmaya açtı. Haussig, her şeyden önce, Theophylact Simocatta'nın anlatısında geçen Tabgaç şehrinin devlet olarak bilinen Tabgaçlar olmadığını, bu ifadenin Büyük İskender tarafından Baktria'ya kurulan ve günümüzde Kubdan olarak bilinen şehri ifade edecek şekilde okunması gerektiğini belirtti.¹⁹⁰ Okumalarına göre

¹⁸⁷ Joseph De Guignes, *Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mongols et des autres Tartares Occidentaux*, Académie Royale des Inscriptions et Belles Lettres, Paris, 1756, p.352.

¹⁸⁸ Edouard Chavannes, *Documents Sur Les Tou-kiue (Turcs) Occidentaux*, Sbornik trudov Orhonskoy ekspeditsii, IV, St. Petersburg, 1908, p. 232.

¹⁸⁹ Edouard Chavannes, *a.g.e.*, p.230.

¹⁹⁰ Hans Wilhelm Haussig, "Theophylacts Exkurs Über Die Skythischen Völker", *Byzantion*, Peeters Publishers, 1953, p.279

Ceyhun ırmağının kuzeyindeki bölge komşu halklar tarafından “Çin” olarak adlandırılıyordu. Zira Karahanlılar döneminde bile bu bölgenin hükümdarı Tabgaç-Kağan unvanını kullanmaktaydı. Bu durum aynı zamanda Tabgaçlardan bir kısmının Baktria’ya göç ettiğini gösteren bir olguydu. Bu bölgeye daha önce Kunduz bölgesinden War isimli Altaylı bir kavim yerleşmişti.¹⁹¹ Hun ise Mançurya’dan Batı Türkistan’a uzanan bir kavimdi. War ve Hun bahsi geçen bu bölgede birleşerek War-Hunları, yani bilinen isimleriyle Pannonia Avarlarını oluşturmuşlardı. Dolayısıyla 550’li yılların ortalarında dağılan Rouran Kağanlığı ile bağlantıları olamazdı.

“Avarlar aslında Rouranlar mı?” sorusunu çeşitli tartışmalarla uzun yıllar devam etti. Dünyanın farklı bölgelerinden birçok araştırmacı Rouran & Avar ilişkisi üzerine çeşitli görüşler öne sürdü. Bazıları köken tartışması üzerine yoğunlaşırken bazıları Theophylact Simocatta’nın yarattığı karmaşayı gidermeye çalıştı. Zira tarihçinin kaydı kronolojik pürüzler barındırıyordu. Üstelik bunu bizzat kendisi “*ancak hiç kimse bu zamanların tarihini çarpıttığımızı düşünmesin*”¹⁹² diyerek ortaya koymuştu.

Étienne de La Vaissière işi devralarak Theophylact Simocatta’nın kaydını detaylıca çözümlemeye başladı. La Vaissière, ilk olarak isimsiz Kağan’dan Maurice gönderilen mektubun tarihini ve kim tarafından yazıldığını anlamaya çalıştı. Ulaştığı sonuçlar 595 yılı ve Niri (Nili) Kağan’ı işaret ediyordu.¹⁹³ Daha sonra Theophylact’ın kaydını ulaştığı bu sonuçlara dayandırarak analiz etti. La Vaissière’in hipotezi Theophylact’ın kendisinin de kronolojik hatalar yaptığını bildiği yönündeydi. Ne var ki bu bir hatadan ziyade meçhul Kağanın ağzından anlatılmış, Türk İmparatorluğu’nun başlangıcından İmparator Maurice dönemine değin aktarılan kısa tarihinden ibaretti.¹⁹⁴ Bu durumda kronolojik, arkeolojik ve tarihsel bağlamda Avarların aslında Rouranlar olduğunu söylemek mümkündür.¹⁹⁵ Zira Theophylact, Sahte-Avar terimini ortaya atarken 550-595 yılları arasındaki kronolojik uçurumu tamamlamaya çalışıyordu. Menander’in aktarımını kullanarak çift isimli (Uar-Hunni) kavminin tek isimli (Avar)

¹⁹¹ Hans Wilhelm Haussig, *a.g.m.*, p.347.

¹⁹² Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.188.

¹⁹³ Étienne de la Vaissière, “Maurice et Le Qaghan: A Propos de la Digression de Theophylact Simocatta Sur les Turcs”, *Revue des Etudes Byzantines*, 68, 2010, p.224.

¹⁹⁴ Étienne de la Vaissière, “Theophylact’s Turkish Exkurs Revisited”, *De Samarcande à Istanbul: étapes orientales*, CNRS Editions, Paris, 2015, p.95.

¹⁹⁵ Étienne de la Vaissière, “Theophylact’s Turkish...”, p.94.

kavmi olamayacağını düşünüyordu. Menander, Türk Kağanı İstemi'nin Uar-Hunni kavminin "Türk mülküne zarar vererek" kaçtığını görünce öfkeli olduğunu ve Eftalitlerle işlerini bitirince Uar-Hunni'nin peşine düşeceğini söylediğini aktarmıştı. Eftalitlerle (Ak-Hun) savaş Doğu Baktriya'da gerçekleşiyordu ve Avarların zarar verebileceği Türk mülkleri ancak bu bölgede aranmalıydı. Oysa Uar-Hunni, diğer Ogur boylarıyla birlikte İtil nehri civarında yaşıyordu ki Doğu Baktriya ile aralarında kuş uçuşu 2000 kilometrelik mesafe bulunuyordu. Menander ise Türk yayılmacılığının ilk safhasında Uar-Hunni'leri Merkez Asya'da konumlandırıyordu. Bu durumda Uar-Hunnilerin gerçekten Avar ismini gasp ettikleri söylenebilirdi. Zira Rouranların dağılışını anlatan Çince metinlerin hiçbiri batıya giden kavimlerden bahsetmiyordu.

Theophylact Simocatta'nın eserini İngilizceye tercüme eden Michael Whitby'nin görüşleri ise La Vaissière ile birçok konuda zıttı. Öncelikle Whitby, Türk Kağanı tarafından İmparator Maurice'e gönderilen mektubun aslında 582 yılına tarihlenmesi gerektiğini savunuyordu.¹⁹⁶ Zira Kağan'ın listelediği tüm fetihler bu tarihten öncesine aitti. İkincisi, Theophylact'ın yarattığı kronolojik uçurum ciddi bir hatadan fazlası olmalıydı ki Avarların kökenine ilişkin getirdiği sahte ve gerçek yorumları da buradan kaynaklanıyordu. Theophylact, mektupta listelenen Türk fetihlerinin, İmparator Maurice döneminde gerçekleştiğini düşünmüştü. Avarlara boyun eğdirdiğini söyleyen Kağan'ın, Pannonia'daki Avarları kastedemeyeceğinden hareketle, sahte-Avar terimini üretmişti. Theophylact, Menander'in kayıtlarından haberdardı ve bu kayıtlarda Türk Şad'ın Avarları belirtmek için kullandığı "Uarkhonitai" lafını alarak sahte-Avarları betimlemede kullanmıştı. Whitby'e göre bu durum Theophylact'ın tarihsel hiçbir değeri olmayan kişisel spekülasyonlarından ibaretti.¹⁹⁷

Rouran & Avar benzerliği meselesi batıda bu şekilde yankılanırken, doğu kayıtları tartışmayı daha derine taşıdı. Zira Türk Kağanlığına ait yazıtlar ve Çin müverrihlerinin kayıtları Avar ismine ilişkin değişik yorumlara açıldı.

¹⁹⁶ Michael Whitby, *The Emperor Maurice and His Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Clarendon Press, Oxford, 1988, p.316.

¹⁹⁷ Michael Whitby, *a.g.e.*, p.317.

Liu Mau-Tsai, Çin kaynakları üzerine yaptığı çalışmasında Sui-Shu kitabında geçen A-paların, İşbara Kağan ile girdiği mücadeleden bahsediyordu.¹⁹⁸ Bu mücadele Li-çe'nin biyografisinde 583 yılına tarihleniyordu.¹⁹⁹ Aynı şekilde Ç'ang-sun Şeng'in biyografisinde A-palar, 603 yılında Tardu Kağan'a karşı ayaklanan 10 Töles (T'ie-le) boyundan biri olarak geçmekteydi.²⁰⁰ Mau-Tsai, Çin kaynaklarında geçen A-paları Avarlar olarak açıklamayı tercih etmişti. Fakat Mau-Tsai'nin derlediği olaylar Pannonia Avarları'nın göçünden yaklaşık 20 ila 40 yıl sonra tekabül ediyordu. Çinlilerin onları A-pa olarak kaydetmiş olması bu durumda Pannonia Avarlarının kökenine ilişkin yorumlarda kullanışlı değildi. Ancak Avrupa'ya geliş öncesi Avar göçünün yol haritasında kullanılabilirdi. Diğer tarafta Menander'in kayıtlarında da geçen ve "geride kalmış Avarların" 580'li yıllardaki faaliyetlerine ışık tutabilirdi. Belki de meçhul Türk Kağanının mektubunda yendiğini beyan ettiği Avarlar, 558 yılındaki göçte geride bırakılmış Avarlardı.

Macar tarihçi Karoly Czegledy ise Çin kaynaklarını değişik şekilde yorumlama yoluna gitti. Bozkır kavimlerinin göçünü işlediği eserinde Czegledy, Wei Hanedanlığı'nın tarihi Wei-Shu'yu ana kaynak olarak ele aldı. Wei-Shu'da geçen bilgilere göre, Sien-pi İmparatorluğu'nun çöküşüne müteakiben Çin'in batı ülkeleriyle olan irtibatı kesilmişti.²⁰¹ Wei hükümdarının 439'da Doğu Kansu'daki Liang Hanedanlığını ortadan kaldırmasıyla birlikte, Tarım Havzası ve batıya giden yollar konargöçerlerin eline, diğer bir deyişle Rouranların kontrolüne geçmişti. Çin ile söz konusu ülkeler arasındaki yollar açıldığında irtibat tekrar sağlanmış, ticari ve diplomatik ilişkiler yeniden başlamıştı. Çin sarayına gelen elçiler, geçen yüzyılda ülkelerinde gerçekleşen değişiklikleri raporluyor, bu raporlar Wei-Shu'nun batıdaki ülkeler ile ilgili anlatısına dahil ediliyordu. Czegledy bu raporlardan hareketle, Toharistan'da yerleşmiş konargöçer kavmin Çinlilerce "Hua (Uar)" olarak çağrıldığını söylüyordu. 457 yılında Toharistan hükümdarı tarafından Çin'e yollanan elçinin, konargöçer kavmin o tarihten 70-80 yıl önce Toharistan'a yerleştiğini söylemesi,

¹⁹⁸ Liu Mau-Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, Türkçeye tercüme: Ersel Kayaoğlu & Deniz Banoğlu Selenge Yayınları, İstanbul, 2006, s.76.

¹⁹⁹ Liu Mau-Tsai, *a.g.e.*, s.114-115.

²⁰⁰ Liu Mau-Tsai, *Doğu Türkleri*, s.146.

²⁰¹ Karoly Czegledy, *Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, (Kısaltma: *Bozkır*), Doruk Yayınları, İstanbul 2004, s.57.

Czegledy tarafından Avar – Rouran arasındaki bağlantıyı kanıtlamaktaydı.²⁰² Anlaşılan göre Uarlar, Rouranların Toharistan ve Soğdya'ya yerleşen boylarından biriydi. Rouranların bölgeden çekilmesiyle birlikte Ak-Hun adındaki yeni hanedana bağlılık bildirmişlerdi.

Avar tarihi üzerine şimdiye kadarki en geniş araştırmayı yapmış olan Walter Pohl ise meseleyi ayrı bir noktadan ele aldı. Ona göre “bir isim = bir kavim” görüşü bozkırdaki örgütlenmeyi her zaman tam anlamıyla karşılamıyordu.²⁰³ Birden fazla halk bazen tek bir isimle ortaya çıkabiliyordu. Nitekim Kağanlıklar; halkları, hanedanlıkları, çevrelerindeki onlara verdikleri isimler gibi birçok adla anılabilir. Diğer tarafta Pohl, mevcut bilgilerden hareketle Avar kökeni üzerine değişik olasılıkları listeledi. Nihayetinde en az dört ayrı isme sahip kavimden oluşan Avarların, kendileri için, değişik nedenlerden dolayı itibarı yüksek olan Avar ismine karar kıldıklarını aktardı.²⁰⁴

Yu Taishan, Çin kaynaklarına bağlı kalarak Avar köken sorununa ilişkin nispeten aykırı görünen bir teoriyi ortaya koydu. Meseleye Rouran ve Avar benzeşmesinin ana kayıtlarını inceleyerek başlayan Taishan, doğu ve batı kaynaklarının onlar ile ilgili tuttuğu kayıtları çaprazlama okuma yoluna gitti. Bu yöntemle birlikte Rouran ve Avarların gerek Çin gerek Roma kaynaklarında benzer şekillerde anıldıklarını ortaya koydu.²⁰⁵ Ancak Avarlar ve Rouranlar arasındaki tüm benzerliklere rağmen ikisinin aynı kavim olduğunu söylemek yeterli değildi. Zira kronolojik uyumsuzluklar söz konusuydu. Bu noktada Yu Taishan, Avarların Rouran olduğunu savunan tüm tezleri çürütmeye çalıştı.

Taishan, en güçlü dönemlerinde bile Rouran idaresinin, Sincan'da yer alan Karahoca'nın ötesine geçmediğini iddia etti.²⁰⁶ Ona göre Shelun Kağan'ın hüküm sürdüğü dönemde dahi Rouranlar, Issık Göl'e erişememişlerdi. Wei Shu'da Karahoca Prensi'nin Çin'e gönderdiği elçiyle yapılan görüşmede, Rouranların Karahoca'da

²⁰² Karoly Czegledy, *a.g.e.*, s.65.

²⁰³ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.44.

²⁰⁴ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.45-46.

²⁰⁵ Yu Taishan, “Doubts About the Theory of Rouran-Avar Identity and The Hypothesis About Avar-Yueban Identity, ed. Victor Spinei, *China and the Mediterranean World in Ancient Times*, București-Braila, 2014, p.298,301.

²⁰⁶ Yu Taishan, *a.g.m.*, p.301-302.

(Gaochang) durdurulduğu söyleniyor, daha batıda bir yerden bahsedilmiyordu.²⁰⁷ Avarlar, Rouran olsalar bile Karahoca ve Yeda yükselmeden evvel, 461 yılı civarında batıya göçmüş olmalıydı. Ancak Rouranların Yeda'ya yaptıkları saldırı bir göç getirmemiş, güçleri Soğdya ve Tokharistan'a kadar uzanmasına rağmen bu bölgelerde pozisyonlarını sağlamlaştırmamış ve sadece bu bölgeyi rahatsız edip yağmalamış olmalıydılar. Dolayısıyla İli nehri kuzeyindeki konargöçerler ve Yeda devletiyle diplomatik ilişkiler dışında Rouranların Batı ile herhangi bir temasları yoktu ve Avarlar ile tek ortak yanları ikisinin de çökmüş olmalarıydı.

Bilinene göre Sabirler Kafkasya'ya gelirken diğer kavimler İdil nehri boyunca ilerlemişti. O halde Avar göçü Soğdya üzerinden değil; İli havzası boyunca Kuzey Seyhun istikametinde İdil'e doğru olmalıydı. Wei Shu'ya göre o zaman İli bölgesinde yaşayan halklar Yüebanlardı.²⁰⁸ Yüebanlar, Rouran yağmasına karşılık vermişlerdi ve Lord Taiping'in iktidarında, 448 yılında, doğu ve batı askerleriyle iş birliği yaparak Rouranlara saldırmak için izin istemişlerdi. Bu durum gösteriyordu ki Yüebanlar, Rouranların düşmanı haline gelmişti. Nitekim onlara karşı koyacak güce erişemediklerinden, Rouran baskısıyla 460'lı yıllarda batıya doğru göçe zorlanmışlardı. Yu Taishan'a göre Priscus'un onları Avar adıyla kaydettiği zaman da diğer kavimleri sürükledikleri bu zamanlardı. Dolayısıyla Avarlar aslında Yüebanlar olabilirdi. Fakat Yu Taishan'ın Avarların, olası Yüeban kimliği üzerine getirdiği bakış açısı dikkat çekici olmakla birlikte bu vasfından öteye gidemedi.

Avar – Rouran tartışmasının Türkiye ayağında ise durum dünyanın geri kalanından ayrı değildi. Bu bağlamda Akdes Nimet Kurat ve Zeki Velidi Togan gibi isimler Avarların Rouranlarla aynı olduklarını düşünürken; İbrahim Kafesoğlu, Ali Ahmetbeyoğlu, Ahmet Taşağıl gibi isimler bu benzerliği reddediyorlardı.

Akdes Nimet Kurat, Avar kökenine ilişkin meselenin oldukça karmaşık olduğundan söz ederek iki cins “Avar” kavminin olduğunu iddia ediyordu. Bunlardan ilki Theophylact Simocatta'nın “sahte” olarak nitelendirdiği Varhonitlerdi. Diğerisi ise doğuda büyük bir Kağanlık kuran gerçek Avarlar, yani Rouranlar olmalıydı. Her iki görüşü de değerlendiren Kurat, “*Göktürklerin hâkimiyetini tanımak istemeyen bir*

²⁰⁷ Yu Taishan, *a.g.m.*, p.303

²⁰⁸ Yu Taishan, *a.g.m.*, p.320-321.

*zümrenin öteden beri hükümrânlık hakkına mâlik bir zümre olması lazım gelir”*²⁰⁹ diyerek, gerçek Avarların aslında Rouranlar olduğuna ilişkin görüşe daha yakın olduğunu ortaya koyuyordu.

Zeki Velidî Togan ise, Sien-pi Türklerinin yıkılışına müteakip bozkırda oluşan boşluğu dolduran kavim için Avar kelimesini kullanmayı tercih etmişti.²¹⁰ Togan, bu kavmin; Avar, Apar, Ibir, Cu-cen gibi çeşitli isimlerle anıldığını hatırlatarak, bu kişilerin dil itibarıyla Moğol olduklarını iddia ediyordu.

Kurat ve Togan’ın aksine İbrahim Kafesoğlu, Avarların Türk kimlikleri üzerinde durarak Theophylact’ın sahte-Avarlarını, Batı Türkistan’da İtil yakınlarında yaşayan Ogurlara komşu War-Hunlar olarak nitelendirdi. Kafesoğlu’na göre Avarlar, Rouranların 458-459 yılında Tabgaçlar tarafından yenilmeleriyle birlikte, yabancı hakimiyetinden koparak batıya göçen bir koluydu.²¹¹ Bu göç hareketine daha sonra Kök-Türk idaresini kabul etmeyen boylar da eklenmişti ve bu kişiler Y’li Türk lehçelerinden birini konuşmaktaydı. Dolayısıyla Pannonia’ya gelenler Türk asıllı bir topluluktu.

Ahmet Taşağıl da Kafesoğlu ile benzer görüşlere sahipti. Taşağıl; Strabon ve Priscus’un aynı “abar” kavminden söz ettiğini ve bunların daha sonra War-Khon olarak anılacak Türk-Avarlar olduklarını beyan etti.²¹² Ali Ahmetbeyoğlu, yine benzer kelimelerle aynı sonuca ulaştı.²¹³

Saadettin Yağmur Gömeç ise meseleyi Yüebanlardan başlayarak ele aldı. Ona göre, Yüebanlar, Yeda ismiyle de anılan Ak-Hunlar idi. Uar-Hun birlikteliği ise Ak-Hunların temelini oluşturuyordu. Gömeç, Avarları Rouranlarla ilişkilendiren her türlü akımı reddederek, söz konusu durumun bazı tarihçilerin kafalarına göre iki etnik adı birleştirmesinden kaynaklandığını beyan etti.²¹⁴ Ona göre Avarlar; Apar, Ak Hun, Eftalit, Yeda, Hua, Huna ve Hun olarak ayrı isimlerle çağrılmakta beraber aslında

²⁰⁹ Akdes Nimet Kurat, “Avarlar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/1, Temmuz 2011, s.82.

²¹⁰ Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihi’ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s.41.

²¹¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.156.

²¹² Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri’nin Çocukları*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2018, s.262-263.

²¹³ Ali Ahmetbeyoğlu, *Sorularla Eski Türk Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017, s.184-185.

²¹⁴ Saadettin Yağmur Gömeç, “Türk Tarihinde Avarlar ve Avar Meselesi”, (Kısaltma: “Avarlar”), IV. Uluslararası Türkoloji Kongresi, Türkistan, 2011, s.480.

Avrupa Avarlarına işaret ediyordu.²¹⁵ Nitekim ona göre Avarlar Türk soylu iken, Rouranları Avarlarla özdeşleştirmenin hiçbir ilmi delili yoktu.

2.1.3. Arkeolojik veriler

Yazılı kaynaklar üzerinde devam eden tartışmalar, Avarların Rouran olup olmadığı konusunda kısır döngü halinde devam ederken XX. yüzyıl boyunca özellikle Macaristan topraklarında kazılan mezarlar meseleye yeni argümanlar üretti. Bu argümanlardan ilki ve belki de en önemlisi Avarların konuştuğu dil üzerineydi.

1934'te Nândor Fettich tarafından kazılan Jânoshid'deki Avar devri mezarlığından çıkan 228. mezarda oyma yazılı kitabesi bulunan bir iğne kutusu tespit edilmişti.²¹⁶ İğne kutusu üzerindeki Runik yazılar çeşitli bilim insanlarınca okunmaya çalışılmış ancak herhangi bir sonuca varılamamıştı. Macar Linguist Janos Harmatta, 1983'te Antik Tanulmanyok dergisinde yayınlanan makalesinde bu iğne kutusu üzerindeki yazıları tekrar ele aldı.

Harmatta'ya göre iğne kutusu üzerindeki yazı Runik alfabe uyarınca 9 işaretten oluşuyordu. Bunlardan 7'si harf 2'si kelime ayıran işaretti. Runik yazı, Orhon-Yenisey oyma yazısı ve Yenisey varyantındaki Türkçe el yazılı şekillerle uyum gösteriyordu. Bu durumda harflerin sıralanışı şu şekildeydi:

“Qi – z – n: kü – g: y-d”- “qîzîn kügi yedi” (Dikiş kızın şanıdır)²¹⁷

İğne kutusunun diğer yüzünde ayrı bir ifade yer alıyordu. Nitekim Harmatta'ya göre şöyle okunmalıydı:

“İq/qi – b – l – y – b – l – ic -e” “qibliy bol ice” (Mutlu ol abla[m])²¹⁸

İğne kutusunun zarif yapısı ve yazıtın içeriği nedeniyle Harmatta, iğneliğin ilk yazıtının bu yüzde bulunduğunu ve bunun oğlan kardeşin ablasına belki de nikâhı vesilesiyle hediye etmiş olabileceğini savundu. Diğer tarafta iğneliğin dördüncü yüzünde olası bir melek tasviriyle başka bir yazıt daha bulunuyordu:

“N – r – n – d – qi – qi – l – nc – b – b – g – t – g – n-a”

²¹⁵ Saadettin Yağmur Gömeç, *a.g.m.*, s.487.

²¹⁶ Janos Harmatta, *Avarların Dili Sorununa Dair*, Türkçeye tercüme: Hicran Akın, Ankara, 1988, s.13.

²¹⁷ Janos Harmatta, *a.g.m.*, s. 17-18.

²¹⁸ Janos Harmatta, *a.g.m.*, s. 19-20.

“] nrin idugi qıl ince b bögtag ana” (Tanrı meleği, huzurlu mekân ve mağfiret kıl ona)²¹⁹

Harmatta, Runik yazıyı çözümlemesinin akabinde iğneliğin serüveni ile ilgili birtakım çıkarımlarda bulundu. Üç kitabenin aktardıklarına göre iğneliğin ilk sahibi, bunu kardeşinden gelen bir hediye olarak uzun yıllar muhafaza etmiş olmalıydı. Daha sonra yakın bir akrabasına, “dikiş kızın şanıdır” kitabesini ekleyerek miras olarak bırakmış olması olasıydı. Nitekim uzun yıllar kullanıldıktan sonra, ailenin bir kadın üyesinin ölümü sırasında iğneliğe sahip kişi sonuncu kitabeyi de ekleterek, ölen kişinin diğer dünyada da kullanabilmesi için mezara koymuş olabilirdi.

İğne kutusu üzerinde yer alan melek motifi, Hristiyanlığın Avarlar içinde yayıldığı tarihlere dikkat çekiyor olmalıydı. Motiften hareketle son sahibinin Geç Avar Dönemi’nde yaşadığı varsayılabilirdi. Nihayetinde Harmatta, Janoshid iğneliğinin Runik yazılarının Moğolca değil Türkçe olduğunu gösteren önemli kanıtlar sundu. Bu durum, Avarların en azından bir bölümünün Türk dilli olduğunu kanıtlamanın yanı sıra Paul Pelliot’un daha önce dillendirdiği Moğol tezine karşılık veriyordu.²²⁰ Üstelik Janoshid iğneliği, Gyula Nemeth tarafından daha önce kaynaklarının sınırlı olduğu söylenen²²¹ Avar dili çalışmaları için, unvan ve isimlerin yanı sıra arkeolojik materyallerdeki yazıların da incelenmesini içeren ayrı bir pencere açmaya muktedir oldu.

Arkeolojik çalışmaların ortaya koyduğu diğer bir husus Avar mezarlarından çıkarılan değişik eserlerdi. Bu eserler; dövülmüş üzengiler, kılıçlar, sadaklar, tunç demir veya altın menşeli takılar gibi birçok unsuru kapsıyordu. Bunlardan bazıları Rouran dönemi arkeolojik materyalleriyle benzer özellikler gösteriyordu. Örneğin, Kunbábony’de bulunan hilal şekilli göğüs halkaları, Moğolistan ve İç Moğolistan’da bulunan aynı tip kalıntılarla benzerlik içindeydi.

2018 yılında Gleb V. Kubarev, Avrupalı arkeologların Avar ve Rouran eserleri arasındaki bu benzeşmeleri kabul etmediklerine ilişkin bir not düştü. Ona göre Avrupalı arkeologlar, Avarların Rouran köklerini kabul ederken, arkeolojik

²¹⁹ Janos Harmatta, *a.g.m.*, s. 22-23.

²²⁰ Gyula Nemeth, "K Voprosu Ob Avarah", *Turcologica*, Leningrad, 1976, p.298-299.

²²¹ Gyula Nemeth, *a.g.m.*, p.299.

materyaldeki benzerlikleri es geçiyorlar; Avar kalıntılarının, Roma kültürü başta olmak üzere diğer Avrupalı halkların malzeme kültüründen esinlenilerek oluşturulduğunu savunuyorlardı.²²² Rouran dönemine ait arkeolojik materyalin uzun yıllar çalışılmamış olması bunun bir nedeni olabilirdi. Nitekim Walter Pohl, Avar maddi kültürünün bilinen Rouran kalıntılarından oldukça değişik olduğunu beyan ediyordu.²²³ Ancak son yıllarda zengin Rouran mezarları üzerinde yapılan ve az sayıda olan çalışmalar karşılaştırmalı şekilde incelenebilirse Avar – Rouran kimliğini daha sağlam temellere oturtabilirdi.²²⁴

Arkeoloji biliminin Avar-Rouran tartışmasına sunduğu üçüncü argüman Avar iskeletlerinin ortaya çıkarılmasıyla gerçekleşti. Antropoloji ile alanlar arası iş birliğinin ortaya koyduğu sonuçlar, Avar elitlerinin kafatası analizlerini içeriyordu. Çoğunlukla XX. yüzyılın ilk yarısında yürütülen çalışmalarda, Mongoloid kafatası sıkça görülmekteydi.

Hódmezővásárhely-Gorzsa'da bulunan kafatasları arasında, az Ural-Altay kökenli bireyler bulunmaktaydı.²²⁵ Bireylerden bazıları Mongoloid kafatası içeriyordu. Üstelik aralarında Mongoloid-Nordoid karışımlar da görülmekteydi. Çoğu deformasyon içeriyordu. Deformasyonların nedeni alından başlayıp şakaklardan geçerek oksipital bölgeye uzanan ve başı halka şeklinde saran bir çeşit bandaj nedeniyle oluşmuştu. Araştırmacılar deforme kafataslarının Hun zamanından kaldığını düşünse de Büyük Macaristan Ovası'ndaki Mongoloid ve Europo-Mongoloid kafatasları Gepid dönemi ve sonrasında görülmeye devam etti.

Pal Liptak, 1950'lerde Avar dönemi kafatasları üzerinde yaptığı çalışmalarda ilginç sonuçlar elde etti.²²⁶ Buna göre VII. yüzyılın erken dönemine ait antropolojik kalıntılar, genellikle Europid özelliklere sahipken mezar eşyaları Orta Asya paralelleri gösteriyordu. Bu durum çelişki yaratmasının yanı sıra Avarlar tarafından tanıtılan yeni “modanın” yerlilerce benimsenmiş olabileceğini ortaya koyuyordu. Diğer tarafta Mongoloid olarak tasnif edilen kafatasları oldukça yüksek değer aralıklarına sahipti.

²²² Gleb V. Kubarev, p.232.

²²³ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 101.

²²⁴ Gleb V. Kubarev, p.233.

²²⁵ Fothi Erszebet, "Anthropological Conclusions of the study of Roman and Migration periods", *Acta Biologica Szegediensis*, XL/1-4, 2000, p. 89.

²²⁶ Fothi Erszebet, *a.g.m.*, p.90.

Liptak, taksonomik analizinde, Avar Dönemi kafatasları arasında Mongoloid tiplerin oranının %30 ila %50 arasında değiştiğine ilişkin bir sonuca vardı.²²⁷ Buradan hareketle Avar (Varhonit) etnogenezinin Baykal Gölü'nün ötesinden gelmiş olabileceğini iddia etti.

Arkeolojik verilerin ortaya çıkardığı bir başka husus Avar Kağanlığı'nın kuruluşundan sonraki süreçte de bozkırdan göç aldığıydı. Kağanlık merkezinin kenar çevrelerinde görülen ancak daha önceki zamanlara tarihlenemeyen ayrı gömü adetlerinin ve değişik mezar eşyalarının ortaya çıkışı²²⁸ ayrı geleneklere mensup kimselerin Kağanlığa geldiğine işaret ediyordu.²²⁹ Bunlar temelde savaşçı kitlelerdi ve bozkır adetlerince silahlar ve atlarla gömülmekteydiler. Ayrıca mezar eşyaları çoğunlukla adak çukuru olarak adlandırılan, ölüden metrelerce uzakta bulunan kuyulara yerleştirilmişti.²³⁰ Bu durum yeni kitlelerin Orta Asya kökenli olduklarına işaret etmekteydi.

2.1.4. DNA Analizleri

Arkeoloji, Antropoloji, Linguistik ve Tarih gibi ayrı alanlarda çalışan akademisyenler, Avar – Rouran tartışmasına çeşitli yorumlar getirerek yeni bakış açıları yaratmaya çalıştılar. Ancak konuya ilişkin getirilen yorumlar zaman zaman yaygın kanaatler oluşturmak dışında kesin bir kabule yol açmadı. Nihayetinde XXI. yüzyılda meseleye pozitif bilimlerin de dahil olmasıyla köken tartışmaları ayrı bir evreye taşındı. Macaristan'daki mezarlardan alınan örnekler üzerinde yapılan gen analizleri soruyu daha bilimsel bir yöntemle cevaplamaya çalıştı.

2019 yılında Szged Üniversitesi Genetik Bölümü ve diğer ilgili bölümlerin yaptığı bir çalışmada ayrı alanlardan gelen 18 araştırmacı, Karpat Havzası'ndaki; Hun, Avar ve Yurt Tutan Macarlar üzerinde yaptıkları gen analizlerini paylaştılar. Y-kromozomları üzerinde yapılan araştırma sonra gelecek diğer DNA çalışmalarına öncü rol üstlenirken Avar kökeniyle ilgili ilginç detaylar ortaya koymada başarılı oldu.

²²⁷ Fothi Erszebet, *a.g.m.*, p.91.

²²⁸ Csilla Balogh, "Arkeolojik Buluntular Işığında Avar-Türk İlişkilerinin Bilinmeyen Yönleri: Avrasya Bozkırlarından Avar Kağanlığı'na Göçler", ed. İbrahim Çeşmeli & Ven Berkant, *Doğudan Batıya Yükselen Eski Uygarlıklarda Arkeolojik ve Sanatsal Yansımalar ile Etkileşimler*, Nobel Bilimsel, Eylül 2021, s.108.

²²⁹ Csilla Balogh, "Arkeolojik Buluntular Işığında...", s.102.

²³⁰ Csilla Balogh, "Arkeolojik Buluntular Işığında...", s.109.

Yapılan çalışmada, Avar askeri lider grubunun genetik profili incelendi ve Avar grubunun çoğunlukla Doğu Asya soy hatları taşıdığı belirtildi.²³¹ Araştırmacılar, bu soy hatlarının yanı sıra Sibirya'ya özgü N1a soy hattının da Avar genetiğinde ortaya çıkmasını, beklenmedik bir olay olarak yorumladı. Aynı zamanda verilerden hareketle ve önceden varsayılan Rouran kökenini kabul etmeleri durumunda, Avarların, Sibirya kökenli bir yönetici sınıf içerebileceği düşüncesine kapıldıklarını aktardılar. Ancak, bu konudaki net sonuçlar elde etmek için daha fazla Avar mezarlığından elde edilen örneklerin incelenmesi gerektiği belirtildi. Diğer tarafta araştırmanın detaylarında Avar grubundaki 15 bireyin 8'i çoğunlukla Doğu Asya kökenliken 4'ünün kesinlikle Avrupa kökenli olduğu sonucuna varıldı ki bu yerel halkla etkileşime işaret etmekteydi.²³² Çalışmanın fenotip kısmında ise tüm Hun ve Avarların siyah saçlara ve koyu renk gözlere sahip olduğu aktarıldı.²³³

Eötvös Lorand Üniversitesi Genetik Bölümünün ve diğer ilgili bölümlerin yaptığı başka bir çalışma, Avarların yerel halkla olan etkileşimini açıklamaya yardımcı oldu.²³⁴ Mitokondriyal DNA üzerinde yapılan çalışmada, Avrupa genomunun asıl olarak kadınlarda yaygın olduğu ifade edilirken örneklerin homojen Y kromozomal kompozisyon gösterdiği aktarıldı. Bu durum Avarların eşlerini Karpat Havzasındaki yerel halklardan seçtiklerini gösterdi.

2022 yılına gelindiğinde Avarların gen analizlerini içeren iki çalışma daha yayınlandı. Çalışmaların ilki 17 Sarmat, 1 Hun ve 48 Avar dönemi olmak üzere toplamda 66 bireyi ele aldı.²³⁵ Yapılan gen analizleri Tuna ve Tisza arasında gömülmüş Avar elitlerinin tümünde Antik Kuzeydoğu Asya (ANA) soy profiline rastlandı.²³⁶ Bu profil içinde yer alan bireyler, genetik olarak Moğolistan Rouran devri, Altay bölgesi, Amur Nehri Havzası ve Xianbei dönemi toplumu ile özdeşleşen alt gruplara ayrılıyordu. Bu kişiler günümüz Moğolca (Buryat ve Khamnigans) ve

²³¹ Endre Neparácski ve diğerleri, "Y-chromosome Haplogroups from Hun, Avar and Conquering Hungarian Period Nomadic People of the Carpathian Basin", *Scientific Reports*, 2019, p.13.

²³² Endre Neparácski ve diğerleri, *a.g.m.*, p.5.

²³³ Endre Neparácski ve diğerleri, *a.g.m.*, p.6.

²³⁴ Veronika Csaky ve diğerleri, "Genetic Insights Into the Social Organisation of the Avar Period Elite in the 7th Century AD Carpathian Basin", *Scientific Reports Nature Research*, 2020, p.2.

²³⁵ Guido Alberto Gnecci-Ruscione ve diğerleri, "Ancient Genomes Reveal Origin and Rapid Trans-Eurasian Migration of 7th Century Avar Elites", *Current Biology*, Cell Open Access, April 2022, p.1403.

²³⁶ Guido Alberto Gnecci-Ruscione ve diğerleri, *a.g.m.*, p.1406.

Tunguzca konuşan popülasyonları ile Rouran dönemi Moğolistan'ından elde edilebilen tek antik genom arasında yer alıyorlardı ve aralarından 3'ü Xianbei bireylerine yakındı. Dolayısıyla Avar elitleri günümüz Moğolları ile eski Rouranlar arasında bir yerde konumlanmaktaydı.

Araştırmacılar gen analizinin kültürel ve kronolojik enformasyon vermediğini beyan ettiler. Ancak Avrupa geni Erken dönemden Geç döneme değin artış içindeydi.²³⁷ Doğu Orta Asya tipi elit bireylerde orta ve geç dönemde süreklilik gösterirken, mitokondriyal DNA çeşitliliği artmaktaydı. Bu akraba evliliğinin genomik belirtilerinin yokluğu, akrabalı çiftleşmeyi önleyebilecek daha yüksek kadın egzogamisinin yanı sıra Ataerkillik baba soyluluk uygulamalarına işaret olabiliirdi.

Trans-Tisza bölgesinden alınan örnekler ise oldukça değişikti. Öncelikle bu mezarlardaki bireyler ANA ile ilişkili havuzun %50'den fazlasını taşıyordu. Diğer tarafta genetik çeşitlilik oldukça heterojendi ve bunun nedeni daha sonra Karadeniz bozkırlarından gelen konargöçerler olarak açıklanıyordu. Bölgedeki Erken elitler nispeten eski karışımları taşıırken geri kalanlar daha geç karışımların torunlarıydı.

Trans-Tuna bölgesinde bulunan bir çift mezarı, hem Tuna-Tisza arası hem de Trans-Tisza bölgelerindeki olguyu kanıtlar niteliklere sahipti. Erken Avar Dönemine ait, Kölked bölgesinde bulunan bir çift mezarında dişi kişi Avrupa genlerini taşıyordu. Erkek bireyin genetiği ise benzersiz bir profile sahipti. Erkek, Doğu Avrasya genlerini taşımanın yanında İran-Kafkasya coğrafi profiline doğru bir kayma gösteriyordu. %20 ANA ve %80 Kafkasya dağılımıyla ilginç bir vakaydı ve Avarların Karpat Havzası'na girdikleri ilk zamanlar da dahi bozkırdan göç aldıklarına işaret ediyordu.

Sonuç olarak çalışma Avarların; en eski atalarının Kuzeydoğu Asya kökenli olduğunu, Xiongnu ve Xienbi topluluklarıyla yakınlık gösterdiklerini, yerel kavimlerle ilişkilendiklerini, Avrasya'nın çeşitli bölgelerinden göç aldıklarını ve nihayetinde oldukça karışık bir topluluk olduklarını ortaya koydu.²³⁸

Bu noktada tarihsel bir yorumu dillendirmekte fayda vardır. Söz konusu çalışmada değinilen Rouran benzerliği, araştırmacıların kelimeleriyle “kullanılabilir

²³⁷ Guido Alberto Gnechi-Ruscione ve diğerleri, *a.g.m.*, p.1408.

²³⁸ Guido Alberto Gnechi-Ruscione ve diğerleri, *a.g.m.*, p.1409-1410.

durumdaki tek Rouran DNA'sı" vasıtasıyla ortaya koyulmuştur. Yazılı kaynakların Rouranlar ile ilgili söyledikleri baz alındığında, onların da oldukça karışık bir kavim olduğu akılda tutulmalıdır. Bu durumda elde edilen ve kullanılabilir DNA'nın Rouran devrinden kalmış olması Avarların, Rouranlardan türediğine kanıt oluşturmayabilir. Nitekim araştırmacılar da bu olguya net bir yanıt vermezler. Bu çalışma, Rouran dönemine ait olan kalıntının ve Avarların ortak bir gen havuzundan beslendiklerini ortaya koymuştur.

2022 yılında yayınlanan bir diğer çalışma da benzer sonuçlar doğurdu. Büyük Macaristan Ovası'ndan (Alföldi) toplanan 271 örnekte yapılan çalışmada Avarların, Antik Kuzeydoğu Asya ve Antik Kuzey Avrasya genomlarının yanı sıra Baktria-Margiana profiline de yakınlık gösterdiği belirtildi.²³⁹ Ancak Baktria kökenlerini açıklamak için yeterli İrani materyalin eksik olduğu hatırlatıldı. Bunun yanı sıra Avar elitinin genetik kökeninin Rouran kökeniyle uyumlu fakat düşük kapsamlı Rouran genomlarının zayıf olduğu sonucuna varıldı.²⁴⁰ Xiongnu kökenlerine tekrar atıf yapılarak, çok uluslu yapıları bir kez daha hatırlatıldı.

Avar kalıntıları üzerinde yapılan genetik çalışmaları temize çekmek gerekirse analizlerin belli konularda ortak sonuçlar doğurduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu sonuçlardan ilki Avarların çok uluslu bir toplum olduğudur. Anlaşılana göre onlar Karpat Havzası'na yolculuklarında birçok kavmi bünyelerine katarak ilerlemişlerdir. Yazılı kaynaklardan da doğrulanabilen bu çok uluslu yapı Karpatlara gelmelerinden sonra aynı kalmamış, bozkırdan gelen diğer unsurların takviyesi ve yerli topluluklarla girilen etkileşimle daha da çeşitli bir hal almıştır. Söz konusu çeşitlilik gen havuzunda açıkça görülebilmektedir.

Genetik incelemelerden çıkan bir diğer sonuç ise Avar yönetici elitin kökeninin Kuzeydoğu Asya'ya işaretlenmesidir. Söz konusu bölge, yazılı kaynaklarda Baktria'dan itibaren takip edilebilen göçlerinin başlangıç noktasını belirtebilir. Bu durumda, Moğolistan ve Mançurya topraklarına denk gelen başlangıç noktası, Ak-Hun sahasına nereden geldikleriyle ilgili sorulara cevap verebilir. Diğer tarafta bu sahanın

²³⁹ Zoltan Maroti ve diğerleri, "The genetic origin of Huns, Avars, and conquering Hungarians", (Kısaltma: "Avars"), *Current Biology*, CellPress Open Access, 2022, p.2862.

²⁴⁰ Zoltan Maroti ve diğerleri, *a.g.m.*, p.2867.

Rouran sahası olması, yazılı kaynaklardan hareketle üretilen teorileri destekleyebilir. Ancak “Avarların kökeni veya onların doğudaki muadili Rouranlar mıdır?” sorusunu yanıtlamaya tek başına yetmez. Zira DNA kronolojik veya kültürel bir sınırlama yapamaz. Avarlar Rouranlardan geliyor olabileceği gibi, Rouranlar var olmazdan evvel Batıya göçmüş olabilirler. Yazılı kaynaklardan hareketle teori geliştiren tarihçilerin birçoğu da bu kanaattedir.

2.1.5. Tartışma

Konu ile ilgili teoriler incelendiğinde; Theophylact’ın sözünü ettiği, Türk Kağanı tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra Tabgaç şehrine kaçan “gerçek Avarların”, Rouranlar olduğu varsayılabilir. Bu varsayım Pannonia Avarlarının – yani bir zamanlar Ogurlara komşu olarak yaşayan Varhonitler’in- “sahte Avarlar” olduğu sonucunu doğurur. Ancak bu genetik çalışmalarla çelişki içerir. Eğer Pannonia’ya gelen Avarlar sahte olanlar ise, bu kişilerin genetik analizleri niçin onları Kuzeydoğu Asya’ya, eski Rouran topraklarına işaretlemektedir? Bu noktada iki olasılık vardır:

- Whitby’nin görüşlerini doğru sayarak tüm bu ayrımın Theophylact’ın kişisel spekülasyonlarından ibaret olduğunu kabul etmek ve Pannonia’ya gelen Avarların, yıkılışa müteakip Batı’ya göç eden Rouranlar olduğunu söylemek.
- Sahte oldukları iddia edilen Pannonia Avarlarının (Varhonitler) ve gerçek Avar olan Rouranların, aynı topraklarda neşet etmiş, ortak bir ataya sahip iki ayrı kavim olduğunu söylemek.

İkinci olasılık Avarların kökenini tayin etmede daha doğru bir sonuca götürebilir görünse de bu yol belli nedenlerden dolayı kapalıdır. Avarlar ve Rouranların aynı atadan geldiğini söylemek için yeterli genetik materyalin bulunmadığı tekrar hatırlatılmalıdır. Rouran mezarlarından gelecek yeni örnekler beklenmeli ve iki kavim arasındaki genetik ölçümler tekrar yapılmalıdır. Bununla beraber aynı coğrafyadan geldikleri açıktır. Ancak yazılı kayıtların Rouranlar ile ilgili söyledikleri dikkate alındığında, “bozkırda dolaşan başıboş kişilerin bir araya gelmeleriyle” oluşan bu devletin de tek bir etnik kökeni olmayabileceği akılda tutulmalıdır.

Mevcut genetik çalışmalardan hareket edildiğinde ve Kuzeydoğu Asya profili ele alındığında Pannonia Avarlarının; Rouran, Xianbei ve Xiongnu topluluklarıyla ilişkili Moğolistan-Mançurya kökenli bir topluluk olduğu görülmektedir. Bu durum bizi iki ayrı g hikayesine götürür:

- Pannonia Avarları, Rouran Devleti kurulmadan önce Baktria’ya göç ettiler.
- Pannonia Avarları, Rouran Devleti’nin Baktria’ya saldırıları sırasında g ettiler.

Birinci g hikayesi temel alındığında, Hun döneminde güçlerine başlayan Pannonia Avarlarının, Xianbei bakiyelerinden neşet ettiği söylenebilir. Zira Rouran idaresi öncesi bozkırı domine eden ve Kağan titrini kullanan yegâne g Xianbei’dir. Bu noktada sayıca büyük bir boy olan War/Uar’ın, Xianbei’nin varisi olarak ortaya çıktığı görülür. Ancak devletin inkırazı sırasında bir şekilde parçalanmış ve en az iki parçaya ayrılmış olmalı. Bir kısım War/Uar, yanlarına aldıkları ve daha sonra Chunni/Khon olarak adlandırılacak bir grup Xiongnu bakiyesi ile birlikte batıya göçer. Baktria dolaylarına geldiklerinde Yeda/Ak-Hun ile iş birliği yaparak bir devlet kurarlar. Bu sırada artık Varhonit olarak anılmaya başlamış olmalılar. Corippus’un elçi Targit’a atfettiği “*eğer Babil yüksek duvarlarla çevrili olmasaydı Parthia Avarları efendisi bilecekti*”²⁴¹ sözlerinden hareketle özellikle Perslerle savaş halinde oldukları anlaşılır. Yüksek duvarlardan kastın Grgan Seddi olması gerekir ki bu da Varhonitlerin, Hazar’ın doğusunda dolaştıklarını gösterir.

Geride kalan asıl War/Uar kütlesinin ise, Tabgaçların yükselişi akabinde Rouranlara dahil olması olasıdır. Rouran isminin, Tabgaç imparatoru tarafından onlara verilmiş bir lakap olduğundan hareketle asıl isimlerinin War/Uar’la alakalı olması veya yeni kurulan devlet içinde önemli bir ağırlığa sahip olması beklenir. Bu varsayım onların niçin “Avar” ismi ile zdeşleştirildiklerini açıklayabilir. Bu durum Theophylact’in “*atalarına göre oldukça parçalanmışlardır*”²⁴² ifadesini doğrulamaya ve Türklerin niçin daha sonra Varhonitlerin peşine düştüklerini anlamlandırmaya olanak sağlar. Ak-Hun sahasına gitmeyip geride kalan ve belki de Rouran Kağanlığı’nda asli unsur haline gelen War/Uar kavmi, bu bağlamda Priscus’un

²⁴¹ Flavius Cresconius Corippus, *a.g.e.*, p. 107.

²⁴² Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.24.

aktarımını da onaylar. Rouran Kağanlığı'nın genişlemesi esnasında Barköl'e gelen War/Uar kavmi; Sabir, Barselt, Onogur kavimlerini buradan çıkarmış ve İtil dolaylarına sürmüş olmalıdır.²⁴³ Dolayısıyla mezkûr kavimler İtil dolaylarına Rouran içindeki War/Uar kavmi nedeniyle sürülmüştür.

Kök-Türklerin bozkırda yükselişleri, Kağanlık titrini, mirasçılardan zorla almalarını gerektirmiş olmalıdır. Bu durum, Rouranların imhası sonrasında Türklerin, Kağan unvanının diğer mirasçıları olan Varhonitlerin peşine düşmesini açıklayabilir. Ancak Ak-Hunların yolu kapatması, Türkleri oyalamış ve Varhonitlerin kuzeye kaçmalarına olanak tanımış olabilir. Menander'in İstemi Yabgu'ya atfettiği "Eftalitlerle işim bittiğinde kılıcımın kudretini görecekler"²⁴⁴ sözleri, Türklerin Ak-Hunlarca meşgul edildiğini açıklar niteliktedir. Gyula Nemeth'in çıkarımı doğruysa "boyun eğmeyen" manasındaki "Apar" ismi de bu bağlamda büyük olasılıkla Varhonitlere, Türk iktidarını tanımadıkları için verilmiş olabilir.

Türkler, Ak-Hunlara saldırdığında kuzeye kaçan Varhonitler ise burada kuzenlerinin daha önce yerlerinden ettiği Sabir ve diğer Hun bakiyeleriyle karşılaşmış olmalıdır. Bu durum Sabirler ve diğer kavimlerin niçin onları "Asya'da nam salmış gerçek Avarlar" zannettiklerini açıklayabilir. Bu bağlamda Theophylact'ın kaydını doğrular. Dolayısıyla; Sabir, Barselt ve Onogurlar, Varhonitleri gördüğünde onları Rouran zannetmekte ve bittabi korkmakta son derece haklıdır. Theophylact ise bozkırın bu yapısını bilmediğinden, Varhonit isminden yola çıkarak onlara yanlışlıkla "sahte-Avar" demiş olabilir. Diğer tarafta Varhonitlerin bir kısmı, Ak-Hun sahasında, geride bırakılmış olmalıdır. Menander'in, Türklerden gelen elçiliği anlatırken elçi Maniak'h'a atfettiği "*hâlâ Türklerin egemenliğinde yaşayanlar vardır, ancak takribi 20.000 kişinin firar ettiği gerçektir*"²⁴⁵ ifadesi geride kalmış Varhonitlere işaret ediyor olabilir. Bu durum aynı zamanda 583 yılında İşbara'ya isyan eden Aparların aslında geride kalan Varhonitler olduğu sonucuna çıkar.

562 yılında Kermichionların Kralı Askel tarafından Roma'ya gönderilen elçinin "Avarları kabul etmemesi" için Roma İmparatorundan ricacı olması da bu

²⁴³ Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.*, s.82.

²⁴⁴ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.47.

²⁴⁵ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.115.

bağlamda pekâlâ yorumlanabilir. Her şeyden evvel, Rouran ifadesinin “solucan, kurtçuk” manasına geldiği hatırlatılmalıdır. Bu lakap doğuda Juju veya Ruru olarak tecelli ederken, daha batıda Pers diyarında Kerm ve Chion olarak yankılanmış olmalı. Pers ülkesi ve Çin arasında gerçekleşen ticari faaliyetlerle bu lakabın batıya taşınmış olması olasıdır. Dolayısıyla Rouran hakimiyetindeki War/Uar “Ju-Ju” lakabını taşıırken, batıya göçen Varhonitlere “Kermichion” denmiş olmalı. Türklerin, Ak-Hunları ele geçirmelerinin akabinde geride kalan Varhonitler/Kermichionlar aracılığıyla firarilerin izini sürmesi beklenir. Bu bağlamda Kermichionların, Türklerin vassalı haline gelmeleri ve kesinlikle firarilerin nereye gittiğini biliyor olmaları olasılıklar arasındadır. Dolayısıyla “vassal Kral Askel’in” Roma İmparatorundan ricası, aslında Türklerin zorlamasıyla gerçekleşen bir talep olabilir. Dahası, Kral Askel, War/Uar soyundan gelen ve Bayan Kağan ile akrabalığı olan bir kişi bile olabilir.

Birinci göç olasılığına göre hikâyenin bu şekilde gerçekleşmiş olması olasıdır. Ancak genel anlatıya ters düşmeyecek bir versiyon daha ortaya koyulabilir. Bu versiyona göre Varhonitler, Türkler henüz ortaya çıkmamışken İtil dolaylarında geziniyor olabilir. Diğer bir deyişle Ak-Hunlara bağlı yaşarken, bozkırın zengin meralarının bulunduğu, Sabir ve diğer Hun kavimleri tarafından yurt tutulmuş bölgeye daha erken gelmiş olabilirler. Bu varsayım genel hikâyeyi etkilemez, sadece onların Sabirlerle daha erken karşılaşmalarına olanak sağlamış olur. Hatta bu varsayım Varhonitlerin, Sabir ve diğer Hun kavimleri üzerinde ayrı bir siyasal teşkilatlanmaya gittiğini de gösterebilir. Bu varsayımda iki olasılık ortaya çıkar. Birincisi War/Uar’ın tek bir boy olarak İtil yakınlarına gelmeleri ve onları Rouran zanneden Hun kavimleri üzerinde yükselerek Varhonit adını alacakları teşkilatlanmaya gitmeleridir. İkinci olasılık bölgeye Varhonit olarak gelmeleri ve buradaki Hun kütlelerini hüküm altına almalarıdır. Bu varsayımların ikisi de Bayan’ı Kağan yapacak şartları sağlar ve Theophylact’ın bahsettiği şekilde “hediyelerle onurlandırılmalarını” anlamlandırır. Üstelik War/Uar’ın, Rouranlarla olan bağlantısını da açıklayabilir.

Birinci göç hikayesine göre kurgulanan bu hikayeler tüm yazılı kaynakları haklı çıkarmasının yanı sıra Avar-Rouran arkeolojik materyallerinin nispi benzerliğini ve genetik analizlerin onları aynı coğrafi konuma tayin etmesini de açıklayabilir. Kök-Türk Kağanlığı’nın kuruluşundaki evlilik talebinin reddi, Bumin’in asil bir soyağacına bağlanamamasına dolayısıyla Kağanlık iddiasını Rouran soyunu ortadan kaldırma

üzerine inşa etmesine neden olmuş olabilir. Diğer tarafta Xianbei'nin yıkılışını takip eden birkaç yüzyılın nispeten karanlık olması, bozkırdaki hareketlerin tam olarak bu şekilde gerçekleştiğini söylemeye yetmeyebilir. Ak-Hun ve Rouran mezarlarından gelecek yeni bilgiler hikâyeyi değiştirmeye veya şekillendirmeye açıktır.

İkinci göç hikayesi baz alındığında, Kağan unvanının mirasçılarını Rouranlar olarak kabul etmek gerekir. Tabgaçların bozkırdaki karşılığı olarak, konargöçer unsurların bir araya gelmeleriyle kurulan Kağanlık, batıya doğru genişlediği yıllarda, önce Sabir ve diğer Hun boylarını İtil nehrine sürmüş, akabinde Ak-Hun sahasına girmiş olmalıdır. Geniş coğrafyası nedeniyle birçok konargöçer unsuru bünyesinde taşıyan Rouran'ın genişlemesi, bir grup War/Uar kavminin ülke içinde seyahat ederek Ak-Hun sahasını yurt tutmasıyla sonuçlanmış olabilir. Karahoca'nın yükselmesiyle birlikte ana Rouran devletiyle bağlantılarının kesilmiş olması olasıdır. Bu tarihten itibaren War/Uar kavmi, Rouranlarla bağlantısı kesilen diğer Hun kavimleriyle birlikte bu sahada sıkışmış olmalarından hareketle iş birliği yapmak zorunda kalmış olabilirler. Bu durum daha sonra onların "Varhonit" olarak anılmasına neden olmuş olabilir. Bu noktadan sonrası birinci göç hikayesinden hareketle ortaya konulan anlatının değişik olasılıklarla aynı şekilde tecelli etmiş olmalıdır. Ancak ikinci göç hikayesinin birinciye oranla daha fazla pürüz barındırdığı hatırlatılmalıdır. Nihayetinde her iki göç olasılığı da yeni çalışmaların ortaya koyacağı hususlar doğrultusunda yeniden şekillenmeye meyillidir.

2.1.6. Kabul

Kökenlerine ilişkin getirilen yorumlar ve yapılan araştırmalar Avarların multi-etnik bir yapıya sahip oldukları konusunda hemfikir görünür. Gerek yazılı kaynaklar gerek Arkeolojik ve Antropolojik veriler gerekse genetik çalışmalar Avar Kağanlığı'nın bu karmaşık yapısını kanıtlayan veriler sunar. Dolayısıyla Avar Kağanlığı'nın, ayrı etnik gruplardan gelen savaşçılar, konargöçer topluluklar ve yerli halkları içeren konfederatif bir devlet olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Konfederatif yapıya sahip Avar Kağanlığı, kökeni çoğunlukla Kuzeydoğu Asya'ya bağlanan askeri bir elit grup tarafından idare edildi. Ancak bu elit içinde dahi çeşitlenmeler olduğu son derece açıktır. Üstelik Karpat Havzası'nın yurt tutuluşu sonrasında bile Kağanlığın bozkırdan göç almaya devam ettiğine ilişkin çeşitli işaretler

vardır. Bu sırada bölgenin yerli halkları arasında; Gepidler, Lombardlar, Romalılar, Heruliler ve istila hareketi sırasında mezkûr topraklara inen Slavlar sayılabilir. Dolayısıyla çok etnikli yapının sacayağı Roma-Germen-Bozkır kültürlerini kapsar. Söz konusu kültürler arasında Türk unsurların bulunmadığını iddia etmek bu aşamada oldukça zordur. Türk unsurlar Kağanlığın başlangıcından itibaren bulunabileceği gibi, daha sonra bozkırdan gelen göçler vasıtasıyla da Kağanlığa entegre olmuş olabilirler. Her iki olasılıkta da Kağanlığı oluşturan parçalardan en az birinin Türkçenin lehçelerinden birini konuştuğu söylenebilir. Nitekim geç dönemlerinde Bulgar Türkçesi konuşuyor olduklarına ilişkin birtakım deliller mevcuttur. Bu nedenlerden dolayı Avar Kağanlığı, bünyesindeki Türk ve Türk olmayan unsurlarla birlikte bir bütün olarak ele alınmalıdır.

2.2. ERKEN DÖNEM AVAR KAĞANLIĞI TARİHİ (558-586)

2.2.1. İmparator Justinianos Dönemi Avar-Doğu Roma İlişkiler

2.2.1.1. Kandik'in Elçiliği

558 yılının ocak ayında Kuzey Kafkas bozkırlarından bir elçi Doğu Roma İmparatorluğu başkenti Konstantinopol'de görünür. İtirafçı Theophanes'in aktardığına göre, farklı diyarlardan birçok insanı ağırlayan şehirde ilk defa böyle bir kişi görülmektedir. “Arkadan örgülü uzun saçları” ve “Hun kıyafetleri” içinde tüm şehir halkının ilgisini çeken Kandik isimli bu zat kendilerine Avar diyen bozkırlı bir kavme mensuptur.²⁴⁶ Menander'in aktardığı şekliyle, bir süre amaçsızca gezindikten sonra Alan lideri Sarosius'a onları imparatorluğun dikkatine sunması için yalvaran Avarlar, Lazika orduları komutanı Justinos vasıtasıyla İmparator Justinianos'a haber göndererek bir görüşme ayarlamayı başarırlar.²⁴⁷ İmparatorun huzuruna kabul edilen elçi *alt edilememiş* halkı hakkında övgüler dizdikten sonra imparatora bir teklifte bulunur. Buna göre Avarlar; yıllık ödeme, çeşitli hediyeler ve yerleşebilecekleri verimli bir arazi karşılığında Roma'nın düşmanlarıyla savaşmaya hazırdırlar.

Menander, her ne kadar imparatorun senato ile görüştüktan sonra birtakım değerli hediyelerle birlikte yakın korumalarından Valentinus'u karşı elçi olarak Avarlara gönderdiğini aktarsa da Avar elçisi tarafından sunulan teklifin kabulüne ilişkin net bir olgudan bahsetmez. Avarlar tarafından gönderilen bir sonraki elçiliğin amacı kendilerine vadedilen hediyelerin tahsili olması imparatorun teklifi kabul ettiği üzerine bir kanı oluşturur. Ancak Avar elçilerinin yerleşecek yer konusunda imparatorun tekrar istekte bulunmaları Kandik tarafından sunulan teklifin Romalılarca geçirildiği veya sadece bir kısmının kabul edildiği manasına gelir. İmparator Justinianos'un, Avarlara hizmetleri karşılığında yıllık ödeme yapmayı ve onları çeşitli hediyelerle onurlandırmayı kabul ettiği ancak onlara yerleşebilecekleri verimli arazi tahsis etme konusunda çekingen davrandığı görülür. Bu noktada imparatorun söz konusu teklifi Avarları tanıyınca kadar geciktirmeye çalıştığı veya bu konuyu tümüyle reddettiği gibi olasılıklar vardır. Bu sırada Valentinus'un “Romalıların düşmanlarına karşı Romalılarla iş birliği yapmalarını sağlamak

²⁴⁶ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.339-340.

²⁴⁷ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.49.

amacıyla” gönderildiğini aktaran Menander,²⁴⁸ bu politikayı zekice bulduğunu, böylelikle Avarların galip veya mağlup olması gibi her iki olasılığın da Romalıların çıkarına olacağını söyleyerek imparatorluğun Avar politikasını ifşa eder.

Attila’nın Hunlarından bu yana siyasi istikrarın bir türlü sağlanamadığı coğrafya olan Kuzey Karadeniz toprakları; Anta, Sabir, Utigur, Kutrigur, Zali, Alan gibi birçok yabancı kavmin yaşadığı bölgedir. İmparatorluğun, kuzey hudutlarındaki bu kavimlere karşı politikası ise çoğu zaman birini diğerine kırdırmak vasıtasıyla dengeyi sağlamak üzerine kuruludur.²⁴⁹ Kuzeydeki dengenin sağlanması imparatorluğun askeri, ekonomik ve politik hedeflerine ulaşması için elzem olan yabancı müttefiklerine bağlıdır. Kafkas Dağları, Aşağı İdil ve Azov Denizi arasında bulunan step kapısının bekçiliği, imparatorluğun misyonerlik ve ekonomik faaliyetleriyle etkisi altına aldığı bu yabancı müttefikler tarafından görülür. Step kapısının güvenliğine oldukça önem veren imparatorluk, daha önce konargöçerleri durdurmak adına düşmanı Sâsânilere kapıyı tutmaları için ödeme yapmaya bile razı gelmiştir.²⁵⁰ Zira herhangi bir kavmin bu kapıyı aşması kısa süre içerisinde tüm Kuzey Karadeniz topraklarına yayılması anlamına gelmektedir.²⁵¹ Sayılarını daha sonra Konstantinopol’e gelecek olan Türk elçilerinden öğreneceğimiz üzere yaklaşık 20.000 kişiden oluşan Avar topluluğu ise şimdi Kuzey Kafkasya’daki geçici ikametlerinde, step kapısının eşiğinde durmuş Konstantinopol’den gelecek elçilerini ve getireceği haberi beklemektedir. Nihayetinde karşılarında elçilerini ve yanında getirdiği Valentinus’u görürler.

Valentinus’un Avar Kağanı ile yaptığı görüşmeyi aktaran herhangi bir kayıt yoktur. Kaynaklarda Valentinus’un hediyeleri takdim etmesi ve imparatorun mesajını Avar Kağanına iletmesi dışında başka bir konudan bahsedilmez. Menander, bu görüşmenin ardından Avarların ilk olarak Unigurlar (Onogur) üzerine yürüdüklerini, akabinde Zali isimli bir Hun bakiyesiyle çarpıştıklarını, hemen ardından Sabirleri bertaraf ettiklerini aktarır.²⁵² Bu noktada Avarların yerleşim isteğinin kabul edilip edilmediği yine muğlaktır. Ancak faaliyetlerinden hareketle imparatorluğun hizmetine

²⁴⁸ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.49.

²⁴⁹ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 53.

²⁵⁰ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.71.

²⁵¹ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.21.

²⁵² Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.51.

girmiş ve taahhüt ettikleri şekilde imparatorluğun düşmanlarına karşı savaşmaya başlamış oldukları görülür.

Avarların batıya olan ilerlemeleri Antalar ile devam eder.²⁵³ Menander burada Antalar ve Avarlar arasında yaşanan bir olaydan bahseder. Buna göre savaşta yenilen Antalar, Mezamir isimli bir elçiyi esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılmasını görüşmesi için Avar Kağanına gönderir. Bu sırada Avarların dostu olan bir Kutrigur araya girerek Mezamir isimli bu zatın Antalar arasında güçlü bir kişi olduğunu, Kağan'ın onu öldürmesi durumunda tüm Anta topraklarını hızlıca ele geçireceğini söyler. Elçi, dost Kutrigur'un tavsiyesi üzerine öldürülür ve Anta toprakları ele geçirilir.²⁵⁴ Menander'in aktardığı bu anekdot dost Kutrigur'un kimliğini gizli tutarken Avar-Kutrigur ilişkilerini açığa çıkarır.

Kaynaklara göre 552 Lombard-Gepid savaşı sırasında Gepidlere yardım için Tuna civarına gelen ve bir süre sonra Roma topraklarında çeşitli yağma faaliyetlerinde bulunan Kutrigurlar, İmparator Justinianos'un karşılık olarak Utigurları yardıma çağırmasıyla yenilip Azak denizi kenarındaki topraklarına geri çekilirler.²⁵⁵ Tarihçi Agathias'ın aktarımları doğru kabul edilirse, her ne kadar isimlerini kaybetmeleri sonraki yıllara tekabül edecek olsa da Utigurlarla yaptıkları savaşların sayılarını önemli ölçüde azalttığı düşünülebilir.²⁵⁶ Bu noktada Avarların Kutrigurlar ile tanışmalarının Azak yakınlarındaki Kutrigur bakiyeleri vasıtasıyla veya her iki kavim arasında kaynaklara yansımamış bir elçilik faaliyeti aracılığıyla gerçekleşmiş olması olasıdır. Söz konusu kavimler arasındaki bu ilişkinin ne zaman başladığı bilinmemektedir. Walter Pohl bahse konu ilişkilerin Avarlar henüz Kuzey Kafkasya'dayken başladığını ve hatta 558 yılındaki Zabergan vakasında Avarların parmağı olabileceğini iddia eder.²⁵⁷ Ona göre Avar Kağanı, Doğu Roma'nın yeni müttefiki olabilmek için öncelikle eski müttefiki düşman yapmalıdır. Ancak Avar-Kutrigur etkileşiminin bu denli süratle gerçekleşmiş olması pek makul görünmemektedir. Zira Avar ilerleyişi sırasında Kutrigur ismi sadece Menander'in aktardığı bu anekdot ile sınırlıdır. Ayrıca Doğu Roma ve Kutrigur ilişkilerinin, Gepid-

²⁵³ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.51

²⁵⁴ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.51.

²⁵⁵ Prokopios, *The Wars*, p.503.

²⁵⁶ Agathias, *a.g.e.*, p.161.

²⁵⁷ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 53, 57.

Kutrigur yaklaşması nedeniyle, Avarlar gelmeden çok önce kötüye gitmeye başladığı görülür. O halde Avarların gelişi, İmparator Justinianos'un kuzeyde yeni müttefik arayışına çare olduğu söylenebilir.

2.2.1.2. 562 Elçiliği

Menander'in kayıtları 562 senesinde bu kez Kuzey Karadeniz bölgesinden gelen Avar elçisiyle devam eder. Avar Kağanı Bayan'ın isminin ilk kez anıldığı bu kayıta elçiliğin asıl amacı yerleşim arazisidir. Menander, Antaların bertarafından sonra bölgeyi “yurt tutmuş” olan Avarların, kendilerine tahsis edilecek yerleşim yerini görüşmek için İmparator Justinianos'a elçi gönderdiklerinden bahseder.²⁵⁸ Elçi Kandik'in 558 yılında İmparator'a ilettiği talepler arasında yer alan fakat muğlak bırakılan toprak tahsisıyla ilgili Menander bazı çıkarımlarda bulunur. Ona göre Avarlar “bütünleştikleri bölge” olan İskitya topraklarını imparatorudan talep etmek üzere Konstantinopol'e gelmişlerdir. İmparatorun aklında ise General Justin'in önerisi doğrultusunda, İmparator Anastasios tarafından daha önce Herulilere tahsis edilmiş olan Pannonia Secunda bölgesi vardır. General Justin'in önerisi bir süredir düşman görülen Gepidlere karşı bir politikayı barındırıyor olmalıdır. Son yıllarda Romalılara karşı takındıkları saldırgan tavrın sonucu olarak imparatorluğun Avarları Gepidler üzerine sürmek istemesi mümkündür. Aynı zamanda Heruli isminin İmparator Justinianos devrinden sonra kaynaklardan süratle silinmesi arazinin eski sahiplerinin nüfusça kaybolmaya başladığını gösterir.²⁵⁹ Bu teklifi kabul etmeleri durumunda imparatorun bu bölgeyi Avarlara vereceğini garanti gördüğünü söyleyen Menander, onların İskitya dışında başka bir yerde yaşama fikrine gönülsüz yaklaştıklarını aktarır.²⁶⁰

Walter Pohl ve Georgios Kardaras, Avarların imparatorluk sınırları içine yerleşmek istediğini savunarak Küçük İskitya (Scythia Minor) olarak bilinen Batı Karadeniz topraklarını (Bugünkü Bulgaristan ve Romanya) işaret ederler.²⁶¹ Menander'in İskitya diyerek tarif ettiği yerin de bu topraklar olma olasılığı güçlüdür. Kafkasya'dan başlayıp Kuzey Karadeniz boyunca Trakya'ya ulaşan İskitya coğrafyası

²⁵⁸ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.51-53.

²⁵⁹ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 54.

²⁶⁰ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.53.

²⁶¹ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 54.; Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.24

göz önüne alındığında, Avarların Antaları yenmelerinin ardından bu topraklara geldikleri açıktır. O halde imparatora gönderilen elçinin ele geçirilen toprakların icazetini almak istemesi de ihtimal dahilindedir. Kardaras, Küçük İskitya arazisinin imparatorluk sınırları içinde yer almasından, başkente yakın ve at besiciliğine uygun olmasından hareketle Avarlar için yurt tutmaya son derece elverişli olduğunu söyler.²⁶² Aynı zamanda Avarların imparatorluk içine yerleşme isteklerinin nedenini Slav kabilelerini kontrol altına alarak Konstantinopol'e baskı uygulamak olarak açıklar. Fakat Menander'in de aktardığı üzere Avar elçiliği içerisinde bulunan Kunimon isimli bir zatın iddialarıyla Avarlar için söz konusu topraklara yerleşme olasılığı ortadan kalkar.

Aktarılanlara göre elçilik içerisinde bulunan Kunimon isimli bu zat Avarların asıl niyetinin Tuna'yı geçip Roma topraklarına saldırmak olduğunu General Justin'e anlatır.²⁶³ General durumu İmparator Justinianos'a ileterek Avar elçiliğini bir süre Konstantinopol'de tutmasını ister. Bu sırada General Justin, Balkan eyaletlerindeki askeri savunmayı arttırması için komutan Bonus'u görevlendirir. Avar elçiliğinin Konstantinopol'de alıkonulması ve şehirdeyken aldıkları silahlara el konulması Avar-Roma ilişkilerini gergin bir noktaya taşır.

Walter Pohl, Kunimon isimli şahsın Gepid Kralı ile aynı ismi taşıdığından yola çıkarak Menander'in aktardıklarına şüphe ile yaklaşır. Teorisine göre Menander, elçiliğini yanlış anlamış olabilir. Elçiliğin aslında Gepidler tarafından Romalı komşularını uyarmak için gönderilmiş olabileceğinden söz eden Pohl, Menander'in elçiliğin uyruğu konusunda yanılmış olabileceğini söyler.²⁶⁴ Aynı şekilde bu elçiliğin gerçekten Avarlar tarafından gönderilmiş olsa dahi, içerisinde daha önceden Avarlara katılmış olan Got veya Gepid unsurların bulunduğu dikkat çeker. Pohl'un bu ifadeleri onun çok uluslu – sentez Avar Kağanlığı görüşüne oldukça paraleldir. Bu elçiliğin Gepidlerden geldiği varsayıldığında, Konstantinopol'de tutulmaları ve silahlarına el konulması gayet mantıklıdır. Zira imparatorluk aleyhine hareket eden Gepidlerin, yön şaşırtmak için yeni komşuları Avarları öne atmaları normal karşılanabilir. Diğer tarafta yine Menander'in aktardıklarından hareketle bu görüş

²⁶² Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.23.

²⁶³ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.53.

²⁶⁴ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 55.

elçiliğin hediyelerle birlikte gönderilmesini mantık düzleminde açıklamaz. İmparatorluk aleyhine faaliyetlerde bulunuyor oldukları bilindiğinden İmparator Justinianos'un hediyeleriyle onurlandırılıyor olmaları için hiçbir neden yoktur.

Pohl'un aksine Kardaras ise Menander'in naklettiklerini aynen kabul eder ve üzerinde herhangi bir yorumda bulunmaz. Diğer taraftan yaşanan gelişmeleri; elçiliğin Konstantinopol'e gelişi, imparatorun yerleşim yeri olarak Pannonia Secunda'yı önerişi ve gizli Avar planının anlaşılması şeklinde sıralar.²⁶⁵ Pannonia Secunda'yı önermekte imparatorun aceleci davrandığını ima eden bu görüş, aynı şekilde, elçilerin niçin Konstantinopol'de alıkonulduğunu açıklarken hiçbir şey yaşanmamış gibi hediyelerle birlikte geri dönmelerini açıklayamaz.

Bu noktada tarih yazarının ifadelerini spekülatif bir şekilde okumak yerinde olacaktır. Avarların sonraki yıllarda imparatorluk üzerine yaptığı akınlara şahitlik eden yazarın, aslında onların niyetinin baştan belli olduğunu vurgulamak için böyle bir anekdota başvurmuş olması ihtimal dahilindedir. Üstelik Ecaterina Lung'un, elçilik arasında her iki taraf için çalışan casusların olduğuna ilişkin görüşleri, Menander'in var olan bu olguyu yeniden şekillendirmesine olanak sağlamış olabilir.²⁶⁶ Kunimon isimli bu zatın gerçekten var olduğu ve General Justin'e Avarların tasarılarıyla ilgili istihbaratı bildirdiği varsayıldığında dahi bu durum Bonus'un Tuna civarındaki askeri hareketliliği arttırmasının nedeni olarak tek başına yeterli olmayacaktır. Slav istilasının hız kazandığı, Gepidlerin sınırlardaki dirliği tehdit ettiği devirlerde Romalıların Tuna'yı korumak için daha geçerli nedenleri olduğu açıktır. Nitekim Alexander Madgearu'ya göre İmparator Justinianos'un tasarısı Avarları müttefik olarak Tuna'nın kuzeyinde tutmaktı. Böylece bozkırdan gelebilecek olası saldırıları engelleyebilirlerdi.²⁶⁷ Bu durumda Avarlar gerçekten Küçük İskitya'yı istiyor olsalar dahi imparatorun onları nispeten problemlili bir alan Pannonia Secunda bölgesine yerleştirmek istemesi doğal bir durumdur. Üstelik bu bölge Kardaras'ın da ifade ettiği gibi Slavları Konstantinopol'e karşı kullanmak isteyen Avarlar için eşi bulunmaz bir fırsattır. Kaynaklar, kişi başı bir altın karşılığında Slavların Tuna'yı geçmelerine

²⁶⁵ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.24.

²⁶⁶ Ecaterina Lung, "The Barbarian Envoys at Byzantium in the 6th century", *Hyperborea*, II/1, 2015, p.46.

²⁶⁷ Alexander Madgearu, "The Avars and Dobrudja", *Problemi na Prabalgarskata Istoriia i Kultura*, IV/2, 2007, p.263.

yardımcı olan bölgedeki Gepid Krallığı'nı yazar. Buradan hareketle VI. yüzyılda Slav hareketliliğinin Pannonia bölgesinde yoğunlaştığı düşünülebilir.

562 senesi göz önüne alındığında Batı Türklerinden kaçmakta olan Avarların ise imparatorluğa savaş açmaları için henüz herhangi bir nedenleri yoktur. İmparator Justinianos ile yaptıkları anlaşma gereği imparatorluk tarafından gönderilen hediyelerden faydalanan olmaları bir kenara bırakılsa bile “fırası” bir kavmin önceliğinin güvenlik olacağı aşıkardır. Bu durum Kardaras'ın ortaya koyduğu gibi Avarların imparatorluk içerisinde teşkilatlanmak istemesini de açıklayabilir. Zira yükselmekte ve batıya doğru genişlemekte olan Türk Kağanlığına karşı Roma İmparatorluğu koruyucu bir zırh olacaktır. Bu açıdan bakıldığında Küçük İskitya ve Pannonia Secunda arasında inanılmaz ayrılıkların olduğunu söylemek zordur. Küçük İskitya toprakları doğal olarak başkente daha yakınken, Pannonia Secunda toprakları ise imparatorluk sınırını oluşturur. At ile mesafe kat eden bir topluluk için bu mesafe aşılmaz olarak nitelendirilemez. Günümüz şartları göz önüne alındığında Pannonia Secunda'dan Konstantinopol'e yürüme mesafesi yaklaşık on gün alan bir süreci kapsarken, Küçük İskitya topraklarından Konstantinopol'e beş günlük uzaklık söz konusudur. VI. yüzyıl şartlarında bu mesafelerin daha uzun süreceği aşıkâr olmakla birlikte büyük farlılıkların olacağını söylemek zordur.

Bu noktada Tivadar Vida'nın görüşlerine yer vermekte fayda vardır. Vida da Türklerden kaçmakta olan Avarların önceliğini güvenlik olarak belirler. Ancak Roma üzerine saldırılarını, başarısız batı seferlerinin akabinde gelişen konjonktürel bir durum olduğunu savunur.²⁶⁸ Vida'ya göre Avarların batıya olan genişleme çabalarının iki kez Sigibert tarafından engellenmesi, Roma'ya saldırılarını zorunlu kılar. Avar elitinin asıl amacını, Roma ile eşit bir statü elde etmek ve bağımsızlıklarının diplomatik tanınırlığını sağlamak olduğunu düşünen Vida, Avarların, ancak Roma'dan gelen hediyelerin kesilmesi durumunda imparatorlukla savaşa girdiklerini hatırlatır. Bu noktada Vida, imparatorluk tarafından sağlanan hediyelerin veya ödemelerin, Kağan'ın prestiji için önemli olduğunu, Kağan'ın beylerinin ve ordusunun bağlılığını bu şekilde kazandığını aktarır. Nihayetinde Avarların en azından 562 elçiliği sırasında

²⁶⁸ Tivadar Vida, “They Asked to Be Settled in Pannonia...”, ed. Adam Bollok & Gergely Csiky & Tivadar Vida, *Between Byzantium and The Steppe*, Budapest, 2016, p.254.

böyle bir amaçlarının olması makul değildir. Aksi varsayıldığında dahi bu tasarımı açık etmeleri mantıklı olmayacaktır.

Menander'in ikinci Avar elçiliğiyle ilgili anlatısı Avarların imparatorlardan aldıkları hediyelerle birlikte geri dönmeleriyle sonlanır. Bu noktada Menander, Avar-Roma ilişkilerindeki kırılmayı İmparator Justinianos'un Avar elçiliğini Konstantinopol'de alıkoymasını neden göstererek açıklar.²⁶⁹ Menander'in aksine asıl kırılmanın vadedilen topraklar konusunda olma olasılığı yüksektir. 558'deki ilk elçiliğinden 562'deki ikinci elçiliğe kadar Avarlar, anlaşmaları gereği Kuzey Karadeniz'deki birçok kavmi dizginlemiş fakat karşılığında talepleri tam anlamıyla karşılanmamıştır. Bu durumun bir gerginlik yaratmış olması doğaldır.

Özetlemek gerekirse, 562'deki elçiliğin nihai amacı, anlaşmaya göre üstlerindeki sorumluluğu yerine getiren Avarların, daha önce belirsiz bırakılan yerleşme taleplerinin yeniden imparatora hatırlatılmasıdır. Bu noktada imparatorluğun önerisi ve Avarların talepleri arasında bir çakışma meydana gelmiş olduğu anlaşılır. Bu durum görüşmelerin uzamasına ve elçiliğin Konstantinopol'de normalinden uzun kalmasına ortam hazırlamıştır. Nihayetinde elçiliğin, 558'deki ilk temasta görüşüldüğü üzere hediyelerle birlikte yola çıkmıştır.

İkinci elçiliğin Konstantinopol'e geldiği yıllarda Avar-Roma ilişkilerini etkileyecek bir gelişme yaşanır. İtirafçı Theophanes'in kayıt düştüğü, Theophanes of Byzantium'un ise detaylandığı bu gelişmeye göre doğudan başka bir elçilik Konstantinopol'de görünür. İtirafçı Theophanes bu elçiliğin Konstantinopol'e gelişini 562(3?) senesinin temmuz ayına tarihler.²⁷⁰ Kayıtlar elçiliğin “eskiden Massagetler olarak bilinen fakat Perslerin “Kermichiones” olarak adlandırdıkları” kavmin kralı Askel tarafından gönderildiğini yazar. Theophanes of Byzantium'un fragmanlarına göre bu elçilik imparatorlardan “Avarları kabul etmemesini” istemek için gelmiştir.²⁷¹

D. Sinor, yaşanan bu gelişmeyi “Konstantinopol'deki ilk Türk elçiliği” şeklinde yorumlar.²⁷² Kermichioneslerin etnisiteleriyle ilgili genel bir uzlaşısı olmadığı

²⁶⁹ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.53.

²⁷⁰ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.351.

²⁷¹ Theophanes Byzantius, *a.g.e.*, p.270.

²⁷² Sinor Denis, “The First Türk Empire”, ed. Boris Anatol'evich Litvinsky vd., *History of Civilizations of Central Asia (The Crossroads of Civilizations) A.D. 250 to 750*, Paris, 1996, p. 328.

bir kenara koyulacak olursa, Türk olsun veya olmasın, Türklerle yakın ilişkiler içinde oldukları açıktır.²⁷³ Bu durumda Sinor'un yorumu doğru kabul edilebilir. Ne yazık ki, günümüze ulaşabilen fragmanlarda bu elçilikten ve Konstantinopol'deki görevlerinden bahseden başka bir kayıt bulunmaz. Sinor'un yorumu ve Theophanes Byzantium'un kaydından hareketle, bu elçilik, Batı Türkleri tarafından Doğu Roma İmparatorluğu'na yapılan bir uyarı olarak okunabilir. Böylece daha sonra değinileceği üzere Valentinus ile Türkşad arasında geçen diyalog daha anlamlı bir zemine oturur.

Türk elçiliğinin Konstantinopol'de bulunduğu sıralarda Avarlar, batıda başka bir uygarlığın dikkat sahasına girerler. Frank tarih yazarı Gregorius, Frankların Thuringia topraklarına yapılan bir Hun baskınından bahseder.²⁷⁴ Frank topraklarında taht kavgasının sürdüğü bu devirde Kral Sigibert, saldırının etkisiyle bazı şehirleri üvey kardeşi Chilperic'e kaptırır. Gregory, bu şehirlerin daha sonra Sigibert tarafından alındığını anlatırken, Hun saldırısının boyutlarını es geçer. Diyakoz Paul ise Clothar'ın ölümünü duyan Avarların Sigibert üzerine yolladığı ordudan bahseder.²⁷⁵ Ancak Sigibert Elbe nehri yakınında bu saldırının üstesinden ustalıkla gelir.

Avarlar tarafından gerçekleştirilen bu saldırının küçük çaplı bir yağma hareketi olma ihtimali yüksektir. Diğer tarafta bu saldırının İmparatorluğun İtalya'daki varlığını tehdit eden Franklarla bir bağlantısı olabileceği düşünülmüştür.²⁷⁶ Zira Menander önceki yıllarda Narses'in Franklarla Adige nehri kıyısında kanlı bir savaşa tutuştuğunu yazar.²⁷⁷ Buradan hareketle İmparatorluk diplomasisinin Avarları, Franklar üzerine yöneltmiş olabileceği mümkün olmakla birlikte ilerleyen yıllarda gerçekleşecek Avar-Frank savaşlarının Doğu Roma İmparatorluğu ile bağlantısının olduğunu söylemek güçtür.

²⁷³ Li Qiang, Stefanos Kordosis, "The Geopolitics on the Silk Road: Resurveying the Relationship of the Western Türks with Byzantium through Their Diplomatic Communications", *Medieval Worlds*, VIII, 2018, p.113.

²⁷⁴ Gregory of Tours, *a.g.e.*, p.87.

²⁷⁵ Paul the Deacon, *a.g.e.*, p.67.

²⁷⁶ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.24.

²⁷⁷ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.44.

2.2.2. İmparator II. Justinos Dönemi Avar-Doğu Roma İlişkileri

2.2.2.1. Targıt'ın Elçiliği

Avarlar, Thuringia'da görülmelerine müteakip geçen üç yılda kaynaklardan kısa süreliğine kaybolur. Bu sırada İmparator Justinianos vefat etmiş, yerine II. Justin Doğu Roma tahtına oturmuştur. Menander bu defa, II. Justin'in tahta oturmasından bir hafta sonra Konstantionopol'e gelen başka bir Avar elçisi Targıt'dan bahseder. Elçiliğin karşılanmasını diyaloglara yer verecek kadar ayrıntılarla işleyen Menander, Avar elçisinin sözleriyle anlatıya başlar:

“Babanızın yüceliğini miras olarak aldınız, bu yüzden siz de babanız gibi dostlarınızın çıkarlarını korumalı ve onun hayattayken yaptıklarını değiştirmeyerek onun gerçek bir varisi olduğunuzu göstermelisiniz. Böylelikle biz de sizi en az babanız kadar cömert ve hayırsever olarak anarız. Hatta, eğer bize karşı daha cömert olursanız bunun karşılığını verememekten de utanırız. Babanızın cömertliğini, bunu yapacak kudrette olmamıza rağmen, Roma topraklarına saldırmayarak karşılamaya çalıştık. Üstelik biz ki dostunuz Avarların sayesinde hudutlarındaki diğer barbarlar Trakya'ya saldırmaya korkar oldular. Bu yüzdendir ki bize babanızdan daha çok ödeme yapmanız, sizi bizim nezdinizde babanızdan daha yakın kılar. Umuyoruz ki Kağanımızın hediyelerinizi almadığı zaman size dost kalmayacağının farkındasınızdır. İşte biz bugün mevzubahis hediyeler için buradayız.”²⁷⁸

Avar elçisi sözlerini bitirdiğinde bu kez İmparator Justin devam eder:

“Elde etmek istediğiniz şey için karşıma geçip dilenip övündünüz fakat ne bizi dalkavukluğunuzla kandırmakta ne de tehditlerinizle korkutmakta başarılı oldunuz. Yine de size babamdan aldığınızın fazlasını vereceğim. Küstahlığınız (cahilliğiniz) uygun görülenin ötesine geçti ve ben size nezaketi öğreteceğim. Elbette, ruhlara düzen getiren, yıkım arzusunu dizginleyen kişi, zevk-ü sefa için para toplayandan daha iyi bir hayırsever olduğunu kanıtlayacaktır. Zira ikincisi dost gibi görünse de menfaati bittiğinde ona olanak sağlayıcı yok edecek bir bahane bulacaktır. Şimdi... bizden Roma altınından çok daha değerli bir hediye aldınız: hayatlarınız. Ve tabi hayatta kalmanıza yardımcı olacak olan dehşetimiz. Sizinle kurulacak bir ittifaka asla ihtiyaç duymayacağım. Bundan sonra bizden vermek istediğimizden başka bir şey alamayacaksınız. Vermek istediğimiz ise; sandığınız gibi üzerimize bir vergi değil, ancak hizmetinize karşı verdiğimiz hediyeler olacak.”²⁷⁹

Menander, bu konuşmanın ardından Targıt'ın dehşete kapıldığını ve imparatorun artık daha fazla onların açgözlülüğüne maruz kalamayacağını anladığını söyleyip bahsi bitirir. Doğu Roma veraset sisteminden bihaber olan Targıt'ın mevcut imparatoru, Justinianos'un oğlu sanması bir kenara bırakılırsa, tiyatral yetisi yüksek bu diyalogları temize çekmek gerekir.

²⁷⁸ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.93-95.

²⁷⁹ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.95.

İlk olarak Targıt'ın cömertlik olarak atfettiği imparatorluktan alınan hediye ve ödemenin niteliğini incelemek yerinde olacaktır. Kandik'in 558 yılında sunduğu teklifte ele alınan hediyeler konusuyla ilgili Menander, İmparator Justinianos'un altın işlemeli kordonlar, sedirler, ipekli giysiler ve buna benzeyen birçok eşyayı hediye olarak Avarlara gönderdiğinden bahseder.²⁸⁰ Ayrıca Efesli İoannes bu hediyelere altın ve gümüşle süslenmiş eyer ve kemerleri de ekler.²⁸¹ Bu hediyeler arasında bozkır yaşamına uygun olanlar bir tarafa bırakıldığında özellikle ipek giysilerin parasal değerinden bahsetmek gerekir. Pohl'un hesaplamasına göre bu devirde 1 poundluk (330gr) ipeğin yaklaşık fiyatı 65 gram altına tekabül ediyordu.²⁸² Doğuda yapılan savaşlar, İpek Yolu üzerindeki siyasi istikrarın sağlanamamış olmasıyla Pohl'un işaret ettiği bu oranın sabit kalmadığı zaman zaman yükselip alçalabildiği de hesaba katılmalıdır. Menander hediyelerin parasal karşılığını kayıtlarına geçirmez. Diğer tarafta Efesli İoannes bu hediyelerin pahasının oldukça yüksek olduğundan ve sıklıkla Avarlar tarafından gönderilen elçilere dağıtıldığından bahsederken, İmparator Justinianos ile ilgili başkentte çıkan dedikodulara değinir. Aktarılanlara göre senato ve saray ahalisi İmparatoru neredeyse tüm hazineyi barbarlara vermekle suçlamıştır.²⁸³ Tabii ki Efesli İoannes'in aktarımı imparatorluğun yabancı politikasına bir eleştiri mahiyeti de taşıyor olabilir. Üstelik bu durum İmparator Justin'in, Justinianos'un aksine sadece Avarlara verilen hediyeler konusunda değil imparatorluğun barışı satın alabilmek için hediyeler gönderdiği diğer çevre devletlere de karşı niçin eli sıkı bir saltanat sürdürdüğünü de açıklayabilir.

Avarlara gönderilen bir başka hediye, Kağan'ın isteği üzerine İmparator Mauricius tarafından gönderilen bir fildir. Yine Theophylact'tan aktarılanlara göre Kağan, bu hediyeyle pek memnun kalmamış, kendisine daha değerli hediyelerin gönderilmesini talep ederek fildişi imparatora geri göndermiştir.²⁸⁴ Bu olay Avarlar açısından kısır bir sonuca varmış olsa da Theophylact, geç antik dönemin iktisadi

²⁸⁰ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.49.

²⁸¹ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.428.

²⁸² Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 52.

²⁸³ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.429.

²⁸⁴ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.24.

hayatından bir kesiti bu yolla ortaya koyar.²⁸⁵ Hindistan, Etiyopya, Mısır ve Arabistan yoluyla imparatorluk topraklarına açılan geniş fildişi sektörü, VI. yüzyıl özelinde çoğunlukla Akdeniz havzasına sıkışmış bulunur.²⁸⁶ Avar Kağanı'nın geri gönderdiği fil anekdotu, Kağanlık hinterlandında fildişi ürünlerin azalmasını açıklamaya yardımcı olabilir.²⁸⁷

İmparatorluğun cömert hediyelerine müteakip, Targıt'ın değindiği bir başka konu olan barbarların imparatorluk sınırlarından uzak durmalarına da değinmek gerekir. Targıt'ın ifadeleri, kuzeydeki barbar kavimlerin Avarlardan korkmaları nedeniyle imparatorluk topraklarından uzak durmalarına yöneliktir. Gepid ve Lombardların yeni bir savaşa başlamak üzere olduğu 565 yılında Targıt'ın barbar kavim olarak nitelediği kişilerin Slavlar olma olasılığı yüksektir. Çağdaş kaynaklarda 560-565 yılları incelendiğinde imparatorluğun kuzey hudutlarında Targıt'ı haksız çıkaracak herhangi bir saldırıya rastlanmaz. Bu zaman aralığındaki olaylar imparatorluğun doğu sınırlarındaki gelişmeler ve içeride çıkan birtakım olaylardan ibarettir. İtirafçı Theophanes'in 560-565 yılları için değindiği konular arasında; İmparator Justinianos'un öldüğüne ilişkin çıkan dedikodular, Yeşiller ve Maviler arasındaki küçük tartışmalar, İmparatora yönelik suikast girişimi, General Narses'in Roma'daki fetihleri gibi daha çok iç meseleler bulunur.²⁸⁸ Buradan hareketle Targıt'ın sözlerinde haklılık payı olduğu söylenebilir. Söz konusu barbar kavimlerin Avarlardan çekindikleri için imparatorluk sahasından uzak durmaları ise Targıt'ın mübalağasından ibaret olmalıdır. Zira kaynakların daha ileri tarihlere kaydettiği olaylar Slavların bu devirlerde başıboş eşkıya çeteleri gibi hareket ettiğini ortaya koyar.

Targıt'a atfedilen bir sonraki söylem Avarların, “bunu yapacak kudrette” olmalarına karşı Roma'ya saldırmayarak sadakatlerini göstermelerine yöneliktir. Targıt'ın ağzından aktarılan bu cümlelerin ne kadar doğru olabileceği üzerine düşünmek

²⁸⁵ Doğu Roma İmparatorluğu ve çevre devletler arasında zaman zaman gerçekleştirilen egzotik hayvan “armağanlaşması” hakkında Güney Arabistan önemli bir rol oynuyordu. IV. yüzyılda İmparator Constantinus'a bir maymun gönderilmişti. İrfan Shahid, *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*, Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University, Washington D.C., 1995, p.29.

²⁸⁶ Istvan Koncz & Adam Bollok, “Sixth and Seventh century Elephant Ivory Finds from the Carpathian Basin”, *Archaeologiai Értesítő*, 145, 2020, p.60.

²⁸⁷ Istvan Koncz & Adam Bollok, “Elephant ivory artefacts in the Carpathian Basin during the 6th and 7th centuries: Chronology, distribution and cultural context”, *Antaeus Communicationes ex Instituto Archaeologico*, 37, 2021, p. 34.

²⁸⁸ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.341-354.

gerekir. Bu cümle gerçek bir yargıya mı dayanıyor, Targıt gerçekten İmparator Justinos'u üstü kapalı ancak aynı zamanda açık bir şekilde tehdit mi etti, yoksa Menander burada bu cümleyi Targıt'a atfederek Avarların, diğer Doğu Roma müelliflerince her daim çizildiği şekliyle tehditkâr, alçak, açgözlü, mizaçlarına dikkat çekmek mi istiyor? Tüm bu soruların cevapları mümkün görünmekle birlikte 565 yılı esas alındığında Roma'ya saldırarak güçte olup olmadıklarına şüpheyle yaklaşmak gerekir. Doğu Roma İmparatorluğu her ne kadar bu yıllarda dikkatini Sâsânilere çevirmiş olsa da hala Akdeniz'deki tek mutlak güçtür. O halde Avarlar belki de imparatorluğu iki cephede savaşıma zorlamadıkları için övgü bekliyor olabilirler. İmparatorun cevabına müteakip yukarıdaki sorulara bir diğerini daha eklemek gerekir; Justinos'un ağır cevabına karşılık niçin sözlü tehditlerini faaliyete geçirip İmparatorluğa saldırmadılar? Nitekim ilerleyen yıllarda görüleceği üzere ilk düşmanları, Doğu Roma İmparatorluğu değil, batıdaki Frank Krallığı olacaktır. Aynı şekilde yine ilerleyen yıllarda gündeme gelecek Lombard ittifakı ve Gepidlerin ortadan kaldırılması onların henüz Roma'ya saldırarak güçte olmadıklarına yorulabilir. VI. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar Kağan'ın Roma ile ilişkileri / sürtüşmeleri diplomatik yollara başvurarak çözmeye çalışması Avarların, İmparatorluğa saldırmaktan çekiniyor olmalarına yorulabilir.

İmparator Justinos'un tahta çıkmasına müteakip Konstantinopol'e gelen 565 Avar elçiliğın kayıtları Menander tarafından edebi bir dille yoğrulmuşu benziyor. Aynı olayları kaydeden bir başka tarih yazarı Efesli İoannes'in bu noktada daha objektif bir kayıt tuttuğı söylenebilir. Zira Efesli İoannes'in kayıtlarında Avar elçisi sadece “merhumun eskiden bize verdiğini ver ve bizi kralımıza gönder”²⁸⁹ şeklinde basit bir talepte bulunur. Bunun üzerine İmparator, “Bir daha asla bu krallığın pahasına yüklenmeyeceksiniz ve bize hiçbir hizmette bulunmadan kendi yolunuza gideceksiniz, zira benden hiçbir şey almayacaksınız”²⁹⁰ diyerek talebi reddeder. Bu noktada Efesli İoannes ve Menander'in kayıtları paralellik gösterir. İkisi de Avar elçisinin tehditlere başlamasıyla imparatorun sinirlendiğine ilişkin izler barındırır. Efesli İoannes imparatorun, “Sizi ölü köpekler, Roma krallığını tehdit etmeye cüret edebilir misiniz?

²⁸⁹ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.429.

²⁹⁰ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.429.

O kafalarınızı tıraş edeceğim ki sonra kafalarınızı keseceğimi öğrenin.”²⁹¹ diyerek sert bir cevap verdiğini yazar. İki çağdaş kaynağın da Doğu Roma tarih yazım geleneği içerisinde birbirinden etkilenmiş olabileceğini akılda tutarak diyalogların şekillenişini müelliflerin bireysel tercihlerinde yattığını vurgulamak gerekir. Nitekim iki kaynağında Avar elçisini tehditkâr tutumu nedeniyle suçlaması böyle bir olayın gerçekten gerçekleştiğine işaret olabilir.

565 elçiliğini kayda geçiren üçüncü bir isim daha vardır. Şair Flavius Cresconius Corippus, Menander ve Efesli İoannes’ten ayrı olarak oldukça ağıdalı bir anlatıyla Targıt’ın elçiliğini aktarır. Methiye tarzında ortaya konulmuş olan “*In laudem Iustini minoris*” (Genç Justinos’a Övgü) adlı eserinde Targıt’ın elçiliğine geniş alan ayırmış olan Corippus, Menander ve Efesli İoannes ile paralel olarak Targıt’ın tehditvari konuşmasından bahseder.

“Mor cübbesinin tepesindeki makam şefi Avarlara girmelerini emretti ve imparatorluk salonunun birinci kapılarının önünde merhametli imparatorun kutsal ayaklarını görmek için yalvardıkları işitildi. Merhametli İmparator huzura kabullerini emretti. Barbar savaşçılar ilk eşiği ve büyük salonu geçerken hayrete düştüler. Orada duran uzun adamları, altın kalkanlarını, demir uçlarıyla parlayan altın ciritlerini, yaldızlı miğferlerini ve üstlerindeki kırmızı armalara baktılar. Mızrakları ve zalim baltaları görünce ürperdiler. Soylular alayının diğer harikalarını seyrettiler. Roma sarayının başka bir cennet olduğuna inandılar. İçeri girerken kendilerine bakılmasından ve kaygısız görünmekten memnun kaldılar. Hyrkania kaplanlarının eğitimcilerinin yanında Yeni Roma halkına yaptıkları gösterilerde her zamanki vahşiliklerini göstermekten imtina etmeleri gibi binlerce insan dolu sirke korkuyla bakarak, nezaketle kenardan geçip gittiler. ... Perde çekilip yaldızlı binanın salonu parıldadığında ve Avar Tergazis imparatorun kutsal taçla parlayan başını gördüğünde üç kez yere uzandı, hayranlık duyarak yere sabitlendi. Diğerleri de benzer bir korkuyla onu takip edip yüz üstü düştüler, alınlarıyla halıları fırçaladılar. Uzun saçlarıyla geniş salonları, büyük uzuvlarıyla imparatorluk sarayını doldurdular. Merhametli imparator elçilere kalkmalarını emrettiğinde görevliler yatanları ayağa kaldırdılar. ‘Ne istiyorsunuz, söyleyin, kralının mesajını getir bize’ dedi imparator nazik ve sakin yüz ifadesiyle. Sert ve zalim Avar keskin sözleriyle başladı söze ‘Avarların Kralı Kağan dünyanın en uzak yerlerinde savaşlar yaparak üstün gücüyle ünlü tiranları alçalttı ve sayısız halka, güçlü krallıklara boyun eğdirdi. Ordusu, Trakya Hebrus’unu kurutmaya, nehir yatağını içerek açmaya yine de susuzlukla uzaklaşmaya muktedir. Vahşi Persler ondan korkar, kendilerini tehdit ederken ellerini dizlerine koydular ve dualarıyla huzuru kazandılar. Eğer Babil yüksek duvarla çevrili olmasaydı, Persler Avarları efendileri bileceklerdi. Fırat’ı kırdık, suların akışında soğuk dizginlerin olduğu ve dalgaların her türlü metalden daha sert olduğu buzlu nehirleri ve kış karlarını bastırdık. Havuzların, göllerin, nehirlerin ve çeşmelerin üzerinde uzanan camdan köprüler gördük. Çakmaktaşı veya mermerle kaplı toprak gibi katılaşmış sular, aynı suların üstünü kapladı. Katı suların üzerinde gıcırdayan vagonları sürdük. Dönen tekerlerden hiçbir iz kalmamıştı, tunç jant da her zamanki izlerini

²⁹¹ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.429.

bırakmamıştı. Sert don ile sıkışan buzun kırılğan formu da zarar görmedi. Atlar yüksek sesle homurdanıyor, içi boş toynakları akışkan ovaları dehşete düşürür çılgın gürültüler çıkarıyordu. Geniş karların sunduğu geniş yolları yağmurda çığnedik, suları kuru ayaklarla yürüdük. Zorlu halklara şiddetli savaşlar getirdik. Çadırlarını kurdular cenk ettik. Müstahkem şehirleri ele geçirdik, güçlü duvarlarını yıkarak yerle bir ettik. Şimdi Kağanımız İskit İsteri'nin kıyılarına fatih olarak geldi. Sayısız çadırlarını geniş ovalara kurarak bizi bu görkemli şehrinize gönderdi. Cömert babanızın yıllık tesellisini alma vaktimiz geldi. O kutsal adamın bize verdiğini sizin de vermeniz uygundur. Eğer barış anlaşmamızın sınanmadan kalmasını istiyorsanız kralımıza emeğine yakışan armağanları da göndermelisiniz.”²⁹²

Corippus'un kayıtları Menander ve Efesli İoannes'in anlatılarındaki tehdit zeminine paralellik gösterirken ilginç detaylar barındırır. Avarların nehri geçmeleri Zabergan ve ordusunun Tuna'yı geçişlerine benzer. İki kavim de nehrin donmuş halinden faydalanır. Diğer tarafta Avar elçisinin Perslerle ilgili sözlerinde geçen yüksek duvarlar büyük ihtimalle Gürgen Seddi'ni işaret ediyor olmalıdır. Perslerin Ak-Hun savaşlarında Hazar Denizi doğusuna inşa ettikleri seddin Avar elçisi tarafından zikrediliyor olması Avar göçünün veyahut firarının yol haritasını ortaya koyabilir. Bu durumda Avarların, Kafkaslara gelmeden önce, V. yüzyılın sonlarında Gürgen civarında bulunduğu söylenebilir. Corippus'un satırları İmparator Justinos'un cevabıyla devam eder:

“Boş sözlerle şişirilen gururunuzun övünmeleri, korkak kalplerinizin çirkinliğini ortaya koyuyor. Neden kaçakları övüyor ve sürgündeki halkı boş bir şanla övüyorsunuz? Güçlü krallıklara boyun eğdiren cesur Avar ırkı, kendi topraklarını savunamadı, yurtlarını terk ederek firari oldu. Gerçeği bilmeyenlere yalan hikayeler anlatır gibi yalan söylemeye, utanç verici hilelerle yeni uydurmalar hayal etmeye cesaretiniz mi var? ... Roma İmparatorluğu tanrıya aittir, dindar adaletle yaşar. Savaş başlatmada inisiyatif almaz ancak başladığında müdahil olur. ... Öyleyse Kağan kendi sancaklarını benimkine karşı koymaya hazırlanıyor, Avar halkı anlaşmalarını kabul etmezsek beni trompetlerle, ordu kamplarıyla mı tehdit ediyor?... Öyleyse şimdi gidin, savaş mevzilerinizi ve ordugahlarınızı hazırlayın ve ordumun generallerini güvenle bekleyin!”²⁹³

Corippus, İmparatorun cevabı üzerine Avar elçisinin cılız sesinin kuru boğazına takıldığını ve hiçbir şey söyleyemeden imparatorun huzurunu terk ettiğini aktarır. Corippus anlatıyı burada noktalarken Avar elçisinin geleceğiyle ilgili anlatı Efesli İoannes tarafından devralınır.

²⁹² Flavius Cresconius Corippus, *a.g.e.*, p. 106-108.

²⁹³ Flavius Cresconius Corippus, *a.g.e.*, p.108-110.

Efesli İoannes devam eden satırlarında 300 kişiden oluşan Avar elçiliğın altı ay kadar Konstantinopol’de tutulduğunu belirtir.²⁹⁴ Nihayetinde İmparator, tekrar Konstantinopol’de görölmeleri durumunda bu girişimlerini canlarıyla ödemek zorunda kalacaklarını söyleyip gitmelerine müsaade etmiştir. Menander’in 562 elçiliğında aktardığı gibi Avar elçilerinin Konstantinopol’de alıkonulması garip bir durumdur. Efesli İoannes, eserini kaleme alırken diplomasi trafiğında yaşanan gelişmeleri yanlış sıraya koymuş olabilir. Menander ve Efesli İoannes’in aynı olaydan bahsettiğı, ancak İoannes’in tarihleri karıştırmış olması olasılıklar arasındadır. Diğer tarafta bu yorum sadece Menander’in kayıtlarının mutlak doğru olduğı varsayımına dayalıdır. Efesli İoannes, elçilerin Konstantinopol’de alıkonulmalarını ancak bir tehdit sonucunda gerçekleşebileceğini düşünerek olguyu Targıt’ın elçiliğine taşımış olabilir. Bu durumda hata yapan Efesli İoannes değil, Menander’in kendisi olmalıdır. Avar elçiliklerinin ikinci defa alıkonulması da ihtimal dahilindedir.

Efesli İoannes, Targıt’ın elçiliğini takip eden yıllarda Avarların bir süre ortalıkta görünmeyerek birçok kuzeyli kavimle savaştıklarını aktarır.²⁹⁵ Efesli İoannes’in bu kaydı Avarların Gepid arazisine yerleşmelerine müteakip tutulduğundan kuzeyli kavimler olarak Franklar ve Gepidleri kastettiğı düşünülebilir.

Kardaras, İmparator Justinos’un sert üslubunu 562(3?) yılında Konstantinopol’e gelen ve İmparatorluğu Avarları kabul etmemeleri için uyan Kral Askel’in gönderdiği elçilikle açıklar.²⁹⁶ Theophanes Byzantium’un satırlarından hareketle ortaya konmuş bu yorum tek başına İmparator Justinos’un sert tutumunu açıklamaya ancak kaynak yazarına güvenmekle mümkündür. Zira İmparatorluk ve “Kermichionesler” arasındaki anlaşmadan bahseden tek kaynak Theophanes Byzantium’un hasarlı kayıtlarıdır.²⁹⁷ Ancak aksi yönde bir yorum mümkün görünmemektedir. Zira, Kral Askel’in gönderdiği elçilik bir kenara bırakıldığında, Justinos’un, Balkanlardaki müttefiki Avarları, bu olaydan dört yıl sonra kendisiyle irtibata geçecek müstakbel müttefiki Kök-Türklere değişmesini ancak büyük bir öngörü açıklayabilir. Efesli İoannes’in barbarlara ödenen paradan şikayetçi senato ve

²⁹⁴ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.430.

²⁹⁵ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.430.

²⁹⁶ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.25-26.

²⁹⁷ Theophanes Byzantius, *a.g.e.*, p.270.

saray ahalisinin Justinianos'a yönelik lakırdıları da hesaba katılmalıdır. Menander'in daha sonra Bonus'a ithaf edeceği şekilde imparatorun sert mizacını bu lakırdıların etkilemiş olabileceği de göz önünde tutulmalıdır.²⁹⁸

565 yılındaki bu elçiliğini aktaran üç çağdaş kayıta da Avarların yerleşebileceği toprak konusunda Targıt'ın herhangi bir söylemine rastlanmaz. Oysa İmparator Justinianos'a iletilen bu talebin yeni imparatora da aynı şekilde iletilmesi beklenir. Müelliflerin bu detayı atlamaları veya kayda geçirmeye lüzum görmemeleri mümkün olmakla birlikte Targıt'ın bunu hiç dile getirmediği de varsayılabilir. O halde Avarlar, yurt tutacakları toprak konusunda imparatorluktan ümitlerini kesmiş veya kendileri bulmuş olmalıdırlar.

2.2.2.2. Avar-Frank Savaşları

Konstantinopol'deki başarısız diplomatik hamlenin akabinde Avarlar yine Frank Krallığı sahasında görülür. 562 yılında gerçekleşen Thrungia'daki küçük çaplı saldırının üstünden henüz üç yıl geçmiştir. 562 saldırısında İmparator Justinianos'un bir teşviki olduğunu düşünülse de İmparator Justinos ile olaylı geçen elçilik vakasının ardından İmparatorluğun 566 savaşına bir neden olduğunu söylemek güçtür. Öyleyse Frank savaşları Avarların şahsi çıkarlarına hizmet ediyor olmalıdır.

Frank tarih yazarı Gregorius, Frank tarihini naklettiği eserinin dördüncü kitabında Avarlarla gerçekleşen savaşı anlatır. Anlatı Avarların Galya topraklarına girmesi ve bunu haber alan Sigibert'in ordusuyla onların üzerlerine yürümesiyle başlar.²⁹⁹ Aktarılan göre Sigibert ve askerleri tam savaşa tutuşacaklarken “büyük sanatında usta olan Hunların sahte görünüp kaybolmalarına” yenilerek mağlup olmuştur.³⁰⁰

Gregory'nin sahte ricattan bahsettiği açıktır. Türkistan asıllı birçok kavmin kullandığı bu askeri taktik şüphesiz Avarlar tarafından da kullanılmaktaydı. Bu noktada İmparator Mauricius'a atfedilen ve VI. yüzyılın son çeyreğinde yazıldığı

²⁹⁸ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.137.

²⁹⁹ Gregory of Tours, *a.g.e.* p.90., Ayrıca Paul the Deacon bu savaşın 562'deki gibi Elbe yakınlarında gerçekleştiğini aktarır; Paul the Deacon, *a.g.e.*, p.68.

³⁰⁰ Gregory of Tours, *a.g.e.*, p.91.

düşünülen “Strategikon” isimli Doğu Roma Strateji kitabı, Gregorius’un “büyülü” olduğunu düşündüğü Avar savaş taktikleri konusunda daha detaylı bir anlatıya sahiptir.

Söz konusu eserde anlatıldığı üzere Avar ordusu rastgele büyüklükte, parçacıklı bir yapıdan oluşuyordu.³⁰¹ Bu parçalar; Persler ve Romalılar gibi istihkamlarda konaklamanın aksine savaş gününe kadar kavim ve kabileler halinde araziye yayılıyor, muharebe günü savaş alanında bir araya gelerek birlikleri derin, ön safları kalabalık tek ordu halini alıyordu. Kuşatma sırasında yalandan geri çekilerek parçalara ayrılıp ani geri dönüşlerle tekrar hücumla geçiyordu. Besin gereksinimlerini karşılamak adına savaş alanına getirdikleri geniş beygir ve kısrak sürüleri ile karşı tarafa devasa bir ordu izlenimi vererek psikolojik üstünlük kuruyorlardı.³⁰² Menander, Avar ordusunun davullar çalıp yüksek tonda uluyarak kakofoni çıkardıklarından bahsediyordu.³⁰³ Aynı şekilde, Gepid savaşı esnasında General Bonus’un Avarların kakofonisine karşılık Roma askerlerine kalkanlarına vurmalarını ve zafer nidaları atmalarını emrettiğini aktarıyordu.³⁰⁴

Strategikon, Avar savaş taktiklerini sıralarken tipik bir Avar askeri de tasvir ediyordu. Buna göre: Omuzlarına astıkları kendilerine özgü ortası sıırımlı flandralı mızraklar, ellerinde tuttıkları yaylar, bellerindeki kılıçlar, dışı keten şeritlerden içiyse yünden örülmüş yuvarlak boyunluklar, dizlerini örten; keten, keçi kılı veya kaba yünden dokunmuş, geniş ve bol kesimli tunikler, yanlarında taşıdıkları hem kullanışlı hem de düzgün görünüşlü çadırlar ile tasvir edilen Avar askeri Mauricius tarafından Doğu Roma askerlerine örnek gösteriliyordu. Nitekim, X. yüzyıl tarihçisi Diyakoz Leon’un, barbarlarla savaşta Roma ordusunun parçalara ayrılarak hareket etmesine yönelik tuttuğu kayıtlar, İmparator Mauricius döneminden sonra Avar savaş stratejilerinin Roma tarafından da benimsendiğine işaret ediyor olabilir.³⁰⁵

Doğu Roma metinlerinde kendilerine sıklıkla olumsuz sıfatlarla yer bulabilmiş Avarların, savaş becerileri konusunda çağdaş uygarlıkların da taktirini kazandığını

³⁰¹ Maurice, *Strategikon*, p.116.

³⁰² Maurice, *Strategikon*, p.116-117.

³⁰³ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.131-133.

³⁰⁴ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.133.

³⁰⁵ Leo the Deacon, *The History of Leo the Deacon – Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, İngilizceye tercüme: Alice-Mary Talbot & Denis F. Sullivan, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C., 2005, p.72,112.

söylemek mümkündür. Mauricius'un Strategikon'unda tasvir ettiği ve örnek gösterdiği Avar askeri, dönemin tarihçisi Theophylact Simocatta tarafından da "Tüm İskit halkları içinde en usta kavmin Avarlar olduğu kabul edilmelidir"³⁰⁶ denilerek övülmekteydi.

Avarların savaş sanatında gösterdikleri beceriye ilişkin parantezi burada sonlandırarak Frank savaşına dönmek gerekir. Gregorius'un satırları Sigibert'in ordusunun kaçması ve kralın esir alınmasıyla devam eder. Aktarılanlara göre Sigibert, "savaşta yenemediği adamlara hediye verme becerisiyle galip gelmeseydi, esir olarak kalacaktır."³⁰⁷ Pohl, Gregory'nin bu ifadesini "olumsuz durumlara güzel elbiseler giydirilmesi" olarak nitelerken haksız sayılmaz.³⁰⁸ Diğer tarafta esir Kralın salıverilmesi ancak ömür boyu saldırmazlık anlaşmasıyla -ve tabii ki hediyelerle- mümkün olmuştur.³⁰⁹ Gerçekten de erken dönem Avar tarihiyle ilgili bilgi veren kaynaklarda bir başka Avar-Frank savaşından bahsedilmez. Pohl, Fritze gibi bazı tarihçilerin, bu anlaşmayla birlikte Sigibert'in Cermen Doğu'yu Avarlara bırakmayı kabul ettiğini düşündüğünü yazar.³¹⁰ Ancak buna ilişkin net bir bilgi kaynaklarda mevcut değildir.

Kağan ile Kralın arasındaki barış, Menander tarafından detaylandırılır. Bu noktada Menander, Kağan'ın isteği üzerine, Kral Sigibert'in Avar ordusuna verdiği buğday unu, sebze, koyun ve sığırdan bahseder.³¹¹ Bahsedilen hediyelerin erzak mahiyetinde olmasından hareketle bazı tarihçiler Gepidlere karşı yapılacak sefer için Kağan'ın ikmal depoladığını düşünmüşlerdir.³¹² Bu yorum mümkün görünmekle birlikte dönemin paleo-çevresel koşullarını inceleyen Johannes Preiser-Kapeller'in Macaristan'ın belirli bölgelerinde yürüttüğü çalışmalara göz atmakta yarar vardır. Preiser-Kapeller'in ortaya koyduğu sonuçlara göre VI. yüzyıl boyunca Avar egemenliğinin bulunduğu Karpat Havzası başta olmak üzere Avrasya'da iklim değişikliği söz konusudur. İklimdeki bu değişim 535-558 yılları arasında geçen soğuk yazlara ve 530'ların sonundan 570'lerin başına kadar yağışlarda düşüşe neden

³⁰⁶ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.190.

³⁰⁷ Gregory of Tours, *a.g.e.*, p.91.

³⁰⁸ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 56.

³⁰⁹ Gregory of Tours, *Franks*, p.91.

³¹⁰ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 56.

³¹¹ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.129.

³¹² Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 56.

olmuştur.³¹³ Bu durumun tarım toplumlarında negatif yönde bir etki yarattığını savunan Preiser-Kapeller, bu noktada örneklem olarak kullandığı üç bölge (Balaton Gölü, Nagy Mohos ve Pölöske) için tahıl polenin VI. yüzyılda düşüş eğiliminde olduğunu belirtir. Polen katmanlarının tarihlendirilmesinin problematik olmasından dolayı Avar dönemi için açıklayıcı değerlerini kısıtladığını hatırlatır.³¹⁴ Yine de mezkûr bölgenin VI. yüzyıl içerisinde yaşadığı iklimsel koşullar bir noktada Franklardan aynı olarak alınan savaş tazminatını açıklamakta yardımcı olabilir. Avarlar, kuraklık ve soğuk nedeniyle azalan yiyecek gereksinimlerini karşılamak adına böyle bir talepte bulunmuş olabilirler. Yalnız Avarların bu dönemde tarımla uğraştıklarına ilişkin herhangi bir veri henüz mevcut değildir. Yaygın kanaat Slavların Avar himayesine girmesi -ki tarihi belirsizdir- sonrasında tarımın ortaya çıktığı yönündedir.

2.2.2.3. Avar-Lombard İttifakı ve Gepid Savaşı

Büyük oğlu Thurismond'u 552 Asfeld Çayırları savaşında kaybeden Thorisin, 8 yıl daha Gepid tahtında kalarak 560 yılında vefat eder. Kralın ölümü geriye kalan vâris Cunimund'un Gepid Kralı olmasıyla sonuçlanır. Diyakoz Paul'un aktardığına göre yeni kral Cunimund, eski acıların intikamını almak üzere Lombardlar ile yapılmış anlaşmayı bozarak barış yerine savaşı tercih eder.³¹⁵ Lombardlara savaş ilan ederek ağabeyinin kanını yerde bırakmamayı görev edinir. Diğer tarafta, Menander'in aktardığına göre, Gepid nefretiyle yanıp tutuşan Lombard Kralı Alboin, uzun yıllardır Gepidleri ortadan kaldırmanın tasarıları içerisindeydi. Başlangıçta Alboin, evlilik yoluyla Franklarla ittifak kurmuşsa da eşi Frank Prensesi Clothsuinda'nın ölümüyle birlikte bu ittifak sona ermiştir.³¹⁶ Bu nedenle yeni müttefik arayışına başlayan Alboin, yeni komşuları Avarlar ile iletişime geçer.

Frank savaşının nihayet bulduğu yıl Avar Kağanının otağında bir Lombard elçisi görünür. Elçi, Avarları Gepidlere karşı yapılacak savaşta Lombardlar safında savaşmaya ikna etmek üzere Kral Alboin'in talimatıyla gelmiştir. Roma'nın onları

³¹³ Johannes Preiser-Kapeller, "The Climate of the Khagan (Observations on Palaeoenvironmental Factors in the History of the Avars (6th and 9th century)", *Sonderdruck Monographien Des RGZM*, CL, Mainz, 2018, p.315.

³¹⁴ Johannes Preiser-Kapeller, *a.g.m.*, p.315.

³¹⁵ Paul the Deacon, *a.g.e.*, p.50.

³¹⁶ Haticegül Ekmekçi & Özlem Genç, "Lombard-Gepid Mücadelesinin Lombardların İtalya Göçüne Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46, 2023, s.276.

düşürdüğü müşkül durumdan haberdar olan elçi, Kağan'a İmparator Justinos'un onları nasıl reddettiğini, bundan sonra da eline geçireceği her fırsatta Avar gücünü kırmak ve Avarları yok etmek için uğraşacağını hatırlatarak, Gepidler elinde can çekişmekte olan Lombardlar için yardım ister. Diyakoz Paul bu elçilikle ilgili bilgi vermezken Menander ise Kağan'ın elçileri kandırmak için oyunlar oynadığından bahseder.³¹⁷ Ona göre Kağan, elçilere, ancak Lombardların sahip oldukları hayvanların onda birini Avarlara vermesi koşuluyla anlaşmanın yapabileceğini bildirmiştir. Üstelik galip gelinmesi durumunda Gepid hazinesinin yarısı ve tüm Gepid topraklarının Avarlara bırakılmasını istemiştir.³¹⁸ Öyle görünüyor ki Kağan, yerleşecek toprak konusunda sözünü bir türlü yerine getirmekten imtina eden İmparatorluktan medet ummayı bırakmış, Lombardlarla yapılacak ittifaka bu koşulu ekleyerek Gepid topraklarını ele geçirmeye çalışmıştır.

Menander'in devam eden satırlarında, Avar-Lombard müttefikliğinden haberdar olan Cunimund, Konstantinopol'e gönderdiği elçiler vasıtasıyla İmparator Justinos'un destediğini istediği ancak İmparatorun bunu kabul etmediği görülür. Burada Menander daha önce yaşanmış bir olaydan söz eder. Anlattığına göre Cunimund, İmparatorun desteğini kazanmak için Sirmium şehrini ve Drava nehrinin güneyindeki toprakları Doğu Roma İmparatorluğu'na bırakmayı kabul etmiştir.³¹⁹ Cunimund'un bunu daha önce de vadettiği fakat sözünü yerine getirmediğini duyduğunu söyleyen Menander, Cunimund'un güvenilmez bir adam olduğunu, böyle bir kaydın gerçek olması durumunda anlaşmayı bozan birinin tekrar aynı şeyi vadetmesinin ancak utanmazlıkla açıklanabileceğini aktarır.³²⁰ Cunimund'un elçileri Konstantinopol'deyken aynı şekilde Lombard elçileri de Konstantinopol'e gelerek gerçekleşecek savaşta İmparatorun desteğini kazanmak veya en azından onu tarafsızlığa itmek konusunda çaba harcıyorlardı. Menander'in derlenmiş hasarlı kayıtları İmparatorun cevabını bu noktada saklı tutar. Ancak bu boşluğu Pohl, "ve imparator trajedinin gerçekleşmesine izin verdi"³²¹ ifadesiyle doldurur.

³¹⁷ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.129.

³¹⁸ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.131.

³¹⁹ Frank E. Wozniak, *a.g.m.*, p.154.

³²⁰ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.131.

³²¹ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 56.

Diyakoz Paul'un savaşa ilişkin notları her ne kadar kafatasından kadeh yapma gibi motifler içeriyor olsa da oldukça sade görünür. Kayda göre, çevre devletlerle ittifak tesis eden Alboin nihayetinde Gepidlere savaş açar. Aynı şekilde anlaşma sağladığı Avarlar da Gepid topraklarını işgale başlar.³²² Anlaşılan göre Gepidler iki ateş arasında kalmışlardır. Diyakoz Paul, Cunimund'un önce Lombardlar üzerine saldırmaya karar verdiğini eğer Lombardları defederse Hunların üzerine gitmek istediğini kaydeder. Ancak Gepid Kralı'nın tasarısı işe yaramamış, ordusu Lombardlar karşısında ağır bir yenilgi almıştır. Söylenene göre Alboin, Kral'ın canını bizzat kendi elleriyle almış, Kral'ın kızı Rosimund'u ve Gepid hazinesini zimmetine geçirmiştir.³²³

Diyakoz Paul'un Gepid savaşıyla ilgili anlatısı Alboin'in kahramanlığının nasıl şarkılara döküldüğünün anlatılmasıyla sonlanır. Eserindeki bir sonraki bölüm Lombardların, İtalya'ya göçüyle alakalıdır.³²⁴ Anlatılana göre İtalya'daki imparatorluk arşivleri bekçisi Narses, Gotlar ve Franklara karşı yürüttüğü savaşta Lombardları yardıma çağırır. Lombardlar, Roma'nın müttefiki olduklarından, Narses'in çağrısına kulak vererek İtalya'ya girerler. Savaşta Narses'in galip gelmesini sağlayarak Pannonia'daki ülkelerine geri dönerler. Ancak İmparator Justinos ve İmparatoriçe Sophia ile arasının açılmasına müteakip Narses, Lombardlara, Pannonia'nın çorak topraklarını bırakıp İtalya'nın mülküne ortak olmaları için çağrıda bulunur. Alboin dostları olan Avarlar ile bir görüşme gerçekleştirerek "bir gün geri dönmeleri gerekirse geri almak koşuluyla"³²⁵ Pannonia'yı onlara bıraktığını söyleyerek, Paskalyadan bir sonraki gün halkının İtalya'ya olan yürüyüşünü başlatır.

Gepidlerin ortadan kaldırılması bölgedeki dengeleri tümüyle değiştirir. İmparatorluğun daha önce birini diğerine kırdırmak üzere kurduğu Cermen politikası³²⁶ bu sefer farklı sonuçlar doğurur. Gepid Krallığı'nın yıkılışını, Lombardların göçü takip ederken, İmparatorluğun kuzey sınırlarında Avarlar tek devlet haline gelir.

³²² Paul the Deacon, *a.g.e.*, p.50.

³²³ Paul the Deacon, *a.g.e.*, p.50-51.

³²⁴ Paul the Deacon, *a.g.e.*, p.53-62.

³²⁵ Paul the Deacon, *a.g.e.*, p.62.

³²⁶ Haticegül Ekmekçi & Özlem Genç, *a.g.m.*, s.273.

2.2.2.4. I.Sirmium Kuşatması

Lombardlar savaşın sonunda Gepid hazinesinden hakları olanı alıp bir kenara çekilir. Diğer tarafta, Menander'in hasarlı kayıtlarından takip edilebildiği ölçüde savaş sırasında Doğu Roma İmparatorluğu da Sirmium şehrine saldırmış ve şehri ele geçirmiştir. Menander, Avarların Sirmium şehrini kuşatmasından bahseder. Bu sırada şehirde bulunan Roma garnizonuna General Bonus kumanda etmektedir. Avar davulları ve savaş çığlıkları duyulduğunda, general askerlerine karşılık olarak mataralarını kalkanlarına vurmalarını emreder.³²⁷ Anlaşılan göre Avarlar ile Romalıların ilk kez karşı karşıya geldikleri bir savaş gerçekleşmektedir. Hasarlı kayıtlar nedeniyle bu savaşın nasıl gerçekleştiği bir muamma olarak kalacaktır. Devam eden kayıtlar Bonus'un yaralanmış olduğunu yazarken, Avarlar ile Romalılar arasında kaç muharebenin gerçekleştiği, General Bonus'un bunlardan hangisinde yaralandığı sorularını yanıtsız bırakır. İmparator Comita isimli bir elçi ve tercümanı Vitalian'ı Avarlarla görüşmesi için Kağan'a gönderir. Ancak Kağan evrensel elçilik hukukuna aykırı şekilde onları zincire vurur.

Sirmium surlarına yapılan saldırının akabinde Avar Kağanı, şehre bir elçi gönderir. Yaralı General Bonus'un düşmanın karşısına çıkıp çıkmaması konusunda yaşanan kararsızlığın ardından general şehir surlarının önünde elçiye karşılamaya karar verir. Elçi, Kağan'ın buyruğunu Romalılara okur:

"Bu cengi başlattığımız için bizi suçlamayın. Buna sebep sizsiniz. Onca zahmet ve dolaşmanın sonunda zar zor ele geçirdiğim bu toprakları elimden zorla alan sizsiniz. Ayrıca kılıç hakkım Usdibad'ı benden aldınız. Üstelik imparatorunuz bana bir iki değil defalarca ağır hareketler yağdırmış, yapması gereken hiçbir şeyi yerine getirmemiştir. Zulmünüzden silaha saldırdıysam, hiçbir şekilde suçlanamam. Lakin şimdi, bizimle bir anlaşma ve barıştan bahsetmek isterseniz, biz hazırız. Kendi avantajınıza bakıp barışı savaşa yeğlemeniz ise size kalmıştır."³²⁸

Tarih yazarına güvenilirse, Kağan'ın başarısız bir teşebbüsün ardından barışı konuşmak için diplomatik hamlelere başvurduğu görülür. Ancak monolog, Avar-Roma ilişkileri açısından önemli detaylar barındırır. Öncelikle, "onca zahmet ve dolaşmanın sonunda ele geçirdiği toprakları" kaybeden Kağan'ın, "yapması gereken hiçbir şeyi yerine getirmeyen" imparatora karşı öfkesini açıklamak lazım gelir. Kaynaklara bakıldığında, Elçi Kandik'in 558 yılındaki sefaretinden bu yana Avarların odaklandığı

³²⁷ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.133.

³²⁸ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.135.

tek konunun yurt tutacakları topraklar olduğu fakat İmparatorluğun bu talebi her fırsatta; ertelediği, kasıtlı olarak geciktirdiği ve dahi Targıt'ın 565 yılındaki elçiliğinde olduğu gibi Avarlar ile olan tüm anlaşmaları feshettiği görülür. Lombardlarla yapılan anlaşmaya göre Gepidlerden boşalan arazi, Avar Kağanının deyişiyle, kılıç hakkıdır. Çağdaş kaynaklar Lombardların İmparatorlukla yaptığı herhangi bir anlaşmadan bahsetmediğinden İmparatorluğun Sirmium'daki varlığı gayri meşru görünür. İmparatorluğun Sirmium'daki "işgalci" kimliği, Kağan'ın olasılıkla sekiz yıldır halkına vadettiği otlaklar önünde engel teşkil etmektedir. Diğer tarafta Kağan'ın "Usdibad" diyerek kimi kastettiği açık değildir. Bazı tarihçiler bu zatın Gepid lideri olduğunu iddia ederken, diğer bazı tarihçiler ise Gepid Kralı Cunimund'un rakibi olduğunu dile getirmişlerdir. Savaşta bahseden başka bir kayıt olan Ioahannes Biclarensis, Gepid Kralı'nın yenilmesinin ardında piskopos Trasaricus ile Cunimund'un torunu Reptilanis'in Gepid hazinesinin bir kısmını alarak Konstantinopol'e iltica ettiğini not eder.³²⁹ Burada Kağan'ın Usdibad diyerek bu kişiyi kastettiği düşünülür.

Bonus'un bu sözlere ilişkin cevabı, imparatorun Avarlara vergi vermeyi kabul ettiği fakat Kağan'ın bu anlaşmayı beğenmeyerek Roma topraklarına saldırmasının hoş karşılanmadığı yönündedir. Kağan eğer barış istiyorsa elçilerini General Bonus yerine İmparator Justinos'a göndermelidir. İmparatorun Sirmium'u tutmak karşılığında gerçekten Avarlara para teklif edip etmediği Menander'in hasarlı kayıtları nedeniyle bir muamma olarak kalacaktır. Kağan'ın bu ifadeler karşılığında Bonus'a ilettiği cevap ise şöyledir:

"Hiçbir şey elde etmeden, kendime hiçbir fayda sağlamadan buradan çekilsem, beni takip eden boylar önünde utanırım, şerefim kırılır. İskitya'dan geçerken hiçbir şey getirmediğim, buradan bir kazanç almadan gidemem."³³⁰

Kağan'a atfedilen bu sözler Avar devlet yapısına ilişkin önemli bir detay verir. Ağzından aktarılan sözlerde Kağan, kendisini takip eden boylara hiçbir kazanç sağlayamazsa şerefının kırılacağından korkmaktadır. Kağan'ın Türkistan asıllı kavimlerin teşkilatlanmasında yegâne unsur olan Kut anlayışından bahsettiği açıktır. Bu anlayış tanrı tarafından kağana tevdi edildiğine inanılan irade olarak özetlenebilir.

³²⁹ John of Biclaro, *a.g.e.*, p.73.

³³⁰ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.135.

Bilge Kagan yazıtının kuzey yüzünde yer alan “*Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için Kagan oldum*”³³¹ ifadesinden anlaşılabileceği üzere Kut, kagan olmanın temel şartıdır. Avarların çağdaşı Kök-Türklerden kalma yazıtlarda sıklıkla üzerinde durulan kut, kağana belli sorumluluklar yüklemektedir. Bunlar arasında töreyi (yasayı) uygulamak, halkını kötülöklere karşı korumak, adil olmak, halkın iktisadi çıkarlarını gözetmek gibi sorumluluklar bulunur.³³² Avarların da bu anlayış çerçevesinde teşkilatlandığını söylemek yanlış olmaz. Kağan’a atfedilen sözlerin manasını bu zeminde okumak anlamlı olacaktır. Başarısız Sirmium kuşatmasının ardından sarf edilen sözlerde Kağan’ın Kut’un gerekliliklerini yerine getirmediğinden bahsediyor olma olasılığı bu bağlamda yüksektir. Tivadar Vida’nın ortaya koyduğu, Roma’dan alınan hediyelerin Kağan’ın prestijine olan katkısını burada tekrar hatırlatmak gerekir.³³³ General Bonus’un cevabıyla birlikte okunduğunda Kağan, imparatorluğun Sirmium’daki varlığını onaylaması karşılığında ödeme alacaktır. Ancak Kağan’ın bunu reddedip şehre saldırması ve kuşatmanın fetihle sonlanmaması Kağanlığına bağlı boylar önünde meşruiyetini sarsan bir durum ortaya çıkarmıştır.

Menander’in, Sirmium kuşatmasıyla ilgili kayıtları, General Bonus’un cevabıyla devam eder. Bonus; Roma tahtında korkunç ve sert bir imparatorun oturduğunu Kağan’a hatırlatarak onun izni olmadan herhangi bir şey yapamayacaklarını, sefer esnasında olduklarından yanlarında sadece ellerindeki mızraklar ve üstlerindeki kıyafetler olduğunu, bunların ise yüce Kağan’a verilecek kadar değerli hediyeler olmadığını, aksi durumda Romalıların Kağan dostlarını köleleriyle beraber yüceltmekten erinmeyeceklerini söyler. Romalı müelliflerin açgözlü ve cahil Avarlar tanımlarına oldukça uygun bu monoloğun karşısında Avar Kağanı, Menander’in sözleriyle, çılgına döner. “*Yok edilmeleri durumunda bana acı vermeyecek olanları Roma topraklarına göndereceğim*”³³⁴ diyerek, emrindeki Kutrigurlardan 10.000 askeri Dalmaçya üzerine gönderir. Kendisi ise Tuna’yı geçerek Gepid topraklarına yerleşir.

³³¹ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2011, s.59.

³³² Ali Ahmetbeyoğlu, “Eski Türklerde Kut ve Töre Bağlamında Hükümlerliliği Hudutları”, *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, s.34.

³³³ Tivadar Vida, “Pannonia” p.254.

³³⁴ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.137.

Pohl, Kağan'ın son sözlerinden hareketle Avar askeri örgütlenmesine ilişkin bazı çıkarımlarda bulunur. Buna göre, kayıplarının Kağan için bir şey ifade etmediği kişiler Kutrigurlardır ve askeri hiyerarşide oldukça düşük bir pozisyonda yer alıyor olmalıdırlar.³³⁵ Theophylact Simocatta'nın 599'da Tisza nehrindeki bir savaşın ardından verdiği esir sayılarına bakıldığında Avar savaşçıların oldukça üst düzeyde yer aldığı görülüyordu. Bu kayıta 3000 Avar, 4000 diğer barbarlar ve 2200 Gepid'in yanı sıra 8000 Slav askerinin Romalılara esir düştüğü kaydedilmişti.³³⁶ Pohl'a göre bu durumda en düşük askeri birim Slavlardan oluşan tabur olmalıydı zira onlarla ilgili bir başka kayıt, 626 Konstantinopol Kuşatması sırasında çıplak savaşçılarına ilişkindi. Pohl'un söylemeye çalıştığının aksine Slavların düşük rütbede oldukları için savaşa çıplak katılmış olmaları tartışmalı bir durumdur. Zira onların çıplak savaştığına ilişkin kayıtlar Avar öncesi dönemde, Prokopius'a kadar uzanmaktadır.³³⁷ Diğer tarafta esir sayılarından hareketle askeri hiyerarşi ortaya koymak tartışmalara zemin hazırlayabilir. Muharebe sırasında esir düşmek birçok şekilde gerçekleşebilir. Slavların çoğunlukla yaya olarak savaşçılarına ilişkin kayıtlardan hareketle, ordunun ön saflarında yer aldıkları söylenebilir. Savaş veya kuşatma sırasında çıkacak olası bir karmaşada bu durum Slavları dezavantajlı bir konuma sürüklemiş olabilir. Bu tarz bir yorum pekâlâ kayıta geçen diğer Avar halkları için de yapılabilir. Esaretteki Avar sayısının -ki bu sayıların güvenilirliği başlı başına bir problemdir- toplam esirlerin altıda birini oluşturmasından hareketle hiyerarşik çıkarımlarda bulunmak her zaman doğru sonuca götürmeyebilir.

566 Avar & Lombard – Gepid savaşı Balkanlar'da yeni bir siyasi harita meydana getirir. Uzun yıllardır Moesia'da bulunan Gepid Krallığı haritadan silinirken Avarlar bölgenin yeni hâkimi olurlar. Kağan'ın halkı için Doğu Roma İmparatorluğundan talep ettiği yerleşim yeri, İmparatorun iradesine bırakılmaksızın sağlanır. Toprağa bağlı, sabit devlet anlayışından hareketle Batı literatürü Avar Kağanlığın siyasi teşekkülünü bu savaşa bağlar. Ancak Bayan'ın Kağanlık titrini Avarlar daha Kuzey Kafkas bozkırlarındayken kullanıyor olmasından hareketle

³³⁵ Walter Pohl, "Ethnicity and Empire in the Western Eurasian Steppes", ed. Nicola Di Cosmo & Michael Mass, *Empires and Exchanges in Eurasian Late Antiquity*, Cambridge University Press, 2018, p.195.

³³⁶ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.213.

³³⁷ Prokopios, *The Wars*, p.408-409.

Avarların siyasi teşekkülünü 566 Gepid Savaşı'na bağlamak hatalı olabilir. Savaşın neticesinde Lombardlar hasımları Gepidlerden kurtulur. Ancak savaşın asıl galibinin Avarlar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Romalıların Sirmium'u ilhakı bir kenara koyulduğunda hem Moesia'daki Gepid topraklarını hem de Lombardların ertesi yıl İtalya'ya göçmesiyle birlikte kendilerine kalan Pannonia topraklarını ele geçirenler Avarlardan başkası değildir.

2.2.2.5. Maniakh ve Zemarchus'un Elçilikleri

I.Sirmium kuşatmasının etkilerinin sürdüğü yıllarda Türkler'den bir elçilik Konstantinopol'de görünür. Ticari amaçlarla gerçekleşen bu diplomatik ziyaretin detayları Menander tarafından kayıtlara geçirilir.

“Justin'in saltanatının dördüncü yılında Türklerden bir elçi Bizans'a geldi. Kök-Türklerin artan güçleri karşısında eskiden Eftalitlere bağlı bir kavim olan Soğdlar onların himayesine geçmişti. İpek ticaretiyle uğraşan Soğdlar, yeni kralları İstemi'den Medlere ipek satabilmek için Pers Kralıyla anlaşmasını istediler. Bunun üzerine İstemi Maniakh adındaki bir kişiyi onlara lider tayin edip Pers Kralına gönderdi. Soğdlu elçiler Pers Kralı Hüsrev'e başvurarak dertlerini anlatıp ondan ticaret için izin istediler. Bu teklife pek sıcak bakmayan Hüsrev bu konudaki kararını ertesi gün açıklayacağını söyleyip görüşmeyi erteledi ve aynı şekilde bu ertelemelerini bir süre daha sürdürdü. Bir dizi ertelemenin ardından Soğdlar kralın nihai kararını öğrenmek için directmeye başladılar. Hüsrev ise bir meclis tertip ederek teklifi çevresindekilere sundu. O sırada mecliste bulunan ve Eftalit kralının, karısına tecavüz etmesinin ardından kendi kavmini Türklerle şikâyet ederek Medlere sığınan Katulph adındaki bir Eftalit, Hüsrev'e tavsiyede bulundu. Tavsiyeye göre Hüsrev bedelini ödeyerek Soğdlardan bir parça ipek alacak ve onların gözü önünde ipeği yakacaktı ve böylelikle kimseye haksızlık yapmamakla birlikte teklifi kabul etmek istemediğini dile getirmiş olacaktı. Hüsrev tavsiyeye uyarak ipeği herkesin gözünün önünde yaktı. Bir sonuç alamayacaklarını anlayan elçiler ise evlerine geri döndüler ve olanları İstemi'ye anlattılar. Persler ve Kök-Türkler arasında barışçıl ilişkiler olmasını temenni eden İstemi ise ikinci bir elçiliği tekrar Sâsânîlere gönderdi. Pers kralı, 'İskitlerin güvenilmez mizaçları' nedeniyle kendisine sunulan teklifi ikinci kez reddederek elçilerden bazılarının zehirlenmesini buyurdu. Gelen elçilerin Pers ülkesinin kavurucu sıcağından dolayı öldükleri dedikodusunu yaydı. Diğer tarafta İstemi ise neler olduğunun bilincindeydi. Bu olay Sâsânî – Kök-Türk ilişkilerinde husumetin doğmasına sebebiyet verdi. Bu olayın akabinde Soğdların lideri Maniakh ise Romalılar ile ticaret yapmanın Türkler açısından daha yararlı olacağını Kağan'a ilettiler. Kağan bu fikri onaylayarak Maniakh'ı iyi dileklerini İmparatora iletmesi için çeşitli armağanlar, saf ipekler ve bir mektupla birlikte Konstantinopol'e yolladı.”³³⁸

Menander, Kök-Türkler tarafından 568(9?) yılında Konstantinopol'e yollanan Maniakh adlı elçinin ne amaçla başkentte bulunduğunu bu satırlarla açıklar. Soğd tüccarların Sâsânîler ile olan başarısız ticaret girişimi onları Roma ile irtibat kurmaya itmiştir. Uzun yolları, çok toprakları, bulutlara erişen dağları, geniş çayırları ve

³³⁸ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.111-115.

ormanları geçerek Alan ülkesi üzerinden Konstantinopol'e gelen Maniakh, her şeyi usulünce uygulayarak imparatora "İskitçe" yazılmış mektubu verir.³³⁹ İmparatorun mektubu okuduktan sonra Maniakh'a Türk ülkesiyle ilgili birtakım sorular sorduğu görülür. İmparatorun soruları Maniakh tarafından teker teker cevaplanır. Maniakh, Türklerin tüm Eftalit topraklarını ele geçirdiğini, onların ağırlıkla şehirlerde yaşadığını ve Kök-Türklere bağlı dört büyük kavmin olduğunu anlatır.³⁴⁰ Bunun üzerine İmparator, kaç Avar'ın Türklere isyan edip kaçtığını, geride Türklere boyun eğen Avarların olup olmadığını öğrenmek ister. İmparator'un sorularına karşılık Maniakh, hâlâ Türk egemenliğine boyun eğen bazı Avarların bulunduğunu fakat yaklaşık 20.000 kişilik bir grubun firari olduğu yanıtı verir.³⁴¹ Cevaplardan hoşnut kalan İmparator, Türkler ile temas kurmak ister ve Kilikyalı Zemarchus'u Soğd elçilerle beraber Türk Kağanına gönderir.

Zemarchus'un elçiliğiyle ilgili bilgi veren beş ayrı Roma kaynağı mevcuttur. Menander'in dışında; Theophanes of Byzantium³⁴², Epifanyalı İoannes³⁴³, Theophanes Simocatta³⁴⁴ ve Efesli İoannes³⁴⁵ bu elçiliğiyle ilgili bilgiler verir. Menander'in aktarımı diğer kayıtlara oranla daha detaylı anlatı ortaya koyar.

Anlatıya göre günlerce yol giden Zemarchus, şamanlar tarafından karşılanır. Şamanlar kötü ruhları kovmak için birtakım ritüeller gerçekleştirirler. Bu ritüellerin ardından Zemarchus alevlerden geçirilip kötü ruhlardan azat edilir. Sonrasında görevli kişiler elçiye eşlik ederek Türk Kağanının (İstemi Yabgu) kaldığı Ektag'a (Altın Dağ) götürürler. Burada Zemarchus ve Türk Kağanı birbirleriyle dostluklarını onaylayan kısa bir konuşma gerçekleştirir.³⁴⁶

Zemarchus, diplomatik ziyareti boyunca çeşitli Türk adetlerince ağırlanır. Nihayetinde Türk Kağanı, Romalılara karşı olan dostluğunu yeniden teyit eder.

³³⁹ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.115.; Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.362.

³⁴⁰ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.115.; Leon Cohen, Maniakh'ın zikrettiği 4 kavmin; Kıpçak, Kalaç (Halaç), Kanglı ve Karluk olarak açıklar. Leon Cohen, *Introduction à l'histoire de l'Asie Turcs et Mongols, des origines à 1405*, Armand Colin, Paris, 1896, p.112-113.

³⁴¹ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.115.

³⁴² Theophanes Byzantius, *a.g.e.*, p.271.

³⁴³ İoannes Epiphaniensis, *a.g.e.*, p.274.

³⁴⁴ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.86.

³⁴⁵ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.424-428.

³⁴⁶ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.119.

Mukabil elçi olarak, unvanı Tarkan Tagma olan bir kişinin başkanlığında, merhum Maniakh'ın oğlunu gönderir.³⁴⁷

Zemarchus ve Türk elçileri dağları, çölleri, akarsu ve gölleri geçerek nihayetinde Alan ülkesine ulaşırlar. Anlatıya göre yol boyunca Perslerin pusularından kaçmak için çeşitli yollara sapıp, önden gözcüler göndermişlerdir. Alan ülkesine girdiklerinde Kral Sarosius onları kabul etmekten memnuniyet duyar. Kral onları Pers pusularına dikkat etmeleri için uyarır. İpek hamallarını önden gönderen Zemarchus Karadeniz'e çıkarak bir gemiyle Trapesus'a (Trabzon) gelir. Buradan Konstantinopol'e ulaşarak yolculuğunu tamamlar.³⁴⁸

Menander, Zemarchus'un elçiliğine ilişkin aktarımını bu şekilde sonlandırır. Türk ülkesi ve Türk adetleri üzerine geniş bir anlatı içeren metinde Türk-Sâsâni ilişkilerine ilişkin diplomatik detaylara yer verilir. Romalı elçiler üzerindeki Sâsâni baskısı Menander'in aktarımının çarpıcı yanlarından biridir. Özellikle dönüş yolculuğunun aktarıldığı kısımlarda bir dış tehdit olarak Pers pusularından sıkça bahsedilmesi ve bu pusulardan kaçınmak için çeşitli yolların denenmesi, sonraki dönemde elçi Valentinus'un sahtekarlıkla suçlanmasına neden olacak asıl etkeni barındırıyor olabilir.

Menander'in anlatısı kadar detaylı olmayan bir başka kaynak ise olayları Menader'den önce yazdığı düşünülen³⁴⁹ Efesli İoannes'e ait olan metindir. Ancak Efesli İoannes'in metni daha ziyade Türk-Pers çatışmasına ilişkin olguları taşır. Kaynak yazarı temel olarak Türk topraklarında geçen Pers-Roma elçiler münazarası üzerinde durur. Bunun nedeni İoannes'in bu anlatıyı, daha geniş bir anlatı olan Sâsâni – Roma savaşlarının nedeni olarak kurgulamasından kaynaklanır. Asıl odak noktası Zemarchus'un elçiliği değil, elçiliğin neden olduğu olaylardır.

Anlatıda geçen olaylar, Menander'in kayıtlarında Talas'taki görüşmelere denk düşüyor olmalıdır. Menander bu görüşmelerin içeriğini aktarmadığından Efesli İoannes'in kayıtlarını tenkit etmek zorlaşır. Ancak her iki kayıt da Türk Kağanının Perslere öfkeleniği konusunda hemfikir. Leon Cohen olayları Maniakh'ın

³⁴⁷ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.121-123.

³⁴⁸ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.125-127.

³⁴⁹ Mark Dickens, "Efesli Yuhanon'a Göre Zemarkhos'un Türklere Elçiliği", çev. Murat Keçiş & Gökür Gürkan, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/6, Temmuz 2021, s.539.

elçiliğinden başlatarak bu görüşmelerin aslında askeri ittifakın tesisi için gerçekleştirildiğini savunur.³⁵⁰ Kaynak yazarları açısından Türk Kağanının Perslere karşı olan öfkesine odaklanmak bu nedenle kıymetli görülmüş olabilir.

Avarlar konusu Zemarchus'un seyahatini anlatan hiçbir eserde ele alınmaz. Maniakh'ın "hâlâ bize tâbi olanları vardır" ifadesinden hareketle Avarların da Türk Kağanıyla olan görüşmelerde bir yer işgal etmesini beklemek olağandır. Ancak kaynaklar bu konu özelinde sessiz kalır. Oysa Valentinus'un ziyaretinde görüleceği gibi Türk Şad'ın Romalıları suçladığı ana mesele budur. Kaynak yazarları doğuda müttefik kazanmanın heyecanından veya Türk ülkesinin zenginliğinden etkilendikleri için anlatılarına bunu dahil etmemiş olabilirler.

2.2.2.6. Apsikh'in Elçiliği

Başarısızlıkla sonuçlanan Sirmium kuşatması akabinde Bonus ile gerçekleştirilen görüşmelerden bir sonuç alamayan Avar Kağanı, barış şartlarını konuşmak üzere Konstantinopol'e elçi göndermeye karar verir. Tercüman Vitalian'ı huzura çağırıp, mütareke sırasında herhangi bir saldırıda bulunmasına engel olacak miktarda altın talep eder. Bunun üzerine Vitalian, kendi inisiyatifiyle, İlyricum valisinden temin ettiği -Menander'in aktardığı şekliyle- en az 800 *nomismata* altını Bayan'a takdim eder. Kağan'ın isteği üzerine Targıt yeniden elçi olarak Konstantinopol'e gider. Kağan'ın istekleri oldukça açıktır; kılıç hakkı gördüğü ve hukuksuzca kendisinden alınarak İmparatorluk tarafından ilhak edilen Sirmium ile Roma'ya iltica eden Gepidli Usdibad'ın iadesi ve şimdi Avar hakimiyetinde olan Utigur ve Kutrigurlara geleneksel olarak verilen ödemenin artık Kağan'a yapılacağının teminatı.³⁵¹

İmparator Justinos'un huzuruna çıkan Targıt, Kağan'ın taleplerini sıraladı. Talepler Justinos tarafından kesin bir dille reddedildi. Üstelik General Bonus'a Avar saldırılarına karşı hazırlık yapmasını tembih eden bir mektup gönderildi.³⁵² Menander, Targıt'ın aynı talepleri tekrar imparatora iletmek üzere yeniden bir görüşme

³⁵⁰ Leon Cohen, *a.g.e.*, p.113.

³⁵¹ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.139.

³⁵² Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.139.

ayarladığından bahseder. Hunlara -Kutrigur ve Utigurlara- önceki yıllarda gönderilmeyen ödemenin ve Gepid Krallığı'nın mülkünün Kağan'a toplu olarak iadesini içeren bu görüşmede de talepler Justinos tarafından reddedilir. Aynı konuları içeren bir dizi görüşmenin akabinde İmparator Justinos, Tiberius'u Avarlara göndereceğini söyleyerek Targıt'ı huzurundan uzaklaştırır. Menander'in bir sonraki kaydı Tiberius'un görüşmesi üzerinedir. Ancak kaydoldukça hasarlıdır. Bu nedenle görüşmeden aktarılanlar Kağan'ın eski sözlerini tekrarlayarak Romalıları korkutmayı amaçladığı ancak Romalıların bu sözlerden korkmadığıyla sınırlıdır.³⁵³ Devam eden kayıtlarda görüşmelerin bir müddet devam ettiği ancak hiçbir sonuca varılamadığı anlaşılır.

Sonuca bağlanamayan müzakereler Apsikh başkanlığında yeni bir elçiliğin Romalılara gönderilmesine neden olur Menander, söz konusu elçiliğin ne zaman ve nereye gönderildiğini konusunda herhangi bir kayıt düşmez. Sonrasında olan olaylardan hareketle elçiliğin 570-571 yılları civarında Romalılara gönderilmiş olması olasıdır. Avarların görüşme talebi imparatora iletilmiş ancak kabul görmediği için Tiberius ile görüşme yapılmıştır. Tiberius'un müzakerelere ilişkin detayları imparatora aktarması ve karşılığında imparatorun cevabını mektupla iletmesinden hareketle görüşmelerin yapıldığı yerin Konstantinopol olma olasılığı düşüktür. Bu durumda Tiberius'un Avar elçilerini Sirmium veya Balkan coğrafyasındaki ordu yolu yerleşimlerinden³⁵⁴ Singidunum'da ağırlamış olması olasıdır.

Apsikh ve Tiberius arasındaki müzakereler, önde gelen beylerin oğullarını Konstantinopol'e rehin göndermesi karşılığında İmparatorluğun Avarlara toprak vereceğini içeren bir uzlaşma sağlar. Ancak varılan bu uzlaşşı İmparator Justinos tarafından reddedilir. İmparator Avar beylerinin değil, bizzat Bayan'ın oğullarından birinin rehin gönderilmesini ister. Ancak Tiberius aynı fikirde değildir. O, Kağan'ın olası bir savaş ilanının oğullarını rehin vermiş beyleri tarafından engelleneceğini düşünmektedir.³⁵⁵ Nitekim İmparator, Romalıların gerekirse savaşı göze alabileceğini Avarlara kanıtlamak gayesindedir. Targıt'ın elçiliğinde olduğu gibi, sınırdaki

³⁵³ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.143-145.

³⁵⁴ Klaus Belke, "Communications Roads and Bridges" ed. Elizabeth Jeffreys & John Haldon, *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Oxford, 2008, p.296.

³⁵⁵ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.149.

garnizonun savaşa hazırlanması buyruğunu içeren mektup Tiberius ve Bonus'a gönderilir. Menander, yaşanan gelişmelerin sonucunda savaş argümanının galip geldiğini, Tiberius'un Bonus'a mektup yazarak nehir geçişlerini savunmasını emrettiğini kaydederek anlatısının bu bölümünü bitirir.

Tiberius ve Apsikh arasındaki uzlaşıda bahsedilen ve İmparatorluğun Avarlara toprak vereceğini içeren kısmı açıklamak gerekir. Öncelikle, Gepidlerin yıkılışı ve Lombardların çekilişiyle birlikte Avarların, daha önce Attila'nın Hunları tarafından da mesken tutulmuş toprakların idaresine sahip olduğu hatırlatılmalıdır. Bu noktada Tiberius'un ve dolaylı olarak Roma İmparatorluğu'nun Avarlara vermeyi taahhüt ettiği toprağın, Avarların çoktan ele geçirdiği toprakların İmparatorluk nezdinde tanınmasını içeriyor olması olasıdır.³⁵⁶ Sirmium ise söz konusu toprakların dışında, Roma'nın ilhakı altındadır. Sirmium kuşatması akabinde, Bayan Kağan'ın General Bonus'a ilettiği "hiçbir kazancım olmadan buradan gidemem" sözlerinden hareketle Kağan'ın Sirmium'u gözden çıkardığı ve geri çekilmeye hazırlandığı düşünülebilir. O halde Tiberius'un vermeyi veya Avar mülkü olarak tanımayı vadettiği toprakların, eski Gepid Krallığı'nın, Sirmium haricindeki arazisi olduğu söylenebilir.

Menander'in hasarlı kayıtları Avarlar ile Romalılar arasında gerçekleşen savaş ile devam eder. Anlaşılan göre Avarlar küçük gruplar halinde dağıldıklarında, Romalılar onlara saldırmaya ve böylece onları geri püskürtmeye çalışmışlar ancak başarılı olamamışlardır.³⁵⁷ Söz konusu savaşla ilgili iki ayrı anlatı mevcuttur. Bunlardan biri olan Menander'in anlatısında Avarlar, Roma ordusuna karşı kesin zafer kazanır. Öyle ki savaşın sonunda Kağan, Tiberius'a haberci göndererek sorar: "*Size soruyorum, Avarlar ve İskitlere kıyasla sayıca az olduğunuz halde niçin savaşılmaya cesaret ettiniz? Elinizde, İskit halklarının yenilip fethedilmesinin imkânsız olduğunu okuyup öğrenebileceğiniz kayıtlarınız yok mu?*"³⁵⁸ Tiberius'un bu soruya cevabı ne yazık ki kaydın hasarlı olmasından mütevellit okunamamaktadır.

Savaşla ilgili ikinci anlatı ise Ioahannes Biclarensis'e aittir ve 570 yılına tarihlenen anlatıda Tiberius'un Konstantinopol'e zaferle döndüğünü iddia eden cüzi

³⁵⁶ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.32.

³⁵⁷ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.149.

³⁵⁸ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.149-151.

bir kayıt mevcuttur.³⁵⁹ Olayların gerçekleştiği sırada Konstantinopol’de Latin ve Yunan dili eğitimi almakta olan Biclaro’nun, yaşananların görgü tanığı olma olasılığı oldukça yüksektir. Diğer tarafta, Biclaro’nun eserini güvenilir bir kaynak olarak ele almak Gepid yenilgisini 572 senesine ithaf etmesi gibi birçok kronoloji hataları nedeniyle çeşitli soru işaretlerini de birlikte getirir. İmparator Mauricius himayesinde eserini kaleme alan Menander’in ise -her ne kadar böyle düşünmeyen tarihçiler olsa da³⁶⁰- imparatorluk arşivlerine erişimi olduğunu varsaymak gerekir. O halde Menander’in tarihsiz anlatısını kabul etmek daha makul görünür. Tiberius’un yenilgisini kayda geçiren bir diğer kronik yazarı İtirafçı Theophanes olayları 573-574 senesine tarihler.³⁶¹ Aynı şekilde 574 senesine tarihlenen³⁶² anlatısında Evagrius, Tiberius’un büyük bir orduyla birlikte Avarlar üzerine gönderildiğini ancak barbarların görüntüsüne bile karşı koyamayan askerler nedeniyle ağır bir yenilgi aldığını kaydeder.³⁶³ Evagrius’a göre Tiberius’un bu savaştan sağ çıkmasının nedeni tanrının onu Roma tahtına geçirmedeki tanrısal tasarısıdır.

Georgios Kardaras, Biclaro’nun kaydını doğru kabul ederek 570 yılında Tiberius’un Avarlara galip geldiğini ve böylece Avarların barışa zorlandıklarından bahseder.³⁶⁴ Bu sırada 572 yılında patlak veren ve yaklaşık yirmi yıl sürecektir olan Pers savaşları nedeniyle dengeler değişir. Roma’nın batıdaki garnizonlarını doğu hudutlarına yığması Balkan müdafaasının zayıflamasıyla sonuçlanır. Kardaras ve onun gibi düşünen tarihçiler için bu durum 574 yılında yeni bir Avar saldırısına neden olur. Onlar için Menander’in kaydının başladığı nokta burasıdır. Michael Whitby ise Evagrius’un kilise tarihinin tercümesine düştüğü notla savaşa ilişkin yorumlarda bulunur. Whitby de Ioahannes Biclarensis’in kaydını doğru kabul eder. Buna göre Sirmium kuşatmasını takip eden yıllarda bir değil iki ayrı savaş gerçekleşmiş; savaşlardan ilkinin Biclaro’nun da aktardığı gibi 570 yılında Tiberius kazanmış fakat

³⁵⁹ John of Biclaro, *a.g.e.*, p.71.

³⁶⁰ Mark Dickens, “Efesli Yuhanon’a Göre”, s. 538.

³⁶¹ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.365.

³⁶² Evagrius, anlatısını Hüsrev’in ordularının Dara’yı kuşatmasının ardına yerleştirir. Dara, Hüsrev tarafından 573 senesinde kuşatma altına alınmıştır. Bu nedenle akabinde gelişen Tiberius’un saldırısı bu tarihin arkasından gelmelidir ki Dara’nın kuşatılmasına müteakip İmparator Justinos’un akli dengesini yitirmeye başladığı ve idarenin Tiberius tarafından ele alındığı anlatılır.

³⁶³ Evagrius Scholasticus, *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, (Kısaltma: *History*), İngilizceye tercüme: Michael Whitby, Liverpool University Press, Liverpool, 2000, p. 271.

³⁶⁴ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.33-24.

ikinci savaş Avarların galibiyetiyle sonuçlanmıştır.³⁶⁵ John Bagnell Bury ise -görece daha eski çalışmasında- Whitby gibi iki ayrı savaşın olduğunu ancak iki savaşın da Avarlar lehine sonuçlandığını iddia eder.³⁶⁶

Görüleceği üzere yazılı kaynaklar 570-574 arası Avar – Roma savaşlarına ilişkin birtakım çelişkiler içerir. Neticede Avar zaferi ateşkesi de beraberinde getirir. Mütareke sırasında İmparator Justinos’a elçilik gönderilmesi kararlaştırılır. Tiberius imparatora gönderilecek elçiliğe eşlik etmesi için tribün Damianus’u görevlendirir. İmparator olanlardan haberdar edildiğinde Avarların istekleri sıralanır ve nihayetinde bir anlaşma yapılır.³⁶⁷ Anlaşma içeriğiyle ilgili herhangi bir kayıt mevcut olmadığından, Avarların taleplerinin ne olduğuna bunlardan kaçına cevap verildiğini anlamak mümkün değildir. Fakat bu anlaşmayla birlikte Roma’nın Avarlara yıllık yaklaşık 80.000 *nomismata* gibi yüklü miktarda ödeme yapmayı kabul ettiği anlaşılır.³⁶⁸ 579 yılında Konstantinopol’de görünen Avar elçisi bu ödemenin tahsilatı için gönderilmiştir. Ayrıca Avar elçilerinin dönüş yolunda, Skamar olarak zikredilen Trakyalı eşkıyaların saldırısına uğradığı ve bu saldırıda atlarının ve gümüş eşyalarının gasp edildiği kaydından³⁶⁹ hareketle elçiliğin çeşitli hediyelerle yola çıktığını düşünmek mümkündür. Elçilerin uğradığı maddi kaybın Tiberius tarafından karşılandığı ve gasıpların gereken şekilde cezalandırıldıkları da aktarılanlara dahildir.

Avarlar ile yapılan anlaşma Avar tehlikesinin imparatorluk üzerinden bir müddet uzaklaşmasına olanak sağlar. Artık Roma İmparatorluğu için odaklanması gereken alan imparatorluğun doğu hudutlarıdır. Perslerle imzalanan ve elli yıl sürmesi umut edilen anlaşma henüz on yılını doldurmamışken yerini yaklaşık yirmi yıl devam edecek savaşa bırakmıştır. Konstantinopol ise çeşitli değişikliklere gebedir. 565 yılından bu yana “imparator” titrini tek başına muhafaza eden Justinos, Tiberius’a “müşterek imparator” payesi vererek iktidarına ortak eder.³⁷⁰ Tiberius, müşterek

³⁶⁵ Evagrius Scholasticus, *History*, p.270-271.

³⁶⁶ John Bagnell Bury, *A History of Later Roman Empire From Arcadius to Irene 395 AD to 800 AD*, Macmillan and Co, London, 1889, p.117.

³⁶⁷ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.151.

³⁶⁸ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.217.

³⁶⁹ Metin Uslu & Gülseren Azar Nasırabadi, "İmparator Tiberios Konstantinos Döneminde Balkanlarda Doğu Roma- Avar İlişkileri (572-582)", *İstanbul Üniversitesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 38, 2022, s.7-8.

³⁷⁰ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.366-367.

imparator sıfatıyla İmparatoriçe Sophia naipliğinde 578'e kadar, daha sonra "imparator" olarak 582'ye kadar Roma tahtında oturur.

2.2.3. İmparator Tiberius dönemi Avar – Roma ilişkileri

2.2.3.1. Valentinus'un Elçiliği

Maniakh'ın elçiliğine mukabelen Türklere gönderilen Zemarchus, mevkidaşı Tagma ile Konstantinopol'e döner. Efesli İoannes'in kaydındaki bilgilerden hareketle toplamda yaklaşık iki yıl süren yolculuğun ardından iki elçinin 570-571 dolaylarında Konstantinopol'e vardıkları düşünülebilir.³⁷¹ Tagma liderliğindeki Türk elçileri imparator ile görüşerek Perslere karşı yürüttükleri savaşta kendilerine destek çıkması için Justinos'u ittifaka çağırırlar.³⁷² Menander, Perslerle yeniden başlayan savaşların nedenleri arasında en önemlisinin Türklerin kışkırtmaları olduğunu yazarken Türk – Roma müttefikliğine vurgu yapar.

Pers savaşlarının başlamasından dört yıl sonra, İmparator Tiberius'un saltanattaki ikinci yılında Türklere yeni bir elçiliğin gönderilmesi kararlaştırılır. Menander'in kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla bu Zemarchus'tan beri Türklere gönderilen ikinci elçilik değildir. Birçok ayrı Türk boylarından çeşitli elçiler uzun süredir Konstantinopol'e gelip gitmektedirler. Menander, 575-(576?) elçiliği ile görevlendirilen Valentinus'un dahi daha önce Türklere gönderildiğinden bahseder.³⁷³

Kendisine tevdi edilen elçilik görevi ile yola çıkan Valentinus; Sinop üzerinden Kırım'a, oradan Kafkasları geçerek Türk karargahına varır. Burada kendisini Türk Şad (Turxanthus) karşılar. Valentinus derhal konuşmasına başlayarak, Zemarchus'tan bu yana Roma Sezarı ile Türk Kağanı arasındaki dostluktan bahseder. Konuşmasının zeminini İstemi'nin "Roma'nın dostu dostum, düşmanı düşmanımdır" sözüne oturarak Perslerle yapılmakta olan savaş için Roma'nın Türklerin desteğini görmek istediğinden bahseder. Bunun üzerine Türk Şad on parmağını ağzına götürerek cevaplar:

³⁷¹ Efesli İoannes, Zemarchus'un bir yıl süren yolculuğun ardından Türklerin ülkesine ulaştığını aktarır. Dönüş yolculuğu Menander tarafından kayda alınmıştır. Sadece yol safhasının takribi iki yıl sürdüğü söylenebilir. Tagma'nın Konstantinopol'de görüldüğü sırada Pers savaşları ya henüz başlamıştı ya da başlamak üzereydi: John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.425.

³⁷² Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.147.

³⁷³ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.171.

“Siz Romalılar on dilli yalancılarınsınız. Bazen bizi bazen de kölelerimiz Uarkhonitai’leri (Avarlar) kandırıyorsunuz. Birtakım sözlerinizle, hain planlarınızla tüm kavimleri pohpohlayıp aldatıyor, başlarına bir bela geldiğinde onları terk edip bütün menfaatleri kendinize alıyorsunuz. Yalanı elbise gibi giyinip gelen sizler de sizi gönderen kişi de bizi aldatıyor. Sizi ivedilikle öldürmem gerekir. Yalan konuşmak Türk’e yabancıdır. İmparatorunuz bana gereken cezayı ödemeli zira efendilerinden kaçan kölelerimiz Uarkhonitailer ile anlaşma yaparken bize dostça sözler fısıldıyordu. Dilediğimde Uarkhonitai Türklerin tebaası olarak yanıma gelmeliydi. Eğer kendilerine gönderilen kırbacımızı görseler yeryüzünün en aşağı çukurlarına kaçarlardı. Eğer Uarkhonitailer benimle karşılaşsalar usulüne uygun şekilde kılıçla değil, karıncalar gibi atlarımızın toynakları altında ezilerek yok olacaklardı.

Siz Romalılara gelince; Niçin bizim elçilerimizi Kafkas dağlarının dar geçitlerinden, engebeli yollarından şehrinize götürüyorsunuz? Ben cevaplayayım, size giden yolları öğrenmeyeyim, size saldırmaya cesaret edemeyim diye. Oysa biz Dinyeper’in ve Tuna’nın ve Meriç’in nereye aktığını, Uarkhonitailerin topraklarınıza nereden girdiğini iyi biliriz. Gücünüzü biliyoruz. En uzak doğudan en batı uca kadar tüm dünya bana açıktır. Düşünün, zavallı Alan milletini ve Onogur kavmini. Kendi güçlerine güvenenleri. Türklerin yenilmez kudretiyle karşı karşıya geldiler. Lakin umutları boşa çıktı, artık tebaamız ve kölelerimiz oldular.”³⁷⁴

Valentinus, Türk Şad’ın sözleri karşısında onları öldürmemesi için bir dizi konuşma yaparak elçilik hukukuna bağlı kalmasını diler. Babasının Persler yerine Romalıları dost gördüğünü Türk Şad’a hatırlatarak onun da aynı şekilde Romalıların dostluğunu kabul etmesini ister. Türk Şad ise babasının kısa bir süre önce vefat ettiğini, ağıt sürecinin devam ettiğini ve eğer Romalılar gerçekten dost iseler elçilerinin de Türklerin ağıtlarına iştirak etmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Valentinus ve arkadaşları derhal yüzlerini yırtarlar. Cenaze merasimi gerçekleştikten sonra Türk Şad, Valentinus ile birçok kere konuşur. Nihayetinde elçilerin içeri topraklardaki Türk liderine, özellikle Altın Dağ’da yaşayan kardeşi Tardu’ya gitmeleri gerektiğini söyler. Bunun üzerine Valentinus Altın Dağ’a gitmek üzere ayrılırken Türk Şad, Kerç’i ele geçireceğine ilişkin yeminler eder. Menander’in elçilik yolculuğuna ilişkin anlatısı burada sonlanır. Devam eden kayıtlarda Türk Şad’ın yeminini yerine getirdiğini ve çoktan Boğaz’ı fethettiği aktarılır. Valentinus ve arkadaşları ise dönüş yolculuğunda Türk Şad tarafından esir alınıp, alay ve aşağılamalara maruz kalır. Dönüş yolculuğunda elçiliğin başına niçin böyle bir hal geldiği ise muğlaktır.

Menander’in aktarımı Türk Şad’ın Romalıları karşı duyduğu öfkenin nedenini Avarlarla yapılan anlaşma olarak açıklar. Romalıların iki yüzlü davrandıklarını söyleyen Türk Şad, firari Avarların iadesini istemektedir. Türklerin bu talebinin

³⁷⁴ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.173-177.

Zemarchus'un sefareti sırasında kaynaklara yansımamış olması gariptir. Bu Menander'in fragmanlarını düzenlerken kullandığı metottan kaynaklanıyor olabilir. Aynı şekilde Efesli İoannes de Avarlar konusunu üslubuna dahil etmemiş olabilir. Türk Kağanı İstemi ile yapılan görüşmeler ağırlıklı olarak Romalıların Türklerle kurmak istediği ittifak üzerinedir. Maniakh'in elçiliği sırasında İmparator Justinos, kaç Avar'ın Türklerin egemenliğinden kaçtığını sorması büyük olasılıkla Theophanes of Byzantium'un kayıtlarıyla ilişkilidir. Diğer tarafta Menander'in ilk fragmanları Pers ötesi topraklarda gerçekleşen olaylar üstünedir. Bu fragmanlarda Türk Kağanı İstemi'nin Avarların firarı üzerine sözleri kaydedilir:

“Onlar kuş değildir ki göklerde uçabilsinler ve balık değildir ki sulara gömülüp kaybolabilsinler, ancak yeryüzünde dolaşabilirler. Eftalitlerle işim bittiğinde onlara saldıracağımdan ve kudretimi göstereceğimden şüpheleri olmasın.”³⁷⁵

Romalılar açısından Türklerin Avarlara olan yaklaşımının 560'lı yılların başlarında Konstantinopol'e gelen “Massagetae” elçisinden bu yana biliniyor olduğunu söylemek yanlış olmaz. Menander'in, İstemi Yabgu bu sözlerine öncelik vermesi Romalıların bu ilişkiden haberdar olduklarına yorulabilir. Yine de İmparatorluğun Avarların iadesine ilişkin herhangi bir anlaşmasına rastlanmaz. Aksine başlangıçta Avarları, imparatorluğun kuzey hudutlarının savunmasında kullanmayı uygun gördükleri söylenebilir. 576 yılına gelindiğinde Türklerin, Valentinus vasıtasıyla Avarlarla anlaştıkları için Romalıları yalancılık ve ikiyüzlülükle suçlamasının mantıklı açıklaması ancak 558 yılındaki sözleşmeye atıfla mümkündür. Ancak burada dahi kullanılan argümanlar zayıf kalacaktır. Eğer Türk Şad, Avarlara yerleşebilecekleri toprak verdikleri için Romalıları suçlu görüyorsa bu iki nedenden dolayı mümkün olmayabilir. Birincisi Romalıların yerleşim yeri konusunda Avarlara herhangi bir söz verip vermediği mevcut kaynaklar göz önüne alındığında net olarak söylenemeyecek bir husustur. Bu noktada Romalıların gerçekten Avarlarla böyle bir anlaşma yaptığı varsayılsa dahi bu onların firari olduklarını öğrenmeden öncesine, 558 yılına dayanır. Oysa Kral Askel tarafından yollanan elçilik İtirafçı Theophanes'in kroniğinde 562 senesine kayıtlıdır. Yine de İmparator Justinos döneminde Avarların tüm diplomatik girişimleri 574 senesinde Tiberius'un mağlubiyetine kadar reddedilir. Zemarchus'un sefareti sırasında kaynaklara yansımadığından mütevellit Avarların

³⁷⁵ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.45-47.

bahse konu olmadığı düşünülebilir. Aksi varsayıldığında dahi İmparator Justinos'un, Türklerin taleplerine gerek kalmaksızın Avarlar konusunda kendi tedbirlerini aldığı görülür. Diğer tarafta Türk Şad'ın sözleri 574 senesindeki mağlubiyete müteakiben yapılan anlaşmaya yönelik olduğu da düşünülebilir. Bu durumda Romalıların 574 savaşıdan mağlup çıktığını ve imparatorluk ordularının büyük bir kısmını doğu hudutlarına yığdıklarından Avarlar üzerinde artık herhangi bir güçlerinin olmadığını hatırlamak gerekir.

Türk Şad'ın Valentinus'a yönelttiği bir diğer suçlama elçilerin güzergahlarıyla ilgilidir. Türkler, Romalıların elçilerini değişik yollardan Konstantinopol'e götürmelerini kendilerinden çekiniyor olmalarına yorarlardı. Ancak Romalıların çekindikleri kişiler Türklerden ziyade Perslerdir. Yukarıda değinildiği gibi Zemarchus'un sefareti aktaran kaynaklarda elçilerin Perslerden kaçmak için çeşitli yollara meylettikleri anlatılır. Öyle ki geriye çok cüzi fragmanları kalmış olan Epifanyalı İoannes'in kayıtlarında Perslerin Roma elçilerini durdurmaları ve esir almaları için Alanlara rüşvet verdiklerinden bahsedilir.³⁷⁶ Romalıların, düşman gözcülerine yakalanmadan diplomatik temaslarını yerine getirme arzusu Türkler tarafından yanlış anlaşılmış olmalıdır.

Menander'in kayıtları Türklerin Kırım'ı ele geçirmeleriyle devam ederken istenen müttefikliğin sağlanamamış olduğu görülür. Türk Şad'ın Valentinus'a yönelttiği suçlamaların, Kağanlığın batıya genişlemesinin hukuki zeminini oluşturmak için ortaya atılmış olması olasılıklar arasındadır. Nitekim Alan ve Onogur kavimlerinin Türklerin idaresine geçmesi söz konusunu genişlemenin istikametini gösteriyor olabilir. Neticede Kırım'a giren Türklerin burada tutunamadıklarını ve 581 yılında çıkan iç çatışmalara müteakiben geri çekildiklerini şerh düşmek gerekir. Bu durum Türk egemenliğinden firari Avarlar için sürmekte olan Türk tehdidin atlatıldığını gösteriyor olmalıdır.

2.2.3.2. Slavlara Karşı Ortak Harekât

Avarlar ile Romalılar arasında 574'te yapılan anlaşma düşmanlığa kısa bir ara verir. Batı hudutlarındaki sulh hali Tiberius'un tüm güçlerini Pers sınırında

³⁷⁶ İoannes Epiphaniensis, *a.g.e.*, p.274.

toplamasına olanak sağlar. Ordunun büyük bir kısmının doğuya nakledilmesi, I. Justinos döneminden beri balkanlara yönelik çeşitli akınlar gerçekleştiren Slavların yeniden bölgede görülmesine neden olur. Ioahannes Biclarensis, 576 yılına tarihlediği kaydında Trakya'ya saldıran Slavlardan bahseder.³⁷⁷ Aynı şekilde Menander de Slavların, Yunanistan'ı yağmaladığını ve çevre vilayetlere dehşet saçtığını aktarır. Slav akınları karşısında tedbir almak isteyen İmparator Tiberius, Bayan Kağan'a elçi göndererek yardım talep eder.³⁷⁸ Menander'in aktarımı, Tiberius'un bunu yapmadaki gayesini, Slavların kendi ülkelerini savunmak zorunda kalacaklarından Roma sınırlarından uzak duracağı düşüncesiyle açıklar. Kağan'ın teklifi kabulü üzerine Tiberius, İlirya valisi İoannis'i Avar birliklerine refakat etmesi için görevlendirir. İoannis, Pannonia'ya geçip Kağanla görüşür. Kağanlık güçlerini nehri geçirerek Roma topraklarına nakleder.³⁷⁹ Aktarılanlara göre yaklaşık 60.000 zırhlı atlı, İoannis'in refakatinde önce İllyricum'a sonra gemiler vasıtasıyla Tuna'yı aşarak İskitya topraklarına geçirilir.

Menander'in anlatısı Avarların, Slav topraklarında yaptıklarıyla devam eder. Anlatıya göre Bayan'ın ilk icraatı köyleri basıp tarlaları ateşe vererek Romalı esirleri salmak olur. Bu sırada Avarlar herhangi bir direnişle karşılaşmazlar. Zira Slav lideri Daurentius halkıyla beraber ormanlara kaçmıştır. Bu noktada Menander, Bayan'ın motivasyonu ile ilgili birtakım bilgiler sıralar. Bunlara göre Avar Kağanı sadece İmparator Tiberius'un dostluğun ve cömertliğinin karşılığını vermek için değil aynı zamanda mezkûr Slav kabilesine gönderilen Avar elçisinin öldürülmesinin de intikamını almak istemektedir. Anlaşılanlara göre Avar Kağanı Daurentius önderliğindeki kabileye daha önce gönderdiği bir elçi vasıtasıyla onların kendine tebaa olmasını talep eder lakin bu talep Daurentius tarafından sert bir dille reddedilir. Neticede çıkan kavga büyür ve elçilerin katliyle sonuçlanır.³⁸⁰ Nitekim Kağan, olayın üzerine gitmektense - Menander'in tabiriyle- kinini gizli tutar. Kağan'ı Slavlara yönelik harekate teşvik eden unsurlar bunlarla sınırlı değildir. Uzun yıllardır Roma topraklarına akınlar yapan ancak

³⁷⁷ John of Biclaro, *a.g.e.*, p.81.

³⁷⁸ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.193.

³⁷⁹ Menander'in aktarımından hareketle Avarların Tuna ile Sava nehirleri arasında bulundukları söylenebilir. Buna göre İoannis, Avar atlılarını ilk olarak Pannonia'dan alıp Sava üzerinden İllyricum'a geçirdiği görülür. Atlılar İoannis'in refakatinde Roma topraklarında seyrederek Tuna'ya ulaşırlar.

³⁸⁰ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.195.

kendi ülkelerinde herhangi bir gaspa uğramamış Slavların sahip olabilecekleri zenginliğin tasavvuru Avar Kağanının “iştahını” kabartan nedenlerden biridir.

Mevcut kayıtlardan, Avar Kağanının Slav harekâtından eli boş döndüğü anlaşılr. Anlatının bulunduğu fragmanın sonunun kayıp olması, kaydın ne şekilde sonlandığı konusunda geriye soru işaretleri bırakır. Ancak mevcut kısımlar Avar – Roma ilişkilerinin 574 barışını takip eden yıllarda nasıl evrildiğini göstermek açısından önemlidir. İmparator Justinos’un sert tutumuna karşın Tiberius’un Avarlar konusunda, en azından başlangıçta, daha ılımlı politikalar izlediği görülür. İmparator Tiberius’un bu politikasının altındaki en önemli nedenin doğudaki savaşlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada Tiberius’un imparatorluğu birbirinden uzak iki uçta savaşa sokmak yerine yeni müttefiki Avarların yardımını istediği görülür. Avar Kağanının 60.000 atıyla yardım talebine cevap vermesi ise, Menander’in mübalağası olmakla birlikte, 558 yılında 20.000 kişilik nüfus değişimine dikkat çekiyor olmalıdır. Diğer tarafta 578 yılında³⁸¹ gerçekleşen Avar – Roma ortak harekâtını takip eden yıllarda, imparatorluk topraklarına yönelik Slav tacizleri devam eder.

Ioahannes Biclarensis, 577, 578 ve 581 yıllarına tarihlediği bu saldırılardan bahseder. Ancak Biclaro’nun söz konusu saldırılara Avarları da dahil etmesi birtakım karışıklıklara neden olur. Florin Curta, Biclaro’nun Avar-Slav ayrımını karıştırmış olmasından bahsederek, 576 yılına tarihlenen ve “Avarların gemilerle Karadeniz kıyılarını ablukaya almasını”³⁸² içeren kaydın yanlış olabileceğini söyler.³⁸³ Curta’nın buradaki temel argümanı Avarların denizcilikle beraber anılmazken Slavların denizciliğiyle ilgili birçok kaynağın mevcut olduğu üzerinedir. Biclaro’nun kayıtları Menander’in anlatısıyla karşılıklı okunursa, Biclaro’nun bahsettiği gemilerin, Menander’in anlatısında Avarların Tuna’yı geçmeleri için İoannes tarafından sağlanan gemiler olduğu söylenebilir. Ancak Biclaro söz konusu kaydını 576 senesine eklerken, Avar ordusunun Küçük İskitya’ya girişi 578 yılına tarihlenir. Dolayısıyla olayların akışı kronolojik ikilem doğurur. Tarihlemelerin kaynaktan kaynağa değişebileceği varsayılabilir. Yine de bu durum Curta’nın çıkarımını tamamen yanlışlamaya yetmeyebilir. Zira Biclaro’nun kayıtlarında olasılıkla Slavlara ait akınlar,

³⁸¹ Florin Curta, *The making...*, p.92.

³⁸² John of Biclaro, *a.g.e.*, p.81.

³⁸³ Florin Curta, *The making...*, p.92.

Avarlara ithaf edilmeye devam eder. Biclaro'nun 577 yılına tarihlendiği başka bir kayıta "Avarların Trakya'ya hasar vererek uzun duvar önündeki şehri kuşatmaları" anlatılır.³⁸⁴ 579'a tarihlenen diğer kayıta yine "Avarların Trakya'dan uzaklaştırıldıkları, Pannonia ve Yunanistan'ın bir kısmını işgal ettikleri" aktarılır.³⁸⁵ Her iki kayıta da Avar ismi açık bir şekilde görülür. Menander'in, 574'te yapılan barışın bu tarihten beş yıl sonraya 579 senesine kadar bozulmadığını içeren anlatısına sadık kalındığında, Biclaro'nun kayıtlarının geçerliliği ancak "Avar" kelimelerini "Slav" sözcükleriyle değiştirmekle mümkündür. Biclaro'nun yardım için gelen Avarlar ile Roma topraklarına saldıran Slavlar arasındaki ayrımı kaybetmiş olması olasılıklar arasındadır. Ancak diğer kaynaklar Biclaro'yu haklı çıkaracak birtakım kayıtlar barındırır.

Efesli İoannes, Hristiyan kiliselerinin birleşmesine engel olduğu için hainlik ve gizli paganlıkla suçladığı Samiriyeli (Filistin) Anastasius³⁸⁶ ile ilgili anlatısını Avarların Trakya'ya yaptıkları saldırılarla bitirir.³⁸⁷ Aktarılanlara göre Avar saldırısı Anastasius'un ölümünden kısa bir süre sonra cereyan eder. Anastasius'un ölümünün 575 ila 578 tarihleri arasında olduğunu düşünülmektedir. Bu durumda Efesli İoannes, Avarların 576-79 arasında Trakya'ya saldırdıklarını ve Konstantinopol duvarlarına yaklaştıklarını kaydeder.³⁸⁸ Efesli İoannes, aynı zamanda, İmparator Justinos'un vefatını takiben yeni imparator Tiberius'un dinlenmeye vakti olmadığını, zira imparatorluğun her yönden kuşatılmış olduğunu söyler. Buna göre, İmparator Justinos'un 578 yılındaki vefatı özellikle Slavlar ve uzun saçlarından dolayı Avarlar olarak bilinen barbarların Roma topraklarına akınlarına sebep olur.³⁸⁹ Anastasius ve İmparator Justinos'un ölüm tarihleri birbirine yakın varsayıldığında Efesli İoannes'in, her iki anlatısında da aynı olaya atıf yapıyor olması olasılıklar arasındadır. Dolayısıyla İoannes'in, 578-579 yılları civarında Avar ve Slavların Trakya'ya olan saldırılarından haber verdiği düşünülebilir.

³⁸⁴ John of Biclaro, *a.g.e.*, p.82.

³⁸⁵ John of Biclaro, *a.g.e.*, p.85.

³⁸⁶ Corripus, Justinos'a övgüsünde Anastasius *questor* hakkında daha detaylı bilgilere yer verir; Flavius Cresconius Corippus, *a.g.e.*, p.86-87, 123-126.

³⁸⁷ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.139-142.

³⁸⁸ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.142.

³⁸⁹ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.207.

Slavların Roma topraklarına saldırıları ile ilişkin bir başka kayıt Menander'de bulunur. Menander, Tiberius'un tahttaki dördüncü yılında 100.000 kişiden oluşan Slav ordusunun Trakya'da yarattığı tahribata dikkat çeker.³⁹⁰ Efesli İoannes gibi Menander'in kaydı da 578 yılına tarihlenmelidir. Zira Tiberius müşterek imparator olarak 574 yılında Roma tahtına çıkmıştır ve 578 yılına gelindiğinde iktidardaki dördüncü yılını henüz doldurmuştur. Ancak Menander, Biclaro ve İoannes'in aksine Avar ismini bu saldırılara katmaz. Olaylara Florin Curta perspektifinden bakılırsa, Efesli İoannes'in de Biclaro gibi Avar-Slav ayrımını karıştırmış olması olasıdır. Avarların 579 yılında Konstantinopol önlerinde görünmeleri oldukça güçtür. Zira bu tarihte Avarların Sirmium şehrini kuşatmaya hazırlanıyor olmaları gerekir.

2.2.3.3. II. Sirmium Kuşatması

Takvimler 579 yılını gösterdiğinde elçi Targıt, daha önce 80.000 nomismata olarak belirlenen yıllık haracı tahsil etmek için bir kez daha Konstantinopol'de görünür. Haracın tahsilinden sonra Targıt, Konstantinopol'den aldığı mallarla birlikte Avar topraklarına geri döner. Bu sırada Kağan, “hiçbir mazeret veya bahane bulmadan, hatta Romalılara karşı asılsız bir suçlama uydurmaya bile tenezzül etmeden” İmparator Tiberius ile yaptığı barışı beşinci yılında bozar.³⁹¹ Tüm ordusunu yanına katan Kağan, Sirmium ile Singidunum şehirleri arasındaki Sava nehrine gelir ve Sirmium'u hedef alarak köprü inşa ettirmeye başlar. Singidunum'daki Roma garnizonunun tasarılarını anlamaması için sakıngan davranan Kağan, Yukarı Pannonia'da standartların dışında birçok büyük askeri nakliye gemisi inşa ettirerek içine doldurduğu askerlerle birlikte Tuna nehri üzerinden aşağı gönderir. Akabinde ordusuyla birlikte Sirmium adasına doğru yol alır.

Kağan'ın hareketleri Singidunum'daki Roma garnizonunun komutanı Sethus tarafından anlaşılır. Sethus, Kağan'a haberci gönderip, “Romalılarla Avarlar arasında sağlam bir barış ve dostluk varken niçin Sava nehrine geldiğini” sorar.³⁹² Ayrıca İmparator'un izni olmadan Kağan'ın nehrin üzerinde köprü kurmaya kalkarsa kayıtsız kalamayacağını ekler. Bunun üzerine Kağan, köprü inşaatının Romalılara karşı değil Slavlara saldırmak amacıyla başlatıldığını ifade eder. Eğer Roma imparatoru Tuna'yı

³⁹⁰ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.191.

³⁹¹ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.217-219.

³⁹² Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.219.

geçmeleri için çok sayıda gemiyi hazır bulundursaydı, köprüye gerek kalmayacağını vurgulayan Avar Kağanı, Slavlara karşı olan bu harekâtını Roma İmparatorunu memnun etmek için yaptığını, daha önce de Slavlara esir düşmüş Romalıları özgürlüğüne kavuşturduğunu ve yine aynı amaçla Roma topraklarına girdiğini söyler. Slavların daha evvel bir Avar elçisini katledip Avarlara haraç ödemeyi reddettiklerinin altını çizen Kağan, Romalıları saldırmayacağına ilişkin hem Avar hem Roma geleneklerince en ağır yeminleri etmeye hazır olduğunu beyan eder.³⁹³ Kağan, Sethus’a göndereceği elçileri İmparator’a göndermesini ve böylece imparatora geliş amaçlarını daha iyi izah ederek Tuna üzerindeki gemileri hazırlamasını rica edeceklerini söyler.

Menander, Kağan’ın sözlerine ne Sethus’un ne de şehirdeki Romalıların inandığını söyler. Ancak Avar hareketinin ani ve beklenmedik hızda gerçekleşmesi, savunma için yeterli askerin bulunmaması, dahası Kağan’ın köprü inşaatçılarına yapılacak herhangi bir saldırıyı barışı bozma olarak algılayacağını söylemesi üzerine Sethus, Kağan’ın yemin teklifine uymasını ister. Bunun üzerine kılıcını göğe kaldıran Bayan Kağan, kendisine ve tüm Avar kavmine karşı “Eğer Sava üzerindeki köprüyü Romalıları karşı art niyetle inşa etmeyi tasarlıyorsa elindeki kılıcın kendisini ve tüm Avar kavmini yok etmesini, yukarı cennette oturan Tanrı’nın üzerlerine ateş göndermesini, çevredeki dağların ve ormanların üzerine yıkılmasını ve Sava nehrinin taşarak onları boğmasını” söyler.³⁹⁴ Avar geleneklerine göre yemin ettikten sonra Roma adetlerince hangi yeminin bağlayıcı olduğunu soran Kağan, Singidunum Başpiskoposu yardımıyla kutsal parşömenler önünde eğilerek Romalıları saldırmayacağına ilişkin en hararetli yeminleri eder.³⁹⁵ Yeminler esnasında Sethus’a gönderilen elçiler imparatorluğun başşehrine doğru yola çıkar. Kağan ise İmparator Tiberius’un henüz olanlardan haberi yokken köprü inşaatının derhal bitirilmesi talimatını verir.

Avar elçileri İmparator Tiberius’un huzuruna çıktığında, Kağan’ın Slavlarla savaşmak adına Tuna’yı geçmek istediğini ve bunun için imparatorun göndereceği gemilere gereksinim duyduğunu iletirler. İmparator, Avar Kağanının nihai amacının

³⁹³ Metin Uslu & Gülseren Azar Nasırabadi, *a.g.m.*, s.10.

³⁹⁴ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.221.

³⁹⁵ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.223.

Sirmium’u ele geçirmek olduğunu derhal anlar. Ancak tüm ordusunu Ermenistan ve Mezopotamya topraklarına yığıldığından Avar ordusunu bertaraf edecek gücü yoktur. Avar elçilerine, Slavlara saldırmak için doğru zamanda olmadıklarını zira Türklerin henüz Herson’a girdiğini ve eğer Avarların Tuna’yı geçtiklerini öğrenirlerse peşlerine düşeceğini bu yüzden saldırıyı ertelemeleri gerektiğini öğütler.³⁹⁶ İmparator tarafından sarfedilen sözlerin Avarları amaçlarından saptırmak için uydurulduğunu düşünen Avar elçisi, hediyelerle birlikte Kağan’ın otağına gitmek üzere Konstantinopol’den ayrılır. Dönüş yolunda İlyricum’dan geçerken Slav saldırısına uğrayarak hayatını kaybeder.

Menander, birkaç gün sonra Solakh isimli başka bir Avar elçisinin Konstantinopol’de görüldüğünü yazar. Aktarılanlara göre elçi, Sava üzerinde inşası biten köprüden imparatoru haberdar etmek için başşehre gelmiştir. Solakh, Sirmium’a ikmalin artık nehir üzerinden gönderilemeyeceği ve büyük bir Roma ordusu gelmediği müddetçe Avar ordularını yok etmenin mümkün olmadığını söyleyerek Sirmium’un teslimini ister.

Elçi Solakh’ın bildirdiğine göre; Avar Kağanı, Pers savaşlarının sonuçlanmasıyla birlikte Romalıların Sirmium’u üs olarak kullanıp Avarlara savaş açacağını, Avarları yok edinceye kadar da durmayacağını düşünmektedir. Bu nedenle Romalılar ile aralarındaki barış bitmeden önce Sirmium’u ele geçirmek ister. Kağan, imparatorluğun cömertliğinden oldukça memnundur. Fakat en nihayetinde hayat hiçbir hediye ile takas edilemeyecek pahalıdır. Romalıların düşmanlarını yok edecekleri güne değin hediyelerle oyaladığı açıktır. O halde Sirmium’un, Gepidlerin yok oluşundan bu yana asıl sahibi olan Avar himayesine geçmesi Kağan’ın mutlak isteğidir. Bu noktada Menander elçi Solakh’ın sözleri karşısında imparatorun öfke ile olduğunu nakleder. Sirmium’un Roma mülkü olarak kalmasında ısrarcı olan İmparator Tiberius ise “Sirmium’u vereceğime kızlarımdan birini onunla nişanlamayı yeğlerim” diyerek elçiliği dağıtır. Akabinde İlyricum ve Dalmatia’ya haber salarak bulabildiği tüm kont, general veya tribünleri garnizonlarıyla beraber Sirmium’a gönderir.

Menander’in Sirmium kuşatmasının başlangıcıyla ilgili kayıtları bu şekilde sonlanır. Savaşın ilk aylarına ışık tutan kayıttaki Roma’nın Balkanlarda bu saldırıyı

³⁹⁶ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.225.

engelleyecek hiçbir kuvvetinin bulunmadığı sıklıkla tekrarlanır. Menander'in burada siyasi bir eleştiri yapıyor olma olasılığı göz ardı edilmeksizin, imparatorluğun Avar saldırısına ne denli hazırlıksız yakalandığı açıkça ortaya koyduğu görülür. İmparatorluğun Sirmium kuşatmasına değin barbar kavimler üzerinde uyguladığı politika olası saldırıları bertaraf etmeye yaradıysa da Avarlar özelinde öngörülen sonuçları vermediği anlaşılır. Avarların 574'ten beri süregelen barış halinin Balkan şehirlerinde yarattığı rehavet halinden yararlanarak Sirmium'u kuşatması, satın alınan sulhun sürdürülebilir olmadığını ortaya koyar. Slavlara saldırmak bahanesiyle girişilen kuşatmada Kağan'ın endişelerinde ne derece haklı olduğu tartışmaya açıktır. Diğer tarafta bu bahane 578'de Slavlara karşı yürütülen ortak hareketin Avar Kağanı için başka bir anlam taşıdığına yorulabilir. Florin Curta'nın dikkat çektiği şekilde hareketin, Kağan için Sirmium'a yapılacak saldırı öncesi bir keşif seyahati olması olasıdır.³⁹⁷ Nitekim ortak harekât teklifinin Tiberius'tan geldiği göz önüne alındığında Bayan Kağan'a hem Sava nehrini geçmesi hem de gelecekteki saldırısına kılıf bulması için fırsat doğmuş olmalıdır. Anlatının gövdesini oluşturan köprü meselesi ise Romalılar için sınır güvenliğinin tehdidi manasına gelir. Bu noktada Efesli İoannes köprü'nün inşasıyla ilgili daha detaylı anlatıya sahiptir.

Barışın ilanından sonra kendisi için birer saray ve hamam yaptırmak isteyen Avar Kağanı, İmparator Justinos'tan inşaat konusunda usta kişiler göndermesini ister.³⁹⁸ Bu kişiler barışın bir nişanesi olarak Avar ülkesine gelerek Kağan'ın istediği sarayı inşa ederler. İş bittiğinde Kağan'dan kendilerini geri göndermesini isterler. Ancak Kağan onlara sanatlarınca Tuna üzerine bir köprü inşa etmeden hiçbir yere gidemeyeceklerini söyler. Ustalar, neredeyse deniz büyüklüğündeki Tuna üzerine köprü inşa edemeyeceklerini, aksi olsa bile imparatorun bilgisi ve izni olmadan Kağan'ın bu isteğini yerine getiremeyeceklerini beyan ederler.³⁹⁹ Kağan bu sözler üzerine içlerinden ikisinin başını gövdesinden ayırır. Geri kalan ustalar korku içinde kalarak büyük keresteler bulunmasını emretmesi halinde köprü inşaatına başlayacaklarını söylerler. Bunun üzerine çok sayıda adam enselerinde Kağan'ın kılıcını hissederek en büyük ağaçları kesip getirirler. Köprü inşaatı böylece başlar. Bu

³⁹⁷ Florin Curta, *The making...*, p.92.

³⁹⁸ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.430.

³⁹⁹ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.431.

sırada İmparator Justinos'un ölümüyle dört yıldır ona eşlik eden Tiberius'un tek başına imparator olur. İmparator Tiberius, kendisine ve Roma ahalisine müthiş rahatsızlık veren bu köprüyü ortadan kaldırmak ister. Bunun için üç yıl boyunca uğraşır ancak Avarlar her yeri işgal ettiğinden köprüye ulaşılmaz.⁴⁰⁰ Dahası Avarlar daha önce dillendirilmeyen başka bir köprü inşa etmeye de muvaffak olurlar.

Köprü inşasıyla ilgili bilgi veren iki kaynağın da birbirlerinden ayrıştıkları noktalar mevcuttur. İlk olarak köprü inşasıyla ilgili daha geniş bir yer ayıran Efesli İoannes iki köprünün yapımdan bahseder. Buna göre birinci köprü Tuna üzerinde kurulurken ikinci köprünün yeri belirsizdir. Efesli İoannes'in aksine Menander Tuna üzerine kurulan herhangi bir köprüden bahsetmez. Bunun yerine Tuna'yı geçmek için inşa ettirilen standartların üstünde büyük askeri transfer gemilerini kaydeder. Efesli İoannes'in köprü inşaatını hangi nehir üzerine yaptırıldığı konusunda yanlış bir değerlendirmede bulunmuş olabilir. Efesli İoannes gibi Menander'in de ikinci bir köprünün varlığına ilişkin kayıt tutması ve söz konusu köprünün Dalmatia yönünde uzandığını aktarması iki kaynağın kesiştiği yer olarak okunabilir. Evagrius'un eserine olan notlandırmalarında Whitby, Sava nehri üzerinde, biri nehir yatağının üst tarafında diğeri alt tarafında olmak üzere iki köprü inşa edildiğini söyler.⁴⁰¹ Şehrin Sava'ya doğu-batı ekseninde inşa ettirilen iki köprü tarafından blokaja alınması olasıdır.

Çağdaş kaynaklar Sirmium'daki kuşatmanın yaklaşık üç yıl sürdüğüne ilişkin kayıtlar ortaya koyar. Kuşatma boyunca Roma İmparatorluğu bulabildiği tüm askeri birlikleri Sirmium'a yönlendirmek için çaba gösterir. Başlangıçta Menander'in aktardığı şekilde İmparator Tiberius, Dalmatia ve İlyricum'dan şehrin savunması için asker toplamaya çalışır. Ancak asker gereksiniminin bununla sınırlı kalmadığı görülür. Efesli İoannes, İmparator Tiberius'un Avarları oyalamaları için Lombardlar da dahil olmak üzere birçok kavme elçi gönderdiğinden bahseder.⁴⁰² Bu sırada Tiberius, gizli tasarısını açık etmemek için Narses isimli bir *spatharius*u altın yüklü gemiler ve büyük bir orduyla birlikte Avarlara gönderir.⁴⁰³ Karadeniz'e açılan Narses, Tuna kenarına geldiğinde altın yüklü gemilerden birinin battığını ışitir ve üzüntüsünden hastalanarak

⁴⁰⁰ Metin Uslu & Gülseren Azar Nasırabadi, *a.g.m.*, s.10-11.

⁴⁰¹ Evagrius Scholasticus, *History*, 272.

⁴⁰² John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.442.

⁴⁰³ Narses (spatharius) için: J. R. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, Cambridge University Press, III/B, 1992, p.931.

vefat eder.⁴⁰⁴ Efesli İoannes'e göre Sirmium'un Avarlara teslim edilmesinin altındaki asıl etken Narses'in vefatıdır. Lombardlar ise Tiberius'un umut ettiğinin aksine savaşa dahil olmazlar.⁴⁰⁵

Sirmium Kuşatmasına ilişkin kayıtlar Menander'in satırlarıyla devam eder. Bu noktada Menander, Theoginis isimli bir zatın Avarlarla barış şartlarını müzakere etmek için Casia ve Carbonaria adalarına çıktığından bahseder.⁴⁰⁶ Müzakere alanına daha sonra katılan Kağan ise atından inerek kendisi için kurulan ve çadıra benzemesi için üstünden iki çarşaf sarkıtılmış altın tahtının üzerine oturur. Bu sırada Romalılardan gelecek olası suikast saldırılarını önlemek için Avar askerleri kalkan kaldırır. Hun mütercimlerin yardımıyla barış şartları görüşmeye açılır. Bayan Kağan, savaşa gerek kalmaksızın Sirmium'un Avarlara teslimini ister. Theoginis ise Romalıların muharebe alanını Avarlardan önce terk etmeyeceğini ifade ederek bu isteği reddeder. Barış eğilimi göstermeyen sözler sonucunda görüşmelerden herhangi bir sonuç çıkmaz. Nihayetinde iki taraf kendilerini üç gün sürecek savaşın içinde bulur.

Sirmium surları önünde gerçekleşen savaşa ilişkin anlatı oldukça sınırlıdır. Menander, hiçbir Roma askerinin söz konusu köprü önüne ulaşamadığından, Apsikh idaresindeki Avar askerlerinin köprüyü bırakarak Bayan'ın ordusuna katılmasını içeren kısa bir kayıt tutar.⁴⁰⁷ Devam eden satırlarda Theoginis'in asker eksikliğinden dolayı geri çekildiği ve şehir garnizonu komutanı Solomon'un beceriksizliği yüzünden halkın Romalı subayları suçlamaya başladığı anlatılır. Kayıtlar şehir halkının çektiği sıkıntılara yoğunlaşarak devam eder. Bu noktada Menander şehirdeki açlığın boyutlarını açıklamak için halkın "yasal olmayan" yiyeceklere meylettiğini aktarır.⁴⁰⁸ Nihayetinde üç gün sürdüğü belirtilen muharebe Avarların lehine sonuçlanır.

Roma ordusunun Sirmium Kuşatmasında aldığı yenilgiden haberdar edilen Tiberius, Theoginis'e mektup yazarak, sakinlerin sağ salim tahliye edilmesi şartıyla şehrin Avarlara teslim edebileceğini söyler. Akabinde *praetorian* muhafızlar lideri

⁴⁰⁴ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.443.

⁴⁰⁵ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.444.

⁴⁰⁶ Menander Sava nehri üzerinde bulunan adacıklardan bahsediyor olmalıdır. Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.239.

⁴⁰⁷ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.241.

⁴⁰⁸ Bu yiyecekler Efesli İoannes'in satırlarında açığa çıkar. Şehir halkı iki yıl süren kıtlığın üzerine önce sığır ve yük hayvanlarını akabinde kedi gibi hayvanları yemeye başlar: John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.444.

Callistrus'u elçi olarak Avarlara gönderir.⁴⁰⁹ Callistrus, şehir sakinlerinin mallarını geride bırakmaları koşuluyla tahliyesini ve kuşatma nedeniyle son üç yıldır Avarlara yapılmayan ödemenin toplu halde gönderileceğini içeren anlaşma metnini onaylar. Kağan aynı zamanda eşiyle zina yapan ve daha sonra kaçarak Roma İmparatorluğu'na sığınan Bookolabras'ın ölü ya da diri gözetmeksizin kendisine iadesini ister.⁴¹⁰ Nitekim şartlar Roma İmparatorluğu tarafından onaylanır ve Sirmium şehri Avarlara teslim edilir.

Mevcut haliyle Menander'in eseri Sirmium'un Avarlara teslimiyle biterken Efesli İoannes, şehrin Avar hakimiyetindeki safhasıyla ilgili bilgi vermeye devam eder. Buna göre Avar Kağanı şehre girdiğinde açlıktan kırılmakta olan halkı görerek onlara ekmek ve şarap getirilmesini emreder.⁴¹¹ Ancak art niyet barındırmayan bu tavır binlerce kişinin ani ölümüne sebep olur. Zira iki yılı aşkın açlık çeken insanlar yiyeceklere saldırınca birçokları yere düşüp ölür. Hayatta kalanlar Avarlar şehre yerleşirken tahliye edilir.

Efesli İoannes, Avarların şehri ele geçirmesini takip eden yılda, sebebini sadece tanrının bilebileceği büyük bir yangının Sirmium'u alevlere sevk ettiğini aktarır.⁴¹² Yangının ilerleyişini durduracak veya yangını söndürecek kabiliyetleri olmayan Avarlar, mallarını geride bırakarak kaçarlar.

Sirmium'daki yangına ilişkin elimizde başka bir veri bulunmamaktadır. Diyakoz Paul'un sonraki yıllar için Avarlar özelinde tuttuğu kayıtlar, Avarların saldırılarında birçok şehri yakıp yıktığını anlatır. Benzer durumun Sirmium'da da yaşanmış olabileceği olasılıklar arasındadır. Ancak mevcut kaynaklardan hareketle bu ima spekülasyonlardan öteye gidemeyecektir.

⁴⁰⁹ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.444.

⁴¹⁰ Bookolabras'ın ismi Menander'in kayıtlarında açık bir şekilde geçmez. Ancak Theophylact Simocatta'nın eserinde Kağan'ın eşlerinden birine tecavüz eden ve yakalanacağını anlayınca eski ataları Türklerin yanına gitmek için Gepidler'den yedi kişiyi yanına alan Bookolabras isimli bir "papazdan" (şaman) bahsedilir. Bookolabras Tuna'yı geçip Libidia (Dobruca'da antik yerleşim yeri) yakınlarına geldiğinde bir Roma muhafızı tarafından yakalanır. Doğruca Konstantinopol'e gönderilir. Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.30.

⁴¹¹ John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.444-445.

⁴¹² John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.445.

2.2.4. İmparator Mauricius Dönemi Avar Roma İlişkileri

2.2.4.1. Avar Kağanı Bayan'ın Ölümü

Walter Pohl, Sirmium'un düşüşünü takip eden aylarda Avar – Roma ilişkilerini etkileyen iki olaydan bahseder.⁴¹³ Bunlardan ilki İmparator Tiberius'un vefatıdır ki Roma tahtı yeni imparator Mauricius'a terk edilir. İkincisi Avar Kağanı Bayan'ın olası ölümüdür. Kağanın ölümüne ilişkin Gyula Moravcsik'in ortaya attığı bu iddianın Pohl tarafından da benimsendiği görülür.⁴¹⁴ Pohl ve onun gibi düşünen tarihçiler ünlü Avar Kağanının 582 yılı civarında öldüğünü kabul ederler. Ancak belirtilmelidir ki mevcut kaynaklarda Avar Kağanının öldüğüne ilişkin herhangi bir kayıt yoktur. Bu nedenle "Avar Hanedanlığı" ile ilgili yapılabilecek tüm yorumlar mevcut metinlerin izin verdiği ölçüde varsayıma dayalıdır.

Günümüze ulaşan cüzi kayıtlar arasında Avar Kağanının ismini zikreden tek kaynağın Menander olduğunu hatırlatmak gerekir. Diğer tüm kaynaklarda Avar lideri yalnızca Kağan unvanıyla anılır. IX. yüzyılda Patrik Nikephoros da Bayan ismini zikreder.⁴¹⁵ Ancak bu Büyük Bulgarya'da ikamet eden beş Bulgar kavminin birinin başındaki kardeşi tanımlamak içindir. Bu durumda kaynakların Kağanlar için verdiği diğer bilgiler göz önüne alınmalıdır. Menander ilk ve bilinen tek Avar Kağanı Bayan'ın ismini 562 elçiliği sırasında kaydeder.⁴¹⁶ Bayan Kağanın iktidarı 558 yılı öncesinde başlamış olmalıdır. Zira Kandik'i elçi tayin eden bir otoritenin mevcut bulunması gerekir. Bu isim Sirmium'un teslimi sırasında yapılan görüşmelerde de geçer. Buradan hareketle ilk Avar Kağanının 582'den önce ölmüş olması olası değildir.

Bayan Kağan'ın soyuna ilişkin bir ipucu yine Menander tarafından aktarılır. Birinci Sirmium kuşatmasının ardından yapılan görüşmelerde Apsikh elçi olarak tayin edilmiş ve Tiberius ile görüşmeler gerçekleştirmişti. İmparator Justinos yapılması istenen anlaşmanın Bayan'ın oğullarından birini rehin göndermesi şartına bağlamıştı.⁴¹⁷ Bu kayıttan hareketle Bayan'ın henüz 570'li yılların başında en az iki oğlu olduğu sonucuna varılabilir. Kağanın başka oğullarının da olması olasıdır. Zira

⁴¹³ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.89.

⁴¹⁴ Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, Brill, Berlin, 1958, p.83.

⁴¹⁵ Nikephoros Patriarch of Constantinople, *a.g.e.*, p.87-89.

⁴¹⁶ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.53.

⁴¹⁷ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.149.

hem Menander’de geçen hem de Theophylact’ın kaydettiği Bookolabras olayında anlatılanlar, şamanın “Kağan’ın kadınlarından birine tecavüz ettiği” yönündedir.⁴¹⁸ Poligamik hayatı göz önüne alındığında Kağan’ın ikiden fazla çocuğunun bulunması olasıdır.

582 yılı sonrasına tarihlenen olaylarla ilgili Theophylact Simocatta, olası Avar Kağanlarına ilişkin ilginç ipuçları vermeye devam eder. Theophylact, tarihinin birinci kitabında Comentiolus’un ağzından Avar Kağanına birtakım sitemlerde bulunur:

“Ey Kağan, Romalılar; eski tanrılarına ibadet edeceğini, yeminlerinin bağlayıcılığa saygı duyacağını ve hiçbir şekilde söz ve anlaşmaları reddetmeyeceğini, barışın sen tarafından bozulmayacağını, güven içinde kraliyet armağanlarını ve Roma nezaketini hatırlayacağını, Romalıların atalarına sağladığı yarara veya başka bir değişle misafirperverliğine inkârcı yaklaşmayacağını ve emriniz altındaki diğer insanların Romalılara zarar vermesine asla izin vermeyeceğini düşündüler”⁴¹⁹

583 sonrasına ait olan bu pasajıyla Theophylact, dönemin Kağanına karşı Romalıların onun atalarına yaptıkları iyiliklerden bahseder. Kayıttan anlaşıldığı kadarıyla 583 yılı civarında hüküm sürmekte olan Kağan’ın aslında atalarının halefi olduğu ortaya çıkar. Bu durumda Theophylact’ın, Bayan Kağan’a atıf yaptığı düşünülebilir.

Therese Olajos, başta Theophylact’inki olmak üzere diğer birtakım müelliflerin kayıtlarında yaptığı incelemelerde olası Kağanların tarihlerine ilişkin bazı çıkarımlarda bulunur. Olajos’a göre 626’da Konstantinopol’ü kuşatan Kağan, Bayan’ın küçük oğluydu.⁴²⁰ Olajos’un bu noktadaki argümanı İmparator Heraclius’un tahta çıktığı zamanda (610) Avarların Friuli’ya yaptıkları saldırıları anlatan Diyakoz Paul’a dayanıyordu. Paul, bu saldırılarda Kağan’ın hayatının baharında olduğunu kaydederek gençliğine atıf yapmaktaydı.⁴²¹ Bu durumda 582 sonrası Avar tahtı, Bayan’ın büyük oğluna emanet edilmiş olmalıydı.

Bayan Kağanın 582 yılında öldüğü ve en küçük oğlunun babasını vefat ettiği senede doğmuş olma olasılığı göz önüne alındığında, 610 yılındaki akınları yöneten

⁴¹⁸ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.30.; Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.241-243.

⁴¹⁹ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.26.

⁴²⁰ Therese Olajos, “La Chronologie de La Dynastie Avare de Baian”, *Revue Des Etudes Byzantines*, XXXIV, 1976, p.153-154.

⁴²¹ Paul the Deacon, *a.g.e.*, p.181.

meçhul Kağanın en az 28 yaşında olması gerekir. Lisa M. Bitel, erken orta çağlarda ortalama insan ömrünü 30-35 yaş aralığına tarihlerken⁴²², mezkûr Kağanın “hayatının baharında” olarak betimlenmesinin çelişkili bir durum yaratacağı hatırlatılmalıdır.

Olajos, Avar Kağanlığının başına niçin Bayan’ın büyük oğlunun evlatlarından birinin geçmediğini Theophylact’ın iki kaydına atıfla açıklıyordu.⁴²³ Bu kayıtlardan ilki yedinci kitapta geçmekle birlikte Kağan’ın yedi oğlunun veba salgınından etkilenererek öldüğü üzerineydi.⁴²⁴ İkinci kayıt, sekizinci kitapta geçmekle birlikte Kağan’ın sahip olduğu dört oğlunun nehri geçerken boğularak ölmeleri üzerine bir anlatı içeriyordu.⁴²⁵ Olajos’a göre bu dört Hanzade veba salgınından kurtulabilmiş son dört çocuktu. Bu durumda büyük kardeşin çocuklarının ölmesi Avar tahtının 610 yılı öncesinde küçük kardeşe geçmesini gerektirmişti.

Olajos, çıkarımlarının ileride ortaya konabilecek diğer varsayımlar önünde engel teşkil etmemesi gerektiğini hatırlatarak bahsini sonlandırır. Kaynakların Avar tahtı için net bilgiler içeren etmemesinden dolayı Kağanların iktidar süreleri yeni çalışmalarla değişiklik gösterebilir. Bu çalışmanın ilerleyen safhalarında Moravcsik, Pohl ve Olajos’a sadık kalınacaktır. 582 yılını takip eden olaylarda kaynakların atıf verdiği Avar Kağanı, Bayan Kağan değil, onun oğullarından yaşça büyük olduğu düşünülen Hanzade olacaktır.

2.2.4.2. Singidunum’un Fethi

Sirmium’da çıkan yangınla Efesli İoannes’in derlenmiş kayıtları da Avarlar özelinde sonlanır. Ancak eserinin bir kısmı (VI. kitabı) Süryani Mihail’in kroniğinde devam eder. Bu noktadan itibaren Theophylact Simocatta, Menander’in bıraktığı yerden, Sirmium’un alınışını takip eden yıllardan başlayarak tarihini oluşturur. Ne yazık ki 582 yılı sonrası Avar faaliyetleriyle ilgili bilgi veren bütün haldeki tek kaynak Theophylact Simocatta’nın tarihidir. Bazı durumlarda İtirafçı Theophanes’in kroniği Theophylact’ın tarihine eşlik eder. Ancak kronikteki anlatı Theophylact’ın eserindeki kadar detaylı değil aksine son derece yüzeyseldir. Bunlara ek olarak sonraki

⁴²² Lisa M. Bitel, *Woman in Early Medieval Europe 400-110*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p.25.

⁴²³ Therese Olajos, *a.g.m.*, p.157.

⁴²⁴ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.200.

⁴²⁵ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.211-212.

yüzyıllarda kaleme alınan Aziz Demetrios'un Mucizeleri ve Monemvasia Kroniği gibi eserlerde 582-602 yılları arasındaki Avar hareketlerini ortaya koyan parçalar bulunur. Ancak bunlar çoğunlukla "Thessalonika Kuşatması" ve/veya "Yunanistan'daki Slav Yerleşimleri" gibi mekânsal olarak küçük ölçekli parçaları taşırlar.

Theophylact'ın aktarımı Sirmium'un alınışı akabinde yapılan anlaşmayla başlar. Roma tarafının şehri kaybetmekle kalmayıp "barbarlara" her yıl 80.000 altın ve değerli hediyeler göndermeyi taahhüt ettiği anlaşma Theophylact tarafından bir utanç nesnesi olarak tanıtılır.⁴²⁶ Neyse ki barışın bozulması gecikmez.

Theophylact, yeni Kağan'ın barışı bozmasından evvel, Avarlar arasında imparatorun sahip olduğu, dikkat çekici boyutlara ve fiziğe sahip yaratıklarla ilgili dedikoduların çıktığını söyler.⁴²⁷ Merakına yenik düşen Kağan, İmparator Mauricius'tan bu yaratıklardan birini kendisine göndermesini ister. İmparator bir Hint canavarını, yani fili hazırlatarak Kağan'a gönderir. Ancak Kağan fili geri gönderir ve imparatorun altın kanepesi gibi daha değerli bir hediye göndermesini ister. Kağan'ın isteği üzerine altın kanepesi hazırlatılarak asilce gönderilir. Ancak Kağan hediyeği tekrar geri gönderir ve kendisine ödenen 80.000 altınlık haraca 20.000 altın daha eklenmesini talep eder. İmparator bu isteği öfkeyle reddeder. Bunun üzerine Kağan, anlaşmaları reddederek yeminlerini boşa çıkarır. Savaş için çok sevdiği trompetini hemen yükselterek kuvvetlerini toplar. Barış zamanındaki tembellik nedeniyle korumasız kalan Singidunum'a saldırır.

Walter Pohl, fil meselesinin sembolik boyutuna dikkat çekerek, tarihsel olguyu hediye zemininde tartışmaya açar. Ona göre, Kağan'ın bu hareketi, sıklıkla; kibir, hırs ve aşırılıkla anılan barbar toplumların, hediyeler konusundaki ısrarcı tutumlarını açıklamaktadır. Kendisine hediye verilen, hediyeği verenin, hiyerarşisini kırmak için oyun oynamış; nihayetinde ise bir imparatorun verebileceği en iyi şeyin, Kağan için hiçbir anlam ifade etmediğini göstermiştir.⁴²⁸ Bu vesileyle ordusu ve halkı karşısındaki itibarını diri tutmayı başarmıştır. Benzer bir yorumu Michael Schmauder de getirir ve bu tip hediyelerin değer ekonomisinden ziyade hükümdarın itibarına hizmet ettiğini

⁴²⁶ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.24.

⁴²⁷ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.23-24.

⁴²⁸ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.90.

söyler.⁴²⁹ Bayan Kağan'ın 582'de öldüğü tezinden hareketle, yeni Kağan'ın bu tarz girişimlerde bulunarak itibar devşirmesi gayet olağan ve kendi içinde tutarlı bir davranıştır. Kendini ordusuna ve halkına kanıtlama gereksinimi, hediyeler konusundaki ısrarıyla başlamış, fütuhat hareketleriyle devam etmiş olmalıdır. Nitekim Singidunum saldırısı ve devamında gelen akınlar bu bağlamda da okunabilir.

Singidunum'un Avarlarca kuşatılmasının nedenleri, tartışmalı bir kaynak olan Monemvasia Kroniği'nde de benzer bir şekilde anılır. Kronikte; Avarların, İmparator Mauricius'tan 20.000 altın istedikleri, imparatorun barışı korumak adına bunu kabul ettiği ancak Kağan'ın diğer aşırı isteklerinin karşılanmaması nedeniyle, Sirmium savaşı sonrasında yapılan anlaşmanın iki yıl bile sürmeden geçerliliğini yitirdiği anlatılır.⁴³⁰ Benzer bir olay örgüsü İtirafçı Theophanes'in kroniğinde de mevcuttur. İtirafçı Theophanes, fil hediyesi ve ödenek arttırma talebinin ardından Kağan'ın Singidunum'u yok ettiğini, birçok diğer şehri ele geçirdiğini, Anchialus'u (Pomorie) kuşatarak Uzun Duvarlara kadar yol aldığını kaydeder.⁴³¹ Singidunum kuşatmasına ilişkin bir detay da Efesli İoannes'e ait olup, Süryani Mihail'in kroniğinde saklanan parçalardan gelir.

“Romalılar kirli saçlı bu lanetli barbar kavimler tarafından tekrar saldırıya uğradılar. Onlara Avarlar deniyordu ve Doğu'nun uzak bölgelerinden ve batıda Slavlar ve diğer Lombardlar adı verilen kavimlerden geliyorlardı. Bu kavimler de Avar kralı Kağan'ın egemenliği altındaydı. Romalıların iki şehrini ve diğer kalelerini kuşattılar. Halka şöyle dediler: 'Dışarı çıkın, ekin, biçin; sizden sadece verginin yarısını alacağız.' Eğer İmparator Adrianapol'ün dışında büyük bir hendek kazdırmış olmasaydı, gözlerin imparatorluk şehrine çevireceklerdi. Barbarlar, imparator ve ordusunu korku ve dehşet içinde titretti. Başkente altmış milden uzak mesafede, şehrin dış duvarına bir ordu gönderildi. Kilisenin bir kısmını da zorunluluktan dolayı askere aldılar. İmparatorun muhafızları hızla her taraftan asker toplamak için gönderildi. Bu toplamalar büyük zararlara yol açtı. Çocukları ailelerinden ayırdılar, ülkeleri yıktılar. Her yerdeki halka; atlar, öküzler ve hatta tavuklar üzerinden vergi koymaya başladılar.”⁴³²

Theophylact Simocatta, Evagrius ve Efesli İoannes'in, imparatorluğun Balkan savunmasıyla ilgili benzer kayıtlar tuttuğu görülür. Her üç yazar da savunmasız

⁴²⁹ Michael Schmauder, "Huns, Avars, Hungarians- reflections on the interaction between steppe empires in Southeast Europe and the Late Roman to Early Byzantine Empires", ed. J. Bemmann & M. Schmauder, *Complexity of interaction along the Eurasian steppe zone in the first millennium CE*, Bonn, 2015, p. 682.

⁴³⁰ G. R. Davidson, *a.g.e.*, p.228.

⁴³¹ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.374-375.

⁴³² Michael the Great, *a.g.e.*, p.361.

bırakılan şehir ve kalelerden bahseder. Öyle ki imparatorluk askeri ağırlığını doğudaki savaflara gönderdiğinden din adamlarını askere almak durumunda kalmıştır. Bu Balkanlardaki Avar ilerleyişine sürat kazandıran bir durum olmalıdır. Diğer tarafta Süryani Mihail’de korunan kayıtlar, imparatorluğun bu saldırıya ekonomik olarak da hazır olmadığını ortaya koymaktadır. İki cepheye sıkıştırılan imparatorluğun tavuklar üzerinden bile vergi almaya başlaması bunun açık bir göstergesidir.

Avarların, ele geçirdikleri topraklarda yaşayan halklara yönelik hitapları, kalıcı olmayı hedefleyen tınılar barındırır. Yerli halktan alınması tasarlanan veya en azından alınmak istenen vergiler, saldırıların akından ziyade fetih güdüsüyle gerçekleştirildiğini ortaya koyar. Ancak bölgede kalıcı olma isteğinin tek göstergesi Avarların vergi talepleri değildir. Yine Süryani Mihail’in kroniği içinde yer alan ve Anchialus Kuşatması sırasında Kağan’a atfedilen başka bir monolog da ele geçirilen bölgelerde kalıcı olmanın hedeflendiğini gösterir. Anlatıya göre Kağan, Anchialus hamamlarında Tiberius’un eşi İmparatoriçe Anastasia’ya ait mor bir cübbe ele geçirir. Cübbeyi üzerine geçirerek, “İmparator istese de istemese de krallığı bana verildi”⁴³³ diyerek mor cübbeyi giyer. Efesli İoannes’ten aktarılan bu olgunun gerçek olma olasılığı, Doğu Roma metinlerindeki her monolog kadardır. Aktarılan kaydın gerçek olduğu varsayıldığında, Kağan’ın 584-586 yılları arasında gerçekleştirdiği harekâtların fetih emelli olduğuna yorulabilir.

Singidunum şehrinin son derece hazırlıksız yakalandığı 583 yılındaki bu Avar saldırısı sırasında halk, hasadı kaldırmak üzere şehrin dışındaki tarlalarda kamp halindedir.⁴³⁴ Buna rağmen şehir direnmeden teslim olmayı reddeder. Theophylact şehir kapılarında yaşanan savaşa ilişkin “*Cadmean zaferi*”⁴³⁵ terimini kullanır. Anlaşıldığı kadarıyla Avarlar da bu savaştan çok ağır kayıplarla çıkmıştır. Diğer tarafta Kağan, Singidunum civarındaki diğer şehirlere de saldırır. Theophylact, İlyricum vergi bölgesindeki ünlü şehirlere Augustae ve Viminacium’un (Kostolac), Singidunum olayları sırasında Avarlar tarafından yok edildiğini yazar. Dahası Kağan bunlarla yetinmeyerek Anchialus’u kuşatır ve çevre köyleri ateşe verir. Bu sırada

⁴³³ Michael the Great, *a.g.e.*, p.363.

⁴³⁴ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.25.

⁴³⁵ Thebes’in efsanevi kurucusu Kadmos’tan gelen, kişinin kendi yıkımını getirmesi manasında kullanılan Yunanca ifade. Pirus Zaferi gibi kazananın üzerindeki yıkıcı etkiyi ifade eder.

Theophylact, Anchialus civarında şifalı sularıyla ünlü hamamlar bulunduğunu ve haremının burayı tahrip etmemesi için Kağan'dan ricacı olduklarına ilişkin hikayeleri paylaşır.

Singidunum ve Anchialus kuşatmalarının üçüncü ayında Romalılar barışı sağlamak için senatör Elpidius ve İmparatorun yakın korumalarından Comentiolus'u elçi olarak Kağan'a gönderir. Kağan barışa yakın olmadığını söyleyerek Uzun Duvarlara saldıracağına ilişkin tehditlerde bulunur. Barış görüşmeleri Comentiolus retorik dolu bir dizi konuşmasıyla devam eder.⁴³⁶ Kağan Comentiolus'un sözleri üzerine daha da öfkelenerek elçinin çadırını yaktırır ve onu esir alır.⁴³⁷ Theophylact, çadır yakma eyleminin Avar geleneklerine göre ölüm cezasının habercisi olduğunu şerh düşer. Devam eden satırlarda meçhul bir Avar beyinin araya girerek Kağanı idamdan vazgeçirmesi anlatılır. Nitekim Kağan elçileri huzurundan kovar. Elçilik hiçbir başarı elde edemedi Konstantinopol'e geri döner.⁴³⁸ Theophylact, görüşmelerin olumsuz sonuçlandığını aktarsa da İtirafçı Theophanes'in kaydında Kağan, anlaşmanın şartlarına bağlı kalacağı ve barışın gerekliliklerine uyacağına ilişkin teminat verir.⁴³⁹ İtirafçı Theophanes, olayları yüzeysel bir şekilde aktardığından bu durumda Theophylact'ın kaydına güvenmek zorunludur.

Ertesi yıl Elpidius savaşı bitirmek için tekrar Kağan'a gönderilir. Kağan'dan bir kişiyi elçi olarak atamasını ve kendisiyle birlikte Konstantinopol'e göndermesini böylece kendisinin talep ettiği 20.000 altınlık artışın sağlanacağını iletir. Kağan Targıt'ı elçi olarak atayarak Romalılara gönderir. Nihayetinde 584 yılında barış sağlanarak Singidunum Avarlara terk edilir.

Monemvasia Kroniğindeki bilgiler Avarların şehri almalarından sonra müthiş bir katliam yaptığı yönündedir. Aktarılanlara göre Singidunum kuşatması sırasında çevredeki diğer şehirlere de saldıran Avarlar, yerli Yunan halkının birçoğunu şehirlerinden sürer.⁴⁴⁰ Akabinde Yunanistan anakarası üzerine çeşitli akınlar yaparak

⁴³⁶ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.26.

⁴³⁷ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.28.

⁴³⁸ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p. 45.

⁴³⁹ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.375.

⁴⁴⁰ G. R. Davidson, *a.g.m.*, p.228.

yerli halkın bu topraklardan kaçmasına, İtalya'nın değişik bölgelerinde ve Adalarda yeni yerleşimler kurmalarına sebebiyet verdiklerinden bahsedilir.

2.2.4.3. Roma Topraklarına Akınlar 584-590

Theophylact barış halinin yine uzun ömürlü olmadığını ve Kağan'ın emrindeki Slavları kısa bir süre sonra Romalılar üzerine saldığını aktarır.⁴⁴¹ Slavları püskürtmesi için Comentiolus görevlendirilir. Anlatıya göre Comentiolus Slavları püskürtmede başarılı olur ve mevkisi imparator tarafından yükseltilir.

Evagrius, Avarların bu tarihlerde iki kez Uzun Duvarlara geldiğinden bahseder. Aktarımına göre bu saldırı Yunanistan anakarası içlerine kadar sirayet etmiş, Avarlar önlerine çıkan her şeyi yakıp yıkarak, yok ederek ilerlemişlerdir.⁴⁴² Bu noktada Evagrius, Avar ilerleyişinin önünde durulamamasının nedenini Roma ordusunun büyük bir bölümünün doğuda konuşlandırılmasında arar. Bu yargı daha önce bahsedildiği gibi Theophylact Simocatta ve Efesli İoannes tarafından da onaylanır.

Roma topraklarına yönelik Avar ve Slav saldırıları 586 yılında da devam eder. Theophylact bu saldırıların nedenini Bookolabras'ın Romalılar tarafından yakalanarak alıkonulmasına bağlar.⁴⁴³ Bu tarihlerde Avar ve Slav güçleri Roma İmparatorluğu'nun Moesia *limesi* (günümüz Bulgaristan toprakları) boyunca Karadeniz'e doğru devam eder.⁴⁴⁴ Bu bağlamda İtirafçı Theophanes, Avarların; Ratiarna (Archar), Bononia (Vidin), Akys, Dorostolos (Silistre), Zardapa (Abrit), ve Markianoupolis (Devne) gibi şehirlere saldırdığından bahseder.⁴⁴⁵

Savaş, Targıt'ın yıllık ödemeyi tahsis etmek üzere Konstantinopol'de bulunduğu sırada patlak vermiştir. İmparator ise bir Avar'ın altınları almak için karşındayken başka Avar'ın Avrupa'daki şehirleri yıkıyor olmasından dolayı soyulduğunu düşünmüş olmalıdır ki Targıt'ı Prens Adaları'ndan birinde altı ay boyunca alıkoyar. Bu sırada Kağan, Tuna nehri boyunca şehirleri alarak Varna'ya

⁴⁴¹ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.28-29.

⁴⁴² Evagrius Scholasticus, *History*, p.301.

⁴⁴³ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.30.

⁴⁴⁴ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.96.

⁴⁴⁵ Theophanes Confessor, *a.g.e.*, p.380.

doğru ilerlemeye devam eder. Theophylact bu bilgileri verdikten sonra balkan anlatısına kısa bir ara vererek tekrar doğudaki savaşlar üzerine yoğunlaşır.

Bir süreliğine doğu savaşlarına odaklanan anlatı, Comentiolus'un Avarlar üzerine yaptığı seferle birlikte devam eder.⁴⁴⁶ Aktarılanlara göre Comentiolus 6000 kişiden oluşan Roma ordusuyla Avarlara yenilgi yaşatır. Ele geçirdiği ganimetleri korumalarından birine emanet eder. Ancak ertesi gün Avar kuvvetleri toplanarak ganimetleri tekrar ele geçirir. Avarlar ve Romalılar arasındaki çarpışmalar zincir halinde devam eder. Bir çarpışmada Avar Kağanı neredeyse ele geçirilecektir, ancak orada bulunan bir adaya kaçarak kurtulur. Sonraki günlerde Avarlar üstünlüğü ele geçirir. Nitekim Castus, Martin ve Comentiolus'un ordularının birleşmesi karşısında geri çekilmek üzere hareket ederler. Avar birlikleri, Marcianopolis'in güneybatısında, Koca Balkan Dağları'nın güneyindeki ahşap köprüden Tunca nehrini geçmeye çalışırken General Martin tarafından anlaşılr. Martin'in kamp halindeki Romalıları uyarması üzerine Castus köprüyü geçerek burada bulunan Avarları kılıçtan geçirir. Fakat karanlığın bastırmasıyla nehri geri geçemedi ve kamp kurmak zorunda kalır. Avarlar derhal harekete geçerek Castus'un kampına saldırır. Başlangıçta Castus kaçarak canını kurtardıysa da esir Romalı askerlerin itirafı üzerine yakalanarak rehin alınır.⁴⁴⁷

Sonraki günlerde Avar saldırıları tüm şiddetiyle devam eder. Kağan ordusu serbest bırakırken, Mesembria'ya doğru harekete geçen Avar ordusu, şehrin garnizon generali Ansimuth'u Uzun Duvarlara kadar geri çekilmeye zorlar. Ordusunun arkasından ilerleyen Ansimuth ise Avar atlılarının açık hedefi haline gelerek esir alınır. Şimdiye kadar iki generalin esir alınması Romalıları geri çekilmeye zorlarken Avarlar avantajlı duruma geçmiştir. Comentiolus bir meclis tertip ederek nasıl hareket edeceklerine ilişkin askerlerle istişareye başlar.⁴⁴⁸ Mecliste muhalif seslerin yükselmesi, geri çekilmeye son verilerek saldırma yönünde kararın çıkmasına zemin hazırlar. Fakat beklenmedik bir olay gerçekleşir. Ordu hareket halindeyken bir öküzün yükünü düşürmesi orduda panik havası yaratır.⁴⁴⁹ Kafa karışıklığı yaratan sözlerin

⁴⁴⁶ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.57.

⁴⁴⁷ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.58-60.

⁴⁴⁸ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.61.

⁴⁴⁹ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.64-65.

yüksek sesle seslendirilmesi ordunun dağılmasına neden olur. Theophylact’a göre, Kağan şimdi bu çok ciddi tehlikeden ikinci kez kurtulmuştur ve uğrak yerlerini terk ederek Romalılarından uzaklaşır.

Anlatının devam eden kısımlarında Theophylact, esir düşmüş Busas isimli bir kişiden söz eder. Busas, kendisini öldürmekle tehdit eden Avarları fidye karşılığı serbest bırakmaları için ikna eder. Bunun üzerine Avarlar, Busas’ı da yanlarına alarak Appiareia kalesine giderler. Busas, Roma için yaptığı kahramanlıkları anlatıp Romalılarından özgürlüğü için fidye ister.⁴⁵⁰ Ancak Romalılar para vermeyi reddeder. Kendi milletinden fayda göremeyen Busas, duruma sinirlenir ve gözden çıkarılmanın yarattığı intikam duygusuyla Avarlarla canı karşılığında bir anlaşma yapar. Anlaşmaya göre Busas Avarlara nasıl kuşatma makinesi yapılacağını öğretmek karşılığında öldürülmeyecektir. Nitekim anlaşma kabul edilir. Busas Avarlara kuşatma makineleri yapmayı ve onları nasıl kullanacaklarını öğretir. Neticede Avarlar bu makineleri kullanarak mezkûr kale başta olmak üzere birçok Roma şehrini kolaylıkla yıkmaya başlarlar. Bir sonraki yüzyılda Patrik Nikephoros, Avarların kullandığı kuşatma makinelerinin bir kısmından haber verir.⁴⁵¹ Nikephoros, 626 Konstantinopol kuşatması sırasında Avarların inşa ettiği uzun ahşap kuleler ve “kaplumbağa kabuğu” adı verilen kuşatma makinelerinden bahseder. Kuşatma sırasında ilahi bir güç tarafından parçalanıp içindeki Avar askerlerinin ölümüne sebep olduğundan, Avarlar surlara yaklaşamazlar.

Avar saldırıları Koca Balkan Dağları’nın güneyinden devam eder. Bu noktada Avarlar Beroea, Diocletianapolis ve Philippolis’e saldırarak Adrianopolis’i (Edirne) kuşatırlar ancak Adrianopol halkının direnişiyle karşılaşır. Avar saldırıları başkent Konstantinopol’de büyük yankı uyandırır. Theophylact gelen haberler sonrasında İmparatorun çeşitli hakaretlere maruz kaldığını, hatta onun talihsizliğini alaya alan şarkıların söylenmeye başladığını kaydeder. Öfkeden uzak mizacı nedeniyle İmparator ahaliye herhangi bir kötü muamelede bulunmaz. Bunun yerine aslen Lombard olan Drocton isimli zatı Adrianopol önüne gönderir. Drocton buraya vardığında Avar kuşatmasını kaldırarak savaşa son verir. Avarlarla yapılan çarpışma sahte ricat benzeri

⁴⁵⁰ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.66.

⁴⁵¹ Nikephoros Patriarch of Constantinople, *a.g.e.*, p.59.

bir taktik ile kazanılır.⁴⁵² Nihayetinde Avarların ayrı yönlere dağılarak kaçmalarıyla savaş sonlanır.

2.2.4.4. I. Thessalonika Kuşatması

Theophylact Simocatta, 584 sonrası Avar saldırılarını aktarırken 586'da gerçekleştiği düşünülen Thessalonika Kuşatmasına eserinde yer vermez. Bunun yerine Avarların Beroea'ya yaptıkları saldırının akabinde kuşattıkları şehirlerden bahsederek anlatısına devam eder. Ancak dönemin olaylarıyla ilgili yazan başka yüzyıllara ait kaynaklarda Avarların Thessalonika'ya yaptığı saldırılar ve kuşatmaya ilişkin birtakım bilgiler bulunur.

Thessalonika kuşatmasına ilişkin genel bir kayıt İoannes Kaminiates'in yazdığı "Eis tēn alōsin tēs Thessalonikēs" adlı eserde geçer. Kaminiates, Thessalonika ve çevresinde bulunan bölgeye ilişkin genel bilgileri okuyucuya verdikten sonra şehrin savunmasıyla ilgili konuşmaya başlar. Buna göre şehrin duvar tahkimatları en son Pers saldırılarında yapılmıştır.⁴⁵³ Birçok barbar ve İskit kavmi, kum kadar sayısız ordularla şehre akın ederken bu duvarlara karşı her türlü silahı kullanmaktan çekinmemişler, ancak yine de muhkem duvarları aşamamışlardır. Diğer tarafta Kaminiates'e göre bu saldırıların başarıya ulaşmamasının bir nedeni daha vardır: Şanlı şehit Demetrios. Kaminiates, söz konusu şanlı şehidin birçok defa şehri değişik tehlikelerden kurtardığını yazar. Ancak Demetrios ile ilgili anlatıya girmek yerine "O'nun mucizelerini, anlatıldıkları kitaplara emanet ederek" satırlarına devam eder.

Kaminiates'in ismini vermediği şanlı şehit Aziz Demetrios'tan başkası değildir. Thessalonika Başpiskoposu İoannes'in derlemesinde Aziz Demetrios'a ve onun mucizelerine geniş yer ayrılır. Kaynağa göre Aziz, beyazlar giyip şehir surlarında dolaşmak, deniz üstünde yürümek, şehir kapılarında at sırtında belirmek gibi çeşitli şefaatler ile şehri birçok felaketten kurtarır. Demetrios'un mucizeleri VI. yüzyılın son çeyreğinde ve VII. yüzyılda gerçekleşen kuşatmalarla ilgili tarihsel kayıtları da içerir. Bu kayıtlar Theophylact'ın değinmediği Thessalonika kuşatmasının ana kayıtlarıdır.

"İllyricum'un baş makamında bulunan bilge bir adam barbarların ani saldırısını duyurmanın, kiliseyi boşaltmaktan başka bir yolu olmadığını anlamıştı. "Barbarlar duvarların altında hepsi silahlı" diye bağırdı. Bu çılgılık üzerine herkes eve koştu ve

⁴⁵² Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.67-68.

⁴⁵³ John Kaminiates, *a.g.e.* p.17.

silahlarını alıp duvarlara tırmandı. Sonra Aziz Matrones mabedinin düzlüğünde barbar birliğini gördüler. Çok büyük değil beş bin kişiden oluştuğunu tahmin ediyoruz. Ama sadece elit ve deneyimli askerlerden oluşuyordu. Eğer savaştıklarına karşı güç ve cesaretle zafer kazanmamış olsalardı böylesine büyük bir şehre yaptıkları sürpriz saldırıyı riske atmazlardı. Thessalonika halkı onları duvarın tepesinde keşfettiklerinde gün doğmak üzereydi. Hepsi büyük çılgınlıkla aşağıya inip kapıları açtılar ve surlara çok kısa mesafede yer alan Aziz Chion, Irene ve Agape'ye ulaşan düşmanlarla çarpışmak için yola çıktılar. Düşman, Sklavene kavminin elit ve gözdeleleri olduğundan, çatışma günün büyük bir bölümünde sürdü ve rakipler değişik başarılar elde etti. Ancak barbarlar kaçtı ve aynı gün geldiklerinden çok daha azı geri çekildi.”⁴⁵⁴

Thessalonika'ya yapılan ilk kuşatmayı anlatan bu pasaj Başpiskopos İoannes'in 12-15. mucizelerinde geçer. Pasajdan anlaşıldığı kadarıyla, Avarlar asıl kuşatma öncesi bir grup Slav askerini şehri keşfetmek üzere görevlendirir. Savaş becerisi yüksek askerlerden oluşan birlik şehir sakinlerinin direnişi sonrasında bölgeyi terk eder. Sadece bir gün süren saldırının hangi tarihte yapıldığına ilişkin net bir bilgi bulunmaz. Ancak 586 yılının eylül ayından önce gerçekleşmiş olması olasıdır. Zira 13. mucizede anlatılanlar asıl kuşatmanın başlama tarihini 22 Eylül Pazar olarak belirtir.

“Söylenir ki, Avarların o zamanki hükümdarı, o sırada Roma tahtını elinde bulunduran Mauricius'a belirli bir konuyla ilgili elçiler göndermeye karar verir. Ancak istekleri istenen sonuçları getirmediğinden kontrol edilemeyen bir öfkeye kapıldı. Taleplerini bu kadar kayıtsızca dinleyen kişiye büyük zararlar vermekten kaçınmaması gerektiğini hissetti ve ona bu büyük zararı ne şekilde verebileceğini düşündü. Ancak bunlar daha sonra gerçekleşti.”⁴⁵⁵

13.mucizenin girişine ait pasaj, olayların Singidunum saldırılarıyla birlikte başladığını haber verir. Yıllık ödemeye 20.000 altın ilave edilmesi yönündeki taleplerinin reddi üzerine Singidunum ve çevre şehirlere saldıran Avarlar, Thessalonika önlerine de gelerek şehrin savunmasını test etmiş olmalıdır. Atıf verilen tarih aynı zamanda Targıt'ın Prens Adaları'nda alıkonulduğu zamanı ifade eder. Bu durumda Thessalonika Kuşatmasını 586'ya tarihlemek mümkündür. Ancak tarihleme konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır.

“Böylece kendine bağlı tüm vahşi Slav kabilesini yanına çağırdı ve diğer kabilelerden barbarları da onlarla birleştirerek Thessalonika'ya doğru yola çıkmalarını emretti. Bu şimdiye kadar görülmüş en büyük orduydı. Bazıları bu sayının 100.000'in üzerinde olduğunu tahmin ediyor. Bazıları daha az olduğunu iddia ederken diğerleri daha fazla diyor. Düşmanın sayılarının çokluğu nedeniyle kesin hakikat tespit edilemediğinden halkın görgü tanıklığına başvuruldu. Duyduk ki bu ordunun geçtiği nehirler ve su yatakları, Joel peygamberin ahdinde olduğu gibi harabeye çevrilmişti. Bu koca orduya

⁴⁵⁴ Paul Lemerle, *Les Plus Anciens Recueils des Miracles de Saint Démétrius et la Pénétration des Slaves Dans les Balkans*, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1979, p. 122.

⁴⁵⁵ Paul Lemerle, *a.g.e.*, p.130.

o kadar hızlı gitmeleri emredilmişti ki, ordunun gelişinden hemen önceki güne kadar haberimiz olmadı.”⁴⁵⁶

Kayıt, Slav ve Bulgar (Kutrigur) birliklerinden oluşan büyük bir ordunun Thessalonika üzerine gönderilmesinden bahsediyor olmalıdır. Ordunun büyüklüğüne ilişkin sayılar çoğunlukla mübalağa içeriyor olsa da düşman askerlerinin sayıca çokluğuna ilişkin metindeki diğer atıflar Avar ordusunun alışlagelmişten büyük boyutlarda olduğuna işaret olabilir.

“Sonra büyük mucize geldi. Şehidin artık zekayla değil ancak duyularla algılanabilir müdahalesi duvarda asker kıyafetiyle kendini gösterdi. Merdivene tırmanan ilk düşman sağ ayağını duvara uzattığı an mızrağı düşmanın göğsünü delerek onu dışarı attı. Düşman yuvarlanarak onu takip edenleri devirdi, yere düştü. Kanı, ulaştığı ve düştüğü yerlere işaret bıraktı. Bunun gerçekten bir şehitlik başarısı olduğunu, şimdiye kadar kimsenin bundan pay çıkararak gerçeğe hakaret etmeye yanaşmaması kanıtıyor. Hatta şehrin ileri gelenleri düşmanı duvardan atan kişiyi ödüllendireceklerine söz vererek defalarca araştırdılar ancak kimse kibirle bile hareket etmedi. Başka bir delil de orada bulunan çok sayıda düşmanın ani bir paniğe kapılarak surlardan kaçması. Üstelik o gece surlarda çok az sayıda Thessalonikalı vardı ve bunlar şafak vakti evlerinde dinlenmek için geri çekilmişti. Çünkü düşmanın gelişi birkaç gün sonraya bekleniyordu. Şehirde büyük bir kargaşanın kopması ve tüm askerlerin surlara doğru koşmasının ilahi bir müdahalenin sonucu olduğundan kim şüphe duyabilir. O gün geldiğinde büyük bir barbar kalabalığı doğu duvarının deniz kenarındaki ucundan Ağlama Duvarı’na (Batı Duvarı) kadar şehri kuşattı. Birçokları da çevredeki kırsal karakol mevkilerini ve askeri üsleri işgal etti, yaktı, yok etti. Bir çit veya set inşa etmelerine bile gerek yoktu zira vücutları ve kalkanları sıkı bir ağa benzer şekilde sürekli bir çizgi halinde tutuldu”⁴⁵⁷

Beklenmeyen Avar ordusunun şafakla birlikte şehre yaptığı saldırının anlatıldığı bu pasajda, ordunun büyüklüğüne dikkat çeken kayıtlar tekrar yinelenir. Duvarlara tırmanmaya çalışan askerler, Aziz Demetrios’un mucizesi veyahut surdaki bekçiler vasıtasıyla püskürtülür.

“Kurtuluş umudu yoktu. Çünkü veba temmuz ayına kadar ortalığı kasıp kavurmuştu ve birkaç günlük bir aradan sonra, 22 Eylül'deki düşman saldırısı sırasında, şehir nüfusunu kaybetmiş halde ölüleri için yas tutmaya başlamıştı. İkincisi, kuşatanların sayısı kum taneleri kadar olduğundan, tüm Makedonları, Thessalonikalıları ve Achéen'leri şehre yıgmak da sayılar arasındaki açıklığı eşitlemeye yetmemişti. Son olarak, ki bu en kötüsüydü, vebadan sağ kurtulanların hepsi, siviller ve askerler, çok az sayıdaydı. Üstelik bunların daha az yararlı olanları şehirdeyken çoğu tarlalardaydı. Zira hasat zamanıydı, ani ve dar bir düşman ablukası nedeniyle geri dönemediler: uzaklara kaçanların kurtuluş şansı şehre sığınanlardan daha fazlaydı.”⁴⁵⁸

Anlatı Avar ordusunun kuşatma hazırlığıyla ilgili detaylarla devam eder. Bu bölümde çeşitli kuşatma makineleri zikredilir. Metinde Avarların surları kazmaya

⁴⁵⁶ Paul Lemerle, *a.g.e.*, p.130.

⁴⁵⁷ Paul Lemerle, *a.g.e.*, p.131.

⁴⁵⁸ Paul Lemerle, *a.g.e.*, p.132.

çalıştığına yönelik ifadeler mevcuttur. Ancak, Thessalonikalı bir grup silahlı adamın *portcullis*den (kale kapısı) dışarı çıkararak Avar-Slav ordusuyla çarpıştığı aktarılır. Elllerinde sadece mızrak ve kalkanları olan askerler, Avar askerlerini kaçırmaya muvaffak olurlar. Avar askerleri, duvarı kazmak için getirdikleri aletleri ve makinaları geride bırakırlar

“Zaten söyledik ki, kuşatmanın birinci ve ikinci gününde düşmanlar kendileri için yiyecek topladılar. Üçüncü günden yedinci güne kadar pek çok çeşitli, korkunç makineler hazırladılar (zira görkemli şehit bu noktadan sonra onlara şehri kuşatma imkânı tanımadı). Hepsini bir arada, duvarlara sahip oldukları her şeyi getirdiler; kuşatma makinelerini, koçbaşlarını ve ballistraları ve yerde sürünen kaplumbağaları ve kazmalarını. Önce Cassandra’nın kapısına karşı zırhlı koçbaşını hazırladılar. Şehir sakinlerince asılmış, kısa, dikkat çekmeyen ve çocukların oyuncaklarını andıran bazı demir kancaları gördüklerinde, korkuya kapıldılar ve koçu küçümsediler. Aynı gün koçu ve ona benzer diğer makineleri yakarak kendi çadırlarına geri çekildiler. Şehrin askeri gücü mü bunu başardı, yoksa cesur olanları bile çocuklar gibi korkutabilen Tanrı mı, bilinmez. Ardından deri taşıyan kaplumbağaların altından geçerek, korkunç yılanlar gibi, eksenler ve kaldırma kolları ile dış duvarı kazmak için çalışmaya başladılar. Kutsal nurani kader tekrar savunucuların yüreklerini cesaretle donatmamış, düşmanın kazdığı dış duvarların ötesine geçip onları korkutmalarını emretmemiş olsaydı, bu tasarımı gerçekleştireceklerdi. Çünkü düşman içeri girerken yukarıdan atılacak hiçbir şey yoktu, zira dış duvar tarafından korunacaklardı ve yukarıdakiler tarafından hiçbir şekilde görülmeyeceklerdi.”⁴⁵⁹

Kuşatma için hazırlanan Avar ordusu şehir duvarlarına dayanır. Kuşatma silahları şehir garnizonunun yapacağı savunmaya karşı dayanıklı hale getirilmiştir. Kuşatma makinelerine hayvan derilerinden zırhlar giydirilir. Metnin yazarı bu uygulamalarla birlikte, Avarların, Rum ateşi gibi sur üstü savunma taktiklerinden kaçındıklarını ifade eden cümleler sıralar.

“Sonra, bütün gece boyunca her taraftan gürültüler duyduk. Ve ertesi gün, kuşatma makineleri, demir kuşatma kolları, kocaman taşları fırlatmak için kataraktlar ve kuşatma kuleleri hazırladılar. Kuşatma kulelerine, kataraktların yanına yeniden, ateş veya kaynar ziftten zarar görmemeleri için kuru deriler yerleştirdiler. Bu makinelerin üzerine yeni öldürülmüş öküz ve develerin kanlı derilerini çivilediler ve bunları duvara yaklaştırdılar. Üçüncü günden itibaren, taşları ya da boyutlarına göre daha çok dağları fırlattılar. Okçular daha da ileri giderek kışın yağın kar tanelerini taklit ediyorlardı. Sonuç olarak duvardaki hiç kimse tehlike olmadan dışarı çıkamadı ve dışarıda bir şey göremedi. Kuşatma kuleleri duvara dışarıdan bağlandı ve kaldırma kolları ve balta kafaları ile temelleri delecik şekilde serbest bırakıldı. Sanırım bunların sayısı binin üzerindeydi.”⁴⁶⁰

“Kaplumbağalar yeni kesilmiş öküz ve deve derileriyle kaplandıkları için üzerlerine sütunlar atılmadı, bildiğiniz gibi, derilerin ıslaklığı zarar vermeyi imkânsız kıldığı için

⁴⁵⁹ Speros Vryonis, "The Evolution of Slavic Society and the Slavic Invasions in Greece. The First Major Slavic Attack on Thessaloniki, A. D. 597", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, L/4, 1981, p. 383.

⁴⁶⁰ Speros Vryonis, *a.g.m.*, p. 383.

kaynar zift dökmediler. Sadece yay ve mızrakla silahlanmış az sayıdaki adam bunu başaramadı.”⁴⁶¹

Vebanın şehir üzerindeki kırııcı etkilerinin akabinde gelen Avar saldırısı Thessalonika yurttaşlarını çaresizliğe ittiği görülür. Yine de şehir kuşatma öncesi çevre şehirlerden askeri takviye yapmaya muvaffak olur. Kuşatmanın hasat zamanında gerçekleşmesi, şehir sakinlerinin mahsulü toplayamadan duvarların arkasına saklanmalarına neden olur. Ancak, Avar ablukası altında aç kalmaya mahkûm bırakılan şehrin kaderinin dönmesi uzun sürmez. Zira Avar ordusundaki Slav birliklerinden bazıları savaşmayı reddederek Romalı otoritelerle barış için iletişime geçerler. 14. Mucizenin başlarında bu olaya değinilir:

“Birçoğu önümüzdeki birkaç gün içinde hızlı bir zafer elde etme umudunu yitirerek şehir yöneticilerine gitti ve bir tercüman aracılığıyla itirafta bulundu. Avarların lideri birçok kişiden (casuslardan) kesin raporlar aldıktan sonra bizi gönderdi. Şehirde yalnızca birkaç milis bulunduğunu çünkü yakın zamanda bir vebaya yakalandığını ve saldırmamız dahilinde ertesi gün alacağımız konusunda bize güvence verdi. Ancak vardığımızda sayı ve cesaret bakımından ordularımızı aşan birçok asker gördük. O andan itibaren zaferimize inanmayı bıraktık ve bunun yerine sizinle güvenliği aramaya karar verdik”⁴⁶²

Şehrin önde gelenleriyle uzlaşan Slav birlikleri nedeniyle kuşatma kaldırılır. Anlaşılan göre şehrin gösterdiği direnç hesaplanmayan bir durumdur. Avar Kağanı, casusları vasıtasıyla ahvalinden haberdar olduğu şehri birkaç gün içinde alabilmeyi ummaktadır. Ancak kuşatmanın uzaması ve bir grup Slav’ın şehre teslim olmasından hareketle, ordunun dirliğini bozmuş olmalıdır.

I.Thessalonika Kuşatması’na ilişkin kayıtlar burada sonlanır. Ancak Aziz Demetrios’un mucizelerinden hareketle, şehir en az bir kez daha Avar saldırısıyla sınanacaktır. Slav liderinin çağrısı üzerine Thessalonika önlerine tekrar gelen Avar ordusu, birinci kuşatmayla benzer bir sonuç olarak geri çekilmek zorunda kalacaktır.

Thessalonika üzerine yapılan ilk kuşatmanın tarihine ilişkin tek somut bilgi metinde geçen “22 Eylül Pazar” ifadesidir. Kaynağın tercümesini yapan Paul Lemerle, kuşatmanın İmparator Mauricius’un saltanatı sırasında gerçekleşmesinden hareketle iki tarih ortaya koyar. Lemerle’e göre, İmparator Mauricius’un tahtta bulunduğu yıllar arasında 22 Eylül sadece iki tarihte pazar gününe denk gelmektedir, 586 ve 597

⁴⁶¹ Paul Lemerle, a.g.e, p.152-153.

⁴⁶² Paul Lemerle, a.g.e, p.139.

yılları.⁴⁶³ Lemerle, kuşatmanın 586 yılında gerçekleştiğini düşünür. Diğer tarafta Speros Vryonis, kuşatma sırasında kullanılan kuşatma silahlarından bahsederek, kuşatmanın 597 yılında gerçekleştiğine kanaat getirir.⁴⁶⁴ Vryonis, Theophylact Simocatta'nın Busas anlatısına atıfla, Avarların kuşatma silahları yapmayı 586 yılında henüz öğrendiğini, bu silahların aynı yıl gerçekleşen Thessalonika kuşatmasında geniş ölçekte kullanılamayacağını düşünür. Ona göre Aziz Demetrios'un mucizelerinde sıklıkla altı çizilen bu kuşatma aletleri, 586'dan sonraki bir tarihte Avar ordusunda geniş yer kaplamaya başlamıştır. Dolayısıyla kuşatma için en uygun tarih 22 Eylül 597 Pazar günüdür. Kardaras ise, kuşatma aletlerinin Roma İmparatorluğu ile başlamadığının altını çizerek, bu aletlerin Avar ordusuna çok önceden, Kağanlığa katılan Hun bakiyeleri ile entegre edilmiş olduğunu ifade eder.⁴⁶⁵ Çeşitli kuşatma silahlarından bahseden daha erken kaynakların varlığı Kardaras'ın görüşünü doğrular niteliktedir.

Thessalonika Kuşatması, Avarlar için başarısızlıkla sonuçlanır. Ancak, Avarların Yunanistan anakarası üzerine yaptıkları saldırılar Thessalonika ile sınırlı kalmayıp, Peloponnesos'a kadar uzanacaktır. Doğudaki Pers savaşlarına bir müddet ara vermeyi başaran İmparator Mauricius, türlü ilahi engellere rağmen, 590'lı yılların başında balkanlara yönelik bir dizi sefere dahi çıkacak ancak Avar saldırılarını engellemeye muktedir olamayacaktır.

2.2.4.5. Yunanistan'da Slav Yerleşimleri

Thessalonika Kuşatması sonrasında Slavların şehrin dolaylarında yerleşmeye başladıkları görülür. Aziz Demetrios'un mucizelerinde de değinilen veba olgusunun boşalttığı şehirler, Avar-Slav saldırıları altında birer birer düşerken, hayatta kalan halkın adalara kaçtığı görülür. Bu noktada Monemvasia Kroniği, Yunanistan anakarasında meydana gelen nüfus değişimleri ve "Slavlaşma" olgusuyla ilgili kayıtlar içerir.

"Bir başka işgallerinde Avarlar, tüm Teselya ve Yunanistan'ı ele geçirdiler. Eski Epirus, Attica, Euboea. Ayrıca Peleponnesus'ta da büyük istila yaptılar, s avaşla

⁴⁶³ Paul Lemerle, *Les Plus Anciens Recueils des Miracles de Saint Démétrius et la Pénétration des Slaves Dans les Balkans II Comentarie*, (Kısaltma: *Comentarie*), Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1981, p.50.

⁴⁶⁴ Speros Vryonis, *a.g.m.*, p. 389.

⁴⁶⁵ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p. 179-182.

fethettiler ve asil Helen milletlerini yok edip topraklardan attılar. Kendileri yerleştiler. Onların kanlı ellerinden kaçabilenler oraya buraya dağıldı. Patras şehri Rhegium'a göç etti. Argives, Orobe adındaki adaya, Korintliler Aegina adasına. Laconesler de o zaman yerli topraklarını bıraktılar. Bazıları Sicilya'ya gitti ve hala Demena denilen yerde yaşarlar. Kendilerine Locedaemonitae yerine Demenitaeli derler Kendi Lacanian diyaletlerini korudular. Diğerleri ise deniz kıyısında ulaşılmaz bir yer buldular, oraya girenlerin tek bir yolu olduğu için Monemvasia adını verdikleri güçlü bir şehir inşa ettiler ve kendi piskoposlarıyla birlikte buraya yerleştiler. Sürülere ve ülkenin köylülerine ait olanlar, buralarda bulunan engebeli yerlere yerleştiler ve son zamanlarda Tzaconiae olarak adlandırıldılar. Böylece Pelopones'i fethedip oraya yerleşen Avarlar, burayı iki yüz on sekiz yıl, yani 6096 [M.S. 587] Mauricius'un saltanatının altıncı yılı olan dünyanın yaratılışından 6313 [M.S. 805], Stavrakios'un oğlu olan Yaşlı Nicephorus'un saltanatının dördüncü yılına kadar. Ne Romalıların imparatoruna ne de başkasına tabiydiler. Ve Peloponnesus'un yalnızca Korint'ten Malea'ya kadar olan doğu kısmı, sağlamlığı ve erişilemezliği nedeniyle Slavlardan uzak kaldı ve bu kısma Romalıların imparatoru tarafından Peloponnesus'un bir strategus'u [valisi] gönderilmeye devam edildi.”⁴⁶⁶

Monemvasia Kroniğindeki bu pasaj Yunanistan'daki Slav yerleşimlerinin spesifik noktalarını işaretlemesi açısından oldukça önemlidir.⁴⁶⁷ Zira bu kayıtlar, V. yüzyılın ortalarından itibaren kaynaklarda görülmeye başlanan Slav saldırılarının yeni bir hüviyet kazandığını gösterir. VI. yüzyıla ait kaynakların birçoğunda anılan Slavlar, artık sıradan yağmacılar değil, İmparatorluğun uzlaşmak zorunda kalacağı bölgenin yeni sakinleridir. Avarların Slav akınlarının değişiminde ne kadar öncülük ettiği tartışmaya açıktır. Ancak Slav istilasının şekil değiştirmesinde Avarlarla olan etkileşimin rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir. Bunu daha doğru yorumlamak ancak Avar-Slav ilişkilerinin boyutlarını kavramakla mümkündür.

2.2.4.6. Avar Slav İlişkileri

Avar – Slav ilişkilerinin ne zaman başladığı bilinmemektedir. İki kavmin tanışıklıkları olasılıkla Avarların henüz Kafkaslarda oldukları zamanlara kadar götürülebilir. Mukhazhanova Tolkyn, Bedelova Gulzhan ve Sadykova Raikhan ortak yazdıkları makalede Avar – Slav ilişkilerinin başlangıcını 558 yılında Antalarla yapılan

⁴⁶⁶ Peter Charanis, *a.g.m.*, p.148.

⁴⁶⁷ Kroniğin Yunanistan'daki Slav yerleşmelerini konu alan ilgili bölümleri üzerinde çalışma yapan Peter Charanis'e göre Monemvasia Kroniği oldukça değerli ve güvenilir bir kaynakken, diğer araştırmacıların kroniğe şüpheyile yaklaştıklarını hatırlatmak gerekir. Neticede Yunanistan'a yönelik Avar-Slav saldırılarından bahseden kaynaklarda, Yunanların topraklarını terk ederek adalara kaçmalarına dair herhangi bir olguya rastlanmaz. Charanis ise bu durumun kroniğin güvenilirliğine etkisi olmadığını iddia etmenin yanı sıra meçhul yazarın birçok kaynaktan beslendiğini ortaya koyar. Ona göre kronik yazarı, bugün elimizde olmayan başka bir kaynaktan esinlenerek eserini kaleme almıştı ki tarihçi Arethas ile benzer ifadelerle sahip olmalarının nedeni de buydu.; Peter Charanis, *a.g.m.*, p.149, 153.

savaşa tarihlemektedirler.⁴⁶⁸ Yazarlar bu savaşa müteakiben Slavların Avar liderliğine girdiğini ve yapılan tüm savaşlara katılım gösterdiğini vurgular. Ancak bu yorum diğer çağdaş kaynaklar dikkate alındığında pek mümkün görünmemektedir.

Öncelikle, Antaların bu savaşla birlikte Kağanlığa katıldıkları, kaynaklardaki eksiklik görmezden gelirse, kabul edilebilir. Ancak bu tüm Slavların Kağanlığa katıldığı manasına gelmez. Prokopius, Slavların çeşitli kabileler halinde yaşadıklarını yazar.⁴⁶⁹ Antalar ise bu kabileler arasında devletleşen ve Doğu Roma İmparatorluğu gibi çevre devletlerle diplomatik ilişkiler tesis eden Slav kabilesidir.⁴⁷⁰ Avarlar tarafından yenilmelerinin ardından kaçının Kağanlığa katıldığına ilişkin net bir bilgi bulunmamaktadır. Üstelik böyle bir katılımdan söz edilse dahi bu durumun sürdürülebilirliği iddia edilemez. Zira, 602 yılında Antaların Roma ile iş birliği yaparak Avarlara isyan ettiği kayıtlara yansımıştır.⁴⁷¹ Diğer tarafta Slavlar ile ilgili çağdaş kaynaklardaki kayıtlar ele alındığında, Slav kabilelerinin VI. yüzyılda Balkan coğrafyasının değişik yerlerinde dağınık bir şekilde dolaştıkları sonucuna varılabilir. Bu kabileler çeşitli eşkıyalık faaliyetlerinde bulunuyor olmalılardır. Hildigis örneğinden hareketle Slav kabilelerinin zaman zaman bir kişinin hizmetine girdikleri söylenebilir. 578 yılında Slavlara karşı gerçekleştirilen Roma-Avar ortak harekâtında Menander, Kağan'ın motivasyonunu daha önce Slavlar tarafından öldürülen Avar elçisinin intikamını almak olarak açıklar.⁴⁷² Diğer tarafta Doğu Roma İmparatorluğu'ndan tahsis edilen ödemenin Skamar haydutları tarafından gasp edildiğine ilişkin kayıtlar bulunmaktadır.⁴⁷³ Bu durumda Slavların tamamıyla Avar kontrolü altında bulunmadığı en azından 578 öncesi dönem için söylenebilir.

578 yılı Avar – Slav ilişkilerinde dönüm noktası olmalıdır. Bu tarihten önce Avar-Slav birliklerinden bahseden kayıtlar, müttefikliğe ilişkin net bir çıkarımda bulunulmasına izin vermez. Diğer tarafta Sirmium'un fethi ve 580'li yıllarda günümüz Bulgaristan toprakları boyunca Karadeniz'e doğru ilerleyen Avar saldırılarında Slav güçlerinden sıklıkla bahsedilir. Doğu Roma üzerine yapılan seferlerin sonucunda

⁴⁶⁸ Mukhazhanova Tolky ve diğerleri, "Military Art in Avar Khaganate", *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 122, 2014, p.20.

⁴⁶⁹ Prokopios, *The Wars*, p.408-409.

⁴⁷⁰ Prokopios, *The Wars*, p.409.

⁴⁷¹ Michael Whitby, *a.g.e.*, p.165-166.

⁴⁷² Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.195.

⁴⁷³ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.151.

alınması ve arttırılması tasarlanan haracın Slavları büyülemiş olması mümkündür. Anlaşılan göre Kağanlığın konargöçer kanadı gibi Slavlar da ancak çıkarları izin verdiği müddetçe Avarlara sadık kalmış olmalıdır.

Kaynakların aktardıkları hesaba katıldığında Slavların Avar ordusunda büyük bir yekunu oluşturduğu söylenebilir. Nitekim Theophylact, Tisza nehri kenarında alınan Avar esirleri arasında 8000 Slav askerinden bahseder.⁴⁷⁴ Sayıların mübalağası bir kenara bırakıldığında bu ele geçirilen esirler arasındaki en yüksek sayıyı temsil eder. Keza birinci ve ikinci Thessalonika kuşatmalarında Slav askerlerinin sayısının oldukça yüksek olduğu da kayıtlara geçer.

Slavların Avar ordusunda çeşitli görevler aldığı söylenebilir. Prokopius, Slavların savaşıyla genellikle yaya olarak hizmet ettiğini henüz İmparator Justinianos zamanında haber verir.⁴⁷⁵ Diğer tarafta, 593 yılı olaylarına ilişkin Theophylact Simocatta'nın bir kaydı, Slavların Avar ordusu içindeki denizcilik faaliyetlerine dikkat çeker:

“Bu nedenle Kağan, Slavlara yüksek sayıda tekne inşa etmelerini emretti, böylece Tuna nehrinin geçişini kontrol edebilirdi. Singidunum sakinleri, Slavların emeklerini ani saldırılarla yağmaladılar ve denizcilik girişimlerini ateşe verdiler. Bu nedenle barbarlar Singidunum'u kuşattı; şehir felaketin sonuna ulaştı ve kurtuluş umutları zayıftı. Ancak yedinci gün Kağan barbarlara kuşatmayı terk etmelerini ve yanına gelmelerini emretti. Barbar şehri terk edip iki bin altın darik⁴⁷⁶ ve altın kakmalı bir masa ve giysilerle ayrıldılar. Kağan beş fersah hareket etti. Sirmium'da kamp kurdu ve Slavları ağaç işlerinde organize etti. Böylece yanı başındaki Sava Nehri'ni tekneyle geçebilecekti.”⁴⁷⁷

Slavların Avar ordusunda oynadığı amfibik roller bununla sınırlı değildir. Nitekim 626 Konstantinopol kuşatması sırasında binlerce teknenin Haliç'e getirilmesine ilişkin kayıtlar mevcuttur. Konstantinopol kuşatması sırasında Slavların isteksiz savaştıklarına ilişkin kayıtlar Paskal Kroniğiyle sabittir. Bu isteksizlik öyle bir boyuttadır ki Kağan, başarısız kuşatmanın faturasını Slavlara keserek yüzlercesini katleder.⁴⁷⁸ Slavların Avar ordusunda aldıkları görevlere karşı isteksizliklerine ilişkin

⁴⁷⁴ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.213.

⁴⁷⁵ Prokopios, *The Wars*, p.408-409.

⁴⁷⁶ Dareikos, altın sikke.

⁴⁷⁷ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.163.

⁴⁷⁸ Anonymous, *Chronicon Paschale* 284-628, (Kısaltma: *Paschale*), İngilizceye tercüme: Michael & Mary Whitby, Liverpool University Press, Liverpool, 1989, p.178.

tek örnek Konstantinopol kuşatması değildir. Theophylact Simocatta, 592 seferi sırasında İmparator Mauricius'un karşılaştığı üç Slav'dan bahseder:

“Ertesi gün İmparatorun muhafızları ırkı Slav olan üç adam yakaladı. Üzerlerinde teçhizat yoktu. Çalgıları lir dışında hiçbir şey taşımıyorlardı. İmparator hangi kavimden olduklarını ve Roma topraklarında ne aradıklarını sordu. Onlar, Slavlardan olduklarını, batı okyanusunun sınırında yaşadıklarını, Kağan'ın elçilerini askeri bir kuvvet toplamak üzere bölgelerine gönderdiğini ve hükümdarlarına birçok armağanlar sunduğunu söyledi. Kağan'ın armağanlarını kabul etmişlerdi ancak ittifak isteğini yolun uzunluğundan korkmaları nedeniyle reddetmişlerdi. Aynı adamları savunma amacıyla Kağan'a geri gönderdiklerini söylediler. Yolculuğu on beş ayda tamamlamışlardı. Ancak Kağan elçilerin yasasını unutmuş ve dönüşlerine yasak getirmişti. Roma ulusunun zenginlik ve merhamet açısından, söylenene göre, en ünlü olduğunu duydukları için fırsatı değerlendirmiş ve Trakya'ya çekilmişlerdi.”⁴⁷⁹

Theophylact'ın aktardığı bu pasaj Kağan'ın uzak diyarlarda yaşayan Slavları nasıl yanına çektiğine iyi bir örnektir. Slav – Avar ilişkileri benzer birçok örnekten görüleceği gibi çıkar paydasında eşitlenmektedir.

Walter Pohl, Slav genişlemesinin Avar istilaları ile önemli ölçüde paralel geliştiğini iddia eder. Ona göre Kağanlığın batıdaki politikaları Slav ilerlemesini teşvik etmiştir.⁴⁸⁰ Slavlar saldırıya uğradığında Avar ordusu müdahalede bulunmuştur. Pohl'un bu görüşünü destekleyen ilk kayıt Diyakoz Paul'dan gelir. Slavlara karşı yürüyen Bavyera ordusu, Kağan tarafından karşılanır ve yok edilir.⁴⁸¹ Başka bir kayıt VII. yüzyıla ait Fredegar Kroniğinde bulunur:

“Herhangi bir halka karşı savaşa girdiklerinde, Hunlar savaş düzeninde kamp kurar, savaşı Vendler yapardı. Eğer Vendler kazanırsa, Hunlar yağmalamak için ilerlerdi, ancak eğer kaybederlerse Hunlar onları destekler ve savaşa devam ederlerdi.”⁴⁸²

Kaynakların Pohl'un görüşüyle paralel olduğu söylenebilir. Avarların kendilerinden önce başlayan Slav istilasını yönlendirdiğine ilişkin çıkarımlar oldukça popülerdir. Slavların büyük nüfusları ve Prokopius'un Slav pusularına ilişkin kayıtları göz önüne alındığında, Avarların bu askeri gücü doğru şekilde kanalize ettiği söylenebilir.

Sirmium ve Singidunum'un düşüşünü takip eden yıllarda Slavlar Yunanistan anakarası üzerine ciddi bir istila başlatır. Pelopennesos'a kadar ilerleyen Slavlar,

⁴⁷⁹ Theophylact Simocatta, *a.g.e.*, p.160-161.

⁴⁸⁰ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.143.

⁴⁸¹ Paul the Deacon, *a.g.e.*, p. 158.

⁴⁸² Fredegar, *The Fourth Book of The Chronicle of Fredegar and Continuations*, (Kısaltma: *Chronicle*), İngilizceye tercüme: J.M. Wallace-Harill, Greenwood Press Publishers, Westport-Connecticut, 1960, p.40.

Monemvasia kroniğine göre, yaklaşık iki yüzyıl kalır. Yunanistan'daki Slav istilalarında Avarların rolüne ilişkin net bir bilgi bulunmaz. Ancak bu istilayı yönlendirmiş olabileceklerine ilişkin birtakım nedenler öne sürülebilir.

Öncelikle Kağanlığın erken dönemlerinde Avar gücünün esas olarak Pannonia'da bulunduğu hatırlatılmalıdır. Prokopius, *Yapılar* adlı eserinde Pannonia coğrafyasını hayvansal yaşam süren göçerlerin yaşadığı çorak topraklar olarak niteler.⁴⁸³ Avarların pastoral göçebe kimliği hesaba katıldığında Prokopius'un bu tasviri bölgenin hayvan besiciliği için uygun bir arazi olduğuna işaret olabilir. Attila'nın Hunları tarafından da daha önce işgal edilmesinin nedeni bu olmalıdır. Bu durum Avarların Slavları Pannonia'da tutmak istememesini bir açıdan açıklayabilir. Yoğun nüfusları ve tarım faaliyetlerine olan yatkınlıkları ile bilinen Slavlar, Kağanlık'daki konargöçer unsurun hayvancılık için işgal ettiği alanlar yerine vebanın da etkisiyle neredeyse boşalmış arazilere gönderilmiş olabilir. Yunanistan'ın bayındır arazileri tarımı ve Roma ile ticareti mümkün kılmış olmalıdır. Kağanlığın tarımsal ürünlere ulaşımı bu dönemde kendine bağlı Slav köylüleri tarafından giderilmiş olabilir. İoannes Kaminiates, X. yüzyılda Thessalonika çevresinde yaşayan Drougoubitai ve Sagoudatoi isimli Slav kabilelerinden bahseder.⁴⁸⁴ Aktardığına göre bu gruplardan bazıları şehre vergi öderken diğerleri İskitlere vergi ödemektedir. Bu aktarımdaki İskitler Bulgarlar olmalıdır. Ancak benzer bir durumun Avar Kağanlığı zamanında da gerçekleşmiş olabileceği varsayılabilir.

Yunanistan'ın Slav işgaline açılmasının Avarlara sağlayacağı bir diğer avantaj imparatorluğun Konstantinopol eksenine sıkıştırılması olabilir. Bu, batı kanadını büyük ölçüde yitirmiş veya tamamen kaybetmiş imparatorluğun saldırılara açık hale gelmesine zemin hazırlar. Dolayısıyla haracın artırılması talep edildiğinde sadece bir şehre saldırmak ve teslim olmasını beklemek, geniş bir alanda birkaç şehre saldırmaktan daha az maliyetli olacaktır. Üstelik Balkanlarda parçalanmış imparatorluk idaresi Avarlar üzerine gönderilmesi olası olan büyük bir ordunun da işini zorlaştırabilir. Bu durum güvenlik açısından önemlidir. Erken dönemde Kağanlık politikalarının güvenlik bağlamında kurulduğuna ilişkin başka kanıtlar da sunulabilir.

⁴⁸³ Prokopius, *Buildings*, p. 267-269.

⁴⁸⁴ John Kaminiates, *a.g.e.*, p.16.

Örneğin, Kağanlığın göçer unsurlarının Tisza nehrinin doğusuna yerleştirilmesi, Tabgaç Devleti'nde olan Altı Garnizon benzeri bir uygulamaya işaret ediyor olmalıdır. Batıda Lombardlarla yapılan ittifak ve Slav ordularının Frank sınırlarına gönderilmesi, Tuna-Tisza arasındaki Kağanlık merkezini koruyan halkalardan biri olarak okunabilir. Dolayısıyla çemberi oluşturan son halka güney sınırları boyunca uzanan imparatorluk topraklarının, Avarlara sadık Slavlar tarafından işgali olabilir.

Görüleceği üzere Yunan topraklarının Slavlar tarafından işgali, Avarlara birçok konuda çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Yine de bu olasılıklar, Avarların Slav işgalinde parmağı olduğunu kanıtlamaz. Diğer tarafta Yunanistan anakarasının Slav işgaline uğraması, Avar Kağanlığı döneminde gerçekleşir. Bu durum dolaylı da olsa bir Avar etkisini beraberinde taşır.

Kağanlığın erken dönemlerinde iki kavmin birbiriyle olan diyaloglarına ilişkin mevcut kayıtlarda Slavlar lehine bir eğilim söz konusudur. Bu bağlamda Avarların Slavlarda bıraktıkları izler genellikle kötü bir figürü tasvir eder. Kaynaklar özellikle Slav kadınlarına yönelik zulümlerde ortaklaşır. Fredegar Kroniğinde, “Hunlar her yıl Slavlarla kışladılar, onların karıları ve kızlarıyla yattılar, Slavlar bunun üzerine onlara haraç ödediler ve birçok başka yükü taşıdılar” denmektedir.⁴⁸⁵ Yine Nestor Kroniği olarak bilinen Povest Vremennykh Let'te Avarlar, Slav kadınlarına yaptıkları zalimliklerle yer bulurlar:

“Avarlar, Slavlar üzerine savaş açtılar ve Dulebianları, kendi başlarına Slav olanları, taciz ettiler. Hatta Dulebian kadınlara şiddet uyguladılar. Bir Avar seyahat ettiğinde ne bir atı ne de bir öküzü takmayı emretmezdi, ancak yerine arabasına takılmak üzere üç veya dört veya beş kadının kullanılmasını emrederdi. Böylece Dulebianları taciz ettiler. Avarlar, büyük bir vücut yapısına sahip ve gururlu bir ruha sahip olanlar, Tanrı tarafından yok edildi. Hepsi öldü ve hiçbir Avar hayatta kalmadı. Bugün Rusya'da "Avarlar gibi öldüler" anlamına gelen bir deyim var. Ne onlardan bir ırk ne de mirasçıları kaldı. Onlardan sonra Pechenegler geldi ve Oleg'in zamanında Magyarlara Kiev'in yanından geçti.”⁴⁸⁶

Avar – Slav ilişkilerini geniş çerçevede özetlemek gerekirse bu ilişkilerin temel harcı olarak ortak çıkarlar öne sürülebilir. Bu noktada İki kavmin çeşitli zamanlarda ortak hareket ettiği kaynaklara yansımaktadır. Bazı tarihçiler en erken dönemlerde,

⁴⁸⁵ Fredegar, *Chronicle*, p.40.

⁴⁸⁶ Nestor, *The Russian Primary Chronicle Laurentian Text*, İngilizceye tercüme ve ed. Samuel Hazzard Cross & Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor, The Mediaeval Academy of America, Cambridge-Massachusetts, 1953, p. 55-56.

Doğu Roma İmparatorluğu üzerine yapılan Slav saldırılarının Avarların teşvikiyle gerçekleşmiş olabileceğine ilişkin birtakım spekülasyonlarda bulunurlar. Söz konusu “danışıklı dövüş” hali özellikle 578 Roma-Avar ortak harekâtı öncesi için zikredilir. Bu iddiaların doğruluk payı olabileceği gibi somut kanıtlar olmadığı için değerlendirme dışı bırakılabilir.

Slavların Avar ordusunda büyük bir parçayı oluşturduğu ise açıktır. Pohl, Avarlardan etkilenen Slavların bir müddet sonra atlı olarak savaşımaya başladığını da iddia etmektedir. Ona göre Avar İmparatorluğu’na giren ve orada statüsünü onaylanan bir Slav soylusu kendini kısa sürede bir Avar gibi hissetmiştir.⁴⁸⁷ Bu elbette Avar Kağanlığı’nın hiyerarşisi ile ilgilidir.

⁴⁸⁷ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.142.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MADDİ KÜLTÜR

3.1. ERKEN DÖNEM AVAR MADDİ KÜLTÜRÜ

3.1.1. Pannonia'nın Yeni Efendileri

VI. yüzyılın ünlü Roma tarihçisi Prokopius, Pannonia'yı "genellikle seyrek nüfuslu, diğerlerinden izole, hayvansal yaşam süren barbarların yerleştiği, çorak topraklar" olarak nitelemiştir.⁴⁸⁸ Prokopius'un bu ifadesi, Walter Pohl'a göre abartılı bir yaklaşımı sergilemektedir.⁴⁸⁹ Ona göre Prokopius, Pannonia'nın nasıl görüldüğünden çok, Roma idaresi dışında geçen bir asrın sonucu olarak, nasıl görünmesi gerektiğini anlatmaya çalışmaktadır. Diğer tarafta VI. yüzyılın Pannonia'sı Prokopius'un ifadelerinden çok daha fazlasını içeriyor olmalıdır. Roma, Hun ve barbar krallıklarının birbiri ardına yükselip yıkılmaları Pannonia'nın müstakil cazibesini ortaya koymaya muktedir. Tüm kudretiyle Akdeniz'i kontrol eden Doğu Roma İmparatorluğu'na yakınlığının yanı sıra akarsularla çevrili, Karpat Dağları tarafından korunan, tarım ve hayvancılığa uygun doğası Pannonia'yı çağdaş halklar nezdinde dikkat çekici bir alana konumlandırır.

VI. yüzyılın ilk yarısında Pannonia, Lombard Krallığı tarafından domine edilmekteydi. Lombardların yanında, Tuna nehrinin doğusunda, Gepid Krallığı toprakları bulunuyordu. 568 yılında bölgenin kaderini sonraki yaklaşık 250 yıl boyunca etkileyecek bir gelişme yaşandı. Lombard Kralı Alboin, düşman komşularını ortadan kaldırmak için bozkırdan bölgeye henüz gelmiş olan Avarlar ile iş birliği yaptı. Kurulan Lombard-Avar ittifakı sonucunda Gepid Krallığı ortadan kaldırıldı. Aynı yıl Lombardlar Kral Alboin liderliğinde İtalya'ya göç ettiler. Böylece Pannonia ve eski Gepid toprakları yeni sahipleri olan Avarların egemenliğine terk edildi.

Avarların Pannonia'ya gelişi, bölgenin tarihinde önemli bir kırılma noktasını temsil etti. VI. yüzyılın ilk yarısında, bölgede yaşayan halklar henüz yeni yeni Hristiyanlığa yönelirken, Şamanist inançlara sahip yeni bir elitin sahaya girişi, doğal

⁴⁸⁸ Procopius, *Buildings*, p. 267-269.

⁴⁸⁹ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.100.

olarak bir dönüşüm süreci başlattı. Kabile krallıklarını, Geç Roma kurumlarının sağ kalan yapıları üzerine inşa eden Lombard ve Gepidlerin, Roma tipi gelişimleri baltalandı.⁴⁹⁰ Bölgede tekrar etkin olmaya başlayan Roma kültürü yerini ani bir değişimle, Avrupalı kimlikten önemli ölçüde değişik olan doğu kültürüne bıraktı. Bu önemli sürecin en iyi takip edilebildiği yerler mezarlardır. Özellikle VI. yüzyılın ikinci yarısında mezarlar, Karpat Havzası'nın evrimine ilişkin ışık tutan temel kaynaklardır.

Mezarlar, Avarların Pannonia'ya göçleri sonrasında bölgenin hızla değişime uğradığını göstermektedir. Arazi üzerindeki Avar hakimiyeti, göçer ritüeli ve Türk tipi kurban sunumlarını izleyen yalnız mezarlarla gösterilir.⁴⁹¹ Alföld ve Kisalföld'deki yalnız mezarlar, kalıcı yerleşimlere sahip olmayan hayvancılıkla uğraşan göçer grupların varlığını yansıtmaktadır. Ancak bu durum uzun sürmeyecek ve toplu mezarların ortaya çıkışı, yaşam tarzında yaşanan bir kırılmayı temsil edecektir.⁴⁹² Avarların Pannonia'ya girişlerini henüz asrını doldurmadan, yeni konargöçer liderler yerleşik hayatla tanışacaktır.

Pannonia'da Erken Avar Dönemi'ne ait tipik eserlerde önemli bir birikim mevcuttur. Tisza'nın doğusunda biraz daha az yoğunlaşma gözlenirken, Tuna ve Tisza nehirleri arasındaki bölge çoğunlukla boş kalmıştır.⁴⁹³ Falko Daim'e göre bu boşluğun sebebi, Tuna ve Tisza arasındaki kısmi tarım faaliyetleridir. Öte yandan, Erken Avar Dönemi'ne ait zengin mezarlar genellikle Tuna ve Tisza arasında yer almaktadır. Arkeologlar, Tuna ve Tisza arasındaki zengin mezarlardan yola çıkarak Kağanlığın merkezini bu bölgeye konumlandırırlar. Tuna-Tisza arası, Avar yönetici elitinin yaşadığı merkez olarak kabul edilir. Tisza'nın doğusu ise genellikle sahip olduğu yoğun askeri mezarlardan dolayı Kağanlığın ikinci merkezi olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Erken Avar döneminde, göreceli olarak büyük ve zengin yerleşimlerin Batı Macaristan'da yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.

Erken dönem mezarlarının geç dönemdekilere nazaran daha zengin kalıntılar bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Gergely Szenthe'ye göre bunun nedeni

⁴⁹⁰ Tivadar Vida, "They Asked...", p.251.

⁴⁹¹ Tivadar Vida, "Pannonia" p.253.

⁴⁹² Ünal Eryılmaz, "Avar Kağanlığı'nın İktisadi Tarihi", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XIV/3, 2021, s.1093.

⁴⁹³ Falko Daim, "Avars and Avar Archaeology an Introduction", ed. Hans-Werner Goetz & Jörg Jarnut & Walter Pohl, *Regna and Gentes*, Brill, Leiden-Boston, 2003, p.469.

erken dönemdeki prestij ekonomisiydi.⁴⁹⁴ Askeri seferler veya diplomatik yollarla elçi edilen ganimet ve malzemelerin dağıtılması erken dönemde prestij mezar yatırımlarına neden olmuştu.⁴⁹⁵ Szenthe, erken Avar döneminin kültürel olarak heterojen göçer prestij ekonomisinin dönüşümünde kırsal yerleşimlere dayalı geniş bir yerleşim sistemine geçiş olduğunu düşünüyordu. Ona göre Geç Avar döneminde sosyal güç merkezi olmaktan çıkmış ve Kağanlık çeperine yayılmıştı.⁴⁹⁶ Silahların neredeyse tamamen mezarlıklardan kaybolması, VII. yüzyılın sonlarından itibaren Avar toplumunun sosyal değerlerinde önemli bir değişimi yansıtmaktaydı. Christoph Baumer'e göre bu değişim Avar savaşçıların silahlarını satarak toprak edinmeye başlamasıydı.⁴⁹⁷ Yerleşik hayata geçişle birlikte erken dönemdeki heterojen gömü eşyaları yerini tek tipleşen ortak bir kültüre bırakıyordu.

Avar Arkeolojisi temelde Erken Orta ve Geç dönemler olmak üzere üç ana zaman aralığına ayrılmıştır. Taksimde mezardan çıkarılan kalıntılar baz alınmıştır. Ancak, bu zaman aralıklarının taksimi konusundaki görüş ayrılıkları devam etmektedir ve net tarihlendirme yapılamamaktadır.⁴⁹⁸ Tez çalışmasının bu bölümünde, Erken Avar Dönemi için arkeolojik zaman aralığı, genel kabule uygun olarak 568-650 yıllarını kapsayacak şekilde ele alınacaktır.

3.1.2. Kağanlığın Erken Kültürü

Bozkırlı kavmin 568 yılında Karpat Havzasına girişiyle beraber Orta Avrupa'da yeni bir kültür doğar. Cermen, Roma ve Bozkır kültürlerinin kaynaşmasıyla oluşan bu yeni kültürün sentez bir kimliğe sahip olduğu çeşitli arkeolog ve tarihçiler tarafından sıklıkla dile getirilir. Avar maddi kültüründe belirgin olan bu üç ayrı kültür, yeni devletin kültürel hüviyetini oluşturur. Bu bağlamda, Avar arkeolojik materyali, demir mızrak uçlarından görkemli altın grifonlara kadar geniş bir yelpazede etkileyici bir örüntü oluşturur ve zaman içinde değişime uğrar.

⁴⁹⁴ Gergely Szenthe, "The Late Avar Reform and the Long Eighth Century: A Tale of the Hesitation Between Structural Transformation and the Persistent Nomadic Traditions (7th to 9th century AD)", *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 70, 2019, p.220.

⁴⁹⁵ Gergely Szenthe, *a.g.m.*, p.217.

⁴⁹⁶ Gergely Szenthe, *a.g.m.*, p.236.

⁴⁹⁷ Ünal Eryılmaz, *a.g.m.*, s.1094.

⁴⁹⁸ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 100-101.

Falko Daim, 2003 yılında yazdığı makalesiyle yeni sentez kültürün sınırlarını belirlemede birtakım iddialarda bulunmuştur. Ona göre Avar süvarileri için Roma kültürü büyük bir çekiciliğe sahiptir.⁴⁹⁹ Ancak bu çekicilik hali, hiçbir zaman Avarları bir Roma eyaletine dönüştürecek kudrette olmamıştır. Avarlar kültürlerine entegre edecekleri malzemeleri dikkatle seçmiş, Karpat Havzası'na girerken, Roma kültüründen zaten aşına oldukları bazı temsil biçimlerini de beraberlerinde getirmiştir. Daim, yeni kültürdeki Cermen etkisinin rolünü ise önemli boyutlarda olduğunu kabul etmiştir.⁵⁰⁰ Birçok örnek malzemede Gepid mirasının yanı sıra Lombard esintilerine de rastlamak mümkündür. Ancak, Daim, bu durumun, Avar zanaatkarları tarafından sadece Cermen süsleme türlerinin benimsendiği anlamına gelmeyeceğini savunmuştur.⁵⁰¹

Falko Daim'in Avar kültüründeki Roma etkisiyle ilgili yorumları Tivadar Vida tarafından da benimsenmiştir. Aynı zamanda Vida, 2008 yılında yayınladığı makalesiyle, Karpat Havzası'nın Avar öncesi dönemde de Roma – Barbar sentezi bir kültüre ev sahipliği yaptığını kanıtlamaya çalışmıştır.⁵⁰² Ona göre, Akdeniz ve Frank Galya arasındaki kültürel etkileşim Avar öncesi dönemde başlamış ve Avarların gelişyle Batı Avrupa toplulukları Karpat Havzası ile ilişkilerini devam ettirmiştir.⁵⁰³

Vida'ya göre Roma İmparatorluğu'nun eski toprakları üzerinde yükselen Lombard ve Gepid gibi barbar krallıklar, antik geleneklerden beslenerek yeni bir kültür ortaya koymuştur.⁵⁰⁴ Yeni kültürün elitleri daha sonraki yeni elitlerle iş birliği yaparak, dönüştürülmüş siyasi organizasyonlar ve yapılar alanında ortak bir yaşayış meydana getirmiştir. Avar kültürünün ortaya çıkmasında etkili olan Cermen, Roma ve Slav grupları, Avar egemenliğinin ilk yüzyılında kalpten Avar olmasalar da yeni efendilerinin adetlerini benimsemişlerdir.

Vida, Avarların en büyük başarısını doğal ve kültürel engelleri aşmak olarak nitelendiriyordu. Onlar, ilk defa tüm Karpat Havzası'nı içeren siyasi bir örgüt

⁴⁹⁹ Falko Daim, *a.g.m.*, p. 469.

⁵⁰⁰ Falko Daim, *a.g.m.*, p. 472.

⁵⁰¹ Falko Daim, *a.g.m.*, p. 473.

⁵⁰² Tivadar Vida, "Conflict and Coexistence", ed. Florin Curta, *The Other Europe in the Middle Ages*, Brill, Leiden, 2008, p.16.

⁵⁰³ Tivadar Vida, "Coexistence", p.17.

⁵⁰⁴ Tivadar Vida, "They Asked...", p. 251.

yaratmışlardı. Daha önce çeşitli kültürel geçmişlere sahip etnik grupları entegre etme yeteneğine sahip kimse olmamıştı. Başlıca nehirler -ki özellikle Tuna ve ardından Tisza ve Drava- kültürleri ayıran sınırlar olarak rol oynamışlardı. Ancak bozkırlı göçerler için bu sınırlar söz konusu değildi. Sınırları yıkan ve kültürleri karıştıran yeni barbarlar, başarılarını malzemeye yansıtmışlardı. Nihayetinde, VII. yüzyılın sonuna gelindiğinde Kağanlığın doğusundaki ve batısındaki malzeme kültüründe dengelenme yaşanmıştı.⁵⁰⁵

Vida'ya göre birleşik malzeme kültürünün ortaya çıkışında Roma kültürü sadece dışsal bir faktör olarak hizmet etmişti. Kemer tokaları ve mücevherat süslemeleri Akdeniz tipini yansıtıyordu ancak Avarlar için bu durum yüzeysel bir Avrupalılaşmadan ibaretti.⁵⁰⁶ Avar devleti ve toplumu, ruhsal kültürü de dahil olmak üzere doğu konargöçer bozkır gelenekleri tarafından belirlenmişti ve hiçbir şekilde Avrupa (Roma) yönetimi ve kilise organizasyonu tanıtmak için çaba harcamamıştı. Askeri dayatmalar sonucu Hristiyanlaşacak Avar eliti için semboller sadece hayatlarını kurtaran araçlardı. Diğer tarafta en güçlü oldukları dönemde dahi Roma süslemeleri özellikle Avar giyiminde ortaya çıkıyordu. Bu durum da Avar elitinin gücünü niçin düşmanına ait süsleme tarzıyla sergilediği sorusunu canlı tutuyordu. Vida bu fenomene George Kossak'ın "stilize öz tasvir" tanımıyla cevap vermeyi tercih etti.

Kossak'ın tanımı; elitin, yüksek kültürle olan temas ve belirli politik durumlar nedeniyle kendilerini, üstün gördükleri partnerle özdeşleştirmeye çalıştığını iddia ediyordu.⁵⁰⁷ Buna göre elitler, kendi güçlerini göstermek için göze çarpan kültürel ve geleneksel unsurları ödünç alarak kabile üyelerine karşı saygınlık kazanmaya çalışıyorlardı. Vida'ya göre Avar elitlerinin imparatorluk imitasyonlarındaki temel motivasyonları bundan ibaretti.

Walter Pohl ise eski Roma vilayeti Pannonia'da ve Karpat Havzası'nda ortaya çıkan bu yeni kültürle ilgili nispeten şüpheci yaklaşımlarda bulundu. Ona göre Avarlar, Orta Avrupa'ya tutarlı bir malzeme kültürü dayatmamışlardı.⁵⁰⁸ Asya steplerinden

⁵⁰⁵ Tivadar Vida, "They Asked...", p. 267.

⁵⁰⁶ Tivadar Vida, "They Asked...", p. 265-266.

⁵⁰⁷ Georg Kassack, "Prunkgraber", *Studien Zur Vor-und Frühgeschichtlichen Archäologie*, I, München, 1974, p.31-32.

⁵⁰⁸ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.100.

gelen nesneler ve adetler, Erken Avar Dönemi malzemesinin çoğunluğunu oluşturmamıştı. Roma etkisinin de Avar arkeolojik malzemesindeki rolü oldukça karmaşıktı.⁵⁰⁹ Roma İmparatorluğu'nda imal edilen ürünlerin ticaret malları veya savaş ganimeti olarak Karpat Havzası'na gelmiş olması olasıydı. Diğer tarafa, Avar savaşçıları, zamanla Roma kültürünün işaretlerini benimsemeye başlamıştı. Avarların, ana düşmanlarından birçok kültürel özelliği benimsemeleri ancak Colin Renfrew'ün "rekabetçi taklit" kavramı ile açıklanabilirdi. Bu politik elitlerin rakip "eşit devletlerden" kültür benimseme eğilimini açıklayabilirdi.

Pohl'a göre, Pannonia'da yeşeren kültür, Doğu Asya'dan gelen yeni yönetici elitin Tisza civarına gelmesiyle açıklanabileceği gibi pekâlâ Pannonia'da Romano-barbar soylular tarafından kurulan yeni bir refah krallığıyla da tanımlanabilirdi.⁵¹⁰ Avar döneminin ilk on yılında Karpat Havzası'ndaki Geç Roma – barbar kültürü birbirine bağlı ve Avrupa'daki komşu kültürlerle benzer özellikteydi. Erken Orta Çağ arkeolojisinde Cermen olarak tanımlanan unsurlar aynı zamanda çağdaş Akdeniz ve/veya Batı Avrupa'da kullanılan özelliklere de sahipti. Batılı unsurlar özellikle kadın kostümlerinde yoğundu ve Roma – Merovenj tipi gösteriyordu.⁵¹¹ Avarlar Pannonia'ya yerleşmelerinden kısa bir süre sonra mezar törenine ağırlık vermeye hazırlardı. Bu durum bir raddeye kadar batılı komşularıyla uyum şeklinde ilerlemiş, ancak VII. yüzyılda mezar coşkusu Avarlarda zirveye ulaşırken Hristiyanlaşan komşuları giderek bu adetten vazgeçmeye başlamıştı. Nihayetinde Kağan'ın hükmündeki unsurlar Avar savaşçılarıyla kendini temsil etme yarışına katılmışlardı. Ölüme karşı tutumlarda yaşanan bu değişiklik VI. yüzyılın sonlarında zengin Batı – Roma tarzı gömme adetlerini açıklayabilirdi.

Daim, Vida ve Pohl'un yorumlarından hareketle Avar kültüründeki Roma etkisinin tartışmaya açık bir konu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer tarafta, söz konusu tarihçiler için Roma kültürünün Avarlar üzerindeki tesiri sıklıkla başarısızlıkla sonuçlanan 626 Konstantinopol kuşatmasını takip eden yıllara tayin edildiğini söylemek gerekir. Anlaşılan göre Avarlar aldıkları yenilginin ardından Roma kültürünün etkisini üzerlerinde hızla hissetmeye başlamışlardır.

⁵⁰⁹ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.102.

⁵¹⁰ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.103.

⁵¹¹ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.106-107.

Araştırmacıların dikkat çektiği bir başka nokta ise Avarlar gelmeden önce de Karpat Havzası'nda karışık bir kültürün olduğudur. Eski Roma kurumları üzerine inşa edilen barbar krallıkların, VI. yüzyılda başlayan Hristiyanlaşma ile birlikte imparatorluğun kültür sahasına girmeleri oldukça doğal karşılanabilir. Barbarlar üzerindeki bu Roma etkisinin kırılışını, bozkır kültürü taşıyıcıların 568'de Karpatlara girişinin neden olduğunu da eklemek gerekir. Görünüşe göre Avarlar, halihazırda sentez bir kültüre kendi dünya tasavvurlarını dayatmakta geç kalmamışlardır.

3.1.3. Erken Kültür Bölgeleri

Günümüz Orta Avrupa coğrafyasında Erken Avar Dönemi ile ilişkilendirilebilecek yüzlerce nekropol alanı bulunmaktadır. Avarların yerleşmeyi uygun gördükleri eski Roma eyaleti Pannonia'ya günümüzde ev sahipliği yapan Macaristan ise Avar dönemi nekropol ve yerleşim alanlarının en sık bulunduğu coğrafyadır. Söz konusu nekropol ve yerleşim alanlarından bazıları hem Avarların erken dönemlerine ışık tutması hem de nispeten bölgesel yoğunlaşma göstermesi açısından diğerlerinden ayrışır. Bu nekropol ve yerleşim alanları, tez çalışmasının bu kısmında, kendilerine has kültürel çeşitliliği ile “kültür bölgesi” olarak işaretlenmiştir.

Erken kültür bölgeleri; aynı bölgede yoğunlaşmak kaydıyla çok sayıda Avar dönemi mezarının ve/veya yerleşim izlerinin bulunduğu alanları tanımlamak amacıyla gruplandırılmıştır. Bu mezarlar ve/veya yerleşim alanları, erken dönemden geç döneme kadar Avarların yerli halkla girdiği etkileşimleri izlemeyi sağlayan ünlü ve nadide örneklerdir.

Günümüz Macaristan topraklarında yapılan kazı çalışmaları geniş Avar mezarlıklarından bazılarını gün yüzüne çıkarmakta başarılı olmuştur. Söz konusu mezarlıklarda yapılan incelemelerde, erken dönemde, Avar – Cermen, Avar – Roma akültürasyonunun boyutları ortaya konmuştur. Bu mezarlıklar arasında en ünlüleri Keszthely'de yer alan Roma kalesi çevresinde bulunan mezarlıklardır. Ancak Keszthely tek örnek değildir. Erken Avar Dönemi'ne tarihlenen Zamárdi mezarlığı da büyük nüfusuyla Avar kültürünün izlenebildiği önemli merkezlerden birini oluşturur.

Erken dönemde Avar nekropol alanlarının yanı sıra arkeologlar tarafından yerleşim yeri olarak tanımlanmış alanlar da mevcuttur. Erken Avar yerleşimleri, nekropol

alanlarından farklı olarak, yalnızca mezarlık içermekle kalmayıp, yerleşime ilişkin kanıtların da bulunduğu alanları tanımlamak için kullanılmıştır.

Tivadar Vida, yaşam tarzı, yerleşim ve seramikteki değişimleri, yerleşik hayata geçişin ortaya çıkardığı değişiklikler olarak tanımlar. Buna göre kalıcı yerleşim ve köy ağının ortaya çıkışı, yerleşik bir yaşam tarzının benimsenmeye başladığının göstergesidir. Erken döneme ait yalnız mezarların ve kurban sunumlarının dağılımı, Avarların, öncelikle; eski Roma yol ağı ve yerleşimleri, vadiler ve yol kavşakları gibi önemli stratejik alanları işgal ettiğini gösterir. Birçok örnekte, kurulan kalıcı yerleşimlerin yakınında bir zamanlar Roma kalesi olarak hizmet etmiş sahalara rastlamak mümkündür.⁵¹² Nitekim binlerce mezardan oluşan Erken Dönem Avar mezarlıkları da yine eski Roma birimleri çevresinde yoğunlaşır.

Erken Avar Dönemi kalıcı yerleşimlerini tespit etmek oldukça güçtür. Toprak kaymaları, muhtemel depremler ve yerleşimde kullanılan malzemelerin zamanla çürüyüp yok olması gibi nedenler bu tespiti zorlaştıran etmenler arasındadır. Göçer karakterli bir toplumun yaşantısında meydana gelen bu değişiklik ancak toprak altında kalan solmuş izlerin doğru değerlendirilmesiyle mümkündür. Erken Avar döneminde Viyana Havzası'na değin takip edilebilen ve pastoral göçer hayat tarzıyla ilişkilendirilen tekli gömülerin dağılımı, bu gömülerle ilişkilendirilebilecek geçici kampların, arkeolojik kayıtlarda az veya hiç iz bırakmayan çadırlar ve yurtlardan oluştuğunu gösterir.⁵¹³ Yine de arkeologlar birtakım bulguları yerleşimle özdeşleştirmede kararlı bir tutum sergilemişlerdir. Hajnalka Herold, Avar yerleşimleri üzerine yazdığı makalesinde, yerleşime kanıt olarak sunulan bulguları değerlendirir. Bunlar arasında; çukurlar, hendekler, direkler, fırınlar, kuyular ve seramikler gibi yerleşimle ilişkilendirilen bulgular bulunmaktadır.⁵¹⁴

Eldeki arkeolojik veri hareketle araştırmacılar erken Avarların “*köm*” adı verilen ve toprağa kazılmış bir çukur üzerine inşa edilmiş kulübelerde yaşadıklarını ortaya koymuşlardır.⁵¹⁵ Hajnalka Herold gömme özellikteki *köm*lerin yanı sıra direk

⁵¹² Tivadar Vida, “They Asked...”, p. 253.

⁵¹³ Tivadar Vida, “They Asked...”, p. 261-262.

⁵¹⁴ Hajnalka Herold, “Settlements of the Avar Khaganate”, ed. Friderika Horvath, *Antaeus*, 35-36, 2018, p.188-192.

⁵¹⁵ Raimar W. Kory, “Avar Yerleşimleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, II, Ankara, 2002, s.665.

delikli binaların da Avar döneminde yaşam alanı olarak kullanılmış olabileceğinden bahseder. Ancak hem bu tip binaların hem de genel anlamda tüm yerleşim yerlerinin tarihlendirilmesi konusunda problemler mevcuttur.⁵¹⁶ Istvan Bona, özellikle erken dönemde, yaşam alanı olarak kullanılan bu yapıların yanı sıra Dunaujvaros'taki evlerin planından hareketle göçer yaşantısına uygun olan “yurt” tipi yerleşimlere de değinmiştir.⁵¹⁷ Tivadar Vida ise mevcut arkeolojik veriden hareketle “yurt” tipi yerleşimle ilişkilendirilen tek örneğin Kompolt-Kister'de bulunduğunu aktarmıştır.⁵¹⁸

Avar dönemine ait tespit edilebilen yerleşimlerdeki birçok örnekte kömlere fırınlar eşlik etmektedir. Söz konusu fırınlar, yaşam alanı olarak kullanılan yapının içinde olabildiği gibi bu alanın dışında da olabilmektedir. Fırınların yapı içinde olduğu vakalarda pişirme veya ısıtma amaçlı kullanıldıkları düşünülmüştür. Yapı dışında bulunan fırınlar ise genellikle metal veya seramik işçiliği için kullanılmış olmalıdır.⁵¹⁹ Attila Kiss, Kölked-Feketekapu kazılarında bulduğu fırınlarda, Roma döneminden devşirme taş kullanılmış olabileceğinden bahseder.⁵²⁰ Herold, özellikle seramik üretimi ile ilişkilendirilen fırınların iki odalı ve dikey özellikte olduğunu söylemiştir.⁵²¹ Rabanus Maurus'un “De Universo” adlı eserinde yer alan cam atölyesine ait bir minyatür, Herold'un tanımına uygun bir tasviri içermektedir. Bu bağlamda söz konusu minyatür, Avar döneminde kullanılan fırınlara bir örnek teşkil edebilir.

Fırınlar ve tespit edilen gömme özellikteki yapıların yanı sıra kuyular, çukurlar ve hendekler de Avar yerleşimlerinde görülen diğer bulgular arasındadır. Nehir kenarı yerleşimlerinde çok görülmemelerinden hareketle kuyuların yerleşime su sağlamak amacıyla inşa edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.⁵²² Diğer tarafta çukurların, çıkarılan hayvan kemiklerinden hareketle, atıklar için birer çöp görevi gördüğü söylenebilir. Hendekler konusunda ise çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Hendeklerin sınırları belirlemek amacıyla kullanıldığını düşünenler kadar bunların zamanında ağıl

⁵¹⁶ Hajnalka Herold, “Settlements of the Avar...”, p.188-190.

⁵¹⁷ Raimar W. Kory, *a.g.m.*, s.671.

⁵¹⁸ Tivadar Vida, “They Asked...”, p. 262.

⁵¹⁹ Hajnalka Herold, “Settlements of the Avar...”, p.190.; Raimar W. Kory, *a.g.m.*, s.666.

⁵²⁰ Attila Kiss, “Előzetes Jelentés (II.) A Kölked-Feketekapui Avarkori Település és Temető Asatásáról”, *Folia Archaeologica*, XXXIX, Budapest, 1988, p.180.

⁵²¹ Hajnalka Herold, “Settlements of the Avar...”, p.192.

⁵²² Hajnalka Herold, “Settlements of the Avar...”, p.191.

işlevini yerine getiren alanlar olduğunu düşünenler de vardır. Nitekim Raimar W. Kory hendekler konusunda net bir yorumun yapılamayacağını söyler.⁵²³

Erken dönem Avar nekropollerinden ve Avar dönemi yerleşim alanlarından bazıları sahip oldukları yüksek sayıdaki materyallerden hareketle oldukça ünlüdür. Bu bağlamda; Zamárdi, Kesthely, Kunbábony ve Kölked gibi alanlar Erken Avar Dönemi nekropol alanları arasında ön plana çıkar.

3.1.3.1. Zamárdi

Zamárdi, Balaton Gölü'nün güney kısmında, Trans-Tuna bölgesinde yer alan küçük bir şehirdir. Avar arkeolojisi açısından önemi, toplamda yaklaşık 72.000 metrekaresel bir alanı işgal eden ve 6000'den fazla mezara ev sahipliği yaptığı düşünülen mezarlığa sahip olmasıdır. Mezarlıkta bugüne kadar kazılmış 2800 Avar dönemi mezarı bulunmaktadır ve yaklaşık 2500 mezar daha kazılmayı beklemektedir.⁵²⁴

Zamárdi, çağdaşı olan birçok Avar yerleşimi gibi bir Roma yerleşimi (Tricciana) yakınlarında konumlanmıştır.⁵²⁵ Avar dönemine ait belirlenen alanlar arasında Zamárdi mezarlığı hem büyüklüğü hem de erken dönemden geç döneme değin süreklilik gösteren kullanımıyla önemli bir merkez kabul edilir. Öyle ki bazı araştırmacılar, Avar Kağanının bir zamanlar burada ikamet ettiğini veya bölgenin Avar ordu merkezlerinden biri olabileceğini bile düşünmüştür.⁵²⁶

Erken Dönem Avar maddi kültürünün yeşerdiği merkezlerden biri olan Zamárdi-Retiföldek Avar mezarlığı, Cermen ve Bozkır kültürlerinin sentezi bağlamında önemli kalıntılara ev sahipliği yapar. Görünüşe göre Zamárdi halkı, refah içinde yaşayan büyük ve oldukça karma bir nüfustu. Değişik kültürel geçmişlere sahip kişiler burada bir arada yaşamaktaydı. Roma'dan bronz kaplar, İtalo-Lombard kökenli gümüş yaldızlı, demir katlanabilir sandalyeler, Doğu Roma ve İtalya'dan cam kaplar,

⁵²³ Raimar W. Kory, *a.g.m.*, s.665-667.

⁵²⁴ Csilla Balogh, "Kültürlerin Buluşması- En Büyük ve En Zengin Avar Mezarlığı Olan Zamárdi - Retiföldek (Macaristan) Işığında Erken Orta Çağ Orta Avrupa'sında Avar- Cermen Kültürel İlişkileri ve Kaynaşması", ed. Mehmet Ali Akkaya & Kenan Beşaltı, *International Archeology, Art History and Cultural Heritage Congress*, Adana, 2021, s.18.

⁵²⁵ Tivadar Vida, "They Asked...", p.253.

⁵²⁶ Béla Török ve diğerleri, "Early Medieval Iron Bloomery Centre at Zamárdi (Hungary) Complex Archaeometrical Examinations of the Slags", *Archeologicke Rozhledy*, LXX, 2018, p.409-410.

İran- Geç Sâsâni at koşum takımları gibi arkeolojik bulgular, Zamârdi’de yaşayan karma nüfusun boyutlarını ortaya koyuyordu.⁵²⁷

2015’ten beri kazı çalışmalarından sorumlu arkeolog Csilla Balogh, mezarlığın VI. yüzyılın sonunda küçük ama zengin bir Cermen topluluk tarafından kurulduğunu açıklamıştır. Balogh’un aktarımına göre mezarlık birbirinden uzak gömülmüş Cermen aile gruplarıyla başlamıştır.⁵²⁸ Bu aile gruplarının ortasında silahlı erkek mezarları bulunmuştur. Cermen topluluğa atanan Avar liderler de yine bu mezarlığa gömülmüş, mezarlar zamanla birleşerek bütün halini almıştır.

Zamârdi’de, Avar dönemine ait diğer arkeolojik alanlardan da aşına olunduğu gibi ölümler bir tabut içerisinde toprağa defnediliyordu. Balogh, tabutlu defin işlemlerinin başlangıçta Cermen halka özgü bir şey olduğunu, Avarların ise erken dönemde hayvan derisine sarılarak defnedildiklerini aktarıyordu. Tabutlu Cermen definleri ek olarak tabut üzerine çivi ile çakılan haçlar içermekteydi. Birçok örnekte bedenlerin yanında kaplar bulunuyordu. Balogh, etnik Avar ölümlerinin mezarlarında daha düşük kalitede kaplar kullanıldığını ve bunların genellikle etli yemek sunuları olduğunu ifade etti.⁵²⁹ Avar döneminde sıklıkla karşılaşılan atlı defin adeti ise başlangıçta Cermen mezarlarında yaygındı. Avar kökenli mezarlarda ise, tıpkı elit mezarlarında olduğu gibi, atlı define rastlanmıyordu. Mezarlığın erken dönemlerinde Cermen ve Avar tipi kemer süsleri de birbirinden oldukça ayrıydı. Cermenler 3-5 pul parçalı kemerler kullanırken Avarlar çok pullu kemerleri giyiyordu. Üstelik Avar kemerlerinde Avrasya bozkırlarından aşına olunan düz metal pullar ve mask motifli süslemeler yer almaktaydı. Kadın kemerleri ise Kağanlığın batısında ve yabancı kökenlerden gelen kadınlar tarafından kullanılmaktaydı. Avar kökenli erkek mezarlarında küpelere de rastlamak mümkündü.⁵³⁰ Avrasya kökenli bu alışkanlık daha sonra Cermen erkeklerine de sirayet edecekti. Mücevheratta “toothcut” üslubu yaygındı ve kadın takılarında görülebilirdi.⁵³¹

⁵²⁷ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 103.

⁵²⁸ Csilla Balogh, “Kültürlerin Buluşması...”, s.19.

⁵²⁹ Csilla Balogh, “Kültürlerin Buluşması...”, s.20,23.

⁵³⁰ Csilla Balogh, “Kültürlerin Buluşması...”, s.24-25.

⁵³¹ Falko Daim, *a.g.m.*, p.472.

VII. yüzyılın ortalarından itibaren barbar Cermen ve Avar bozkır kültürleri senkronize hale gelmeye başladı. Cermenler Avar adetlerini benimserken, Avarlar da Cermen adetlerini kendilerine entegre ettiler. Eşya yapımında ortaya çıkan yeni teknikler, yeni süsleme üsluplarını da beraberinde getirdi. Hayvan motifleriyle süslü kemer parçaları ve takılar Cermen Hayvan Üslubu olarak anılmaya başladı. İki kültür arasındaki etkileşim VII. ve VIII. yüzyıllar boyunca artarak ilerledi. Nihayet geç dönemde Kağanlığın her bölgesinde rastlanabilen “Grifon” kültü önderliğinde Zamárdi’de de bütünleşme yaşandı.

Zamárdi’deki Avar kalıntıları mezarlıkla sınırlı değildi. Araştırmacılar yakınlarda bir yerleşim alanı ve dökümhane kompleksi de buldular.⁵³² Yerleşim alanı dökümhane merkeziyle kısmen ilişkiydi ve az sayıda da olsa ayrı zamanlara ait katmanlar gösteriyordu.⁵³³ Araştırmacılar dijital ortamda, VI. yüzyıldan IX. yüzyıla değin uzanan yerleşimin ve dökümhanenin rekonstrüksiyonunu yapmada başarılı oldular.

Orta Çağ demir işçiliği sitesi arasında Zamárdi’deki atölyeler 27.700 metrekarelik alanla önemli bir yer kaplıyordu. Avar çağına tarihlenen demir işleme kompleksinde; yaklaşık 100 cevher eritme çukuru, 20 civarında dökümhane fırını ve yarım düzine yıkılmış dökümhane izleriyle birlikte 580 temsil bulundu. Ek olarak iki tekrar ısıtma ocak ve bir demirci atölyesi de ortaya çıkarıldı.

Demir işleme kompleksi, geç döneme ait bir özellik sergilemekteydi. Bu sırada mezarlıkta keşfedilen erken dönem eşyalarının presleme yöntemiyle üretildiği gözlemlenmişti. Geç dönemde ise eritme yönteminin belirgin bir şekilde öne çıktığı anlaşılmaktaydı.⁵³⁴ Bu durum, Avarların geç dönemde bu demir işleme kompleksinden faydalandıkları yönünde bir tespiti desteklemektedir. Bu arkeolojik gözlemler, demir işleme tekniklerindeki evrimin yanı sıra Avar topluluğunun zaman içindeki üretim yöntemlerindeki değişiklikleri anlamamıza katkı sağlayabilir.

⁵³² Orsolya Heinrich-Tamaska, "Avar-Age Metal Working Technologies", ed. Florin Curta, *The Other Europe in the Middle Ages*, Brill, Leiden, 2008, p.238-239.

⁵³³ Béla Török ve diğerleri, *a.g.m.*, p.408.

⁵³⁴ Csilla Balogh, “Kültürlerin Buluşması...”, s.31.

3.1.3.2. Keszthely

Erken Avar Dönemi kültür bölgelerinden biri olan Keszthely, doğudan gelen yeni hükümdarlar ile yerel Romano-Cermen nüfus arasındaki etkileşimi, İtalya ve Kuzey ön-Alp bölgesinin güçlü etkilerini gösteren en önemli merkezlerden biridir. Keszthely Kültürü, şehrin çevresini saran nekropoller ve bu nekropollerden çıkarılan kalıntıların oluşturduğu bütün olarak tanımlanabilir. Keszthely; Geç Roma Kalesi (Keszthely-Fenékpuszta), şehrin kuzeybatısındaki yer alan ve yaklaşık 4.000 mezarla sahip Tépe'deki erken Orta Çağ mezarlığı, şehrin güneybatısında bulunan Keszthely-Stadt mezarlığı, şehrin batısında konumlanan Alsopahok mezarlığı, kuzeydoğu ekseninde 20 kilometre mesafede yer alan Lesenctomaj-Piros Kereszt'teki nekropol alanı ile birlikte olağanüstü yoğunluğa sahiptir.⁵³⁵ Bu yoğunluğun şehrin; Aquileia'dan Emona Celeia, Valcum (Fenékpuszta) üzerinden Aquincum'a ve Sirmium'dan Valcum'a, Carnuntum'a uzanan önemli uzun mesafe yollarının kesişiminde yer almasından kaynaklanıyor olması olasıdır.

Avar döneminde Hristiyan bir topluluğun varlığına ilişkin en güvenilir kanıtlar Keszthely-Fenékpuszta'da yer alan Geç Roma kalesinden bilinmektedir.⁵³⁶ Arkeolojik çalışmalar burada VI.-VII. yüzyıldan kalma üç nefli bir bazilikayı gün ışığına çıkarmıştır. Çıkarılan eserlerde yoğun bir Hristiyanlık etkisi görülmektedir. Özellikle fibulalarda, meleklerle çevrili İsa büstlerine veya Aziz süslemelerine rastlamak mümkündür.⁵³⁷ Alanda bulunan 12 disk fibulanın yedisi Hristiyanlık bağlamında üretilmiştir.⁵³⁸ Fibulalardan bazıları ikinci kutsal kalıntı olarak bilinen bal mumu ile doldurulmuştur. Bazı araştırmacılar, eserlerdeki dini üslubun üstünlüğünden hareketle Avar yönetimi altında Hristiyan toplulukların sadece hayatta kalmakla kalmayıp, Balaton Gölü çevresinde geliştiği fikrini savunmuşlardır. Diğer tarafta Falko Daim, doğrudan Hristiyanlıkla ilişkili bu eserlerin, Hristiyan hacılar tarafından Keszthely'e getirilmiş olabileceğini iddia etmiştir.

⁵³⁵ Falko Daim, *a.g.m.*, p.473-474.

⁵³⁶ Tivadar Vida, "They Asked...", p.261.

⁵³⁷ Falko Daim, *a.g.m.*, p.476.

⁵³⁸ Florin Curta, "The Earliest Avar-Age Stirrups or the 'Stirrup Controversy' Revisited", ed. Florin Curta, *The Other Europe in the Middle Ages*, Brill, Leiden, 2008. p.303.

Keszthely’de bulunan kalıntılardaki yoğun dini sembolizm bölgede Hristiyan bir topluluğun yaşadığını ortaya koymaktadır. Ancak bu Hristiyan topluluğunun buraya ne zaman geldiğine ilişkin görüşler oldukça tartışmalıdır. Keszthely Kültürünü oluşturan siteler arasında, Ilona Kovrig’in de ortaya koyduğu şekilde Fenékpusztta haricinde Geç Antik Çağdan VII. yüzyıla kadar süreklilik gösteren bir yerleşim yoktur.⁵³⁹ Kalıntıların heterojenliği, kültür bölgesinin sadece yerel bir gelişim değil, dışarıdan gelip Keszthely’e yerleşen bir nüfusun geriye bıraktığı izler olduğu görüşüne de karşı argüman sunmaktadır. Bazıları Keszthely’deki Hristiyan etkinin imparatorluktan miras kalan nüfus olduğunu düşünmüştür. Başkaları ise bu nüfusun Avarlar tarafından Kağanlık sınırları içine zorla yerleştirilmiş esir gruplar olduğuna inanmaktadır. Theophylact Simocatta, Aziz Demetrios ve Diyakoz Paul gibi müellifler Avarların esirlerini Kağanlığa götördüklerine ilişkin kayıtlar tutarlar. Ancak Vida’ya göre, Keszthely çevresinde gelişen nüfusun esir olamayacak kadar zengin mirası bu görüşü desteklemez.⁵⁴⁰ Vida, Konstantinopol kuşatmasına değin bu bölgenin Balkan topraklarıyla birlikte Roma askeri kontrolü altında, Kağanlığın güney sınırını oluşturacak şekilde konumlandığını düşünmüştür.⁵⁴¹ Bunun nedenini Erken Avar döneminde, Doğu Avrupa stepleriyle bağlantılı geleneklere Keszthely’de rastlanmaması olarak açıklamıştır.

Arkeolojik kalıntılar Fenékpusztta’daki Roma kalesinde zengin ve aristokratik bir nüfusun yaşadığına ilişkin veriler ortaya koymaktadır. Erken Avar Döneminde kale, göreceli olarak kalabalık bir nüfusun işgalindeydi. Bu nüfusun liderleri kale içinde, etrafındaki bazilikaya veya eski Horreum’un yanına gömülmüştür.⁵⁴² Tivadar Vida kale ve çevresindeki mezarların değişken zenginliklerinden hareketle hiyerarşik örgütlenmiş yerel elit nüfusun burada konuşlandığını düşünmektedir. Ona göre, yerel elitin yüksek rütbeli üyeleri bazilika içine gömülürken, daha etkisiz soylular Horreum yakınlarına defnedilmekteydi. Avar dönemi öncesindeki hiyerarşinin devam edişi burada yaşayan topluluğun kısmi bir özerkliğe sahip olduğuna yorulabilirdi.⁵⁴³ Walter Pohl ise kiliseye gömülme geleneğinin Geç Antik Dönemde nadir rastlanan bir olgu

⁵³⁹ Falko Daim, *a.g.m.*, p.475.

⁵⁴⁰ Tivadar Vida, “Coexistence”, p.31-32.

⁵⁴¹ Tivadar Vida, “Coexistence”, p.38.

⁵⁴² Tivadar Vida, “Coexistence”, p.30.

⁵⁴³ Tivadar Vida, “Coexistence”, p.31.

olduğunu hatırlatıyordu.⁵⁴⁴ Diğer tarafta arkeolojik verilere dayanarak Keszthely topluluğunun meçhul özerkliği ve refahının 630'larda sona erdiği görülmektedir. Bu tarihlerden itibaren diğer yerel kültürlerde olduğu gibi Keszthely'de de Geç Avar döneminin standartlaşmış kültürüne doğru bir yolculuk başlamıştır.

Erken Avar döneminde, Kağanlığın birçok bölgesinde olduğu gibi Keszthely'de de oldukça karma bir kültür görülmektedir. Buradaki maddi kültür arasında VII. yüzyılın başlarına tayin edilen; Doğu Roma İmparatorluğu'ndan küpe ve kemer tokaları gibi takılar, Adria bölgesinden yarım daire başlı iğneler, Saksonya ve Frank bölgelerinden fibulalar bulunmuştur.⁵⁴⁵ Ayrıca; gerçek incilerle süslenmiş "BONOSA" yazılı altın giysi iğnesi, gümüş S-fibulalar, hilal şeklinde altın küpeler, Keszthely Kültürü için tipik olan sepet şeklindeki küpeler, Aradac- Fönlak tipinde gümüş levha kemer takımı gibi örnekler mevcuttur. Örneklerin birçoğu Akdeniz bölgesindekilerle benzerlik taşır.⁵⁴⁶ Roma üsluplarıyla özdeşleşen eserlerin yanı sıra Cermen unsurların hâkim olduğu mezarlıklar da mevcuttu. Tepedeki batı tarzlı savaştının zengin mezarı "ANTIKOS" yazılı altın bir kemer tokası içermekteydi.⁵⁴⁷ Pohl'a göre bu kemer tokası Avar ordusunun yardımcı birliklerinin liderine ait olabilirdi. Nitekim Orta Asya'da sahibinin adının yazılı olduğu kemer tokalarına rastlamak mümkündü.

Nüfusu ve kalıntılarıyla beraber Keszthely'nin, Erken Avar döneminde, Kağanlık sınırları içinde veya dışında gelişmiş olması gözetmeksizin önemli bir kültür sahası olduğu açıktır. Bölgedeki Avar izi VII. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlar. Araştırmacılar bu durumu Konstantinopol Kuşatması'nda alınan mağlubiyet ve akabinde gelişen iç savaşa bağlar. Nihayetinde, Keszthely, Doğulu göçer gelenekleri ile Romano-Cermen Avrupa karakterli yerel gelenekler arasındaki gelişimini gösteren nadide örneklerden birini teşkil eder.

3.1.3.3. Kölked

Erken Avar Dönemine ait bir başka kültür bölgesi Kölked-Feketekapu nekropolüdür. Cermen ve Avar unsurların hâkim olduğu mezarlık, iki kültür arasında

⁵⁴⁴ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.109.

⁵⁴⁵ Falko Daim, *a.g.m.*, p.474-475.

⁵⁴⁶ Tivadar Vida, "Coexistence", p.33.

⁵⁴⁷ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.110.

ayrım yapmayı mümkün kılması açısından önemlidir.⁵⁴⁸ Erken dönemden geç döneme değin süreklilik gösteren mezarlıkta, özellikle Kağanlıktaki Cermen unsurların giyimi öne çıkmaktadır. Bölgedeki bir grup mezar, diğerlerinden kültürel olarak değişik özelliklere sahiptir.⁵⁴⁹ Kuzey-Güney ekseninde kazılmış mezarlar, yan duvar nişleri içeren çukurlar, kemikten kırılmış kısmi hayvan sunumları, baş bölgesine yerleştirilmiş çömlek kapları ile karakterize edilen ayrı bir mezar geleneği; bu mezarları Trans-Tisza bölgesinde yerleşik Doğu Avrupa bozkır kökenli Erken Avar dönemi nüfusuyla ilişkilendirmektedir.

Kölked-Feketekapu B kazı alanı Attila Kiss tarafından 1973-1999 yılları arasında kazılmıştır.⁵⁵⁰ 564 Avar dönemi mezarını içeren alan, Kiss'in kendi belirlediği 17 mezar grubuna ayrılmıştır. Bunlar arasında yalnızca mezar grubu XII hem erken hem de geç mezarları içerir. Mezarlardaki eşya yelpazesi; Merovenj ögeleri, doğulu sanat eserleri ve cenaze adetleri ile bilinmektedir.

Kölked'de bozkır karakterli gömüler dağınık ve Cermen özellik gösteren mezarlarla birlikte bulunmuştur.⁵⁵¹ Doğu bağlantılı mezar çukurları Erken Avar dönemi içine tarihlendirilmezken, Merovenj tipi mücevher içeren zengin gömüler geç VI ve erken VII. yüzyıllara dayanmaktadır. Serbest mezarlar Kölked-Feketekapu B mezarlığında yoğunlaşır. Burada her iki tarafında niş bulunan mezarlara rastlamak mümkündür. Kısmi hayvan kalıntıları mezar üzerinde bulunmuş ve mezar tabanını kapatan tahtaların (tabut?) veya kirişlerin üstüne yerleştirilmiştir. Bozkır geleneklerinin bir tür devamını gösteren kısmi koyun ve sığır sunuları, Avar döneminin sonlarına kadar gömülere eklenmiştir.⁵⁵² Trans-Tisza bölgesine paralel olarak deri yüzme yöntemi burada da görülmektedir.

Kölked'deki mezarlıklar, o dönemin en önemli ticaret yollarından biri olan Tuna'ya yakın bir konumda bulunuyordu. Bu yerleşim için şüphesiz önemli bir

⁵⁴⁸ Istvan Koncz, "568- A Historical Date and Its Archaeological Consequences", (Kısaltma: "568"), *Acta Archaeologica*, LXVI/2, December 2015, p.334.

⁵⁴⁹ Bence Gulyas, "Populations of East European Steppe Origin in the Cemeteries of Szekszard-Bogyiszloi Street and Kölked-Feketekapu (7th Century AD)", ed. Gergely Szenthe, *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2022, Budapest, 2023, p. 170.

⁵⁵⁰ Bence Gulyas, *a.g.m.*, p. 168.

⁵⁵¹ Bence Gulyas, *a.g.m.*, p.170.

⁵⁵² Bence Gulyas, *a.g.m.*, p.171.

faktördü. Aynı zamanda çeşitli kültürlerle alışveriş yüksek olasılıkla Tuna üzerinde dönen ticari faaliyetlerle açıklanabilir.

Kölked-Feketekapu nekropolünde, işgalin ilk evrelerine tayin edilen, Avar savaşçılarının silahlarıyla birlikte gömüldüğü mezarlar görülmüştür. Ancak Kölked'in asıl hazinesi kadın mezarlarında ve giyim başlığında yatmaktadır. Avar savaşçılarının kıyafetleri oldukça sadedir. Buna karşın kadın gömüleri gösterişli kıyafetler içerir. Kölked-Feketekapu mezarlığı B'deki olağanüstü zengin kadın mezarları, bu toplulukların hiyerarşik sosyal yapıya sahip olduğunu göstermektedir.⁵⁵³ Istvan Koncz, bu toplulukların, kendi kişisel elitleri tarafından yönetilmekte olup, zengin mezarlarda gömüldüğünü aktarmıştır. Tivadar Vida ise, Kölked-Feketekapu mezarlığı B'de, iskeletin sağ tarafında bulunan iğneyi benzersiz olarak nitelemiştir.⁵⁵⁴ Kölked iğnesinin hayvan başı şeklinde üst ucu bulunmaktadır. Dekoratif iğnelerin başı ve üst bedeni örten bir parçayı/tülbenti sabitlemek için kullanıldığı düşünülmüştür. Vida, bu tür iğnelerin alışılmış şekliyle sağ omuzun üzerinde bulunduğunu, ancak Avar döneminde iğne çiftlerinin kafatasının her iki tarafında bulunduğunu kaydetmiştir.⁵⁵⁵ Ona göre bu durum Erken Roma ilhamlı bir örtünün varlığına işaret eder. Nitekim Roma kültürünün etkisi bununla sınırlı değildir. Geç Roma dekoratif desenlere sahip disk broşlardan birkaç örneğin bulunması ve Kölked-Feketekapu mezarlık A'daki 175 numaralı mezardan çıkarılan deniz kabuğu şeklindeki kayış ucunun varlığı⁵⁵⁶, imparatorluğun Kölked'deki etkisini desteklemektedir.

Kölked-Feketekapu, Avar-Cermen birleşmesinin önemli bir istasyonudur. Kölked'deki etkileşim yalnızca kültürel birleşmeyle sınırlı kalmayıp akrabalık bağlarına da yol açmıştır. Bu durumun güzel örneklerinden biri mezarlık A'da yan yana yatan eşlerdir. Tivadar Vida, 107 numaralı mezarın kılıç içeriğinden dolayı bu mezarın olasılıkla bir Avar savaşçısına ait olduğunu düşünmüştür.⁵⁵⁷ Savaşçının mezarı sade özellikteyken, komşu 108 numaralı mezarda yatan eşinin oldukça zengin bir mezarı vardır. Kadın mezarı; altın küpeler, Roma kökenli meyve kıvrımlı bir kolye, tipik Geç Antik fibula, iki iğne, katlanabilir bir demir sandalye gibi çeşitli pahalı ve zengin

⁵⁵³ Istvan Koncz, *a.g.m.*, p.334-335.

⁵⁵⁴ Tivadar Vida, "Conflict...", p.27.

⁵⁵⁵ Tivadar Vida, "Conflict...", p.28.

⁵⁵⁶ Istvan Koncz, *a.g.m.*, p.323.

⁵⁵⁷ Tivadar Vida, "Conflict...", p.17.

dekorlu giyim aksesuarları içermektedir. Erkek gömüsünden ayrı olarak kadın gömüsünden gelen mezar eşyaları, Avrupa kıtasındaki çağdaş modaya uygundur. Tivadar Vida, kadının, ya Roma veya Frank Galya ile bağlantılı yerel topluluklardan birinin üyesi olduğunu ya da Pannonia'ya varışlarının hemen Avar kadınlarının yerel modaları hızlı bir şekilde benimsediklerini düşünmüştür. 2022'de yapılan DNA analizleri Vida'yı haklı çıkaran sonuçlar doğurmuştur.⁵⁵⁸ Kölked'den alınan örneklerin analizine göre kadın yerel bir nüfustan gelmekteyken, erkek Doğu Avrasya genomuna sahiptir.

3.1.3.4. Kunbábony

Macaristan'da XX. yüzyılda bulunan en değerli arkeolojik alanlardan biri olan Kunbábony (Kunszentmiklos-Babony); mezarı, 1971 yılında, bir kum ocağında çalışan işçiler tarafından tesadüfen bulunmuştur. Mezar, sahip olduğu pahada zengin eşyalarıyla birlikte yüksek rütbeli bir Avar soylusuna ait olduğu izlenimi uyandırmıştır. Öyle ki başlangıçta arkeologlar bu mezarın bir Kağan mezarı olduğunu düşünmüşlerdir.⁵⁵⁹ Ancak açıkça tanınabilecek herhangi bir iktidar simgesi içermediğinden bu düşünceden vazgeçilmiştir.

Kunbábony, erken dönemde Avar elit mezarlarının yoğunlaştığı Tuna – Tisza arasında yer almaktadır. Üstelik bölgedeki tek mezar değildir. Bócsa ve Tépe gibi lüks donanımlı mezarlarla birlikte Tuna-Tisza arasındaki “prens mezarlarını” oluşturur. Vida'ya göre bu durum Avar gücünün, işgalin ilk yıllarında Alföld'de olduğunu dolaylı yoldan göstermektedir.⁵⁶⁰ Bu bölgedeki elit mezarları, kavim liderleri ve klan başlarının gömülerini içerir. Genellikle sosyal statülerine göre ayrı aile mezarlarına gömülmüşlerdir. Kunbábony'deki erkek mezarının iskeleti yapılan antropolojik incelemeler sonucunda Sayano-Moğol olarak tanımlanmıştır.

Kunbábony mezarı yedinci yüzyılın ilk yarısına, yani Erken Avar Dönemi'ne tarihlenmiştir. Mezar içeriği birkaç gümüş parça hariç tutulduğunda altından mamul eşyalarla donatılmıştır. Avar elitinin temsilini gösteren eşyalar, toplamda yaklaşık 3.4 kilogram, yani 7 poundun üzerinde altın içermektedir. Eşyalar arasında; altın kemer

⁵⁵⁸ Guido Alberto Gnechi-Ruscone ve diğerleri, *a.g.m.*, p.1408.

⁵⁵⁹ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.233.

⁵⁶⁰ Tivadar Vida, “Conflict...”, p.16.

tokaları, altın kılıç kınları, altın testi, altın boynuz kadeh, kartal başlı altın kırbaç ucu, altın bir kup, altın kayış uçları, altın levhalar, altın kılıç sapları, gümüş kemer tokaları ve demir bıçaklar gibi nesneler bulunmaktadır. Eşyalar arasında nispeten dikkat çeken altın hilal şekilli levha (lunula), Rouran mezarlarından çıkan levhalarla büyük oranda benzerlik göstermektedir.⁵⁶¹

Araştırmacılar mezardaki altın levhaların kıyafete dikildiğini düşünmüşlerdir. Kemerler ise Kağanlık döneminin sonuna değin kullanılan, zamanla malzeme, form ve motif değiştiren cenaze giysisinin bir parçası olmalıdır.

Mezar eşyalarında Roma etkilerini görmek mümkündür. Üstelik bu sadece mezardan çıkarılan gri Roma amforasıyla sınırlı değildir. Kemer üzerine dikey olarak monte edilen, açılmayan ve “sahte toka” olarak adlandırılan dekoratif aparat için de Roma etkisi varsayılmıştır.⁵⁶² Ancak Pohl’a göre bunlar Karadeniz steplerinde türetilmiş, Bulgar etkisinin sonucudur.⁵⁶³ Nitekim Malaja Perščepina bölgesinde bulunan Bulgar mezarlarında, Kunbábony’e benzer birçok nesne gün yüzüne çıkarılmıştır.⁵⁶⁴

Kunbábony, Erken Avar Dönemi’nin en kıymetli arkeolojik bulgularından biridir. Mezardaki altın hazine, Rouran ve Roma ile bağlantılı olabilecek objeler üretir. Mezar sahibinin üst rütbe bir kişi olduğu, görkemin sergisinden hareketle kesin olarak söylenebilir.

3.1.3.5. Dunaújváros

Dunaújváros iki semtiyle beraber geniş ölçekte yayınlanmış erken döneme ait Avar yerleşimlerine ev sahipliği yapar. Dunaújváros-Öreghegy’deki Erken ve Orta dönem Avar yerleşimi; her iki dar tarafında bir çift direk tarafından desteklenen dikkörtgen çukur kulübelerden, taş fırınlardan ve bağımsız ocaklardan, kulübe kenarında yoğunlaşan ve depolama amacıyla açıldığı varsayılan çukurlardan bilinmektedir.⁵⁶⁵

⁵⁶¹ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.337.

⁵⁶² Falko Daim, *a.g.m.*, p 481-482.

⁵⁶³ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.238.

⁵⁶⁴ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.337-338.

⁵⁶⁵ Falko Daim, *a.g.m.*, p. 484.

Istvan Bona, Dunaújváros-Öreghegy'deki Avar yerleşimini, aşamalı inşa teorisine göre yeniden yapılandırır. Buna göre ilk yerleşim aşaması sadece hendekleri içerir.⁵⁶⁶ Bunların Avar dönemine ait olup olmadığı ucu açık bir sorudur. İkinci aşama çökme özellikli kulübelere ve yine hendek sisteminden oluşur ki bu hendekler çökme özellikli kulübelere uzanır. Bir sonraki yerleşim aşaması, yine erken Avar dönemine tarihlenir ve iki grup çökme özellikli binadan oluşur; bir grup yarı daire oluştururken, ikinci grup 80 m uzakta yer alır ve bir çeyrek daire oluşturur.

Dunaújváros-Alsófoki-patak yerleşimi ise arkeolog Gyula Fülöp tarafından 'çiftlik benzeri' olarak nitelendirilmiştir.⁵⁶⁷ Bazı alanlarda çökme özellikli binalar ve dış mekân fırınları, 40-100 m arasında uzanan kümeler oluşturur. Yerleşimin merkezinde kazılan büyük bir sıkıştırılmış alanı yerleşimin ana meydanı olarak düşünülmüştür. Akarsu boyunca yer alan yerleşimde, tepeden dereye doğru 90 derece açıyla uzanan hendek, arkeolog tarafından drenaj hendeği olarak yorumlamış ve aynı zamanda bunları tek çiftliklerin sınırlarını belirleyen unsurlar olarak görmüştür.

3.1.3.6. Lébény

Viyana-Budapeşte otoyolu inşaatı sırasında rastlanılan, şimdiye kadar en büyük Avar yerleşimi toplamda 13-14 hektarlık alanı içine alan Lébény'de bulunur.⁵⁶⁸ Dikdörtgen alanları çevreleyen hendek sistemi içeren yerleşimde, hendeklerin hayvan ahır olduğu düşünülür. Dunaújváros'takilere benzer şekilde bir tanesinde taş sınır olan dikdörtgen kuyular bulunur. Bu kuyular tahta şaftlar ve kaldırım taşından yapılmıştır. Kuyuların benzer örnekleri Komárom-Slovakya'da bulunmuştur.⁵⁶⁹

Lébény-Kaszás-domb'da, bir drenaj hendek sistemi, kuyular ve birkaç çukur ortaya çıkarılmış, bunlara yalnızca iki çökme özellikli bina eşlik etmiştir.⁵⁷⁰ Kazıyı gerçekleştiren Miklós Takács, bu yerleşim özelliklerinin, kazı sırasında tespit edilebilecek izler bırakmayan yer seviyesindeki binalarla tamamlandığını varsayar. Lébény-Bille-domb'da ise çok sayıda çökme özellikli bina ve çukur kazılmış, ancak hendek sistemi bulunmamıştır.

⁵⁶⁶ Hajnalka Herold, "Settlements of the Avar...", p.193.

⁵⁶⁷ Hajnalka Herold, "Settlements of the Avar...", p.194.

⁵⁶⁸ Falko Daim, *a.g.m.*, p. 484-485.

⁵⁶⁹ Raimar W. Kory, *a.g.m.*, s.666.

⁵⁷⁰ Hajnalka Herold, "Settlements of the Avar...", p.195.

3.1.3.7. Zillingtal

Avusturya'da bulunan Zillingtal'daki Avar yerleşimini ve mezarlığı ilginç bir örnektir. Bölgede 14 çukur bulunmuş ve bunların bir binaya ait olabileceği düşünülmüştür.⁵⁷¹ Ancak arkeologlar çukurların hayvan ahır olarak kullanılma olasılığı göz ardı etmemiştir. Yine de bu çukurların Dunaújváros tipi bir çukur evinin rekonstrüksiyonuna izin vermediğini hatırlatmak gerekir.⁵⁷² Zillingtal kazılarında bir Roma villasının bulunuşu⁵⁷³, Avarların Roma kalıntılarını devşirme olarak kullanıp kullanmadığıyla ilgili soruları akla getirmiştir. Ancak bu soruya yanıt olabilecek herhangi bir kanıt bulunamamıştır. Diğer tarafta Avar Dönemi nüfusu, kendi yerleşimlerini kurarken genellikle Roma sitelerini tercih etmiş gibi görünmektedir.⁵⁷⁴ Yerleşim Orta Avar Döneminin ikinci evresinden Geç Avar dönemine kadar olan zaman aralığını kapsarken mezarlık, Erken Avar döneminin ilk evresinden Geç Avar dönemine değin uzanan bir zaman çizgisine sahiptir.

Zillingtal yerleşimindeki ekonominin yerel pazardan karşılanmış olması olasıdır. Cevher eritme ve demir işleme faaliyetlerini gösteren ocakların varlığı ve ev içinde veya yerel atölyelerde imal edilmiş seramik kapların bulunması yerel pazarın oldukça aktif olduğunu kanıtlar niteliktedir. Keza kare şeklinde düzgün kesimli tahta direklere rastlanması, yerleşimde marangozluk konusunda uzman kişilerin bulunduğuna işaret olabilir.

Tarım ve hayvancılığa elverişli coğrafi konumu nedeniyle Zillingtal'in önemli bir merkez olduğu düşünülebilir. Roma tarlaları ve ticaret yollarının yerel ekonomiyi olumlu yönde etkilemiş olması olasılıklar arasındadır. Hayvan kemiklerindeki analizlere göre halk temelde tarımla meşguldür. Et süt ve yün gereksinimi topluluk içindeki üretimle karşılanmıştır. Mezar ritüellerinde kullanılan hayvan türleri ise geç döneme doğru değişiklik gösterir.

⁵⁷¹ Hajnalka Herold, "The Avar Period in Settlement and the Ceramic Finds from the Cemetery in Zillingtal, Burgenland, Eastern Austria", *Studia Honoraria*, 34, Rahden, 2013, p.132.

⁵⁷² Falko Daim, *a.g.m.*, p. 485.

⁵⁷³ Raimar W. Kory, *a.g.m.*, s.666.

⁵⁷⁴ Hajnalka Herold, "The Avar Period...", p.132-136.

Zillingtal mezarlığında en sık rastlanan obje seramik kaplardır. Arkeolojik çalışmalar iki temel seramik grubunun olduğunu göstermiştir: çarkta üretilen kaplar ve el modellemeli kaplar.⁵⁷⁵ Erken Avar döneminin ilk evrelerine tarihlenen mezarlarda yalnızca el modellemeli kaplar ortaya çıkar. Sonraki dönemlerde erkek mezarlarında, yavaş dönen çarkta üretilen seramik kapların görülmesi artarken, kadın mezarlarında durum tam tersidir. Erken dönemden geç döneme değin kadınların el modellemeli seramik kapları tercih ettiği söylenebilir.

3.1.4. Avar Defin Adetleri

Avar cenaze töreni hakkında yazılı kaynaklara yansımış herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dönem kaynakları, Türk Kağanlığına gerçekleşen diplomatik temaslarda Türklerin cenaze merasimleri hakkında çeşitli gözlemleri aktarır. Menander ve Efesli İoannes, yüzlerini yırtan ve ağıtlar döken Türklerden bahsederler.⁵⁷⁶ Benzer şekilde Jordanes, Attila'nın cenaze töreni hakkında birtakım kayıtlar tutar.

“Sonra, o ırkın adetinde olduğu gibi, başlarındaki saçları yolup, yüzlerini derin yaralarla çirkinleştirdiler, bu büyük savaşçı için kadınsı inlemeler ve gözyaşlarıyla değil, erkekçe kanla yas tutulmasını sağlamak için. ... Cesedi bir düzlüğün ortasına, insanların hayranlıkla seyredeceği ipek çadırda sergilendi. Hunların en iyi süvarileri naaşının başında, sirk oyunları gibi, daireler çizerek döndüler ve hakkındaki bir ağıtta şöyle dediler: “Hunların lideri Attila, Mundiuch'un oğlu olarak doğdu, cesur kavimlerin efendisi, İskit ve Cermen krallıklarının tek sahibi -daha önce bilinmeyen güçlerle- şehirleri ele geçirdi, Roma dünyasının iki imparatorluğunu da korkuya boğdu, dualarıyla yatıştı, diğerini yağmadan kurtarmak için yıllık haraç aldı. Tüm bunları kaderin lütfuyla başardığında ne düşmanın yarasıyla ne dostun ihanetiyle düştü, ancak barış içinde milletin arasında, sevincinde mutlu ve acı hissetmeden öldü. Kim bu durumu ölüm olarak değerlendirebilir ki, hiç kimse intikam gerektirdiğine inanmaz. Onu böyle yas tuttuktan sonra, "strava" adını verdikleri bir törenle mezarının üzerinde büyük şölenler düzenlediler. Sırayla aşırı duygulara kapıldılar ve cenaze matemini sevinçle değiştirerek gösterdiler. Ardından gecenin gizliliğinde cesedini toprağa gömdüler. Tabutlarını altınla, ikincisini gümüşle ve üçüncüsünü demirin gücüyle bağladılar, böylece bu üç şeyin en güçlü krala uygun olduğunu gösterdiler; demir çünkü ulusları fethetti, altın ve gümüş çünkü her iki imparatorluğun da onurunu aldı. Savaşta kazanılan düşmanların silahlarını, nadir değerdeki süslemeleri, çeşitli mücevherlerle parlayan süs eşyalarını ve prenslerin duruşunu sağlayan her türlü süs eşyasını eklediler. Ve bu kadar büyük servetin insan merakından korunabilmesi için, işi yapanları öldürdüler”⁵⁷⁷

⁵⁷⁵ Hajnalka Herold, “The Avar Period...”, p.135.

⁵⁷⁶ Menander the Guardsman, *a.g.e.*, p.177.; John Bishop of Ephesus, *a.g.e.*, p.425.

⁵⁷⁷ Jordanes, *a.g.e.*, p.124-125.

Farklı yüzyıllarda yaşamalarına rağmen Jordanes ve diğer Romalı müelliflerin “İskit” cenaze töreni hakkında benzer motifleri işlediği söylenebilir. Ancak bu motiflerin ne kadarı Avarlar için geçerliydi veya Avar cenaze merasimi ile diğer çağdaş konargöçer kavimlerin mezara bakışları arasında nasıl bir benzerlik vardı, bu sorulara net bir cevap vermek, en temelde yazılı kaynakların eksikliğinden dolayı, mümkün olmamaya devam edecektir. Avar cenaze merasimi hakkında bilinenlerin tümü arkeolojik veriye dayanmaktadır. Ancak bu haliyle bile Jordanes’in Attila’nın cenaze töreni hakkındaki anlatısıyla paralellik gösterir.

Arkeolojik veriden hareketle Avar cenaze töreni hakkında söylenebilecek en net olgulardan biri Avarların ölümlerini gömerek ölüm sonrasına uğurladıklarıdır. Bu özellikle birlikte Avarlar diğer çağdaş halklardan ayrılabilir. Bilinene göre Avar Kağanlığı altında yaşayan halklardan Slavlarda ölü gömme adeti hiç de yaygın değildir. Bilakis Slavlar ölümlerini yakmalarıyla anılırlar.⁵⁷⁸ Benzer bir durum çağdaş Türkler için de söylenebilir. Çin kaynakları Türklerin ölümlerini yaktıklarıyla ilgili kayıtlar tutmaktadır.⁵⁷⁹ Ancak bu durum her zaman ve tüm Türkler için geçerli değildir ve yine Çin kaynaklarınca “*bir zamanlar, ölümlerini yakmak adetti; şimdilerde onlara mezar yapıyorlar*” denilerek ortaya konmuştur.⁵⁸⁰ Jean-Paul Roux, Altay Türklerindeki cenaze merasimlerinde, Türklerin ölümlerini ölüm sonrasına üç şekilde yolcu ettiğinden bahseder; gömme, yakma ve sergileme.⁵⁸¹ Hatırlatılmalıdır ki ölüm sonrasına ilişkin bu uygulamalar farklı Türk toplulukları arasında farklı zamanlarda kullanılmıştır.

Avar dönemi mezarlarında son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda çıkan sonuçlar Avar defin adetleri hakkında çeşitli bilgiler ortaya koymuştur. Defin sırasında ölüünün bedenini saran kefen benzeri bir kumaş bunlardan biridir. Avar dönemine ait birkaç gömüden hareketle bedenın doğrudan kefenleme ile defnedildiği anlaşılmaktadır. Kafatası üzerinde ve bedenın altında bulunan tekstil kalıntıları, kemer

⁵⁷⁸ Ioan Stanciu, "Burials in the Upper Tisa Basin Attributed to the Early Slavs (CA. Second half of the 6th Century- First Half of the 7th Century)", *Cercetarea și valorificarea patrimoniului arheologic medieval: Materialele Conferinței Științifice Internaționale*, Chișinău, 2021, p.31.

⁵⁷⁹ Liu Mau-Tsai, *a.g.e.*, s.195, 276.

⁵⁸⁰ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Türkçeye tercüme: Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul, 1994, s.42.

⁵⁸¹ Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Türkçeye tercüme: Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999, s.218.

tokalarının ön yüzlerinde bulunan tekstil izleri, kefen uygulamasının veya tabut örtülerinin kanıtları olarak okunmuştur.⁵⁸²

Kefenleme işlemi beraberinde tabuta ilişkin bilgileri de getirmiştir. Mezarlardan çıkarılan montaj parçaları tabutun varlığına ilişkin somut deliller olarak yorumlanmıştır. Tabut gömüleri hakkında Avar döneminden birçok örnek bilinmektedir. Budakalász, Budapeşte-Rákos-Ejtőernyős, Hortobágy-Árkus, Párkány (Štúrovo, Slovakia), Zamárdi ve Avusturya'daki Frohsdorf gibi yerler bu örnekler arasındadır.

Avar dönemi mezarlarından çıkarılan ve cenaze merasimi hakkında bilgi veren objeler tabut ve kefen ile sınırlı değildir. Hangi işlevle kullanıldığı henüz çözülemeyen değişik şekillerdeki levhalar da mevcuttur. Örneğin Kunbábony hazinesine ait hilal şekilli levha bunlardan biridir. Benzer yakın örneklerinden biri Moğolistan'daki Hun dönemi Tahiltin-hotgor mezarlığında bulunmuştur. Burada hilal ve daire şeklindeki altın levhalara rastlanılmıştır.⁵⁸³ Bu tip levhaların değişik örnekleri Noin-Ula'daki yine Hun dönemi kurganlarından bilinir. Söz konusu kurganda kelebek şekilli levhalara rastlanılmıştır.⁵⁸⁴ Levhaların bir nevi kefen veya tabut süsü olabileceği düşünülmektedir.⁵⁸⁵

Avusturya Frohsdorf'daki bir mezardan gelen bulgular cenaze merasimi sırasında yapılan başka bir uygulamayı ortaya koyabilir. Daha sonra değinileceği gibi mezarda rastlanılan kömürleşme kalıntıları ve hayvan kemikleri, açık mezar kenarında yapılan bir kurban sunumu veya ölünün ruhuna adanmış bir yemeği gösteriyor olabilir.⁵⁸⁶

İnsan kemiklerinin mezar içindeki konumları veya eksiklikleri Avar dönemi cenaze merasimlerinde ilginç uygulamalara işaret edebilir. Üllö ve Kiskörös'deki

⁵⁸² Zsolia Basti, "Funerary Textiles in the Avar Period", *Hungarian Archaeology*, XI/4, 2022, p.30.

⁵⁸³ Bryan K. Miller ve diğerleri, "Xiongnu Elite Tomb Complexes in the Mongolian Altai: Results of the Mongol-American Hovd Archaeology Project, 2007", *The Silk Road*, V/2, 2007, p.30.

⁵⁸⁴ Natalia V. Polosmak, "Steppe Fashion- Items from the Wardrobe of Ancient Nomads", *Science First Hand*, 41, 2015, p. 74.

⁵⁸⁵ Zsolia Basti, *a.g.m.*, p.30.; Bryan K. Miller ve diğerleri, *a.g.m.*, p.30.

⁵⁸⁶ Gabriele Scharrer-Liska ve diğerleri, "Wooden coffins in the Avar-period Cemetery in Frohsdorf, Lower Austria", *Open Archaeology*, I, 2015, p.71-77.

kafatası eksik mezarlar bunlardan bazılarıdır.⁵⁸⁷ Dunavarsány'deki mezarda ise kafanın zorla koparıldığı tespit edilmiştir. Araştırmacılar bunların dini bir anlamı veya mezar büyüleriyle alakalı olabileceğini söylemişlerdir.⁵⁸⁸ Ancak bulgular için kesin bir şey söylenemeyeceği gibi idam mahkumlarının mezarlarına rastlanılmış olması da ihtimallere katılmalıdır.

3.1.4.1. Avar Dönemi Mezarı

Erken Dönem Avar mezarları çoğunlukla Tuna-Tisza nehirleri ve bu nehirlerin çeperinde görülür. Mezarlar, Tisza doğusunda olduğu gibi dağınık bir şekilde sahaya yayılabilir veya bazen birbirine yakın da konumlanabilir. Ortalama bir mezar derinliği 1.5-2 metre aralığındadır. Tabanda, ortalama boyları 1,6 metre olan mevtta uzanır. Ölü'nün bedeni mezara direkt yerleştirilebileceği gibi bir tabut içerisinde konulmuş olarak da bulunabilir. Eğer mezar atlı bir defin içeriyorsa, mevtanın sağında veya solunda hafif yükseltide bir niş görülmesi olasıdır. Diğer tarafta bu tarz definler her zaman niş içermeyebilir. At, bazen mevtta ile aynı konumda veya mezarın yanında küçük bir odacığa da konulmuş olabilir.

Merhumun cenazesine eşlik eden birtakım eşyalar bulunur. Bunlar askeri silahlar, tören eşyaları, at koşum takımları ve giyim parçaları olarak sınıflanabilir. Askeri eşyalar; kılıç, bıçak, mızrak ucu, sadak, kompozit yaylar, zırh lamelleri gibi çeşitli eşyalardan oluşur. Kap kacak, iğne kutuları, küçük ve büyükbaş hayvan kemikleri, tabut parçaları (ki bazı yanıklar tespit edilebilir) gibi eşyalar tören eşyaları olarak kabul edilebilir. Çoğunlukla atlı definlerde karşılaşılan at eşyaları arasında; gem, üzenği, dizgin, eyer gibi eşyalar sıralanabilir. Giyim eşyaları arasında kemer öne çıkarken; muskalar, küpeler ve boncuk kolyeler görülebilir.

Mevtaya ait olduğu varsayılan eşyalar doğrudan mezara bırakılabileceği gibi, mezardan metrelerce uzakta ayrı bir çukura da gömülebilir. Bu çukurlara “adak çukuru” denir ve mezardan 30 metreye kadar uzakta bulunabilir. Adak çukurları da en

⁵⁸⁷ Tibor Horvath, *Az üllői és a kiskőrösi avar temető*, Archaeologia Hungarica, XIX, Budapest, 1935, p.56-57.

⁵⁸⁸ Csilla Balogh, "Kora avar kori sírok Felgyő-Kettőshalmi dűlőben", *Avarok Pusztai*, Budapest, 2014, p. 246.

az mezarlar kadar çeşitli unsurlar barındırabilir. Mezar yerine adak çukuruna gömülebilen at gibi, küçükbaş hayvan kalıntıları ve koşum takımı parçaları görülebilir.

Merhum veya merhumenin yaşarken sahip olduğu konum, mezara bırakılan eşyaların çeşitliliği ve hangi maden kullanılarak yapıldığına bağlı olarak belirlenir. Eşya imalatında demir ve bronzun kullanımı yaygındır. Bununla beraber altından mamul takımların da bulunabileceği hatırlatılmalıdır. Altın kullanılmış eşyalarla dolu mezarlar çoğunlukla hazine formatında ele alınır. Değerli madenlerin kullanılması kişinin elit tabakaya mensup olduğuna yorumlanır.

Merhumun sosyal tabakasını gösteren en önemli işaret olarak kemer parçaları kabul edilmiştir. Erken dönemde kemer tokaları ve kemere bağlı unsurlar çoğunlukla bronzdan yapılmıştır. Kemer tokalarında Cermen etkisi yüksektir. Bazı örneklerde Haç gibi Hristiyan motiflerinin geometrik şekillere çevrildiği görülmüştür. Altın işlemeli kemer tokaları çoğunlukla altından mamul diğer eşyalarla bulunduğundan bunlar hazineler olarak anılır. Bu tip eşyalarla süslü mezarların üst tabaka elit veya elitlerle akrabalık bağı olan kişilere ait olduğu varsayılır.

Arkeologlar birçok örnekte mezar soygunu vakasını bildirir. Tahrip edilmiş mezarların bulunması, söz konusu mezarda yatan kişilerle ilgili yapılacak yorumları sınırlandırırsa da genele etkisinin büyük oranda olduğunu söylemek zordur.

3.1.5. Erken Dönem Mezar Eşyaları

3.1.5.1. Tabut

Erken Avar Dönemi mezarlarında tabutun varlığıyla ilişkilendirilen birtakım objelere rastlanmıştır. Bunlar takoz, menteşe veya tabut üzerine çivi ile çakıldığı düşünülen haç benzeri demir levhalardır. Benzer örnekleri Moğolistan'da, Türklere veya Rouranlara ait olduğu düşünülen, V. – VI. yüzyıllara tarihlenen mezarlarda da görmek mümkündür. Nitekim bunların en yakın örnekleri Avar dönemi Kiskörös-Vagohid, Baja ve Zsitvatorok'tadır.⁵⁸⁹ Bazı örneklerde ölünün bir sedye vasıtasıyla taşındığına ilişkin yorumlamalar yapılmıştır. Ancak tabuta ilişkin kesin kanıtların

⁵⁸⁹ Istvan Erdely, "A Tomb of the Turkic Period in Northern Mongolia", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, XXX/118, Ankara, 1966, s.197-198.

mevcut olduğu durumlar gözlemlenmiştir. Bu kanıtlar coğrafi olarak Trans-Tisza bölgesinde yoğunlaşmaktadır.⁵⁹⁰

Csilla Balogh, Zamárdi üzerine yazdığı makalesinde tabutlu defin adedinin başlangıçta sadece Cermen halk tarafından kullanıldığını, en erken dönemlerde Avarların ise hayvan derilerine sarılarak defnedildiğini belirtmiştir.⁵⁹¹ Cermen halkın tabutlu definleri, tabut üzerine çivi ile çakılan haçlardan bilinmekteydi. Avarların bu adeti benimsemeleri ise daha sonraki dönemlere, olasılıkla VII. yüzyılın ortalarına tekabül etmekteydi.

Tabut üzerine çakılan haçlar Zamárdi ile sınırlı değildi. Nitekim Kardaras, Székkutas'tan gelen demir haçlardan bahsetmekteydi.⁵⁹² Benzer bir durum Keszthely gibi Romanlaşmış nüfusun yaşadığı yerlerde de görülmekteydi.⁵⁹³ Yine Keszthely'e 2 kilometre mesafede bulunan Gyenesdiás'ta, Avar dönemine ait bir mezarda tabut ve Hristiyan sembollere rastlanılmaktaydı.⁵⁹⁴

Balogh, atlı defin adetleri üzerine yazdığı başka bir makalesinde bu sefer mezara yerleştirilmiş tabut kapaklarından bahsetmekteydi. Buna göre nişler üstüne kapatılan kalaslardan yapılmış tabut kapağı sayesinde kurban hayvan ile ölünün teması engellenmekteydi.⁵⁹⁵ Ancak yiyecek sunuları her zaman tabutun içinde kalacak şekilde yerleştiriliyordu. Benzer bir durum Kölked-Feketekapu B mezarlığında da görülmüştür.⁵⁹⁶ Burada hayvan kalıntıları mezarın üst katmanında yer alırken mezar tabanını kapatan tahta benzeri bir nesnenin bulunmuş olabileceği belirtilmiştir.

Tizsakürt'te bulunan Avar mezarlığında genel kanaate ters düşen bir örnek bulunmaktadır.⁵⁹⁷ Buradaki erken dönem Avar mezarlarında insan bedenlerinin tabut veya çeşitli hayvan derileri içinde gömüldüğü aktarılmıştır. Ancak bir örnekte yiyecek

⁵⁹⁰ Bence Gulyás & Gabor Lörinczy, "Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Avar Sírleletei V. Kora Avar Kori Padmalyos Temetkezés Tiszavasvári-Eszenyi-telekről", ed. Jozsef Szentpeteri, *Ket Vilag Hataran*, Kaposvar, 2018, p.93.

⁵⁹¹ Csilla Balogh, "Kültürlerin Buluşması...", s.20.

⁵⁹² Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.130.

⁵⁹³ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.130.; Falko Daim, *a.g.m.*, p.520.

⁵⁹⁴ Falko Daim, *a.g.m.*, p.491-492.

⁵⁹⁵ Csilla Balogh, "Avarların Atlı Defin Adetlerinin Orta Asya Kökenleri", ed. Sergen Çirkin, *KÖKLER Yay Çeken Kavimlerin Şafağı*, II, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, s.628, 634.

⁵⁹⁶ Bence Gulyas, *a.g.m.*, p.171.

⁵⁹⁷ Kristof Fülöp ve diğerleri, "Preliminary Report on the excavation of the site Tizsakürt-Zsilke-tanya", ed. David Bartus, *Dissertationes Archaeologicae*, Budapest, 2018, p.510.

sunuları alışılmışın aksine tabutun dışında görülmüştür. Tabutlu gömülere Kağanlığın birçok yerinde rastlandığını söylemek mümkündür. Nitekim tabutlar, Tiszavasvári gibi Tisza ötesi bölgelerde görülebileceği gibi, Tuna-Tisza arasında yer alan Kunbábony'de de ortaya çıkabilmektedir.

Avar mezar adetleri ve tabuta ilişkin ilginç bir örnek Avusturya'da bulunan Frohsdorf mezarlığından gelmektedir. Burada erken döneme tayin edilen mezarlarda meşe ve kayın ağacından yapılmış tabutlu definlere rastlanmıştır. Ancak bazı mezarlarda kömürleşme örneklerine rastlanmıştır.⁵⁹⁸ Kazı ekibi deneysel bir çalışma yürüterek kömürleşmenin neyden kaynaklandığını anlamaya çalışmışlardır. Avar dönemi mezarlarından daha önce kazılmış ve belgelenmiş bir mezarı bu deney için kullanmışlar ve tabutları açık bir şekilde mezara yerleştirmişlerdir. Tabutun bulunduğu açık mezarın yanında bir ateş yakarak külleri mezara doğru süpürmüşlerdir. Mezarı kapatıp, birkaç gün sonra arkeolojik metotlarla yeniden açan kazı ekibinin karşılaştığı sonuçlar Avar mezarlarındakilerle paralellik göstermiştir. Bu noktada kazı ekibi, Avarların ölüyü defnettikten sonra mezarı kapatmadan bir ateş yaktığını ve ölen kişi için tören tertip ettiklerini kanıtlamışlardır.⁵⁹⁹ Kazı ekibi, Frohsdorf'daki karbonlaşmanın daha önce; Münchendorf, Kisköre, Alattyán, Vác-Kavicsbánya, Szarvas-Grexa-Téglagyár ve Orosháza-Bónum Téglagyár gibi yerlerde de görüldüğü belirtmiştir. Buradan hareketle açık mezar önünde yapılan törenlerin, Avar Kağanlığı'nın çeşitli bölgelerinde riayet edilen uygulamaları işaret ettiği söylenebilir.

Avar döneminde tabutla gömülme adetlerinin erken dönemde başladığı görülmektedir. Başlangıçta Cermen mezarlarında görülen tabut uygulamalarının Avarlara geçişi uzun sürmemiştir. Avar ölü gömme adetleri hayvan derilerine sarılarak defnedilme usulü ile başlamış olsa da tabuta geçişin hızlı olduğu görülmektedir. Bailey Young'un sözleriyle Avarlar, "defin adetlerine dikkatli, acelesiz bir şekilde yaklaşmış, egzotik veya barbar geleneklerde takılı kalmaya eğilim göstermemişlerdir".⁶⁰⁰ Görünüşe göre Avarlar ölülerini VII. yüzyıla yakın tarihlerden itibaren başlayarak, genellikle tahtalardan veya oyulmuş ağaç gövdelerinden yapılmış

⁵⁹⁸ Gabriele Scharrer-Liska ve diğerleri, *a.g.m.*, p.71.

⁵⁹⁹ Gabriele Scharrer-Liska ve diğerleri, *a.g.m.*, p.74-77.

⁶⁰⁰ Bailey K. Young, "Review Article: Funeral Archaeology and Avar Culture: Old Excavations Yield Serial Data", *Journal of Field Archaeology*, V/4, Winter, 1978, p.473

tabutlara defnetmişlerdir.⁶⁰¹ Diğer dönemlere ait arkeolojik verilerden hareketle, tabut olgusunun Avarlarda geç döneme değin devam ettiği söylenebilir.

3.1.5.2. Seramik Kaplar

Erken Avar Dönemi'nde mezarlarda oldukça yaygın bulunan objelerden biri de seramik kaplardır. Seramik kaplar taşıdıkları yiyecek kalıntılarıyla birlikte mezarlarda önemli bir yer işgal eder. Kağanlık sınırları içinde kalan hemen her yerdeki mezarlarda seramik kaplara rastlamak mümkündür.

Erken Avar Dönemi seramik kapları; huni veya kare ağızlı, boynuzlu, yumru veya top şeklinde dekorasyonu ile birlikte birçok açıdan doğu etkilerini göstermektedir.⁶⁰² Orta Asya, Güney Sibirya ve Doğu Avrupa steplerinde benzerlerine rastlanabilir.⁶⁰³ Seramik üretiminde Geç Antik ve Cermen geleneklerin devam ettirildiğini söylemek mümkündür.

Erken dönemde seramik kap imalatı, el yapımı ve tezgâh üretimi olarak temelde iki şekilde gerçekleşmiştir.⁶⁰⁴ İki imalat yöntemi arasında Avarların çoğunlukla el yapımı seramik kapları tercih ettiği görülür. Bu seramikler daha düşük kalitede seramikler olmakla birlikte erken dönemde Kağanlık içinde revaçtadır. Erken Avar Dönemi'nde el yapımı seramik, Avar Kağanlığı'nın tamamında kullanılmışken, tezgahla yapılmış seramiklerin görülme alanı genellikle batı Macaristan'daki belirli bölgelerle sınırlıdır.⁶⁰⁵ VII ve VIII. yüzyıllar boyunca Trans-Tuna ve Alföld seramik eşyaları arasında dikkate değer ayrılıklar görülmüştür.⁶⁰⁶ Trans-Tuna'da tekerlekli torna ile yapılmış, Cermen geleneklerini yansıtan kaliteli seramik eşyalar çoğunlukta; Alföld'de göçmen Avarlar kalitesiz seramik kaplarıyla bölgeyi domine etmiştir.

Avar Kağanlığının siyasi varlığı boyunca siyah, gri ve sarı seramikler çeşitli zaman dilimlerinde kullanılmıştır. Erken dönem ele alındığında, siyah ve gri seramik

⁶⁰¹ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 258.

⁶⁰² Falko Daim, *a.g.m.*, p.480.

⁶⁰³ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.107.

⁶⁰⁴ Falko Daim, *a.g.m.*, p.481.

⁶⁰⁵ Herold, "Insights Into the Chronology and Economy of the Avar Khaganate and the Post-Avar Period: Pottery Production and Use in the Carpathian Basin from the Late 6th to the 10th Century Ad", *Acta Archaeologica Carpathica*, XLIX, 2014, p.225.

⁶⁰⁶ Tivadar Vida, "They Asked...", p.261.

kapların yaygınlığı göze çarpmaktadır. Bu seramikler; şişe, sürahi, derin tabak, tek kulplu kap veya pişirme kapları gibi formlarda ortaya çıkmaktadır.⁶⁰⁷ Gri seramik olarak bilinen en yüksek teknik standartlara sahip ince seramikler tezgahlarda yerel ticaret için üretilmiş olmalıdır.⁶⁰⁸ Bunlar iç pazara dönük olarak küçük atölyelerde üretilmişlerdir.

Avar dönemine atanan seramik fırınları günümüz Güneybatı Macaristan'da bulunan Szekszárd bölgesindeki birkaç yerden bilinmektedir. Bilimsel analizler, Mureş Vadisi'nde bulunan gri seramiğin de VII. yüzyılda gri seramik üretimin bilinen en önemli merkezlerinden biri olan Szekszárd'da üretildiğini ortaya koymuştur.⁶⁰⁹ Burada bulunan fırınlar, tekerlekle döndürülen bir mekanizmaya sahiptir. Gri seramik olarak adlandırılan seramikleri pişirmek için kullanılmışlardır. Szekszárd yakınlarındaki üretim merkezinin yanı sıra Dunaújváros bölgesinde ikinci bir üretim bölgesinin bulunduğu varsayılmaktadır.⁶¹⁰ Bu seramik türünün coğrafi dağılımı bölgesel olarak sınırlıdır. Bunun nedeni Kağanlığın bazı bölgelerinde 'Gri Seramik' talebinin olmaması veya bu yüksek kaliteli seramik ürününün bazı bölgelerde pazarlanma fırsatı bulamamış olmasından kaynaklanması olasıdır. Yerel üretimin dışında Kunbáony'de bulunan Roma amforası veya Keszthely'de rastlanan seramikler gibi Roma İmparatorluğu'ndan getirilen bazı kaplarında bulunduğunu söylemek gerekir.

Seramikteki değişim de diğer tüm alanlarda olduğu gibi VII. yüzyılın ortalarında başlamıştır. Bu tarihlerden itibaren tezgahlarda üretilen seramik kaplarda hızlı bir düşüş gözlemlenmiştir.⁶¹¹ Nihayetinde VII. yüzyılın sonlarında, gelişmiş Geç Antik ve Cermen geleneklerini sürdüren seramik eşya atölyeleri ortadan kaybolmuştur. Karpat Havzası'nın doğu ve batı kısımlarında, seramik bağlamında bir dengelenme görülmüştür. Bir yüzyıl süren Avar hakimiyeti, Kağanlığın tüm bölgelerini el yapımı seramik bağlamında eşitlemiştir.

⁶⁰⁷ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.107.

⁶⁰⁸ Falko Daim, *a.g.m.*, p.481.

⁶⁰⁹ Bence Gulyas, *a.g.m.*, p.171.

⁶¹⁰ Hajnalka Herold, "Settlements of the Avar...", p.192.

⁶¹¹ Tivadar Vida, "They Asked...", p.262.

Erken döneme ait seramiklerden bahsederken Csákberény grubuna da parantez açmak gerekir. Erken Avar dönemi boyunca, Kuzeydoğu Trans-Tuna bölgesinde, arkeologlar tarafından gözlemlenen homojen bir seramik yelpazesi bulunmuştur. Avarlarla bağlantılı seramik geleneklerinden önemli ölçüde değişiklik gösteren bu seramikler, Gyula László tarafından “Csákberény grubu” olarak tanımlanmıştır.

Csákberény grubuna atfedilen ve Bodajk, Budakalász, Csákberény, Oroszlány, Tatabánya, Tác ve Várpalota olmak üzere yedi arkeolojik siteye yayılan 23 kap bulunmaktadır.⁶¹² Roma dönemi yerel seramiğini model alan bu seramikler, üç ana karakteristik özellik göstermektedir: üretim tekniği, kap şekli ve süsleme. Her kap tezgâh kullanılarak yüksek kaliteli, ince taneli katkılar içeren kil ile yapılmıştır. Gri, siyah veya sarı Avar dönemi kaplarından oldukça ayrı olarak homojen kırmızımsı sarı bir renktedir.⁶¹³ Her kabın üçte biri oyulmuş çizgiler ve dalgalı çizgi motifleri ile kaplanmıştır. Bu seramiklerin kim tarafından yapıldığı henüz belli olmamakla birlikte birkaç teori mevcuttur. Romalılaşmış eyalet nüfusunun geç antik gelenekleri takip üyeleri tarafından üretilmiş olması bu teorilerden biridir. İthal veya bölgeye sürgün olarak yerleştirilmiş esirler tarafından yapılmış olmaları da olasılıklar arasındadır.

Karşılaştırmalı analizler, tipik “Csákberény grubu” formlarının günümüz Türkiye'sinden Kuzey Almanya'ya kadar bulunduğunu göstermektedir.⁶¹⁴ Ancak çoğu paralel güney Almanya, kuzey İtalya, Slovenya ve Kuzey Hırvatistan'da yoğunlaşır. 'Csákberény grubu' kaplarının genel olarak, erken Avar döneminde toplulukların yeniden yerleşimine bağlı olarak seramik ustalarının göçü ile bağlantılı olma ihtimalini göstermektedir.

3.1.5.3. Kemerler

Avarlar Karpat Havzasına sadık giyimleriyle gelmişlerdir.⁶¹⁵ Kostümleri ve kemerleri başlangıçta genellikle kemik, demir ve bronz veya daha nadir olarak değerli metallerden yapılan tokalar, kancalar ve perçinler gibi basit işlevsel elemanlarla donatılmıştı. Nitekim Börös-Nagydomb'da tamamen kemikten yapılmış bir kemer seti

⁶¹² Katalin Bajnok ve diğerleri, "Petrographic Contribution to the Origin of Early Avar Age 'Csákberény Group' Ceramics", *Journal of Archaeological Science: Reports*, 32, 2020, p.1.

⁶¹³ Katalin Bajnok ve diğerleri, *a.g.m.*, p.2.

⁶¹⁴ Katalin Bajnok ve diğerleri, *a.g.m.*, p.8.

⁶¹⁵ Tivadar Vida, "They Asked...", p.259.

bulunmuştu.⁶¹⁶ Orta Asya özelliklerinin yanı sıra, Avrupa'ya göç etmeden önce Kutrigur ve Utigur temasları sırasında aşına oldukları dekoratif unsurları da beraberinde getirmişlerdi.⁶¹⁷ Genellikle gümüş levhadan yapılmış semboller veya geometrik motiflerle süslenmiş kemer tokaları, özellikle araştırmacılar için önemli görülmüştür.

Kemer setleri tüm Avar dönemleri boyunca sosyal statünün yegâne nişanesi olarak yorumlanmıştır. Çeşitli madenlerden imal edilmiş kemer tokalarına savaşçı mezarları başta olmak üzere hemen hemen tüm mezarlarda rastlamak mümkündür. Bunlar presleme ve kakma teknikleriyle yapılan tokalardır.

Avarlar, Karpat Havzası'na girmelerinin ardından hızlı bir kültürleşme sürecine girmişlerdir. Başlangıçta Avar kemerlerini etkileyen en güçlü baskı, yönetimleri altında yaşayan Cermenlerden gelmiştir. Gepid ve Lombard bakiyeleri, diğer alanlarda da olduğu gibi, Avar kemerlerini motif ve şekil bağlamında etkileyen başat unsurlar olmuştur. Lombardların 568'de İtalya'ya göçmesi, geride kalanların göçmenlerle olan bağı, çağdaş Avrupa devletleriyle olan askeri ve ticari etkileşimler Avar kemerleri üzerinde güçlü bir Merovenj yansıması yaşatmıştır.

Avar kemer setlerini etkileyen bir diğer unsur şüphesiz Roma İmparatorluğu ile olan etkileşimlerdir. Arkeolojik veriler Roma İmparatorluğu'nun Avarlar üzerindeki etkilerinin Avarlar henüz Karadeniz steplerindeyken ortaya çıktığını göstermektedir.⁶¹⁸ Bu etki Avarlar Karpat Havzası'na girdikten sonra da devam etmiştir. Ancak özellikle 626 Konstantinopol Kuşatmasındaki başarısızlığın ardından Roma etkisinin hiç olmadığı kadar yüksek perdeden tesirine şahitlik edilmiştir.⁶¹⁹ Bilhassa, elit mezarları olarak bilinen mezarlar ve zengin mobilyalı mezarlarda bunu görmek mümkündür. Bu tarihten itibaren kemerler, genellikle değerli taşlarla bezenmiş altın sahte toka monteleriyle süslenmiştir.

Maskeli, Martynovka işi kemer tokaları erken dönemdeki Roma etkisinin en bariz örnekleridir.⁶²⁰ Aynı şekilde noktalar aracılığıyla tasvir edilmiş insan yüzleri

⁶¹⁶ Falko Daim, *a.g.m.*, p.487.

⁶¹⁷ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.104.

⁶¹⁸ Falko Daim, *a.g.m.*, p.469.

⁶¹⁹ Tivadar Vida, "Coexistence", p. 31.

⁶²⁰ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.106.

içeren tokalar, Aradac tipi süslemeleri VII. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmaktadır.⁶²¹ Roma etkisinin görüldüğü bir başka tip ise Kunágota-Mersin tipi süslemelerdir.⁶²² Bu noktada Hristiyan sembol ve monogramların geometrik desenlerle değiştirilmesi ilginç bir durumdur.

Pannonia ve Transilvanya'daki erkek gömülerinde yapılan arkeolojik çalışmalarda genellikle bir tokadan, bir tokalı karşı plakadan ve dikdörtgen kaideden oluşan tipik kemer tokalarına rastlanmıştır.⁶²³ Bunlar Környe, Budakalász, Unirea ve Noşlac'daki muayyen örneklerle sabittir. Bu tip kemer takımları, Weihmörting olarak adlandırılmakla birlikte VI. yüzyılın sonunda Merovenj Avrupa'da oldukça popülerdir.⁶²⁴ Weihmörting kemerleri, bakır alaşımdan dökülen uzun kemer tokalarını içerir. Pannonia Lombardları ile ortaya çıkan bu tip kemer takımları Avar dönemi boyunca kullanılmıştır.⁶²⁵ Kronolojik tarihlemesi VI. yüzyılın son üçte birinden VII. yüzyılın ilk üçte biri arasındadır.

Gümüş ince tel işlemeli (Tauschierung) üç parçalı kemer takımlarından⁶²⁶ çok parçalı Civezzano tipi kemer takımlarına geçiş de benzer şekilde Merovenj Avrupa ile eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Bu tip kemerler maalesef bilinmeyen bir yerden gelen ancak olasılıkla Karpat Havzası'ndaki seçkin bir mezarlıktan olan Jankovich koleksiyonunda bilinmektedir.⁶²⁷ Herrlisheim-Schwarzhendorf tipi olarak bilinen kemerler ise yalnızca Szekszárd'da bulunmuştur.⁶²⁸ İtalyan atölye geleneklerini takip eden bu tipte, çerçeveler sivri, tokalar altı perçinle kemer üzerine sabitlenmiştir. Görünüşe bakılırsa Pannonia'nın yerel nüfusunun Avrupa ile bağı oldukça kuvvetliydi. Batıda gerçekleşen moda değişimleri de Avar Kağanlığı içinde bu yerel halk vasıtasıyla yankılanmaktaydı.

Toothcut süslemeli kalıntılar Zamárdi nekropolünde ortaya çıkmıştır.⁶²⁹ Katı gümüşten yapılmış bileziklerin yanı sıra kadın giyiminde kemer süslerini ve erkek

⁶²¹ Falko Daim, *a.g.m.*, p.475.

⁶²² Falko Daim, *a.g.m.*, p.471.

⁶²³ Tivadar Vida, "Coexistence", p.19.

⁶²⁴ Tivadar Vida, "Coexistence", p.20.

⁶²⁵ Gergely Csiky, *Avar-Age Polearms and Edged Weapons*, Brill, Leiden, 2015, p.271-272.

⁶²⁶ Falko Daim, *a.g.m.*, p.472.

⁶²⁷ Gergely Csiky, *a.g.e.*, p.272-273.

⁶²⁸ Gergely Csiky, *a.g.e.*, p.272.

⁶²⁹ Falko Daim, *a.g.m.*, p.472.

giyiminde kemer takımlarını etkilemiştir. Bu kemer takımları kayış uçlarını tipik erken Avar setlerinden almaktadır. Bunlar daha ziyade Cermen unsurların giydiği kemerler olmalıdır. Balogh, bu tip kemerlerin ayak ucuna kadar sarktığı ve sarkan kısımda şerit halinde pullara rastlandığını aktarmıştır.⁶³⁰ Kölked-Feketekapu B Kadın mezarı 85'te ise tarihsel açıdan ilginç bulgulara rastlanmıştır.⁶³¹ Kadın kemerinin, gümüş kakmalı, altın kaplamalı bronzdan mamul kalkan dili tokası, Cermen bir tanrıyı tasvir etmekteydi.

Morovenj etkisi, kalçadan sarkan uzun kayışlara tesir etmektedir.⁶³² Erken Avar döneminde kayış uçları gümüş folyodan kesilmiş U şeklindedir. Bu tip kayış uçlarında Cermen Hayvan Üslubu olarak bilinen süslemelere rastlamak mümkündür. Ayrıca kayış uçlarına Zamárdi'de olduğu gibi muskaların eşlik ettiği de bilinmektedir.⁶³³ Ancak Avar topraklarındaki muskalar genellikle Roma modellerine dayanan batıdakilerden ayrıdır.⁶³⁴

Etnik Avar kemer tiplerinin ise birkaç yan bandı bulunmakta ve çok sayıda puldan meydana gelmekteydi.⁶³⁵ Bu pullar metal ve mask motifleriyle öne çıkmaktaydı. Geniş bir kemer ucuyla kapatılan kemerlerin kayış ucunda büyük bir kayış ucu bulunmaktaydı.

VI. yüzyılın sonu ve VII. yüzyılın başında elit ve orta sınıfın kostüm aksesuarları açıkça Roma formlarını taklit etmeye başlamıştı.⁶³⁶ Avarlar, Karpat Havzası'na göç etmeden önce, Roma kökenli bazı dekoratif unsurlarla tanışmış olmalıydı. Ancak Roma etkisi asıl olarak erken Avar döneminin sonlarında görülmeye başladı. Bu tarihler aynı zamanda zengin elit mezarlarının oluşmaya başladığı devirlere tekabül etmekteydi.⁶³⁷ Konstantinopol surları önünde alınan yenilgi, Tivadar Vida'nın söylemiyle "imparatorluğun imitasyonunu" hızlandırmıştı.⁶³⁸ Sosyal ve

⁶³⁰ Csilla Balogh, "Kültürlerin Buluşması...", s.25.

⁶³¹ Falko Daim, *a.g.m.*, p.472.

⁶³² Tivadar Vida, "Coexistence", p.25.

⁶³³ Csilla Balogh, "Kültürlerin Buluşması...", s.29.

⁶³⁴ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.105.

⁶³⁵ Csilla Balogh, "Kültürlerin Buluşması...", s.25.

⁶³⁶ Tivadar Vida, "Coexistence", p.26.

⁶³⁷ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.112.

⁶³⁸ Tivadar Vida, "They Asked...", p.260.

ekonomik ortamda kimliğini yeniden tanımlayan Avar eliti Roma eserlerini kendine entegre etmeye başladı.

Roma etkisinin görüldüğü en önemli alanlardan biri lüks kemer takımlarıydı. Gyenesdiás'ta keşfedilen bir atlı mezar; Sucidava tipi Roma tokası, altın kaplamalı bronz tokalı kemer ve altın kılıç kını tokaları içeriyordu.⁶³⁹ Tépe'de bulunan gümüş levha da Roma etkisine işaret etmekteydi. Yine, Keszthely-Fenékpuszta-Horreum mezarlığında Aradac tipi gümüş levha kemer takımlarına rastlanmıştır.⁶⁴⁰ Keszthely-Fenékpuszta-Horreum ve Vác'tan gelen kayış ucu, Martynivka tarzında süslenmişti ve Geç Roma metal işçiliğinden esinlenmişti.⁶⁴¹

Kunbábony mezarı ise “sahte-tokalı” kemer setleri üretmişti.⁶⁴² Bu sahte tokalar altından yapılmış bazen teknik kullanıldığından başlangıçta Roma etkisinin bir sonucu cam veya değerli taş işlemlerini taşımaktaydı. Yapımında Roma stilini de içeren karmaşık bir olarak yorumlanmıştır. Ancak bu tarz bir teknik Roma bağlamında bilinmiyordu. Diğer tarafta, Hristiyan sembolizminden kaçınan bu özel kemer setinin Avar pazarı için yerel bir Roma atölyesi tarafından üretildiği düşünülmüştü. Bu tokaların ne amaçla üretildiği ise bir sır olarak kalmıştır.

VII. yüzyılın ortalarından itibaren Kağanlık içindeki halklar birbirleriyle etkileşimi hat safhaya çıkarmıştır. Bu tarihlerden itibaren Cermen erkekler tedricen Avar kemerlerini kullanmaya başlamıştır. Kağanlığın maddi kültürü VIII. yüzyıla doğru muayyen bir paydada eşitlenmiştir.

3.1.5.4. Takılar

Avar dönemi mezarlarında kemerlerden sonra en yaygın bulunan objelerden bir grubu da takılar oluşturmaktadır. Bu takılar arasında boncuklar, fibulalar, küpeler, kolyeler, bilezikler ve yüzükler bulunmaktadır. Avar maddi kültürünü oluşturan diğer eşyalarda da olduğu gibi takılar da Roma ve Cermen kültürü etkisi altındadır. Takı bağlamında Roma'nın daha baskın geldiği söylenebilir. Cermen hayvan üslubuyla işlenmiş mücevherat pek tabi bulunmakla birlikte sayıca Roma etkisi altında üretilmiş

⁶³⁹ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.106.

⁶⁴⁰ Falko Daim, *a.g.m.*, p.475.

⁶⁴¹ Tivadar Vida, “Coexistence”, p.19.

⁶⁴² Falko Daim, *a.g.m.*, p.482.

aksesuarların gerisinde kalmıştır. Takılara yansıyan bozkır kültürü ise sade giyimli Avar hanımlarının geride bıraktıkları cüzi kalıntılarla sınırlıdır.

Avar dönemi takılarının büyük bir çoğunluğu, Avarların hâkim olduğu unsurlara ait mezarlardan gelmektedir. Bu nedenle mezar eşyaları arasında büyük bir yer tutan aksesuarların birçoğu Hristiyan motifler içermektedir. Ancak pagan geleneklerin devam ettiği durumlar da mevcuttur. Pagan inançların aksettiği en temel objeler sanıyoruz ki boncuklar olmalıdır. Boncuklar; renk, şekil ve tasarımları ile birlikte asırlık inançların en küçük ifadesi haline gelmişlerdir.

Erken Avar dönemi boncukları oldukça karmaşıktır. Renk, biçim ve hacim olarak mezarlarda çeşitli şekillerde rastlanabilir. Mezar içinde değişik noktalarda bulunabilirler. Boncuklar bazen kafatasının her iki kenarında bazen pelvis çevresinde bazense göğse yakın yerlerde görülebilir. Bu durum boncukların kullanım alanlarının geniş olduğunu gösterir. Küpelere entegre edilen, göğüste taşınan, kemer veya cep süsü olarak kullanılan boncukların varlığı bilinmektedir.

Csákberény mezarlığı Avar boncukları açısından zengin bir mekandır. Burada sarı, yeşil, mavi, kırmızı zeminler üzerine karşıt renklerde boncuk işlemelerine rastlanmıştır. Camdan mamul boncuklar, uğursuzluktan korunmak gibi batıl inançların yansımaları göstermektedir.⁶⁴³ Arkeologlar bu tip batıl inanç göstergesi boncukların esasla koyu mavi renktekiler için geçerli olduğunu düşünmüşlerdir. Onlara göre mavi boncuklar büyü karşısında önleyici bir objedir.

Avar dönemi boncuk kolyelerinde genel moda VII. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Sarı katmanlı tek gözlü varyantlar, Avarların Pannonia'ya yerleşmeden önce bile boncuk zincirlerinde mevcuttur. Bunlar; Avar giyiminde, Merovenj Batı Avrupa takısında, daha önce Roma dönemi cam sanatı atölyelerinin etki alanında bulunmuştur.

Avar döneminin en yaygın boncukları göz boncuklarıydı. Gerçek göz boncukları, takılarda binlerce yıldır görülmekle birlikte birçok batıl uğursuz inanca karşı önlem mahiyetindeydi. En erken Avar buluntularında görülen dört veya beş gözlü varyantlar, aslında bin yıldır kullanılan boncuklardı. Bunlar; Szentendre, Tac, Justas

⁶⁴³ Adrien Pasztor, "Kopf und Armschmuck", ed. Gyula László, *Das Awarenzeitliche Graberfeld in Csakbereny-Orondpuszt*, Budapest, 2015, p.127.

gibi mezarlarda görülmekteydi. Benzer durum Merovenj Alman çevresinden Avar giyimine geçen beyaz, sarı, gri, mavi ve kahverengi boncuklar için de geçerliydi.⁶⁴⁴ Renkli Avar boncuklarının "göz" süslemelerinin ötesinde, saklama ve koruma amacının, kırmızı ve mavi tonlarındaki ayrı dereceleri nedeniyle yapılabilir olduğu düşünülmüştür.

Boncuklar Avar dönemi boyunca başlıca kolyelerde kullanılmıştır. Göz şekilli kolyeler Avar kadın mezarlarının mücevherleri arasındadır. Özellikle Orta Avar döneminin çağdaş kadın mezarlarında, yarı değerli taşların takılardan çekilmesiyle birlikte, gümüş veya bronz küpelerin yanı sıra küçük cam boncuklardan yapılmış kolyeler yaygınlaşmıştır.⁶⁴⁵ Roma kültürünün boncuklu kolyeler üzerindeki etkisi Hristiyan motiflerin de kolyelere girmesine sebep olmuştur. Bu duruma örnek olarak, Tiszavasvári-Koldusdomb'da bulunan bir cam boyun zinciri gösterilebilir.⁶⁴⁶ Kolye boncukların yanı sıra haçlarla süslenmiştir.

Avar dönemi kolyeleri baskın bir Roma kültürü etkisindedir. Kölked-Feketekapu'da gün yüzüne çıkarılan meyve kıvrımlı kolye bunun bir örneğidir.⁶⁴⁷ Erken Avar dönemi kadın ve çocuk mezarlarında, balık veya haç motifleriyle süslenmiş küçük tılsımlar içeren kolyelere de rastlamak mümkündür.⁶⁴⁸ Keza, Balatonfüzfő'den gelen küçük gümüş bir kolye, ИЕТРОС yazısı ve Havarili bir Byzantion Apostolu'nun figürünü içermektedir.

Fibula, eski çağlardan beri kullanılan bir tür giysi tokasıdır ve genellikle giysi kenarlarını bir araya getirmek veya sabitlemek için kullanılmıştır. Erken Avar döneminde fibulalar, takı ve süs eşyaları arasında önemli bir yer tutmaktaydı. Kadın mezarlarında yaygın bir şekilde bulunmaktaydı. Fibulalar, genellikle Avarların hükmettiği yerel halka ait mezarlarda bulunmuştur. Keszthely ve Kölked mezarlıkları bu bağlamda Hristiyan motifli fibulalar üretmiştir.

Kölked-Feketekapu B mezarlığındaki bir kadın mezarı sanatlı bir şekilde yapılmış altın disk fibula içermekteydi. Bu, Roma'nın eski eyaletinde bıraktığı

⁶⁴⁴ Adrien Pasztor, *a.g.m.*, p.147-149.; Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.114-155.

⁶⁴⁵ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.114.

⁶⁴⁶ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.128.

⁶⁴⁷ Tivadar Vida, "Conflict...", p.16.

⁶⁴⁸ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.128.

mirasının sadece cüzi bir kısmını simgelemektedir. Ancak asıl Roma etkili fibulalar, erken Avar döneminde de Romalı nüfusu barındıran Keszthely'e aitti.

Keszthely, Roma etkisinde bir dizi fibula taşımaktaydı. Meleklerle çevrili İsa büstleri veya aziz motifli disk fibulalar, bal mumuyla gömülmüştü.⁶⁴⁹ Bu noktada Hristiyan motifli fibulalar on iki örneğin yedisini üretmişti ve bu Karpat Havzası genelinde bulunanlar arasında önemli bir orandı. Bu fibulalarla ilgili Falko Daim, Hristiyan hacıların Keszthely'de bıraktıkları miras yorumunu yapmıştı. Tivadar Vida ise fibulaların ticaret yoluyla getirildiklerini düşünüyordu.⁶⁵⁰

Erken Avar dönemine tarihlenen fibulalar arasında hayvan başlı disk fibulalar da vardır.⁶⁵¹ Bunların en güzel örnekleri Csákberény mezarlığında bulunmaktadır. Cermen hayvan üslubuyla donatılmış fibulalar, zeminde haç olan yuvarlak alana yerleştirilmiştir.⁶⁵² Gümüş S fibulalar ise İtalya ve Alplerin Kuzey bölgelerinde yaygındır.⁶⁵³

Küpelere Avar dönemi sakinlerinin kullandığı mücevherlerin başında gelmektedir. Kadın, erkek ve çocuk mezarlarında cinsiyet ayırt etmeksizin küpelere rastlamak mümkündür. Avar erkeklerinin küpe takma alışkanlığı Orta Asya'dan getirilmiş bir adet olmakla birlikte bu alışkanlığın VII. yüzyıldan itibaren Cermen erkekler arasında yayıldığı da bilinmektedir. Diğer tarafta kadın mezarları küpe de dahil olmak üzere çok sayıda mücevher üretmiştir.

Küpelere, mezarlarda tek başına veya çift olarak, bazı durumlarda başka bir küpeyle birlikte bulunabilmektedir. Bronz, gümüş ve altından yapılmış, düz telli halka küpelere en yaygın varyantlar arasındadır. Bunun nedeni basit ve sürdürülebilir üretim yöntemleri olmalıdır.⁶⁵⁴ Küpe cinsleri arasında; büyük veya küçük toplu

⁶⁴⁹ Falko Daim, *a.g.m.*, p. 476.

⁶⁵⁰ Tivadar Vida, "They Asked...", p.303.

⁶⁵¹ Falko Daim, *a.g.m.*, p. 473.

⁶⁵² Tivadar Vida, "Bekleidungsverschluss", ed. Gyula László, *Das Awarenzeitliche Graberfeld in Csákberény-Orondpuszt*, Budapest, 2015, p.154.

⁶⁵³ Falko Daim, *a.g.m.*, p. 475.

⁶⁵⁴ Adrien Pasztor, *a.g.m.*, p.121.

(Blechkügelchen), kare uçlu, piramit şekilli, sepet biçimli gibi çeşitli varyasyonlar bulunmaktadır.

Büyük toplu küpeler VI. yüzyılın sonundan itibaren Avar Kağanlığında görülmeye başlar.⁶⁵⁵ Bu küpeler VII. yüzyılın sonlarına değin Kağanlığın çeşitli yerlerinde çıkmaya devam eder. Küçük toplu (Blechkügelchen) küpeler ise, VII. yüzyılın başından sonuna kadar iyi bir şekilde takip edilebilmektedir. Avar döneminin en yaygın takılarından biridir.

Mücevherattaki diğer unsurlarda olduğu gibi Avar dönemi küpelerinde de ciddi bir Roma etkisinin görüldüğünü söylemek mümkündür. VI ve VII. yüzyıl dönümünde altın sahte tokalarla süslenmiş kemerler gibi Roma etkisi takılara da yansımıştır.⁶⁵⁶ Bu dönemde Hristiyan sembolleri mücevherat üzerinde süsleme olarak kullanılır.⁶⁵⁷ Hilal, haç, güvercin veya tavus kuşu gibi ölümsüzlüğü simgeleyen motifler orta çıkar. Bu üsluba sahip küpeler genellikle Keszthely ve Pécs bölgelerinde yoğunlaşır. Bölgelerde yıldız şeklinde asılı küpe üzerinde haçlar görülmüştür. Piramit şekilli küpe örnekleri, Budakalász ve Babarc gibi Avar mezarlıklarında bulunmaktadır. Kare uçlu dökme bronzdan imal edilmiş Erken Avar küpeleri ise, Roma paralarıyla tarihlenen buluntulardır. Keszthely-Fenekpuszta-Horreum, Szekszárd-Bogyiszloi, Zayod gibi mezarlarda örnekleri bulunmaktadır.⁶⁵⁸ Sepet şekilli, üzüm salkımlı Akdeniz üsluplu küpelerle Keszthely’de karşılaşmaktadır. Zamárdi ise boncuk şekilli asılı küpeler üretmiştir.⁶⁵⁹

Erken Avar dönemine ait altın küpeler, 626 Konstantinopol kuşatmasını takip eden yıllarda ortaya çıkmaktadır. Keszthely’de rastlanan Akdeniz tipli, Hristiyan motifli, Roma üsluplu altın küpeler bu zamanlara tarihlenir. Değerli taşlardan yapılmış mücevheratta Orta Avar döneminde düşüş gözlemlenir. Bu dönemde küpeler genellikle gümüş veya bronz asıllıdır. Ancak Roma etkisi ve Akdeniz bölgesiyle olan ilişkiler devam eder.⁶⁶⁰

⁶⁵⁵ Adrien Pasztor, *a.g.m.*, p.125.

⁶⁵⁶ Tivadar Vida, “They Asked...”, p.269.

⁶⁵⁷ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p. 128.

⁶⁵⁸ Adrien Pasztor, *a.g.m.*, p.124.

⁶⁵⁹ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p. 108.

⁶⁶⁰ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p. 116.

Roma kültürünün etkisinin yanı sıra Cermen kültürünün tesirinin de görüldüğü objelerden biri de bileziklerdir. Avar dönemi boyunca özellikle kadın mezarları huni uçlu bilezikler açısından zengindir. Erken Avar döneminde Avar kadınlarının ise basit tel bilezikleri bilinmektedir.⁶⁶¹

Bileziklerde Cermen hayvan üslubuna rastlanabilir. Zamárdi nekropolü, “toothcut” süslemeli, katı gümüşten yapılmış, hayvan başlı bir çift bilezik içermektedir.⁶⁶² Keza Roma etkisi altın haçlar gibi Hristiyan motiflerin bulunduğu bilezik çeşitleriyle ifade edilebilir.⁶⁶³ Bu durum söz konusu bileziklerin ya Roma’dan ithal edildiği ya da Roma teknikleri kullanılarak yapıldığı manasına gelir. Buna ek olarak Keszthely’nin Roma nüfusu, yılan başlı bilezikler üretmiştir. Orta Avar dönemine tarihlenen Slovakya’daki bir örnekte nokta süslemeli iki gümüş bileziğe rastlanmıştır.⁶⁶⁴

Avar dönemi parmak yüzükleri arasında dikkat çekenler, üzerinde Yunanca monogram, haç veya diğer Hristiyan semboller taşıyan, Roma kökenli mühürlerdir.⁶⁶⁵ Sigilli yüzükler, Keszthely, Pécs, Budakalász, Környe gibi alanlarda bulunmuşlardır. Basit haç şekilli monogramlı olanlarıyla Keszthely-Fenekpuszta, Bóly, Zamárdi ve Pécs-Gyárváros’ta karşılaşılabılır. Keszthely yüzükleri balık, haç, çift ile süslenmiştir. Kölked’den gelen parmak yüzüğü üzerinde haç ve selvi gibi birçok motif taşımaktadır.

3.1.5.5. At

VI. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya’dan gelen Avarlar, kudretli bir süvari gücüyle donatılmış bir topluluk olarak Karpat Havzası’na adım attılar. Hızlı ve çevik savaş taktikleri, Avarları sadece askeri alanda değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal açıdan da bölgede belirleyici bir güç haline getirdi. Zamanla atlı Avar mezarları Karpat Havzası’nda belirmeye başladı. Bu mezarlar, Avar kültürünün ve toplumsal düzeninin

⁶⁶¹ Csilla Balogh, “Kültürlerin Buluşması...”, s.29.

⁶⁶² Falko Daim, *a.g.m.*, p.472-473.

⁶⁶³ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p. 114.

⁶⁶⁴ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p. 106.

⁶⁶⁵ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p. 129.

bir yansıması olarak önem taşıdı. Atlı mezarlar, zengin arkeolojik buluntular ve simgelerle dolup taşarak, Avar topluluğunun sosyal sınıflarının ve liderlik yapısının anlaşılmasına katkı sağladı.

Genel kanaat göre Erken dönemde Avar Kağanlığı'nın merkezi Tuna ve Tisza nehirleri arasına konumlandırılır. Fakat atlı gömüler genellikle bu sahanın çeperinde yoğunlaşır.⁶⁶⁶ Erken Avar kültürünün Orta Asya öğeleri, başlıca atlı mezarlarda izlenebilir.⁶⁶⁷ Atlı mezarlar çoğunlukla zengin döşenmiş erkek mezarlarıdır. Bu durum atlı mezarların Avar süvarilerine ait olabileceği izlenimi uyandırır. Diğer tarafta mezar öznesi olarak at, sadece erkek gömülerinde görülmez. Yaygın bir durum olmasa da atın bulunduğu kadın ve çocuk mezarlarıyla da karşılaşmak olasıdır.

Mezar özellikleri incelendiğinde, at ve insan gömülerinin mezar içinde ve hatta zaman zaman mezar dışında çeşitli konumlarda bulunabileceği görülür. Ölen kişinin konumu sabit tutulduğunda, at gömüleri insan kemiklerinin; sağında, solunda, başının üstünde, ayağının altında, hafif yükseltilmiş nişlerde ve hatta mezardan 20-30 metre ileride olabilir. Mevtaya göre değişen atın konumu bununla sınırlı değildir. Atların ölüye göre ters bir şekilde konumlandırıldığı, ölen kişiye baktığı veya sırtı dönük şekilde yerleştirildiği hatta yanında veya üzerinde ayrı bir odacığa defnedildiği mezarlar da mevcuttur.⁶⁶⁸ Birçok vakada at ile merhumun temasından kaçınılmış ve bedenler farklı çukurlara yerleştirilmiştir. Bu durumun benzer örneğini Moğolistan'da Türk dönemine tarihlenen mezarda görmek mümkündür. Burada da at ve merhum iki ayrı çukura defnedilmiştir.⁶⁶⁹ Aynı şekilde Moğolistan Talhitin-Hotgor'daki atlı gömüde, atın niş içine gömüldüğü gözlemlenmiştir.⁶⁷⁰

Mezarlarda atın bütünlüğü çeşitli şekillerde görülebilir. At bazen tam bazen kısmi olarak mezarlara yerleştirilebilir ve birçok örnekte derisinin yüzüldüğüne ilişkin kanıtlar bulunur. Babarc ve Tiszakürt'te bulunan Erken Avar Dönemi mezarlığı atlı definle ilgili sayılan bu özelliklere iyi bir örnek teşkil eder.

⁶⁶⁶ Csilla Balogh, "Avarların Atlı...", s.627-628.

⁶⁶⁷ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.104.

⁶⁶⁸ Csilla Balogh, "Avarların Atlı...", s.628-633.

⁶⁶⁹ Istvan Erdely, *a.g.m.*, s.199-201.

⁶⁷⁰ Bryan K. Miller ve diğerleri, *a.g.m.*, p.30-31.

Erken Avar Dönemine tarihlenen Babarc mezarlığında, S-1, 24, 43 ve 91 numaralı mezarlarda at sadece kafatası ve alt bacak kemikleriyle gömülmüştür.⁶⁷¹ Arkeologlara göre bu olasılıkla yüzülen derilere işaret etmektedir. Benzer bir duruma Tiszaörsény'de de rastlanmıştır.⁶⁷² Kısmi at definleri hem düşey mezarlarda hem de yan duvar nişi olan mezarlarda görülmüş ve her daim bedenin sol tarafına yerleştirilmiştir. Bir durumda deri bedenden uzak bir konumda yer alırken, üç vakada yanında ve aynı seviyede yer almıştır. Araştırmacılar, at kalıntılarının, Trans-Tisza bölgesindeki çağdaş gömme uygulamalarının aksine insanlardan ayrılmadığını şerh düşmektedir.

Atın mezarda çeşitli şekillerde görülmesi nedeniyle atlı defin için genel geçer bir rehberden bahsedilemez. Diğer tarafta bu definlerin bölgeden bölgeye değişebildiği ve belirli alanlarda nispeten sabit uygulamaların yoğunlaştığı ele alındığında atlı definlerin Avarların ayrı geleneklere sahip alt topluluklarına dikkat çektiği söylenebilir.

Çoğu zaman; kılıç, yay, mızrak başı ve bıçaklar gibi savaş araçları ile birlikte görülen at gömüleri Erken Avar döneminden Geç Avar dönemine kadar süreklilik gösterir. Atların yanı sıra çeşitli objelerin bu mezarlarda birlikte gömülmesi, Avar kültürüne ilişkin çeşitli detayları da beraberinde taşır. Kılıç, yay ve bıçak gibi askeri araçlar, savaşçıların statülerini ve toplumdaki rollerini belirlemede önemli bir rol oynar. Bazı atlı mezarlar genellikle Hun döneminden kaynaklanan cenaze ritüeli "Totenopfer" olarak bilinen bir uygulamayı içerir.⁶⁷³ Buna göre mezarın biraz uzaklığında veya mezarsız, silahlar ve at koşum takımları bırakılan sığ bir adak çukuru mevcuttur. Mezardan çıkan at koşum takımları ve bunların işçiliği savaşçısının sosyal konumuyla ilgili ipuçları barındırır.

Eyer, gem, kuskun, dizgin, üzengi gibi parçalardan oluşan at koşum takımlarını Erken Dönem Avar mezarlarında görmek mümkündür. Ancak tıpkı at definleri gibi bu takımlara da her zaman ölünün yanında ve tam takım olarak rastlanmaz. Bu durumun çeşitli sebepleri mevcuttur. Defni gerçekleştiren insanların tercihleri, mevtanın sosyal

⁶⁷¹ Zsolt Gallina ve diğerleri, "Early Avar Cemetery In Babarc Preliminary Report", (Kısaltma: "Babarc"), *Hungarian Archaeology*, Winter 2022, p.14.

⁶⁷² Kristof Fülöp ve diğerleri, *a.g.m.* p.510.

⁶⁷³ Walter Pohl, *a.g.e.*, p.104.

hayattaki konumu, mezar soygunları veya ıslak toprak ve zamanın metal üzerindeki tesirleri bu sebepler arasında sayılabilir.

Babarc örneğinde, S-43 numaraları mezarda at takımı bulunmazken, S-1,25,91,94 ve 98 numaralı mezarlardaki atlar, gem, üzengi, dizgin ve bir kayış takımı içerir.⁶⁷⁴ S-43 numaraları mezardaki durum insan ve insana bağlı faktörlerle açıklanabilirken 1950 yılında Trans-Tuna bölgesindeki Mór'da bulunan Avar mezarlığında başka bir durum söz konusudur. İskeletin sol yanında bulunan ata ait fena halde paslanmış gem, iki kanca ve halka elemanı, kötü durumda bir çift üzengi ve dizgin parçaları bulunmuştur.⁶⁷⁵ Dolayısıyla Mór'daki koşum takımının durumu büyük olasılıkla çevresel faktörlerle ilgilidir.

Erken Avar Dönemi at koşum takımlarında rastlanan püskül montlu eyerler ilginç karşılanmıştır. Bu kare veya üçlü yarı küresel tipin, dikey oluklar içeren bir dizi ile karakterize edilen takma parçanın kökeni, dökme maske montajlarına kadar izlenebilir.⁶⁷⁶ Arcisa 5'ten gelen üç dökme at koşum takması, bir etek süslemesi ile karakterizedir.

Avarlar üzeniği Avrupa'ya tanıtmalarıyla bilinirler. Falko Daim, üzeniği, her Avar savaşçısının ekipmanında bulunan bir obje olarak tanımlamıştır.⁶⁷⁷ Demirden dökme yoluyla hazırlanan üzenğiler, savaş sırasında ağır zırhlı süvarileri destekleyerek rahat ve istikrarlı bir savaşa olanak tanımaktaydı. Ancak Mauricius'un *Strategikon*'unda direkt olarak Avarların üzenğisinden bahsedilmemektedir.⁶⁷⁸ Araştırmacılar *Strategikon*'daki dolaylı tanımlardan hareketle Avarların üzeniğe sahip olduğunu aktarmışlardır.⁶⁷⁹ Florin Curta, aynı zamanda, en erken devirleri kapsayan 568-600 yılları arasındaki Avar mezarlarında üzeniğe rastlanmadığının da altını çizmiştir.⁶⁸⁰ Diğer tarafta Avrupa'da bilinen en eski üzeniği örnekleri Avar dönemine tarihlenmektedir. Bu noktada Avarlarla ilişkilendiren iki tip üzenğinin bulunduğunu ve erken döneme kaydedilebileceği aktarılmıştır. Bunlar yuvarlak elma

⁶⁷⁴ Zsolt Gallina ve diğerleri, *a.g.m.*, p.17.

⁶⁷⁵ Gyula Török, "Kora-avar sirok Moron", *Archaeologiai Ertésítő*, LXXXI, Budapest, 1954, p.56.

⁶⁷⁶ Falko Daim, *a.g.m.*, p.471.

⁶⁷⁷ Falko Daim, *a.g.m.*, p.486.

⁶⁷⁸ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p. 168.

⁶⁷⁹ Florin Curta, "The Earliest...", p.301-303.

⁶⁸⁰ Florin Curta, "The Earliest...", p.304.

şeklinde dökme üzengiler ve dairesel yay ve halka şekilli askılı üzengilerdir. Birinci tip üzengilerin modası geçerken ikinci tip VII. yüzyıl boyunca kullanılmaya devam etmiştir.

3.1.5.6. Silahlar

“Zırh, kılıç, yay ve mızraklarla donatılmışlardır. Birçokları çatışmada iki silahlı saldırılar yapar. İhtiyaç olduğunda omuzlarına astıkları mızrakları ve ellerinde tuttukları yaylarının ikisini de kullanırlar. Sadece kendileri zırh giymekle kalmaz, seçkin adamlarının atları da önde demir veya keçe ile kaplanır. Okçuluk eğitimine özel bir ilgi gösterirler.”⁶⁸¹

Mauricius, *Strategikon*’unda Avar savaşçısının teçhizatını bu satırlarla tasvir etmiştir. VI. yüzyılın sonlarına ait bu satırlar, modern çağlarda arkeolojik çalışmaların gösterdikleri ile oldukça uyum içindedir. Erken dönem baz alındığında mezarlar zırh parçaları, demir mızrak uçları, demir üzengiler, üçgen ok uçları ve yay takviyeleri gibi standart mezar eşyaları içermektedir.⁶⁸² Bunların yanı sıra kılıçlar da oldukça yaygındır.

Avar askeri gücü diğer göçer halklardan da bilindiği gibi ağırlıklı olarak zırhlı süvarilere dayanmaktadır. Tam teçhizat içeren mezarların nadir görülmektedir. Zırhla birlikte kılıç, mızrak, yay, saber, bıçak, balta gibi birçok silah üreten mezarlara rastlamak olasıdır.⁶⁸³ Bu tip teçhizatlar zamana göre süvarinin hiyerarşik pozisyonunu da belirtmektedir.

Silahlar bir mezar eşyası olarak en yaygın şekilde atlı mezarlarda görülmektedir. Bu mezarlar Orta Asya ögelerinin başlıca mekanıdır.⁶⁸⁴ Ölen kişi günlük kullanım eşyalarının yanı sıra kemerler, refleks yaylar, yaprak şekilli mızrak uçları, P veya D şekilli askı monteli kılıçlarla defnedilir. Kunágota, Szentendre ve Ozora gibi zengin mezarlarda savaşçılar, atlarıyla birlikte kınında altın montürleri olan uzun kılıçlarla gömülmüşlerdir.⁶⁸⁵ Sahip oldukları zengin gömüleri onların askeriye içinde önemli bir konumda bulunduklarına işaretir.

⁶⁸¹ Maurice, *Strategikon*, p.116.

⁶⁸² Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 214.

⁶⁸³ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.157.

⁶⁸⁴ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.104.

⁶⁸⁵ Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 243.

Gergely Csiky, yakın zamanda yayınladığı araştırmasında Avar dönemi silahlarını dönemlere ve tekniklere göre tasnif etmiştir. Erken dönemden geç döneme değin kullanılan silahlar bulunurken belli aralıklarda yaygınlaşmış silahların da mevcudiyeti, Csiky tarafından tasnifin oldukça zor olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Diğer tarafta Avar döneminde daha önceki dönemlere ilişkin eserlere de rastlamak mümkündür.⁶⁸⁶ Lombard ve Gepid gömme alanlarında ortaya çıkmış olan uzun bıçaklı kamış şeklinde mızrak uçları bulunuyordu. Lombard mezarlıklarında geniş mercek şeklinde mızrak uçları ve kısa, kapalı soketli uzun bıçaklı mızrak uçları vardı. Cermen krallıklarının keskin silahlarının sürekliliği, *spathae* ve kısa *seaxlar* örneklerinde görülebiliyordu. Bunlar Avar döneminin erken safhasında Karpat Havzası'ndaki Cermen geleneğinin varlığını işaret etmekteydi.

Erken Avar döneminin ilk aşaması kamış şeklinde mızrak uçlarının hakimiyeti ile karakterizedir.⁶⁸⁷ Bağlantı şapkalı kamış şekilli mızrak uçları ve basit kamış şeklinde mızrak uçları öne çıkar. Ancak geniş mercek şeklindeki mızrak uçları da aynı dönemde önemli sayılarda bilinmektedir. Bunlar arasında bağlantı kısmı ızgara desenli halkalarla süslemiş olanları Roma kökenine sahip olmalıdır. Basit kamışlı mızraklar erken dönemin ilk aşamalarından geç aşamasına kadar sürekli olarak kullanılmıştır. Açık soket, kavrayan soket ve bitişik soketliler sadece erken aşamaya tarihlenirken halka üzerine çekilen soketler geç aşamaya özgüdür. Soket kanatlarının bitişigi ve kapalı soketler genellikle tüm aşamalarda kullanılmıştır.

VII. yüzyıla girerken bağlantılı şapkalı kamış şeklinde mızrak uçları ve ilk konik mızrak uçları ortaya çıktı.⁶⁸⁸ Geniş mercek şeklinde mızrak uçlarının dar bıçaklı ve küçük boyutlu geç türü ortaya çıktı. Orta kaburga ve oyuk mızrak uçları bu dönemde Doğu Transdanubia'dan güçlü Merovenj etkilerinin bir sonucu olarak mezarlıklarda ortaya çıktı. Çift kenarlı korumasız kılıçlar bu zaman diliminde yaygınlaşmaya başladı. Çift kenarlı bıçaklar daha nadir hale geldi Erken aşamanın sonuna kadar tamamen ortadan kayboldu. VI. yüzyıl boyunca Uzun saplı ve kısa bıçaklı kamış

⁶⁸⁶ Gergely Csiky, *a.g.e.*, p.299.

⁶⁸⁷ Gergely Csiky, *a.g.e.*, p.300.

⁶⁸⁸ Gergely Csiky, *a.g.e.*, p.301.

şeklinde mızrak başlarının yaygınlaştı.⁶⁸⁹ Bu dönemde ekstra dar bıçaklı konik mızrak başları ortaya çıktı.

Nagyszentmiklós hazinesinde bulunan vazo n. 2'de tasvir edilen "zafer kazanan hükümdar", başını aventail ile korurken, sağ omzunda bir mızrak taşımaktaydı. Vücudu, kollar ve bacaklar için parçalı zırh ile kaplıydı

Erken aşamanın ilk yarısı, iki kenarlı kılıçlarla karakterize edilebilir. Spathae Transdanubia ve Transilvanya'dan büyük sayılarda bilinmektedir.⁶⁹⁰ Çift kenarlı kılıçlar Martynovka tipi dökme kemer montajları ile uyumludur. Környe'deki 97 numaralı mezar hayvan başları ile süslenmiş spatha askısı içerir. Keza piramit şeklindeki spatha düğmeleri bu aşamaya aittir. Halka tokalı kılıçlar VI. yüzyıla girerken zirve yapmıştır. Erken dönemin son on yılına gelindiğinde, tek kenarlı kılıçların bıçaklarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir.⁶⁹¹ Bunlar örneğin yanılıcı kenar ve hafifçe kıvrık bıçak gibi erken kılıçların bazı özelliklerini göstermeye başlamıştır. Geniş seax'ın hafif varyantı, en erken sabrelerle eş zamanlı olarak ortaya çıkmış ve kullanımları genellikle orta döneme özgü kalmıştır. P şeklindeki askı halkalarının yanı sıra D şekilli ve üç kemerli halkalar sıkça kullanılmıştır.

Erken Avar döneminin en varlıklı mezarı Kunbábony, altın süslemeli kılıçlar ve iki düzine ok içeren altın bir sadak ile donatılmıştır.⁶⁹² Gyenesdiás'ta bulunan bir süvari mezarı altın kılıç kını monteleri içermektedir.⁶⁹³ Yine Kunagota'daki başka bir mezarda süvari kılıcının lüks kını Bacchic geçidinin sahneleriyle süslenmiş, preslenmiş altın levha ile dekore edilmişti. Bu Roma kültürünün, Konstantinopol Kuşatması sonrasında Kağanlığa etkisinin bir sonucu olmalıdır.

Birkaç Erken Avar dönemi çift kenarlı kılıçlarında, sapın üzerinde bronz koruma ve kabza üstünde bronz topuzun Roma yapımı olduğuna inanılmaktadır.⁶⁹⁴ Bu

⁶⁸⁹ Gergely Csiky, *a.g.e.*, p.302.

⁶⁹⁰ Gergely Csiky, *a.g.e.*, p.301.

⁶⁹¹ Gergely Csiky, *a.g.e.*, p.302.

⁶⁹² Walter Pohl, *a.g.e.*, p. 337.

⁶⁹³ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.111.

⁶⁹⁴ Georgios Kardaras, *a.g.e.*, p.170.

olgu Menander'in 562 yılında Avarların Konstantinopol'den silah aldıklarına yönelik kayıtlarını hatırlatır. Benzer şekilde Erken Avar dönemi hükümdarlarının veya üst düzey yetkililerinin mezarlarında bulunan lüks silahlar, altın veya gümüş levhadan yapılmış kılıç kını veya kabza kaplamaları gibi olasılıkla Roma elçileri tarafından getirilmiş hediyeler olabilir.

Avarların Romalıları etkileyen taraflarından biri okçuluklarıydı. At üzerinde sağa sola ok atan Avar savaşçısı, Romalılar tarafından dikkat çekmişti. Strategikon yazarı, Avar taktiklerini taklit etmeye yönelik olarak her Roma süvarisinin askeri eğitimi sırasında “hızlı bir şekilde bir veya iki ok ateşlemesi ve dizginli yayı kılıfına koymasını” bekliyordu.⁶⁹⁵ Bu Avar askeri eğitimlerinin VI. yüzyılın sonunda Roma İmparatorluğunca örnek alınmaya başladığını açıkça göstermektedir.

Avarların ilk yıllarında refleks yaylar ve üç kenarlı/üçgen ok uçları oldukça yaygındır. Bu durum erken döneme ait Avar okçu-savaşçı mezarlarına da yansımıştır. Bu mezarlarda çoğunlukla tahta parçaları ve tendonlarla bir araya getirilmiş, iç kısımda boynuz şeritleri ile yapıştırılmış teknik bir harika olan kompozit yaylara rastlanmıştır.⁶⁹⁶ Bu yaylar, iç kısımda basınç kuvvetini ve dış kısımda gerilme kuvvetlerini kullanmaktaydı ve basitçe üç parçadan oluşmaktaydı.

Avar birleşik yayının iç yapısı ahşap bir iskeletten oluşmaktaydı.⁶⁹⁷ Ahşap kalıntılarının mezarda sabit kalmaması nedeniyle ne tür bir ağaçtan yapıldığı bilinmemektedir. Ancak iskeletin yapımı için gerekli olan ağacın sert, aynı zamanda esnek ve yapışmanın iyi sağlanabilmesi için nem emici özellikte olması gerekirdi. Bu özelliklere sahip Akça ağaç, dişbudak ve huş gibi ağaçlar kullanılmış olabilirdi. Yayın dış yüzeyi, gerilmeye dayanıklı olmasını sağlamak amacıyla tabakalar halinde yapıştırılmış hayvansal sinirlerle (tendonlarla) güçlendirilmişti. Yay kollarının uç kısımları ve kabzasında hayvan boynuzları kullanılmıştı. Bu Avar yayının gerilimi sırasında normalden on kat daha fazla çekme kuvvetine maruz kalmasına olanak

⁶⁹⁵ Florin Curta, “The Earliest...”, p.310-311.

⁶⁹⁶ Falko Daim, *a.g.m.*, p.465.

⁶⁹⁷ Csilla Balogh, “Karpát Havzasında Bir Avar Yay Ustasının Mezar Kalıntıları Eski Türklerde Birleşik (Kompozit) Yay Yapımına İlişkin Arkeolojik Bulgular”, *Art-Sanat*, 6, 2016, s.112.

sağlıyordu. Kabzalar; normal boynuzlar, geyik boynuzlarından ve nadiren de olsa büyük baş hayvan kaburgalarından yapılıyordu.⁶⁹⁸

Üç parçadan oluşan Avar birleşik yaylarında ne tür bir yapıştırıcı kullanıldığı tespit edilememiştir. Birleşik yayın üretimi mükemmel yapışkanları bilmeyi gerektiriyordu. Ancak Avarların; ağaç reçinesi, balık veya deri yapışkanları, balmumuyla karıştırılan çeşitli yapıştırıcı türleri gibi geniş bir malzeme yelpazesine erişimleri olduğu düşünülebilir.⁶⁹⁹ Bunlar ayrı özelliklere sahip oldukça etkili doğal maddelerdi. Diğer tarafta hayvansal yapıştırıcıların da kullanılmış olabileceğini gösteren etnografik analogiler de görülmektedir.⁷⁰⁰ Bunlar hayvan kıkırdağının, kemiklerinin ve derisinin pişirilmesiyle elde edilmiş tutkallara işaret etmekteydi.

Erken Avar döneminde kompozit yayların yanı sıra, arkeologlar tarafından tespit edilemeyen basit tahta yayların da kullanılmış olması gerekir.⁷⁰¹ Bu tarz yayların özellikle Kağanlığın Slav unsurları tarafından kullanılmış olabileceğine ilişkin yazılı kaynaklarda çeşitli kayıtlara rastlamak mümkündür.

⁶⁹⁸ Csilla Balogh, “Karpát Havzasında Bir...”, s.113.

⁶⁹⁹ Falko Daim, *a.g.m.*, p.478.

⁷⁰⁰ Csilla Balogh, “Karpát Havzasında Bir...”, s.114.

⁷⁰¹ Falko Daim, *a.g.m.*, p.466.

SONUÇ

Avar Kağanlığı ayrı kültürel geçmişlere sahip çeşitli etnik grupların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Kağanlığın elit tabakasını, VI. yüzyılın ortasında, Kök-Türklerin Orta Asya’da yükselmesiyle beraber batıya göçen konargöçer gruplar oluşturmaktadır. Bu konargöçer grupların ağırlıkla Türk ve Moğol kökenli unsurlardan neşet ettiğini söylemek mümkündür. Yapılan DNA çalışmaları Avar elitinin Kuzeydoğu Asya kökenli olduğunu kanıtlamıştır. Ancak yazılı kaynaklardan da takip edilebilen kültürel izler, Kağanlıkta, Türk Kültürüyle ilişkilendirilen motiflere rastlamayı mümkün kılar. I. Sirmium kuşatmasında Kağan’a atfedilen sözler, Kut inancının yansımasını gösterebilir. Bununla beraber; ölü gömme adetlerinde izlenen kaideler, atın ve ata ilişkin uygulamalar, diplomatik ilişkilerde “İskit” dilinin konuşulduğuna ilişkin atıflar Türk kültürüyle özdeşleştirilebilir göstergeler olarak okunabilir.

Avar elitinin dışında Kağanlığı oluşturan çeşitli unsurlar da bulunmaktadır. Avar egemenliğinin yayıldığı topraklarda yaşayan yerel Gepid-Cermen nüfusu ve Kağanlığın ilk yıllarında fetih yoluyla Avarlara katılan Hun bakiyeleri bu unsurlar arasındadır. Kağanlığı oluşturan etnikler arasında Slavların nüfusça yoğunlukta olduğu söylenebilir. Tüm bunların yanı sıra Kağanlığın Karpat Havzası’nda teşkilatlanmasından sonra dahi bozkırdan göç aldığına yönelik arkeolojik izlere rastlanmaktadır.

Batılı tarihçiler Avar Kağanlığı’nın kuruluşunu Gepidlerin yıkılışını takip eden zamana yani 568 yılına tarihlermişlerdir. Devletin ancak belli sınırlar dahilinde değişmeyen toprak parçasına bağlı olduğu kaidesine bağlı bu görüş Avarlar özelinde yanlışlanabilir. Yazılı kaynaklar Avarların Kağan unvanını henüz Karpat Havzası’na yerleşmeden önce de kullandıklarını göstermektedir. Theophylact Simocatta’nın Var ve Chunni’nin gelişlerine ilişkin aktardığı anekdotta Sabir ve Onogur gibi kavimlerin onları hediyelerle yücelttiği aktarılmaktadır. Bu aktarım, yeni devletin fetihleri veya vergi bağlamında okunabilir.

Erken dönemde Avar politikaları toprak ekseninde şekillenmiştir. Firari konargöçer gruplarının bu dönemdeki temel amacı yerleşebilecekleri bir toprağa sahip olmaktır. Bu bağlamda Doğu Roma İmparatorluğu ile dostane ilişkiler

geliştirmişlerdir. Yazılı kaynaklar takip edildiğinde Avarların, Kandikh tarafından 558 yılında İmparator Justinianos'a sunulan teklife riayet ettikleri görülmektedir. Dört yıl gibi kısa bir süre içinde verdikleri sözleri yerine getirmişlerdir. Ancak Roma İmparatorluğu'nun toprak taleplerini ertelemesi ve nihayetinde İmparator Justinos'un bu talebi tamamıyla reddetmesi Avarların, Lombardlarla ittifak yaparak Gepid topraklarını işgal etmeleriyle sonuçlanmıştır. Nitekim 568 yılından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı politikalar izlemeye başlamışlardır.

En erken dönemlerde Avarların Doğu Roma İmparatorluğu'ndan ödeme aldıklarına ilişkin yazılı kaynaklarda net bir kayda rastlanmamaktadır. Bu devirde genellikle hediyeler öne çıkar. Altın ödemelerine ilişkin kayıtlar 570-574 savaşını takip eden yıllarda ortaya çıkmaktadır. Sirmium'un alınışıyla birlikte Doğu Roma İmparatorluğu üzerine akınlar başlamıştır. Bu akınlar Avarlara ödenen haracın arttırılmasını sağlamak üzere düzenlenmiştir. Başarılı akınlar vasıtasıyla Avarlar yıllık ödemelerini 120.000 altına kadar çıkarmayı başarmışlardır.

Sirmium'un 582 yılında Avarlar tarafından alınışı, Avar- Doğu Roma ilişkilerinde bir kırılmayı temsil etmektedir. Bu tarihten itibaren Avarlar Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı daha agresif politikalar gütmeye başlamışlardır. Günümüz Bulgaristan coğrafyası üzerinden Karadeniz'e doğru yayılan ve Moesia Limesi boyunca gerçekleşen, Avar akınlarının temel motivasyonu imparatorluktan alınan haracı arttırmaya yöneliktir. Avar saldırılarının Roma toprakları üzerine yoğunlaştığı bu zamanlarda Slav istilasının Yunanistan anakarası içlerine kadar sirayet ettiği görülmektedir. Yunanistan'daki Slav işgalinde Avarların oynadığı rol kesin olmamakla birlikte bu olgudan avantajlı çıkan tarafın Avar Kağanlığı olduğunu söylemek mümkündür.

Arkeolojik veriler, Kağanlığın erken dönemlerinde oldukça heterojen bir kültürün varlığı ortaya koymuştur. Bu kültür temelde üç ayrı kültürün karşılaşmasıyla oluşmaktadır. Roma, Cermen ve Bozkır etkisiyle şekillenen kültür Avar Kağanlığı'nın hüküm sürdüğü coğrafyaya yayılmış haldedir. Bu devrin mezar eşyalarında; Roma teknikleri, Cermen motifleri ve Merovenj modasını görmek mümkündür. Yerel kültürün karşısında Avrupa kimliğinden uzak bozkır kültürü bulunmaktadır. Avarların doğudan getirdikleri üzengi ve kompozit yaylar gibi inovatif eserler mezarlarda

görülmektedir. Karşılıklı kültürleşmenin etkisi kabaca VI. yüzyılın başında başlamış ve VII. yüzyıl boyunca devam etmiştir. VII. yüzyılın sonunda Kağanlık kendine münhasır kültürünü oluşturmaya muktedir olmuştur.

KAYNAKÇA

- AGATHIAS, *The Histories*, İngilizceye tercüme: Joseph D. Frendo, Walter De Gruyter, 1975, Berlin.
- AHMETBEYOĞLU, A., “Bulgarları Oluşturan Boylardan Kutrigurlar ve Utigurlar”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 51, 2010, İstanbul, 2011.
- AHMETBEYOĞLU, A., “Eski Türklerde Kut ve Töre Bağlamında Hükümranlılığı Hudutları”, *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020.
- AHMETBEYOĞLU, A., *Sorularla Eski Türk Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017.
- ANONYMUS, *Chronicon Paschale* 284-628, İngilizceye tercüme: Michael & Mary Whitby, Liverpool University Press, Liverpool, 1989.
- BAHADIR, G., “Anadolu’da Bizans-Sâsâni Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, Winter, 2011.
- BAJNOK, K. ve diğerleri, “Petrographic Contribution to the Origin of Early Avar Age ‘Csákberény Group’ Ceramics”, *Journal of Archaeological Science: Reports*, 32, 2020.
- BAKIR, A. & OĞUZ, E. E., “Slavların Kökeni ve Polonya’nın Kuruluşunda Büyük Rol Üstlenen I. Mieszko Dönemi”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 14, Nisan, 2020.
- BALCI, T. G., *Tabgaçlar Bozkırdan Çin Tahtına*, Kronik Kitap, İstanbul, 2021.
- BALOGH, CS., “Arkeolojik Buluntular Işığında Avar-Türk İlişkilerinin Bilinmeyen Yönleri: Avrasya Bozkırlarından Avar Kağanlığı’na Göçler”, ed. İbrahim Çeşmeli & Ven Berkant, *Doğudan Batıya Yükselen Eski Uygarlıklarda Arkeolojik ve Sanatsal Yansımalar ile Etkileşimler*, Nobel Bilimsel, Eylül 2021.
- BALOGH, CS., “Avarların Atlı Defin Adetlerinin Orta Asya Kökenleri”, ed. Sergen Çirkin, *KÖKLER Yay Çeken Kavimlerin Şafağı*, II, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021.
- BALOGH, CS., “Karpas Havzasında Bir Avar Yay Ustasının Mezar Kalıntıları Eski Türklerde Birleşik (Kompozit) Yay Yapımına İlişkin Arkeolojik Bulgular”, *Art-Sanat*, 6, 2016.

- BALOGH, CS., “Kora avar kori sírok Felgyő-Kettőshalmi dűlőben”, *Avarok Pusztai*, Budapest, 2014.
- BALOGH, CS., “Kültürlerin Buluşması- En Büyük ve En Zengin Avar Mezarlığı Olan Zamárdi-Retiföldek (Macaristan) Işığında Erken Orta Çağ Orta Avrupa'sında Avar-Cermen Kültürel İlişkileri ve Kaynaşması”, ed. Mehmet Ali Akkaya & Kenan Beşaltı, *International Archeology, Art History and Cultural Heritage Congress*, Adana, 2021.
- BASTI, ZS., “Funerary Textiles in the Avar Period”, *Hungarian Archaeology*, XI/4, 2022.
- BAŞTAV, Ş., “Sabir Türkleri”, *BELLETEN*, Türk Tarih Kurumu Yayınları/17-18, Ankara, 1941.
- BELKE, K., “Communications Roads and Bridges” ed. Elizabeth Jeffreys & John Haldon, *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Oxford, 2008.
- BITEL, L. M., *Woman in Early Medieval Europe 400-110*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- BURRY, J. B., *A History of Later Roman Empire From Arcadius to Irene 395 AD to 800 AD*, Macmillan and Co, London, 1889.
- CHARANIS, P., “The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece”, *Dumbarton Oaks Papers*, V, 1950.
- CHAVANNES, E., *Documents Sur Les Tou-kiue (Turcs) Occidentaux*, Sbornik trudov Orhonskoy ekspeditsii, IV, St. Petersburg, 1908.
- CHULEV, B., *Justinian I. The Great – Macedonian Emperor of Konstantinopolitana Nova Roma*, Skopje, 2016.
- COHEN, L., *Introduction à l'histoire de l'Asie Turcs et Mongols, des origines à 1405*, Armand Colin, Paris, 1896.
- CROKE, B., “Mundo the Gepid From Freebooter to Roman General”, *Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts*, XII, 1982.
- CSAKY, V. ve diğerleri, "Genetic Insights Into the Social Organisation of the Avar Period Elite in the 7th Century AD Carpathian Basin", *Scientific Reports Nature Research*, 2020.

- CSIKY, G., *Avar-Age Polearms and Edged Weapons*, Brill, Leiden, 2015.
- CURTA, F., “The Earliest Avar-Age Stirrups or the 'Stirrup Controversy' Revisited”, ed. Florin Curta, *The Other Europe in the Middle Ages*, Brill, Leiden, 2008.
- CURTA, F., *The Making of the Slavs -History and Archeology of the Lower Danube c.500-700*, Cambridge University Press, 2001.
- CZEGLEDY, K., *Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, Doruk Yayınları, İstanbul 2004.
- ÇAPAN, F., “Bizans İmparatoru I. Justinianos'un (527-565) Evrensel İmparatorluk Çabaları ve Sonuçları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/33 Kasım 2016.
- ÇETİNKAYA, H., “Gepids at Constantinople”, ed. Tivadar Vida ve diğerleri, *Gepids After the Fall of the Hun Empire*, Budapest, 2019.
- DAIM, F., “Avars and Avar Archaeology an Introduction”, ed. Hans-Werner Goetz & Jörg Jarnut & Walter Pohl, *Regna and Gentes*, Brill, Leiden-Boston, 2003.
- DAVIDSON, G. R., “The Avar Invasion of Corinth”, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, VI/2, 1937.
- DE GUIGNES, J., *Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mongols et des autres Tartares occidentaux*, Académie Royale des Inscriptions et Belles Lettres, Paris, 1756.
- DE LA VAISSIERE, E., “Maurice et Le Qaghan: A Propos de la Digression de Theophylacte Simocatta Sur les Turcs”, *Revue des Etudes Byzantines*, 68, 2010.
- DE LA VAISSIERE, E., “Theophylact's Turkish Exkurs Revisited”, *De Samarcande à Istanbul: étapes orientales*, CNRS Editions, Paris, 2015.
- DENIS, S., “The First Türk Empire”, ed. Boris Anatol'evich Litvinsky vd., *History of Civilizations of Central Asia (The Crossroads of Civilizations) A.D. 250 to 750*, Paris, 1996.
- DICKENS, M., “Efesli Yuhanon'a Göre Zemarkhos'un Türklere Elçiliği”, çev. Murat Keçiş & Gökür Gürcan, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/6, Temmuz 2021.
- DVORNIK, F., *The Slavs: Their Early History and Civilization*, American Academy of Arts and Sciences, Boston, 1956.

- EKMEKÇİ, H., & GENÇ, Ö., “Lombard-Gepid Mücadelesinin Lombardların İtalya Göçüne Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 46, 2023.
- ERDELY, I., “A Tomb of the Turkic Period in Northern Mongolia”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, XXX/118, Ankara, 1966.
- ERSZEBET, F., "Anthropological Conclusions of the study of Roman and Migration periods", *Acta Biologica Szegediensis*, XL/1-4, 2000.
- ERYILMAZ, Ü., "Avar Kağanlığı'nın İktisadi Tarihi", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XIV/3, 2021.
- EVAGRIUS SCHOLASTICUS, *Ecclesiastical History*, Samuel Bagster and Sons, London, 1842.
- EVAGRIUS SCHOLASTICUS, *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, İngilizceye tercüme: Michael Whitby, Liverpool University Press, Liverpool, 2000.
- FELTHAM, H. B., “Justinian and International Silk Trade”, *Sino-Platonic Papers*, 194, November, 2009.
- FLAVIUS CRESCONIUS CORRIPUS, *In Laudem Iustini Augusti Minoris*, (Kısaltma: Iustini), İngilizceye tercüme: Averil Cameron, The Athlone Press, London, 1976.
- FREDEGAR, *The Fourth Book of The Chronicle of Fredegar and Continuations*, (Kısaltma: *Chronicle*), İngilizceye tercüme: J.M. Wallace-Harill, Greenwood Press Publishers, Westport-Connecticut, 1960.
- FÜLÖP, K. ve diğerleri, "Preliminary Report on the excavation of the site Tiszakürt-Zsilketanya", (Kısaltma: "Report"), ed. David Bartus, *Dissertationes Archaeologicae*, Budapest, 2018.
- GALLINA ZS. ve diğerleri, "Early Avar Cemetery In Babarc Preliminary Report", *Hungarian Archaeology*, Winter 2022.
- GEORGE SYNKELLOS, *The Chronography of George Synkellos*, İngilizceye tercüme: William Adler & Paul Tuffin, Oxford University Press, Oxford, 2002.
- GNECCHI-RUSCONE, G. A. ve diğerleri, "Ancient Genomes Reveal Origin and Rapid Trans-Eurasian Migration of 7th Century Avar Elites", *Current Biology*, Cell Open Access, April 2022.

- GOLDEN, P., "Some Notes on the Avars and Rouran", ed: Florin Curta & Bogdan-Petru Maleon, *The Steppe Lands and the World Beyond Them*, Iasi, 2013.
- GÖMEÇ, S. Y., "Türk Tarihinde Avarlar ve Avar Meselesi", IV. Uluslararası Türkoloji Kongresi, Türkistan, 2011.
- GRACANIN, H., SKRGULYA, J., "The Gepids and Southern Pannonia in the age of Justinian I", ed. Tivadar Vida, Dieter Quast, Zsolia Racz, Istvan Koncz, *Collapse-Reorganization- Continuity Gepids After the Fall of the Hun Empire*, Budapest, 2019.
- GREGORY OF TOURS, *History of Franks*, İngilizceye tercüme: Ernest Brehaut, New York, 1916.
- GULYAS, B. & LÖRINCZY, G., "Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Avar Sírleletei V. Kora Avar Kori Padmalyos Temetkezés Tiszavasvári-Eszenyi-telekről", ed. Jozsef Szentpeteri, *Ket Vilag Hataran*, Kaposvar, 2018.
- GULYAS, B., "Populations of East European Steppe Origin in the Cemeteries of Szekszárd-Bogyiszloi Street and Kölked-Feketekapu (7th Century AD)", (Kısaltma: "Populations"), ed. Gergely Szenthe, *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2022, Budapest, 2023.
- HARMATTA, J. & LITVINSKY, B.A., "Tokharistan and Ganhara Under Western Türk Rule 650-750", *History of Civilizations of Central Asia*, 1996.
- HARMATTA, J., *Avarların Dili Sorununa Dair*, Türkçeye tercüme: Hicran Akın, Ankara, 1988.
- HAS, K., "Mezdekiyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.29, Ankara, 2004.
- HAUSSIG, H. W., "Theophylacts Exkurs Über Die Skythischen Völker", *Byzantion*, Peeters Publishers, 1953.
- HEATHER, P., "Disappearing and Reappearing Tribes", ed. Walter Pohl & Helmut Reimitz, *Strategies of Distinction (The Construction of Ethnic Communities 300-800)*, Brill, Leiden, 1998.
- HEINRICH-TAMASKA, O., "Avar-Age Metal Working Technologies", ed. Florin Curta, *The Other Europe in the Middle Ages*, Brill, Leiden, 2008.

- HERACLIES OF PONTUS, *Texts and Translation*, ed. Eckart Schütrumpf, İngilizceye tercüme: Peter Stork, Jan Van Ophuijsen, Susan Prince, Rutgers University Studies in Classical Humanities, XIV, London, 2008.
- HERODOTOS, *Heredot Tarihi*, Türkçe tercüme: Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.
- HEROLD, H., "Insights Into the Chronology and Economy of the Avar Khaganate and the Post-Avar Period: Pottery Production and Use in the Carpathian Basin from the Late 6th to the 10th Century Ad", *Acta Archaeologica Carpathica*, XLIX, 2014.
- HEROLD, H., "Settlements of the Avar Khaganate", ed. Friderika Horvath, *Antaeus*, 35-36, 2018.
- HEROLD, H., "The Avar Period in Settlement and the Ceramic Finds from the Cemetery in Zillingtal, Burgenland, Eastern Austria", *Studia Honoraria*, 34, Rahden, 2013.
- HORVATH, T., *Az üllői és a kiskőrösi avar temető*, Archaeologia Hungarica, XIX, Budapest, 1935.
- ILGIN, F. A., "The Battle Of Nedao and its Importance in Eastern European Turkish History", *Journal of Turkish Studies*, 2019.
- IOANNES EPIPHANIENSIS, "Fragmentum", ed. Carl Müller, *Historicum Graecorum*, VI, Paris, 1851.
- IOANNES MALALAS, *The Chronicle of John Malalas*, İngilizceye tercüme, Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys & Roger Scott, Melbourne, 1986.
- JOHN BISHOP OF EPHESUS, *The Third Part of the Ecclesiastical History*, İngilizceye tercüme: R. Payne Smith, Oxford University Press, Oxford, 1860.
- JOHN KAMINIATES, *On the Capture of Thessaloniki*, İngilizceye tercüme: David Frendo & Athanasios Fotiou, Perth, 2000.
- JOHN OF BICLARO, "Chronicle", *John of Biclaro and His Chronicle*, İngilizceye tercüme: Ferry Joan Rowe, Rice University, MA Thesis, Houston Texax, 1990.
- JORDANES, *The Gothic History of Jordanes*, İngilizceye tercüme; Charles Cristopher Mierow, Princeton University Pres, Princeton, 1915.

- KAFESOĞLU, İ., *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017.
- KAPUSUZOĞLU, G., "Tabgaç Hükümdarı Xiao Wendi'nin Çinlileşme Politikası ve Altı Uç Ayaklanması", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, VI, Ankara, 2022.
- KARDARAS, G., *Byzantium and the Avars 6th-9th Century AD*, Brill, 2018.
- KASSACK, G., "Prunkgraber", *Studien Zur Vor-und Frühgeschichtlichen Archaologie*, I, München, 1974.
- KAVAK, E. B., *Doğu Roma İmparatoru Iustinianus ve Sasani İmparatoru Hüsrev Anuşirvan'ın Doğu Akdeniz Politikalarının Karşılaştırılması*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2018.
- KISS, A. P., "A sirmiumi háború (504-505) Kapcsolatok az osztrogótok, Bizánc és a gepidák között a 6. század elején", ed. Tóber, Márta & Maléth Ágnes, *Középkortörténeti tanulmányok*, VIII, Szeged, 2015.
- KISS, A. P., "Előzetes Jelentés (II.) A Kölked-Feketekapui Avarkori Település és Temetők Asatásáról", *Folia Archaeologica*, XXXIX, Budapest, 1988.
- KIZIL, H., "Mazdek Hareketi ve Sebepleri", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 13/2, Ağustos 2021.
- KONCZ, I. & BOLLOK, A., "Elephant ivory artefacts in the Carpathian Basin during the 6th and 7th centuries: Chronology, distribution and cultural context", *Antaeus Communicationes ex Instituto Archaeologico*, 37, 2021.
- KONCZ, I. & BOLLOK, A., "Sixth and Seventh century Elephant Ivory Finds from the Carpathian Basin", *Archaeologiai Értesítő*, 145, 2020.
- KONCZ, I., "568- A Historical Date and Its Archaeological Consequences", *Acta Archaeologica*, LXVI/2, December 2015.
- KORY, R. W., "Avar Yerleşimleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, II, Ankara, 2002.
- KURAT, A. N., "Avarlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/1, Temmuz 2011.

- KURAT, A. N., *Rusya Tarihi (Başlangıcından 1917'ye kadar)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.
- KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, B., “Bizans İstanbul’una Gelen Elçiler”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, II, İstanbul, 2015.
- LEMERLE, P *Les Plus Anciens Recueils des Miracles de Saint Démétrius et la Pénétration des Slaves Dans les Balkans II Comentaire*, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1981.
- LEMERLE, P., *Les Plus Anciens Recueils des Miracles de Saint Démétrius et la Pénétration des Slaves Dans les Balkans*, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1979.
- LEO THE DEACON, *The History of Leo the Deacon – Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, İngilizceye tercüme: Alice-Mary Talbot & Denis F. Sullivan, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C., 2005.
- LUNG, E., “The Barbarian Envoys at Byzantium in the 6th century”, *Hyperborea*, II/1, 2015.
- MADGEARU, A., “The Avars and Dobrudja”, *Problemi na Prabalgarskata İstoriia i Kultura*, IV/2, 2007.
- MARCELLINUS COMES, *The Chronicle of Marcellinus*, İngilizceye tercüme: Brian Croke, Sydney, 1995.
- MAROTI, Z. ve diğerleri, "The genetic origin of Huns, Avars, and conquering Hungarians", (Kısaltma: “Avars”), *Current Biology*, CellPress Open Access, 2022.
- MARTINDALE, J. R., *Prosopography of the Later Roman Empire*, Cambridge University Press, III/B, 1992.
- MARTINDALE, J. R., *The Prosopography of the Later Roman Empire*, II, Cambridge University Press, Cambridge, 1980.
- MAURICE, *Strategikon- Handbook of Byzantine Military Strategy*, ed. George T. Dennis, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1984.
- MAU-TSAI, L., *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, Türkçeye tercüme: Ersel Kayaoğlu & Deniz Banoğlu Selenge Yayınları, İstanbul, 2006.

- MENANDER THE GUARDSMAN, *The History of Menander the Guardsman*, İngilizceye tercüme: R.C. Blockley, Francis Cairns Publications, Liverpool, 1985.
- MICHAEL THE GREAT, *French Translation Chronicle of Michael the Great*, Fransızcaya tercüme: Jean Baptiste Chabot, Gorgias Pres, New Jersey, 2011.
- MILLER, B.K. ve diğerleri, "Xiongnu Elite Tomb Complexes in the Mongolian Altai: Results of the Mongol-American Hovd Archaeology Project, 2007", *The Silk Road*, V/2, 2007.
- MORAVCSIK, G., *Byzantinoturcica*, II, Brill, Berlin, 1958.
- NASKALİ, E., "Sâsânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul, 2009.
- NEMETH, G., "K Voprosu Ob Avarah", *Turcologica*, Leningrad, 1976.
- NEPARACZKI, E. ve diğerleri, "Y-chromosome Haplogroups from Hun, Avar and Conquering Hungarian Period Nomadic People of the Carpathian Basin", *Scientific Reports*, 2019.
- NESTOR, *The Russian Primary Chronicle Laurentian Text*, İngilizceye tercüme ve ed. Samuel Hazzard Cross & Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor, The Mediaeval Academy of America, Cambridge-Massachusetts, 1953.
- NIKEPHOROS PATRIARCH OF CONSTANTINOPLE, *Short History*, İngilizceye tercüme: Cyril Mango, Dumbarton Oaks, Washington, 1990.
- NİRAY, N., "Sâsânî İmparatorluğu'nun Devlet Yapısı Üzerine Bir İnceleme", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 2001.
- OLAJOS, T., "La Chronologie de La Dynastie Avare de Baian", *Revue Des Etudes Byzantines*, XXXIV, 1976.
- ORHUN, M.E., *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÖZEL, H., "Juan-Juanların Etnik Oluşumları ve Siyasi Tarihlerine Dair Bir İnceleme", *International Journal of Turkish Academic Studies*, I/1, 2020.
- PASZTOR, A., "Kopf und Armschmuck", ed. Gyula László, *Das Awarzeitliche Graberfeld in Csákbéreny-Orondpuszta*, Budapest, 2015.
- PAUL THE DEACON, *History Of Langobards*, İngilizceye tercüme: William Doudley Foulke, Department of History University of Pennsylvania, Philadelphia, 1907.

- PHILOSTORGIUS, *Church History*, İngilizceye tercüme: Philip R. Amington, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2007.
- PLATON, *Diyaloglar*, Türkçeye tercüme: Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- POHL, W., “Ethnicity and Empire in the Western Eurasian Steppes”, ed. Nicola Di Cosmo & Michael Mass, *Empires and Exchanges in Eurasian Late Antiquity*, Cambridge University Press, 2018.
- POHL, W., *The Avars A Steppe Empire in Central Europe- 567-822*, Cornell University Press, Ithaca & London, 2018.
- POLOSMAN, N. V., "Steppe Fashion- Items from the Wardrobe of Ancient Nomads", *Science First Hand*, 41, 2015.
- PREISER-KAPPELLER, J., “The Climate of the Khagan (Observations on Palaeoenvironmental Factors in the History of the Avars (6th and 9th century)”, *Sonderdruck Monographien Des RGZM*, CL, Mainz, 2018.
- PRISCUS, *The Fragmentary History of Priscus*, İngilizceye tercüme: John Given, Evolution Publishing, New Jersey, 2014.
- PROCOPIOS, *The Wars of Justinian*, İngilizceye tercüme: H.B. Dewing, ed. Anthony Kaldellis, Cambridge, 2014.
- PROCOPIUS, *Buildings*, İngilizceye tercüme: Henry Bronson Dewing, Harvard University Press, London, 1882.
- PROKOPIUS, *Bizansın Gizli Tarihi*, çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.
- QIANG, L. & KORDOSIS, S., “The Geopolitics on the Silk Road: Resurveying the Relationship of the Western Türks with Byzantium through Their Diplomatic Communications”, *Medieval Worlds*, VIII, 2018.
- RETIEF, F. P. & CILLIERS, L., “The Epidemic of Justinian (AD.542): A Prelude to the Middle Ages”, *Acta Theologia Supplementum* 7/26 No.2, 2006.
- ROUX, J.P., *Altay Türklerinde Ölüm*, Türkçeye tercüme: Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

- ROUX, J.P., *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Türkçeye tercüme: Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul, 1994.
- SANDIN, P., "Scythia or Elysium? The Land of the Hyperboreans in Early Greek Literature", *Visions of North in Premodern Europe*, 31, 2018.
- SANDIN, P., "Famous Hyperboreans", *Rara avis in Ultima Thule*, 33, 2014.
- SARANTIS, A., "The Justinianic Herules: From Allied Barbarians to Roman Provincials", ed. Florin Curta, *Neglected Barbarians*, Brepols Publisher n.v., Turnhout, Belgium, 2010.
- SARANTIS, A., "War and Diplomacy in Pannonia and the Northwest Balkans During the Reign of Justinian The Gepid Threat and Imperial Responses", *Dumbarton Oaks Papers*, 63, 2009.
- SCHARRER-LISKA, G. ve diğerleri, "Wooden coffins in the Avar-period Cemetery in Frohsdorf, Lower Austria", *Open Archaeology*, I, 2015.
- SCHMAUDER, M., "Huns, Avars, Hungarians- reflections on the interaction between steppe empires in Southeast Europe and the Late Roman to Early Byzantine Empires", ed. J. Bemmann & M. Schmauder, *Complexity of interaction along the Eurasian steppe zone in the first millennium CE*, Bonn, 2015, p. 682.
- SHAHID, I., *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*, Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University, Washington D.C., 1995.
- SHAYEGAN, M.R., "Sasanian Political Ideology", ed. Daniel T. Potts, *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, 2013.
- STANCIU, I., "Burials in the Upper Tisa Basin Attributed to the Early Slavs (CA. Second half of the 6th Century- First Half of the 7th Century)", *Cercetarea și valorificarea patrimoniului arheologic medieval: Materialele Conferinței Științifice Internaționale*, Chișinău, 2021.
- STEINACHER, R., "The Herules: Fragment of a History", ed. Florin Curta, *Neglected Barbarians*, Brepols Publisher n.v., Turnhout, Belgium, 2010.
- STRABON, *The Geography of Strabo*, İngilizceye tercüme: Horace Leonard Jones, G.P. Putnam's Sons, Book I, New York, 1917.

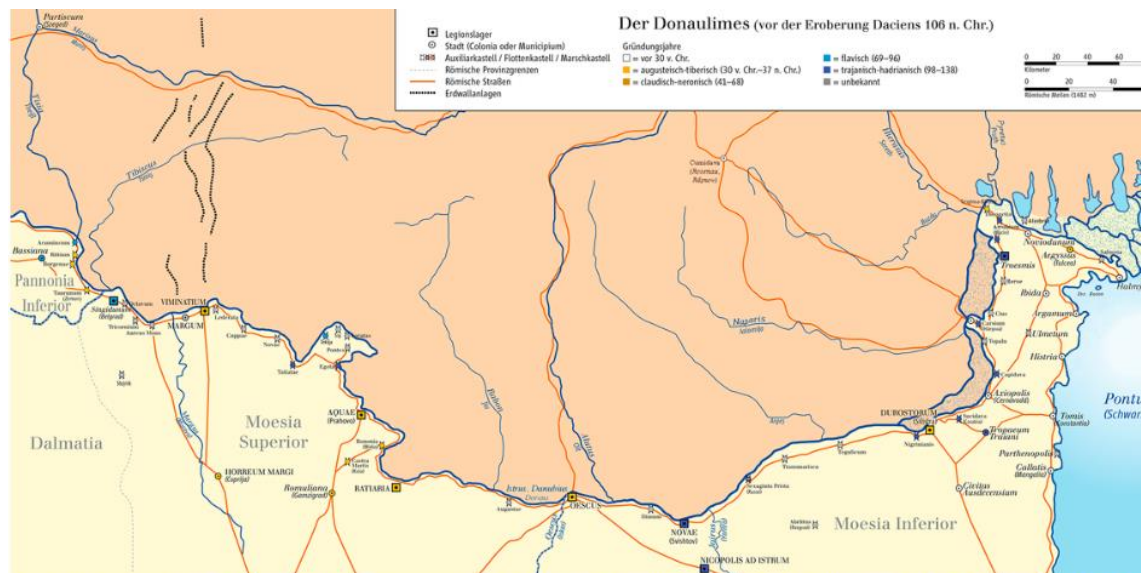
- SZENTHE, G., "The Late Avar Reform and the Long Eighth Century: A Tale of the Hesitation Between Structural Transformation and the Persistent Nomadic Traditions (7th to 9th century AD)", *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 70, 2019.
- TABERÎ, *Tarih-i Taberî*, Türkçeye tercüme: M. Faruk Görtünca, Sağlam Yayınevi, II, İstanbul, 2007.
- TAISHAN, T., "Doubts About the Theory of Rouran-Avar Identity and The Hypothesis About Avar-Yueban Identity", ed. Victor Spinei, *China and the Mediterranean World in Ancient Times*, Bucureşti-Braila, 2014.
- TAŞAĞIL, A., *Kök Tengri'nin Çocukları*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2018.
- TECİMER, E., *Roma İmparatorluğu ve Sasani Devleti'nin Siyasi İlişkileri (III- VII. Yüzyıl)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.
- THEOPHANES BYZANTIUS, "Fragmenta", ed. Carl Müller, *Historicum Graecorum*, VI, Paris, 1851.
- THEOPHANES CONFESSOR, *Cronographia (The Chronicle of Theophanes Confessor)*, İngilizceye tercüme: Cyril Mango and Roger Scot, Oxford, 1997.
- THEOPHYLACT SIMOCATTA, *The History of Theophylact Simocatta*, İngilizceye tercüme: Michael and Mary Whitby, Clerandon Press, Oxford, 1997.
- TOGAN, Z. V., *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- TOLAN, Ö., "Bizans Tarihçisi Agathias ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 39, 2018.
- TOLKYN, M. ve diğerleri, "Military Art in Avar Khaganate", *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 122, 2014.
- TÖRÖK, B. ve diğerleri, "Early Medieval Iron Bloomery Centre at Zamárdi (Hungary) Coimplex Archaeometrical Ecaminations of the Slags", *Archeologicke Rozhledy*, LXX, 2018.
- TÖRÖK, GY., "Kora-avar sirok Moron", *Archaeologiai Ertesitö*, LXXXI, Budapest, 1954.

- USLU, M., & AZAR, G., "İmparator Tiberios Konstantinos Döneminde Balkanlarda Doğu Roma- Avar İlişkileri (572-582)", *İstanbul Üniversitesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 38, 2022.
- VIDA, T., "Bekleidungsverschluss", ed. Gyula László, *Das Awarenzeitliche Graberfeld in Csákberény-Orondpuszt*, Budapest, 2015.
- VIDA, T., "Conflict and Coexistence", ed. Florin Curta, *The Other Europe in the Middle Ages*, Brill, Leiden, 2008.
- VIDA, T., "They Asked to Be Settled in Pannonia...", ed. Adam Bollok & Gergely Csiky & Tivadar Vida, *Between Byzantium and The Steppe*, Budapest, 2016.
- VRONIS, S., "The Evolution of Slavic Society and the Slavic Invasions in Greece. The First Major Slavic Attack on Thessaloniki, A. D. 597", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, L/4, 1981.
- WHITBY, M., *The Emperor Maurice and His Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Clarendon Press, Oxford, 1988.
- WOZNIAK, F. E., "Byzantine Diplomacy and the Lombard-Gepidic Wars", *Balkan Studies*, XX, 1979.
- YILDIRIM, K., "Juan-Juan Adı Üzerine", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 28, İstanbul, 2013.
- YILDIRIM, N., *Constantinopolis Hipodromu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013.
- YOUNG, B. K., "Review Article: Funeral Archaeology and Avar Culture: Old Excavations Yield Serial Data", *Journal of Field Archaeology*, V/4, Winter, 1978.
- ZACHARIAH OF MITYLENE, *The Syriac Chronicle*, İngilizceye tercüme: F.J. Hamilton & E. W. Brooks, London, 1889.

EKLER

Görsel 1: Roma Balkan Eyaletleri (Gustav Droysen, Allgemeiner Historischer Handatlas, 1886)

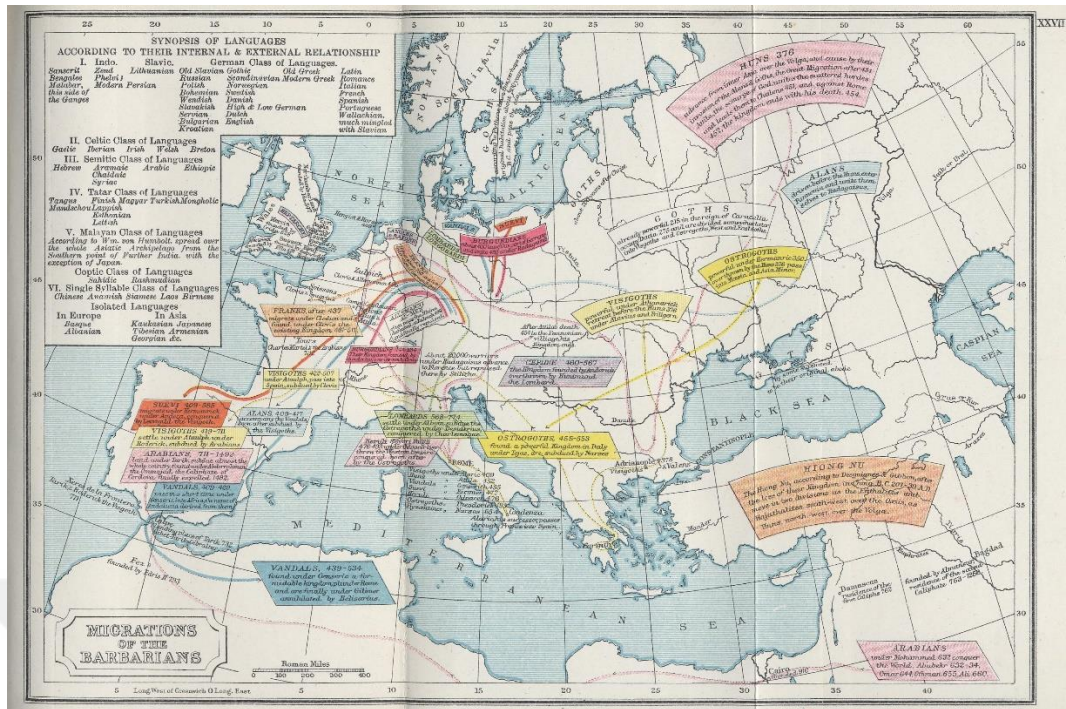
Görsel 2: Moesia Limesi (Westermanns Großer Atlas zur Weltgeschichte, 1978)

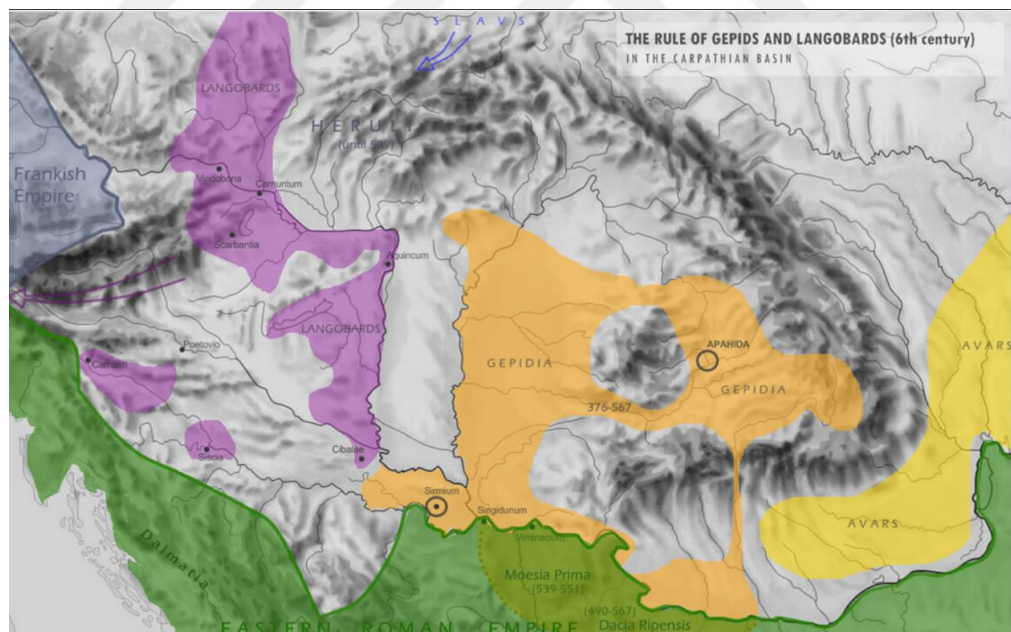
Görsel 3: VI. Yüzyıl Dünya Devletleri (Kaynak)

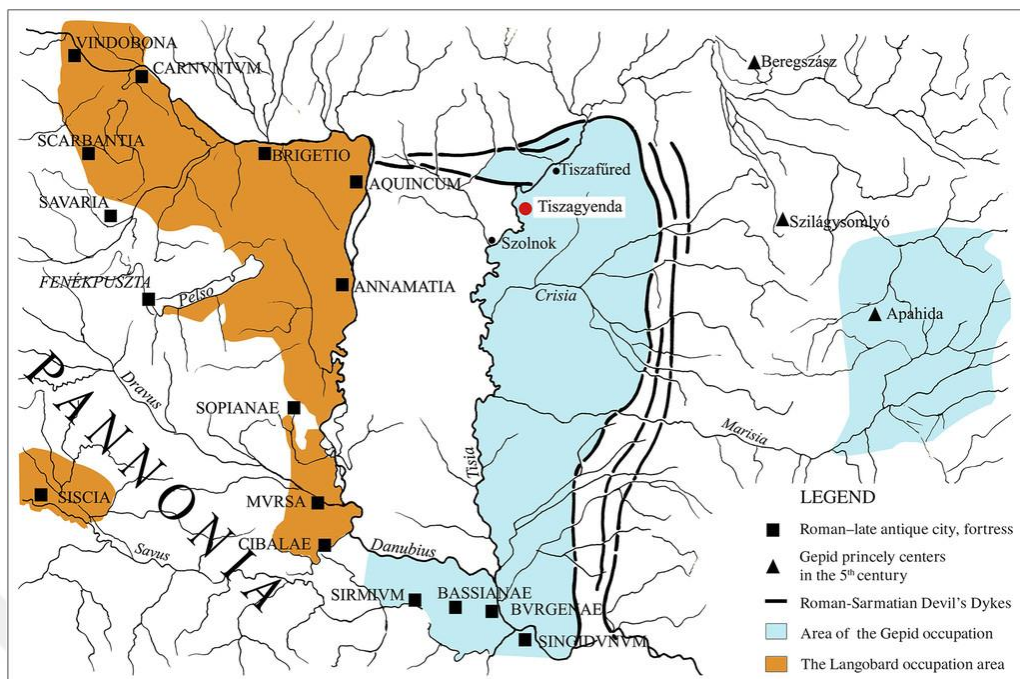
Görsel 4: 395-476 Cermen Yerleşimleri / Tahmini Göç Güzergahları (The Times Complete History of the World, 2007)

Görsel 5: Göçler (Samuel Butler, Atlas of Ancient and Classical Geography,1925)

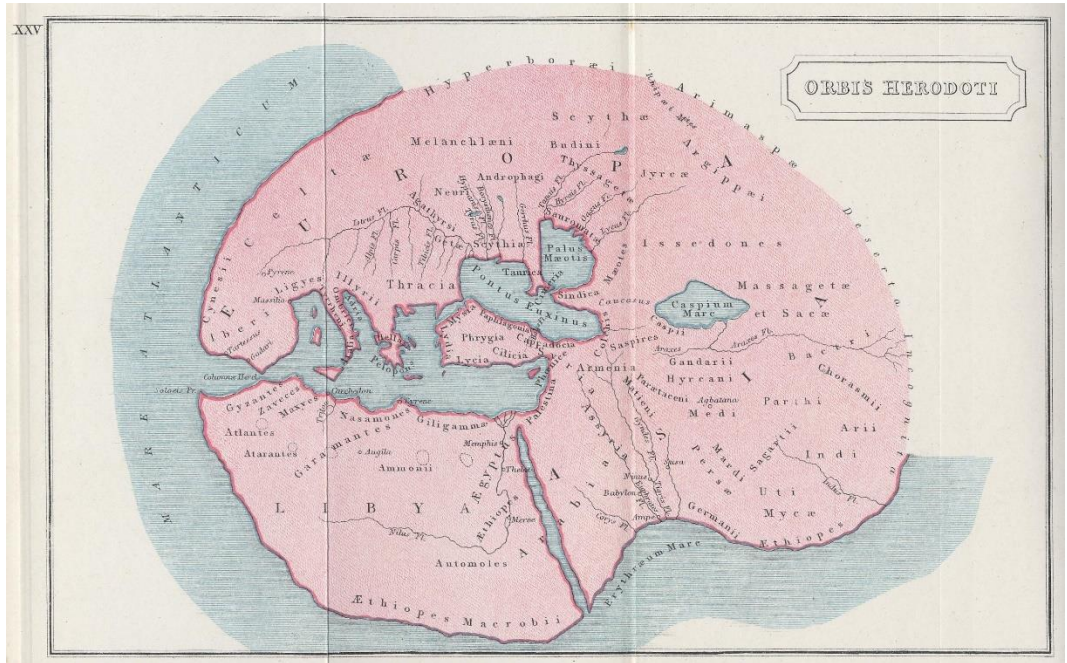

Görsel 6: Gepid- Lombard (Public Domain Kaynak)

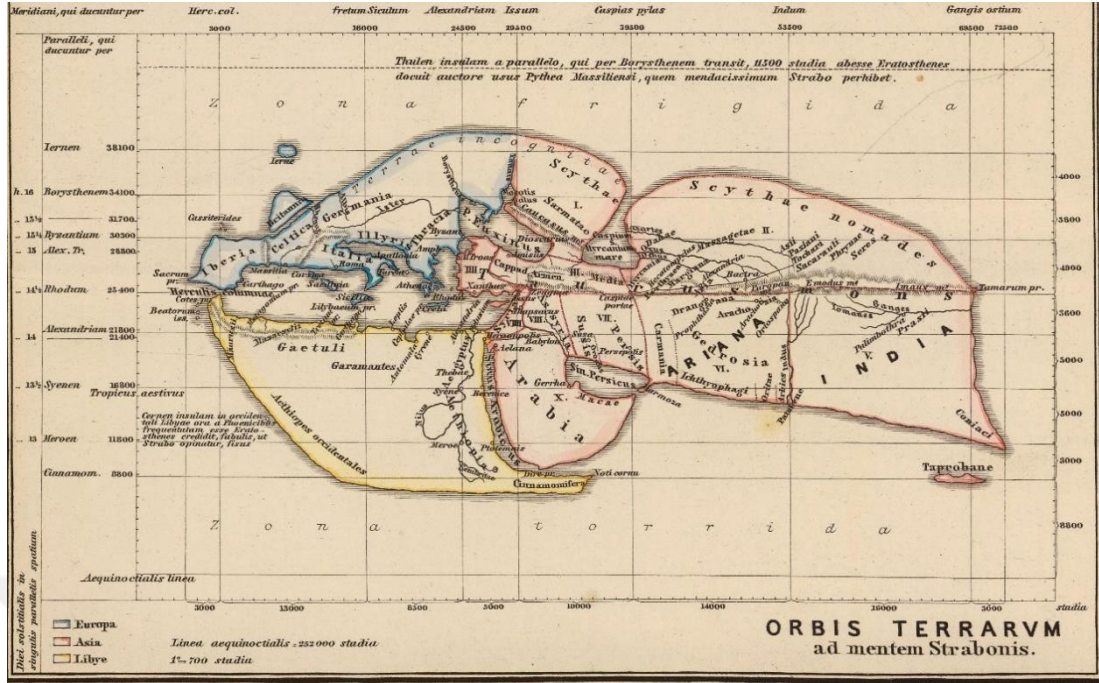

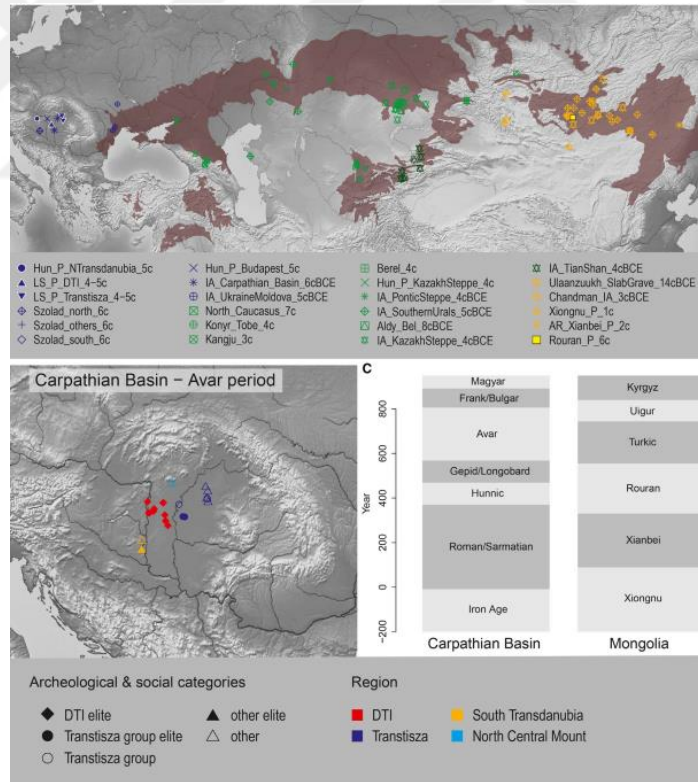
Görsel 9: Kutrigurlar & Utigurlar (Bilal Selim Filiz, 2021)

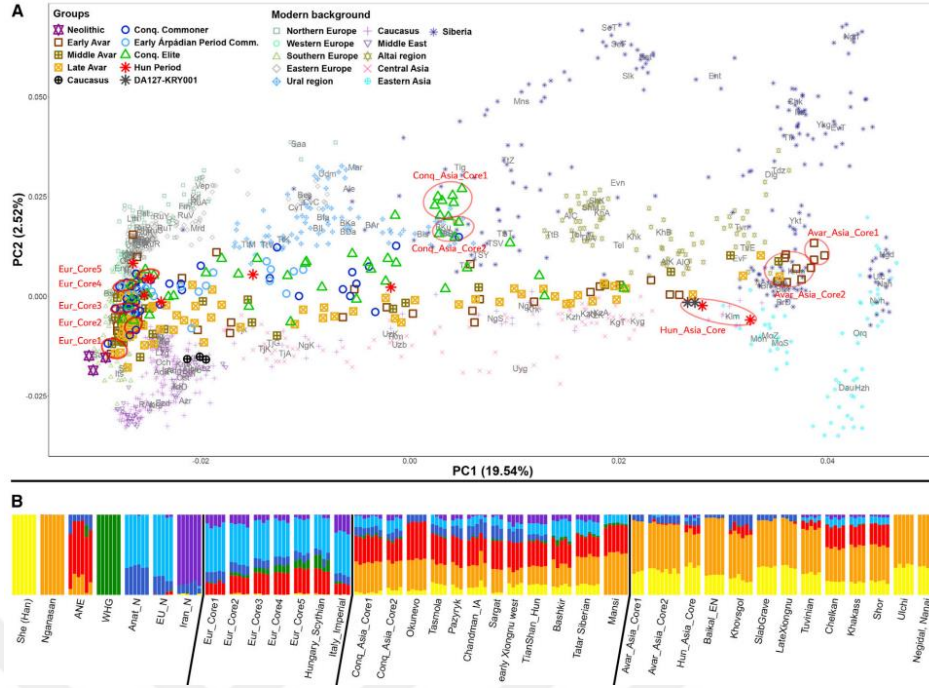
Görsel 10: Heredotos Atlası (Samuel Butler, Atlas of Ancient and Classical Geography, 1925)

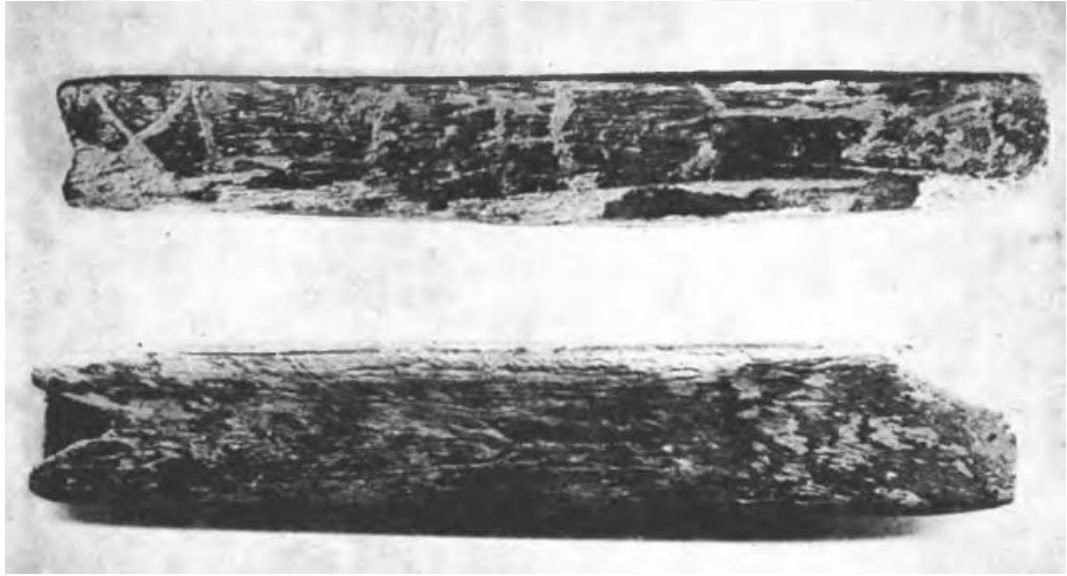
Görsel 11: Strabon Atlası (Paolo Porsia)

Görsel 12: Çalışmadaki Antik Bireylerin Coğrafi ve Zamansal Konumları (Guido Alberto Gnechchi-Ruscone ve diğerleri, "Ancient genomes reveal origin and rapid trans-Eurasian migration of 7th century Avar elites", 2022)

Görsel 13: PCA ve ADMIXTURE Analizleri (Zoltan Maroti ve diğerleri, "The Genetic Origin of Huns, Avars, and Conquering Hungarians", 2022)

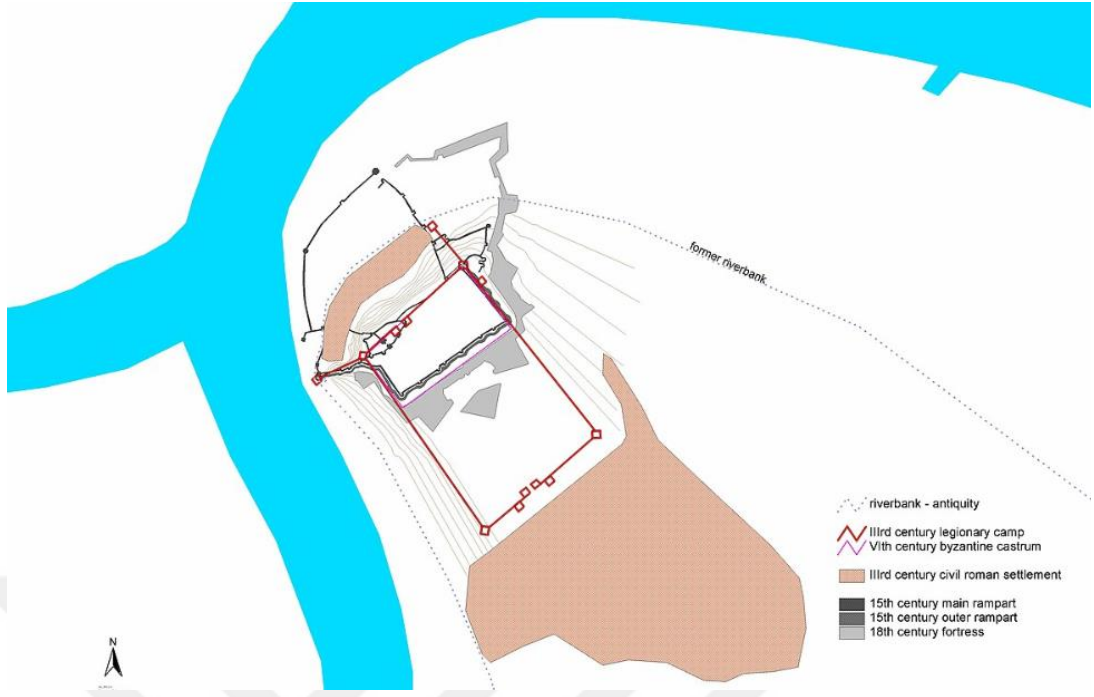
Görsel 14: Janoshid İğne Kutusu (Janos Harmatta, 1988)

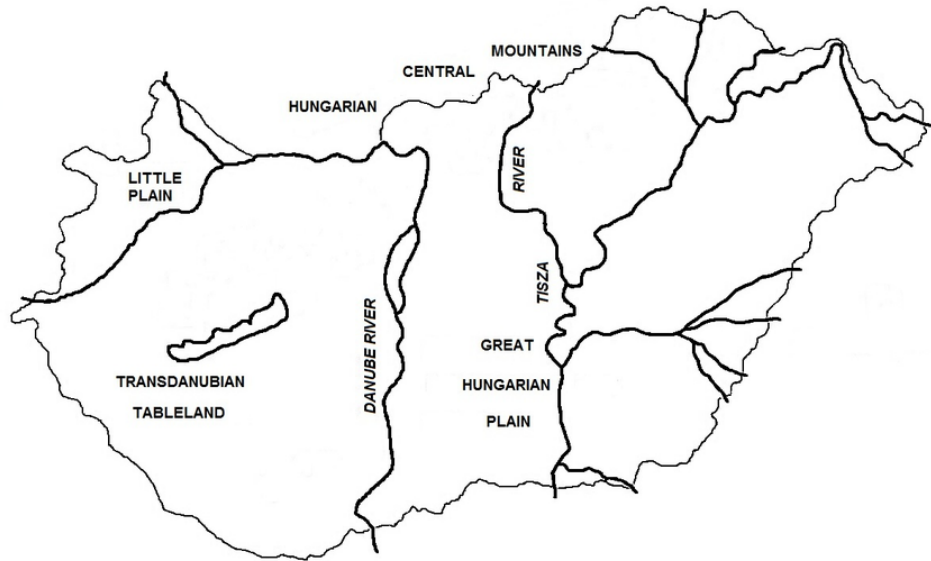
Görsel 1: Sirmium İmparatorluk Sarayı (Kaynak)

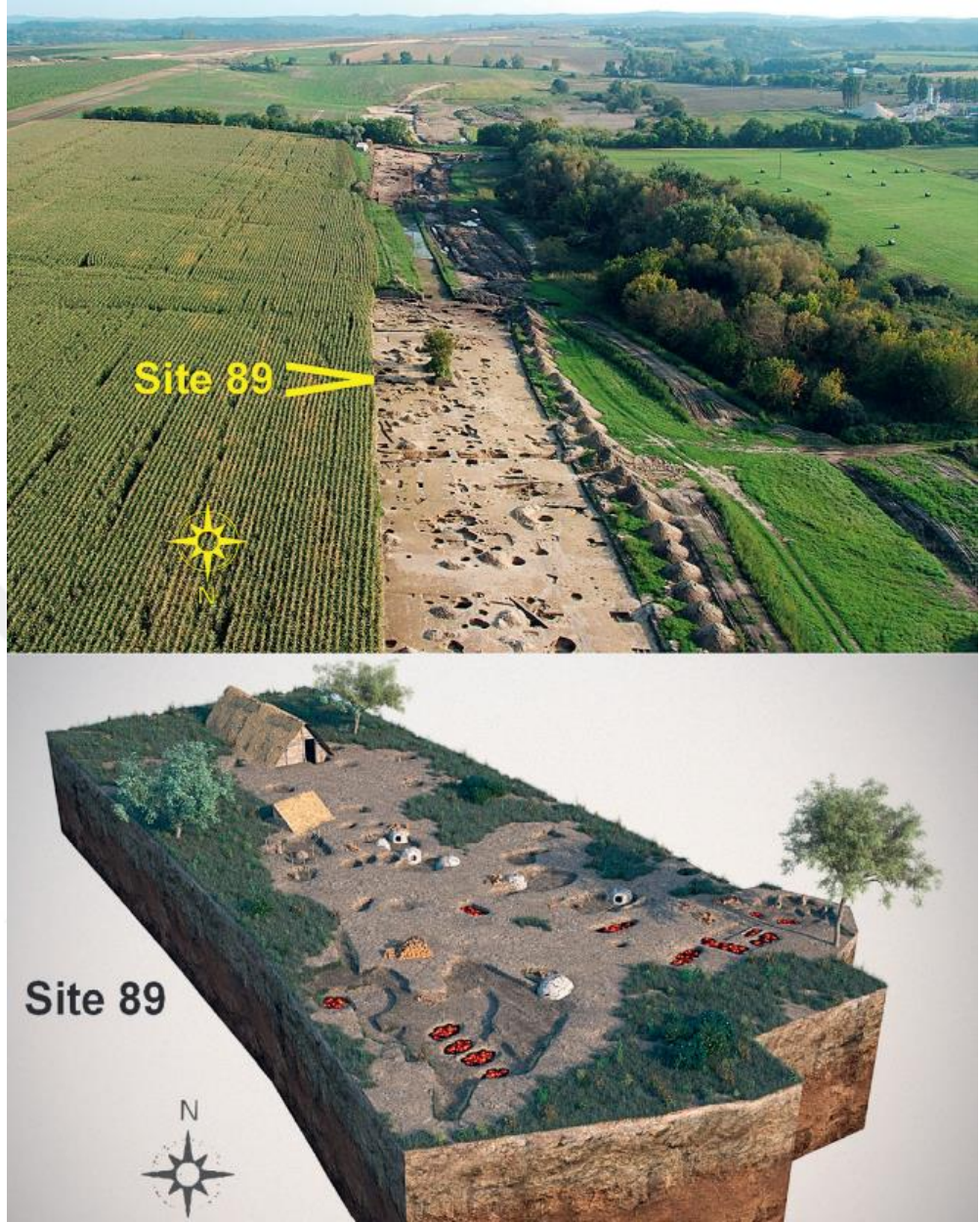
Görsel 2: Sirmium Rekonstrüksiyonu (Wikipedia, orijinal kaynak)

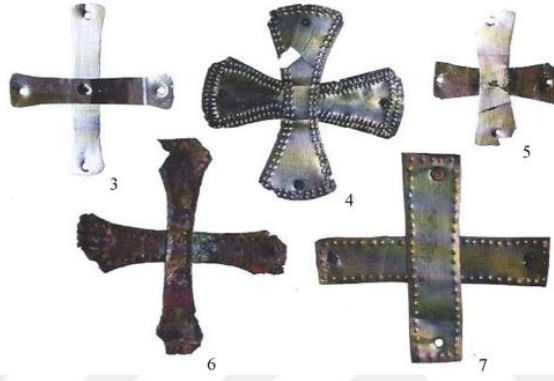
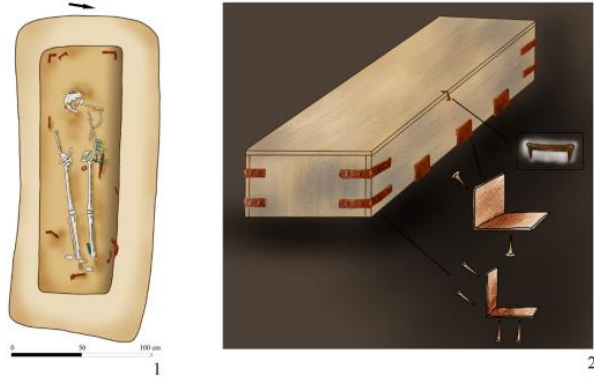
Görsel 3: Singidunum (Pavle Cikovac,2012)

Görsel 4: Macaristan'daki Nehirler ((Emoke Imre ve diğerleri, "Case Studies And Benchmark Examples for the Use of Grading Entropy in Geotechnics", 2012)

Görsel 5: Zamárdi rekonstrüksiyonu (Zs. Galina'nın direktiflerine göre Pazirik Kft tarafından)

Görsel 6: 1–2. Demir parçalarla monte edilmiş tabut türü; 3–7. Tabut haçları; Zamárdi (Csilla Balogh, 2021)

Görsel 7: Ölülerin yanına koymuş kap türleri; Zamárdi (Csilla Balogh, 2021)

Görsel 8: 1117. Numaralı atlı mezarın at koşum takımları ve rekonstrüksiyonu; Zamárdi (Csilla Balogh, 2021)

Görsel 9: 1. Erken döneme ait Cermen tipi kemer süsleri; 2. Çok pullu Cermen tipi kemer; Zamárdi (Csilla Balogh, 2021)

Görsel 10: 517. Numaralı Cermen kökenli kadın mezarının buluntuları; Zamárdi (Csilla Balogh, 2021)

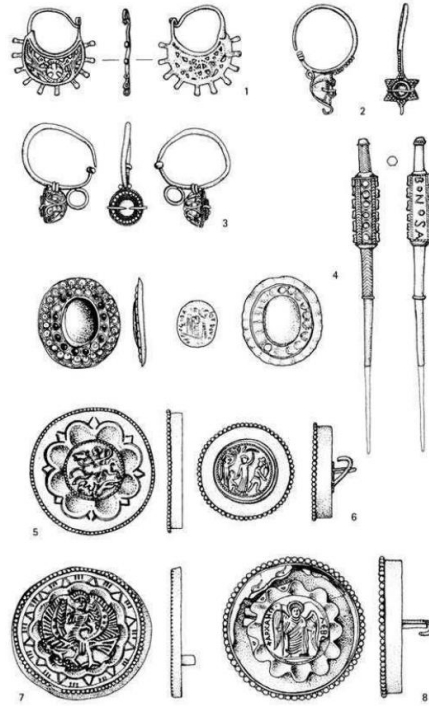

Görsel 11: 1–3. Metal pullarla süslenmiş Cermen tipi kadın kemer tipleri; 4–6. Ajur süslü döküm diskler; Zamárdi (Csilla Balogh, 2021)

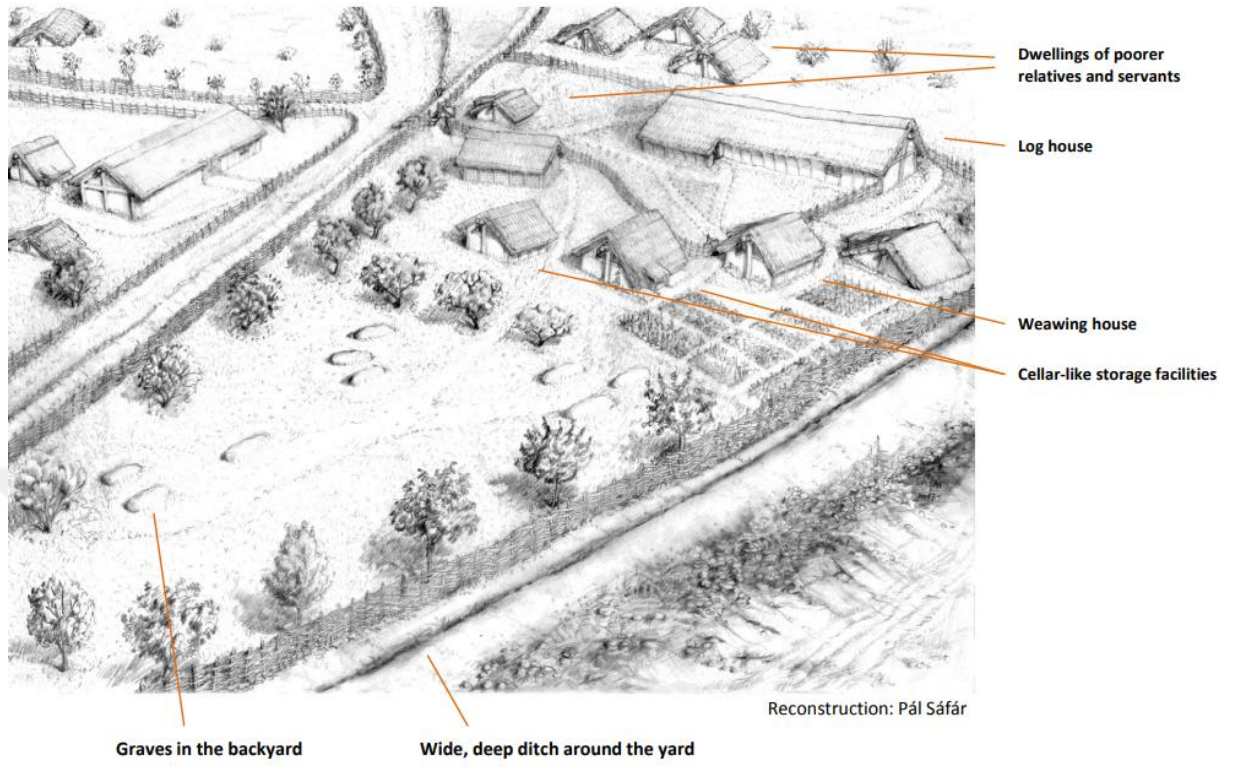

Görsel 12: 1–4. Cermen tipi silah donanımları; 5–9. Avar tipi silah donanımları; Zamárdi (Csilla Balogh, 2021)

KESZTHELY

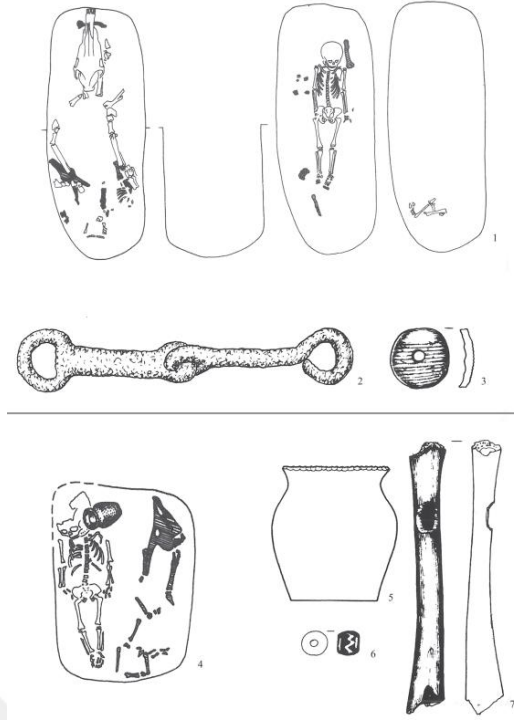
Görsel 13: Erken Keszthely Kültürü'nden seçki: 1) Bizans Altın Küpe; Keszthely - Fenékpusztá 2) Bizans altın küpe; Bóly, Macaristan 3) Bizans sepet küpe; Keszthely - Fenékpusztá 4) Altın disk - fibula ve altın iğne; Keszthely - Fenékpusztá 5) Bellerophon/atlı aziz motifli kutu fibula; Keszthely - Fenékpusztá 6) Herkules ve Omphale ile kutu fibula; Keszthely - Fenékpusztá 7) İmparatorluk apotheosis (?) ile kutu fibula; Keszthely - Dobogo, Macaristan 8) Başmelek ile kutu fibula; Nagyharsány, Macaristan (Falko Daim, 2003)

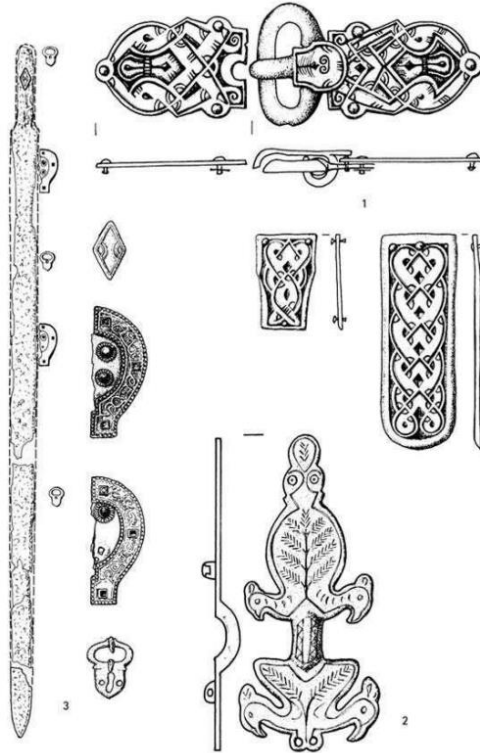
Görsel 14: Kölked Rekonstrüksiyon (Pal Sáfár)

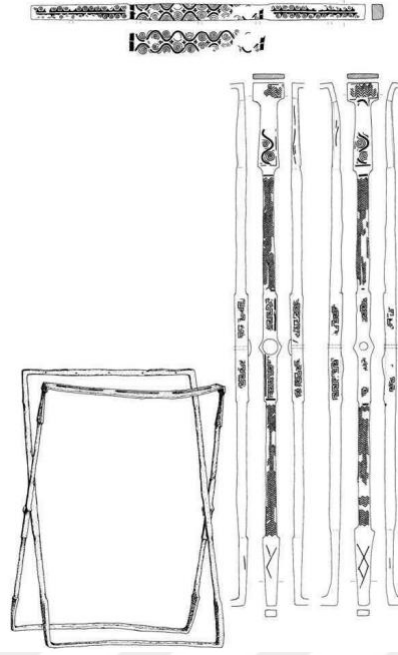
Görsel 15: Deniz Kabuğu şeklinde Kayış Ucu (Attila Kiss, 1996)

Görsel 16: Kölked-Feketekapu B Mezarlığı: 1-3 mezar 87, 1-4 mezar 88 (Bence Gulyas, "Populations of East European Steppe Origin in the Cemeteries of Szekszárd-Bogyiszloi Street and Kölked-Feketekapu (7th Century AD), 2022)

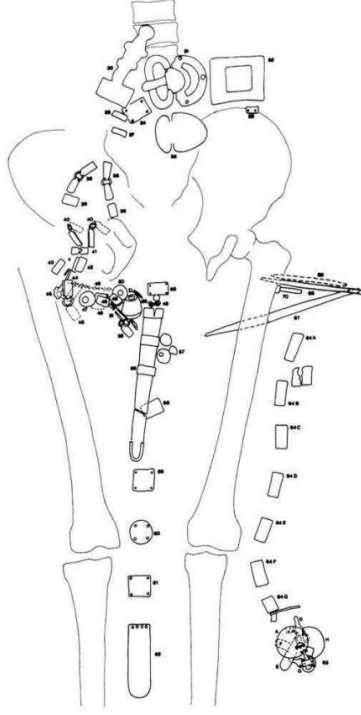
Görsel 17: Kölked- Feketekapú Mezarlığı A bölgesinden erken Avar buluntuları 1) Kılıç 2) Bakır alaşımından yapılmış "Dört parçalı kemer takımı" üzerinde "diş kesimi" ("Zahnschnitt") dekorasyon 3) Yay fibulası (Falko Daim, 2003)

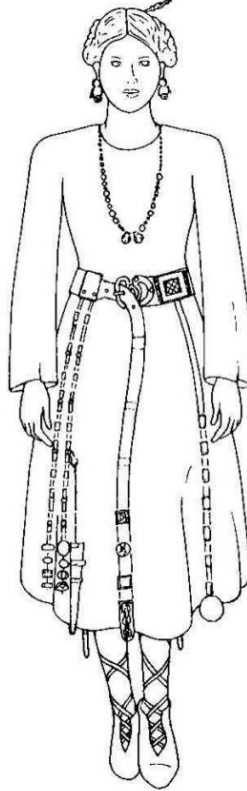
Görsel 18: Kölked'deki Erken Avar mezarından Roma katlanabilir sandalye (Falko Daim 2003)

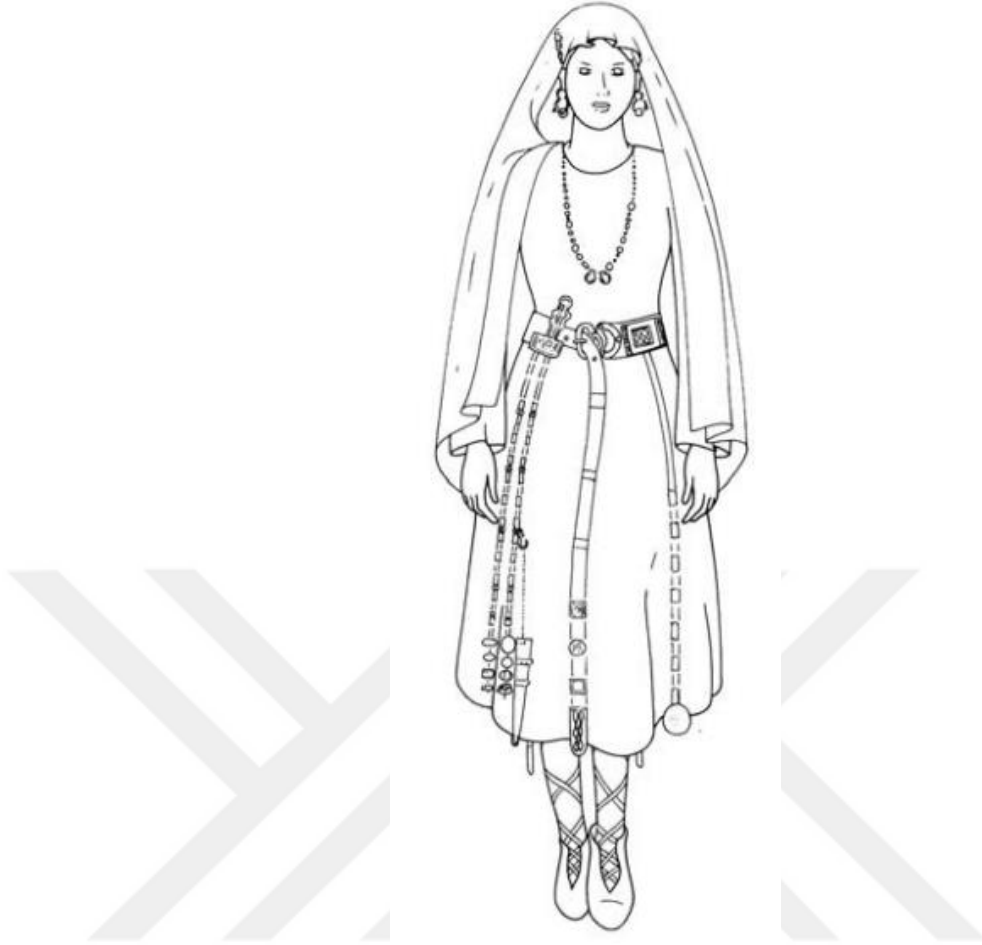
Görsel 19: Kölked- Feketekapú B mezarlığından Erken Avar kadın mezarı 85'ten seçki 1) Bronz altın kaplamalı kalkan dil tokası, üzerinde Germanik tanrısı Tyr'ın (?) görüntüsü 2) Altın kaplamalı bronzdan yapılmış dikdörtgen uygun parça 3) "tooth-cut" ("Zahnschnitt ") süslemeli dökme gümüş iğne başı 4) Cividale tipi gümüş yay fibulası 5) Gümüş kayış ucu, bir kemer süsü parçası (Falko Daim, 2003)

Görsel 20: Kölked- Feketekapú B bölgesinden Erken Avar kadın mezarı 85’te bulunan nesneler (Falko Daim, 2003)

Görsel 21: Kölked-Feketekapú 85 numaralı kadın mezarı giyim rekonstrüksiyonu, Çizim: Tivadar Vida (Falko Daim, 2003)

Görsel 22: Kölked-Feketekapu 85 numaralı kadın mezarı rekonstrüksiyonu: Ösi Sandor (Tivadar Vida, 2008)

Görsel 23: Kunbáony, Macaristan (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbáony, 1992)

Görsel 24: Altın kemer tokası; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 25: Kalkan şekilli kemer tokaları; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 26: Altın seçki, kayış ucu; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 27: Kılıç sapları, kılıç kını, kemer tokası; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 28: Bir çift cüzdan askısı, kuş başlı askı süslemesi, kuş başlı dekorlu bir bıçak kınının orta bandı, yay ucundan altın levha süsleme, başak desenli küçük kayış tokaları; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 29: Bir çift çapraz kayış dilinin ön ve arka yüzü, küçük kayış diller, içki kabının kenar süsleri, içki kabının sapı, cam döşemeli; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 30: Demir bıçak kını süsü, altın tokalar, gümüş kemer tokası, Sap ucundaki altın süsleme ve demir bıçağın bir parçası; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 31: Kartal başlı kırbaç ucu, yivli, yuvarlak şekilli altın süsleme, içki boynuzu için altın kenar süslemesi, altın içki boynuzu; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 32: Altın hücre süslemeli içki kabı; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 33: Ok kılıfı, altın kaplamalı gümüş kılıç sapı süslemeleri; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 34: Kabartmalı küçük kayış dil, altın tokalar, gümüş kanca, kayış dilleri, altın ve gümüş levhalar, kenar süsü, kap kulpu; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 35: Altın şerit halkalar, bıçak parçaları ve süslemeleri, gümüş ok kılıfı kapanışı; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 36: Altın parmak yüzüğü, yuvarlak yüzük, kulak takıları çifti, altın şerit yüzük, ölü kafası yüzükleri, kabartmalı altın boru; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 37: T şeklinde altın levha, gümüş levhalar, altın hilal şekilli parça (lunula), altın iğne; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 38: Şapka şeklindeki altın levhalar, cam ve kehribar boncuklar, altın levha çifti; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görsel 39: Baklava şekilli çift altın levhalar, altın bant, kayış tokası, başak desenli bant parçası, kalp şeklinde altın levha; Kunbábony (H. Tóth Elvira & Horváth Attila, Kunbábony, 1992)

Görssel 40: s-104 numaralı mezar; Babarc (Fotograf: Ferenc György)

Görssel 41: S-145 numaralı mezar; Babarc (Fotograf: Gábor Barta)

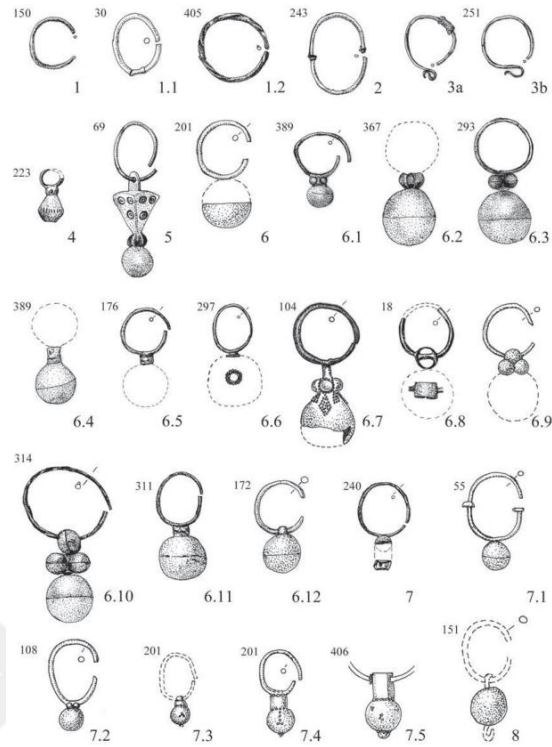
Görsel 42: Altın bulgulardan seçki; Babarc (Fotoğraf: Zsolt Tóth)

Görsel 43: Nişli mezar boynuz kadeh; Babarc (Fotoğraf: Gyöngyi Gulyás, Çizim: Edit Ambrus)

Görsel 44: S-100 numaralı mezardaki Çengelli Mızrak; Babarc (Fotoğraf: Gábor Barta)

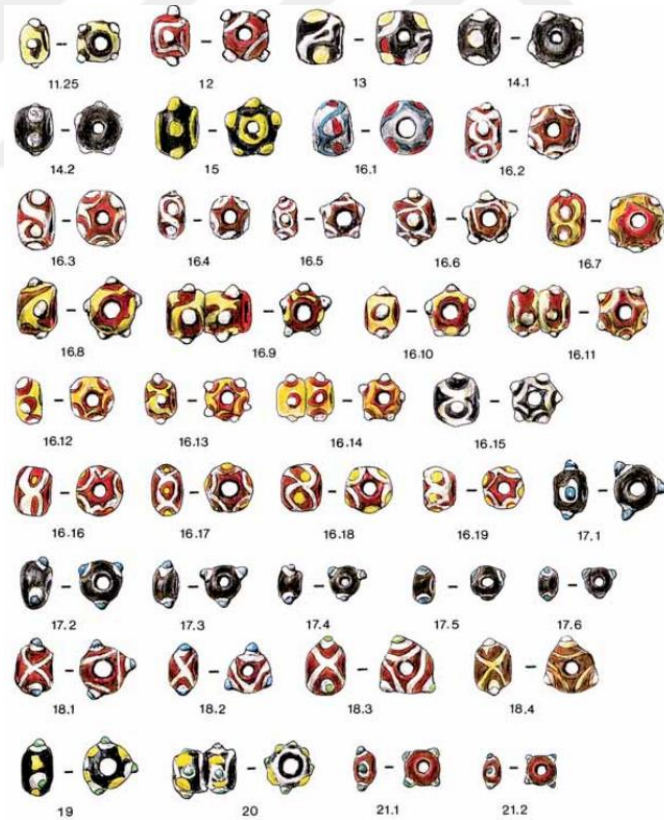
Görsel 45: Küpe seçki; Csákberény-Orondpuszta (Adrien Pásztor, 2015)

Görsel 46: Boncuk seçki; Csákberény-Orondpuszta (Adrien Pásztor, 2015)

Görsel 47: Boncuk seçki; Csákberény-Orondpuszta (Adrien Pásztor, 2015)

Görsel 48: Boncuk seçki; Csákberény-Orondpuszta (Adrien Pásztor, 2015)

Görsel 49: Boncuk seçki; Csákberény-Orondpuszta (Adrien Pásztor, 2015)

Görsel 50: Boncuk seçki; Csákberény-Orondpuszta (Adrien Pásztor, 2015)

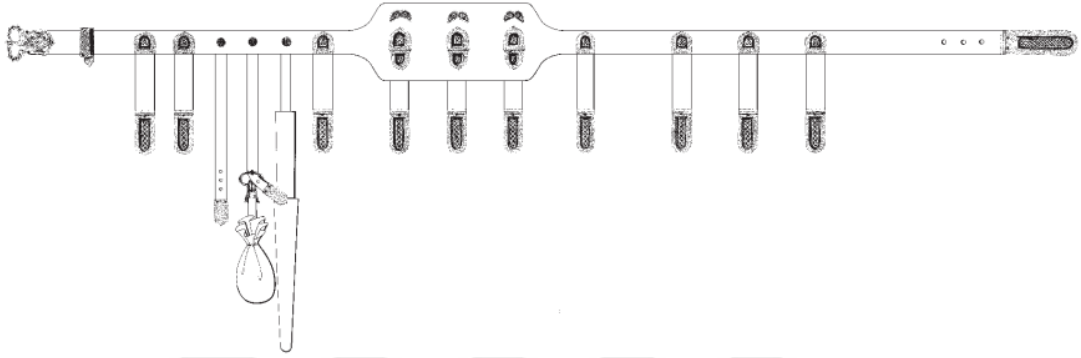
Görsel 51: Boncuk seçki; Csákberény-Orondpuszta (Adrien Pásztor, 2015)

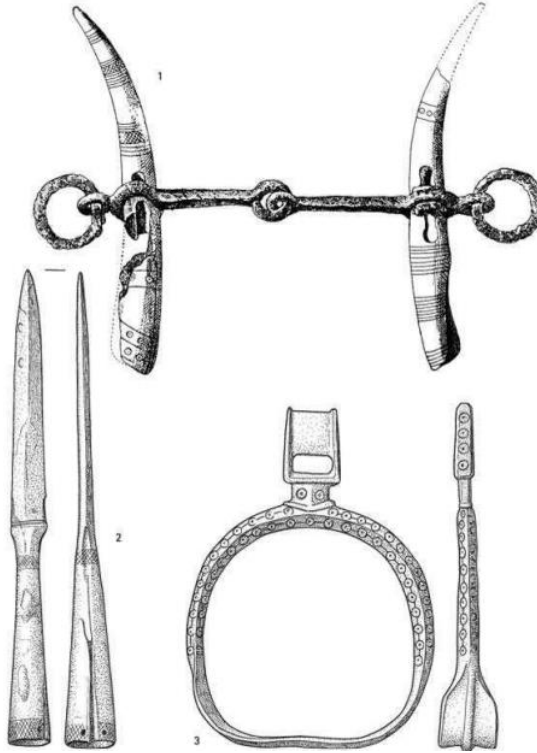
Görsel 52: Roma mask motifli kemer plakası ([Kaynak](#))

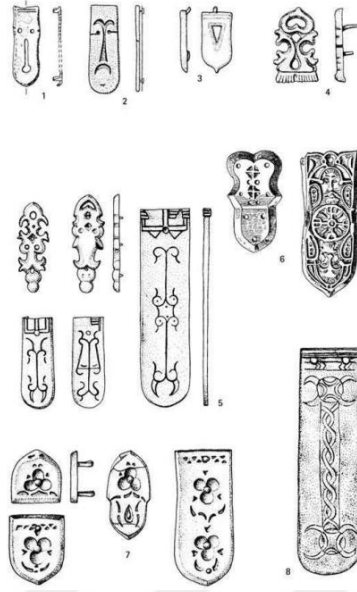
Görsel 53: Roma mask motifli kayış ucu (Kaynak)

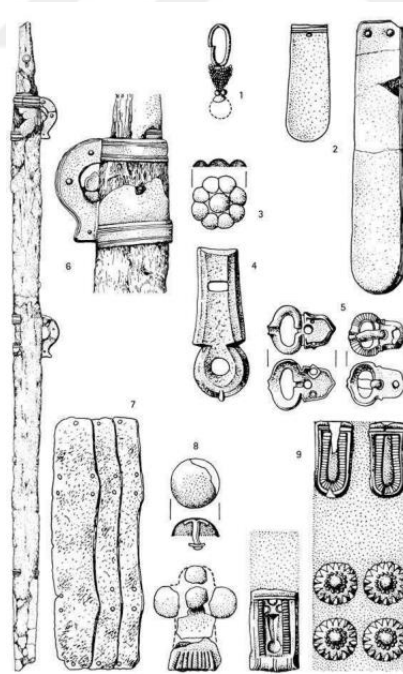
Görsel 54: Erken Avar Dönemi'ne ait kemer ve parçaları, Budakalász – Dunapart 696 numaralı mezar (Falko Daim, 2003)

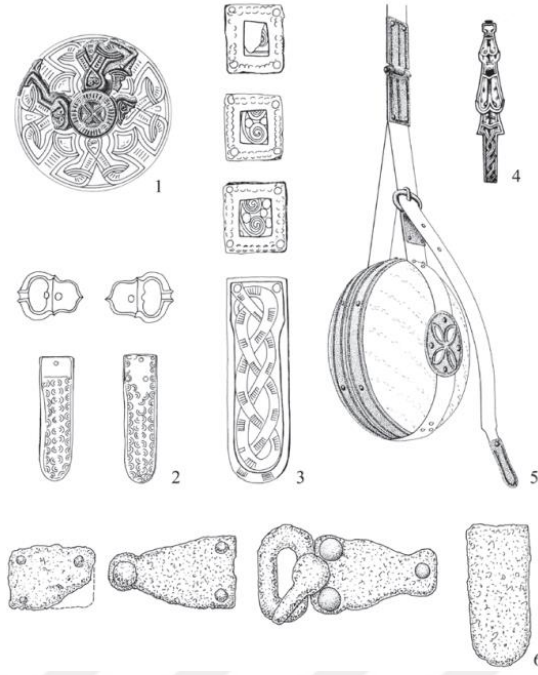
Görsel 55: 1) Erken Avar Dönemi'ne ait geyik boynuzundan imal yan çubuklar; Cikó, Macaristan 2) İtme Mızrağı; Zámoly, Macaristan 3) “Elma şekilli” üzeng; i Bicske, Macaristan (Falko Daim, 2003)

Görsel 56: Erken Avar bağlamından Bizans tipi kemer süsleri: 1) Mask motifli; Leobersdorf, Avusturya 2) Mask motif; Szekszárd, Macaristan 3) Dökme gümüş takma; Bruckneudorf, Avusturya 4) "Firanka dekoru" ile dökme gümüş takma; Budakalász, Macaristan; 5) Dökme gümüş kayış ucu ve sac gümüş kemer uçları; Kisk'örös, Macaristan 6) Kemer tokası ve kayış ucu; Keszthely - Fenékpuszt, Macaristan 7) "Üçlü yarı küresel çentik" süslemeli takmalar ve kemer uçları; Keszthely - Fenékpuszt, Macaristan 8) Sac gümüş kemer ucu; Cikó, Macaristan (Falko Daim, 2003)

Görsel 57: Szegvár- Sapoldal, Macaristan'daki Erken Avar erkek mezarından seçki: 1) Altın küpe 2) Sac metal kemer uçları 3) Rozet şeklinde montaj, olasılıkla ok kılıfı askısından 4) Kemikten yapılmış kemer döngüsü 5) Tokalar 6) Kılıç ve takma döngü 7) Demir zırh lamellaları; 8-9) Koşum takıları (Falko Daim, 2003)

Görsel 58: Erken Avar döneminin "Germanik" geleneklerini gösteren eserler: 1) Hayvan stili II süslemeli yuvarlak broş; Csákberény 2) Kayış askı takımı; Budakalász-Dunapart 3) Monteli asılı kayışlı kadın elbisesi; Budakalász-Dunapart 4) Kadın başörtüsü pini; Kölked-Feketekapu B 5) Muska kapsülü; Budakalász-Dunapart 6) Üç ve dört parçalı kılıç kemer takımı; Kölked-Feketekapu A (Geogios Kardaras, 2018)

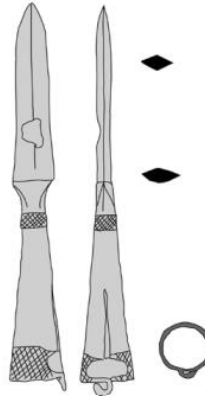
Görsel 59: Orta Avar dönemine ait kadın mezarından altın obje seçkisi; Ozora: 1) Küpeler, 2) Askılı Torque 3) Roma Haç 4) Yaprak şeklinde askı 5) Bir palto tutturucusu parçası 6-7) Parmak yüzüğü. (Geogios Kardaras, 2018)

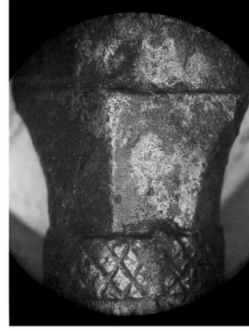
Görsel 60: Mezar Aletleri: 1-2) Keser; 3-4) Çekiç; 5) Döküm kabı 6) Törpü; 7) Yontma aleti; 8) Matkap 9) Sinir (tendon) tırağı 10) Testere (Csilla Balogh, 2016)

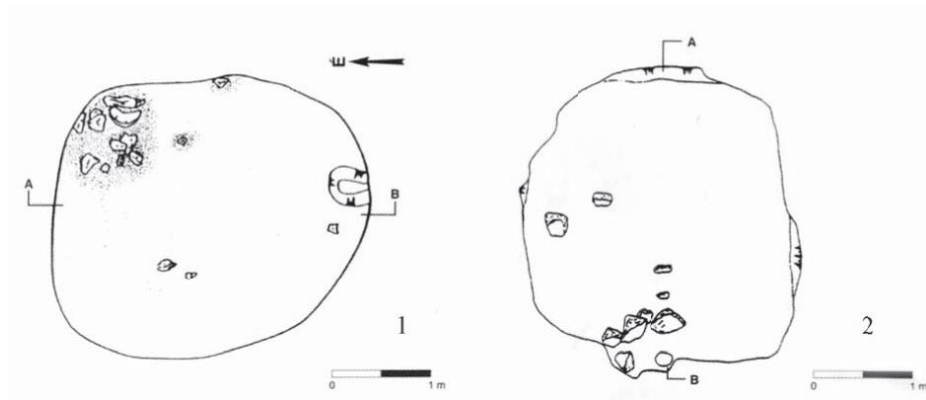
Görsel 61: Yarı işlenmiş yay kemikleri (Csilla Balogh, 2016)

Görsel 62: Mızrak ucu; Budakalász (Gergely Csiky,2015)

Görsel 63: Mızrak ucu; Budakalász (Gergely Csiky,2015)

Görsel 64: Yurt şeklinde yerleşim- Kompolt-Kister (Tivadar Vida, 2016)

Görsel 65: Doğu Roma cam atölyesi (Rubanus Maurus, XII. yüzyıl)

Görsel 66: Budakalász-Dunapart 104 numaralı mezardaki tekstil örneği (Zsafia Basti, 2019)

Görsel 67: Talhitin-hotgor (Moğolistan) mezarlığından altın levhalar (Bryan K Miller, 2007)